

Gustav Adolf

Gustav Adolf

og

Trediveaarskrigen.

Af

Dr. Anders Fryxell o. a.

Med Indledning af

Prof. Dr. H. G. Stub.

Udgiven af E. Jensen.

Minneapolis, Minn , 1909.
Trykt hos K. C. Holter Publishing Co.

Forord.

Dr. Martin Luther og Kong Gustav Adolf — disse to staar sammen. Hvad Luther gav os, har Gustav Adolf hundre Aar senere reddet for os.

Disse to Mænd tilsammen har vi, næst Gud, at takke for, at vi nu er Portestanter og i Frihed besidder og nyder de største Velsignelser, som er tilflydt Menneskeslegten.

Martin Luther — efter Paulus Historiens største Mand og Menneskehedens største Velgjører, „et Mirakel af en Mand" (Melanchtons Ord). — Martin Luther vandt en mageløs Seir i sin Kamp mod det overmægtige Pavedømmes Slaveri, Uvidenhed, Løgn og Bedrag, idet han løfte Bibelen fra Pavens Lænker og satte Bibel og Evangelium op i Dagen, frit for alle, og dermed gav til hele Menneskeheden alt det, som siden har løftet, beriget og lykkeliggjort de protestantiske Folk, nemlig religiøs og politisk Frihed, protestantisk Opdragelse, Oplysning, Videnskaber, Opdagelser og sand Kultur. Prof. Døllinger, Gammelkatolik, siger: „I hele den kristne Tid har ingen Mand givet sit Folk saa meget godt, som Luther gav." Thomas Carlyle, den store engelske Historiker, siger, at i Luthers Optræden i Worms 1521 (da han fordrede Samvittighedsfrihed) „ligger Spiren til hele den senere Udvikling i Frihed og Civilisation baade i Europa og Amerika". (Se J. N. Lenkers Forord til femte Bind af Luthers Kirkepostil paa Engelsk).

Men hundre Aar senere havde Pavemagten, ved Hjælp af den i 1540 stiftede militære Munkeorden „Jesuiterne", med List og Magt — især under Tredivecaarskrigen, 1618 til 1648 — igjen næsten nedtrampet hine Reformationens Goder; og Pavedømmets gruelige Tyranni, Uvidenhed og

Overtro i Middelalderen truede da paanyt med at tage Overmagten i Verden. Jesuiterne havde nemlig da, især ved Hjælp af den tyske (østerrigske) Keisermagt, som de dengang styrede og kommanderede, igjen lagt Tyskland under Pavens Fødder og havde ogsaa allerede lamslaaet to af de skandinaviske Lande, der under Kong Kristian den 4de forgjæves havde søgt at drive den katolske Overmagt under Generalerne Wallenstein og Tilly tilbage.

Blot Sverige stod endnu frit. Men Jesuiternes Plan var ogsaa at lægge Sverige igjen under Pavens Fødder. Deres sterkeste Kriger Wallenstein var allerede udnævnt til „Admiral over Østersøen", og det var klart, at den katolske Magt snarest muligt vilde gaa over Østersøen til Sverige for ogsaa at knuse og underlægge sig dette Land. Havde Jesuiterne opnaaet dette, saa havde det isandhed set mørkt ud, ikke blot for Sverige, men for hele Protestantismen, ja Menneskeheden. Var Katolikernes store og vilde Skarer engang komne ind i Sverige, kunde ikke dette Land have staaet sig. De vilde da uden Tvil, saa som de samtidig gjorde i Tyskland, med Brand og Mord have ruineret først den skandinaviske Halvø og siden Danmark; og **dermed vilde den østerrigske Keisermagt og altsaa Jesuiterne eller Pavekirken igjen havt Overmagten i Verden som før Luther.** Nederlandene og England var dengang endnu svage Nationer og havde ikke kunnet staa sig mod de katolske Magter, naar disse først havde lagt baade Tyskland og Skandinavien under sig. Det katolske Frankrig, med den slue Kardinal Richelieu, (Risjeljø) i Spidsen, ønskede vel at stanse det katolske Østerrig i dets Seiersgang og hjalp derfor Gustav Adolf til en vis Grad; men dermed vilde Richelieu dog blot styrke Frankrigs politiske Magt; han bekjæmpede jo Protestantismen og Religionsfriheden i Frankrig paa samme Tid, som han hjalp Gustav Adolf mod Østerrig.

Det var Sverige og Sverige alene, som det da kom an paa, om Luthers Reformation og dermed Frihed, Oplysning og sand Kultur skulde faa Lov at bestaa eller ikke. Men at Sverige dengang, fattigt og dertil udpint af en mer end 60 Aars Krig og med blot en Million Indbyggere, skulde være istand til at drive den forenede Keisermagt og Pavemagt tilbage og tilkjæmpe Protestantismen Seier og Ret til at bestaa, dette syntes ligesaa umuligt, som at hin fattige Munk Luther hundre Aar før skulde kunne fuldføre, hvad han tog sig for mod Verdens Stormagter, Paven og Keiseren.

Kong Gustav Adolf af Sverige — af de seierssikre Jesuiter for Spot tituleret som „Snekongen fra Norden" og „En liden Fiende" — traadte da, naar Faren var fortvilet stor, og trods sin bedste Raadgivers, Axel Oxenstjerna's, Advarsel, — traadte, „dreven af en mægtig Aand, som ingen kan modstaa", frem paa Kamppladsen, som en liden David mod Goliat, ofrende sig til Døden, for om muligt at frelse Sverige fra timeligt og aandeligt Slaveri og at redde fra Undergang Menneskeslegtens dyreste Arv. Fienden raadede over ti Gange større Krigsmagt end den, Gustav Adolf førte imod ham. Men tvertimod menneskelig Beregning — Gustav Adolf og hans faa og fattige, men trofaste Folk vandt, om end gjennem tung og haard Kamp, en Seier, hvorved de reddede fra Undergang Arven fra Luther og gav denne paanyt til Menneskeslegten og bevirkede derved den efterfølgende Udvikling af Frihed og Civilisation baade i Europa og Amerika. Det kostede imidlertid Gustav Adolf hans Liv og det svenske Folk atten Aars Kamp.

Det er visselig vor hellige Pligt som Luthers og Gustav Adolfs lykkelige Arvtagere, at vi sætter vort Folk istand til ret at forstaa og paaskjønne, hvad disse Mænd har arbeidet og stridt og lidt og ofret for os, hvilke Frugter det har bragt

os, — hvad disse har kostet og hvad de er værdt. Dertil trænges først og fremst god Literatur paa dette Felt. Det har vi ogsaa angaaende Luther. Lad mig særskilt pege paa Luthers egne Skrifter (der nu ogsaa udkommer paa Engelsk, ved Dr. Lenker), samt ialfald den bedste Beskrivelse af Luthers Levnet, nemlig „Luthers Liv" af Julius Køstlin. Maatte de blive flittigt studeret!

Med Bøger paa Norsk om Gustav Adolf er det desværre altfor smaat. I den norske Boghandel har vi om ham hidtil væsentlig blot en historisk Roman af Topelius, god i sit Slags, men dog blot en Roman og følgelig ikke overbevisende som den nøgne Historie. Her er en stor Mangel, som bør afhjælpes. Det er dette, som denne Bog vil gjøre.

Den virkelige eller sande Historie om Gustav Adolf kommer i denne Bog. Den er forfattet af den fortræffelige svenske Folkeskribent, Professor og Historiker Anders Fryxell, død som Provst i Vermeland 1881. Fryxells store Verk i flere Bind: „Berættelser ur svenska Historien", hvoraf „Gustav Adolfs Historie" er en Del, har i Sverige vundet den høieste Berømmelse som letlæst, folkeligt og interessant, ja fængslende som en Roman, og derhos historisk nøiagtigt. Blandt Svenskerne er „Gustav Adolf" af Fryxell skattet som en Folkelæsning af første Rang, og det fortjener at blive det ogsaa hos Norske og Danske.

I en saadan Sag bør Folkene fra Norden føle som ett Folk og styrke sig i Fællesskab og Samhold som Skandinaver og Portestanter. Dette trænges især i dette Land med dets mange og store Fristelser til at slippe det faste Tag i vore fælles saa værdifulde og dyrt kjøbte Arvestykker. Vi trænger, at vi her samles om og varmes op af fælles Minder om vore Folks fælles Kampe og Ofre forat redde og bevare vor fælles dyreste Arv, Evangeliet og Friheden, den sande Kulturs og Lykkes eneste Kildevæld. Vi har saadanne

fælles Minder. Omend alle tre skandinaviske Folk ikke altid var lige seierrige (hvad der ikke var Folkenes Skyld) i Kampen mod den kotalske Overmagt, saa gik de dog alle frem mod den samme Fiende, med det samme Maal for Øie, ofrende Liv og Blod i den samme Kamp mod den fælles Fiende, saaledes i Trediveaarskrigen de Danske og Norske under Kong Kristian den Fjerde, 1625 til 1628, og siden Svensker og Finner under Kong Gustav Adolf fra 1630 fremover. Nordens Broderfolk har endog, medens hele den øvrige Verden laa skjælvende under den mægtige Paves Fod, ikke mindre end to Gange kraftigt og seierrigt „talt Roma midt imod", nemlig under den norske Kong Sverre 300 Aar før Luther og under den svenske Kong Gustav Adolf 100 Aar efter Luther. Lad saadanne Minder faa være fælles nordisk eller skandinavisk Eiendom! og lad dem faa samle og opildne alle Skandinaver til fælles Omtanke, Nidkjærhed, Aarvaagenhed og Arbeide i dette vort nye Land, saaat vore Fædres fælles Fiende (der nu er ligedan som dengang og overalt arbeider for sit gamle Maal, nemlig Overmagt over Protestantisme og Frihed) ikke igjen, hvad han „med Magt og arge List" forsøger paa, skal faa berøve os eller vore Efterkommere eller dette vort nye Land noget af vor fælles saa dyrt kjøbte Arv og Eiendom efter Martin Luther og Gustav Adolf! Amerika tilhører jo ogsaa med Opdagerens Ret ikke Katolikerne, men Skandinaverne, der (ved Leif Erikson) opdagede Amerika 500 Aar før Kolumbus. Vi har dobbelt Ret og mangedobbelt Pligt til at værne om Amerikas Lykke. Men Lykken ligger i Protestantismens Frihed og Evangelium. De maa vogtes og forsvares, i Politik saavelsom ellers. Og det er Skandinavernes Æressag og deres hellige Pligt at gjøre det.

Gustav Adolfs Historie, som leveres i denne Bog, maler for os en Repræsentant for det bedste i den nordiske Folke-

stamme og endog en af Verdenshistoriens største og ædleste Karakterer, der lod sig drive ikke af Egennytte eller Erobringslyst, men af de reneste Formaal, ofrede sig trofast endog til Døden for at redde Menneskeslegtens dyreste Eie og med sin „lille Hob" (se hans Svanesang: „Forfærdes ei, du lille Hob") udførte Heltebedrifter, der med Rette regnes blandt Verdens største, hvorved Kristendom, Frihed og Civilisation blev reddet og er bevaret til denne Dag, ikke blot for Sverige, men for Menneskeslegten. Gustav Adolfs merkelige Personlighed og Historie er lærerig, vækkende, varmende og inspirerende i høi Grad. Den er ogsaa fortrinlig skikket til, under vor farlige Stilling her i Amerika over for den af Jesuiterne styrede listige, magtlystne og i alle vore Forhold indsnigende og indtrængende Pavekirke, — skikket til at vække os op til at tænke os om og studere Stillingen og at udføre i Gustav Adolfs Aand ærligt, modigt og mandigt, hvad Forholdene kræver af os som Protestanter og ansvarsfulde Borgere af dette Land, saaat ikke vore dyreste Arvedele, sand Frihed og Protestantisme og dermed sand Kultur igjen skal blive kuet af hin Mørkets Magt i Forening med Tidens andre ødelæggende Kræfter.

Denne Bog i sin Helhed er af nævnte Anders Fryxell. Oversættelsen til Norsk er udført af en Rigsarkivar i Norge. I nærværende Udgave er udeladt saadant, som neppe vil interessere amerikanske Læsere, saasom om en Del af Gustav Adolfs første Krige og om flere Stormandsslegter i Sverige paa Gustav Adolfs Tid. Skildringen af Katolikernes grufulde Ødelæggelse af Magdeburg (i Kapitel 25) er delvis fra Wallis's Verdenshistorie, paa Norsk af Daae og Drolsum. Kapitel 37 og 38 er af Udgiveren.

Professor Dr. H. G. Stub har venlig vist den Opmerksomhed at skaffe for Bogen en Oversigt, der af mig er sat som Indledning. **Udgiveren.**

Indledning.

(Af Prof. Dr. H. G. Stub).

Der tør nok være adskillig Sandhed i det, som den store svenske Statsmand Axel Oxenstjerna, Gustav Adolfs trofeste Ven, skriver: „Aldrig har Sverige havt en større Konge. „Gustav Adolf den store“ og „Fædrelandets Fader“ er Titler, som han isandhed har fortjent af os. I den hele Verden gives der ikke nogen, som kan sammenlignes med ham. Jeg tviler paa, om Fremtiden nogensinde vil frembringe hans lige.“

Der tør nok være Sandhed i, hvad Napoleon den store, selv en af Verdens største Genier og derfor den kyndigste Dommer i denne Sag, siger, at Gustav Adolf er en af de otte største Feltherrer, Verden har seet. Det tør nok og være sandt, at Gustav Adolf er en af de store skabende Aander, som har gjort mere end nogen anden til at omdanne det gamle System i Krigskunsten til det moderne. Det tør nok og være sandt, at Gustav Adolf har dannet en Skole af berømte Feltherrer, som baade før og end mere efter hans Død gav Verden Vidnesbyrd om, hvad **han** havde været for dem.

Det er og en ubestridelig Sandhed, at Gustav Adolf legemlig og aandelig var udstyret som faa: **legemlig en Helteskikkelse,** et Hoved høiere end den almindelige Mand, med gule Lokker, høi Pande, Ørnenæse, klare graa Øine, i hvilke Alvor og Majestæt var parret med Mildhed og Godhed; **aandelig** en storslagen Begavelse, Herre over ti Sprog, vel hjemme i den klassiske Literatur, en skarp Forstand, en sjel-

den Hukommelse, saa han endog mindedes en stor Del af de menige Soldaters Navne, en Taler, en Digternatur, endog en Disputator, som i München disputerede paa Latin med en af Jesuiterfædrene om Forvandlingslæren i Nadveren — en **magnetisk Personlighed,** hvis mægtige personlige Indflydelse selv hans Fiender ikke ganske kunde unddrage sig.

Men Gustav Adolf var dog meget mere og større end alt dette.

Vor Tid er en slap Tid. Den store Napoleon spurgte engang en bekjendt Bestyrerinde for en Skole: Hvad trænger Frankrig mest til? „Mødre!" svarer hun uden at betænke sig — **Kvinder** altsaa i Ordets dybe og sande Betydning.

Men vi kan og sige, at det, vi trænger mest, er **Mænd,** kristne Mænd, helstøbte Karakterer, kristne Personligheder. Og til at være en **kristen** Personlighed hører først og fremst den urykkelige Overbevisning om, at Gud har kaldet en til den Gjerning, man har valgt som sin og sat som sit Livs Maal. Det er saadanne Mænd, som udretter noget i Verden; Troshelte, som udfører Undere. Gjennemtrængte af den Tro, at Gud havde kaldet dem til at udføre, hvad der for menneskeligt Øie syntes umuligt, tog de fat paa sit Livs Opgaver og gjennemførte dem.

En saadan Troshelt var Gustav Adolf. Vil du lære, hvad klippefast Tro paa Kald er, paa Kaldet fraoven, fra **Gud,** saa betragt Gustav Adolf! Vi skal ikke her dvæle ved det, at han som en **kristen** Konge ansaa det som sit Kald fra Gud at være en god Konge for sit Land og Folk og i denne Overbevisning med beundringsværdig Kraft bragte sit eget Land ud af den indre sønderrevne Forfatning, det var i, da han, 18 Aar gammel, kom til Roret og gjorde det sterkt indad og udad i de uundgaaelige Krige med Rusland og Polen, som han havde faaet i sørgelig Arv fra sin Forgjæn-

ger. Men hvad vi her vil holde frem, det er den dybtfæstede Tro og Overbevisning, **at han af Gud var kaldet** til at hjælpe Trosbrødre i Tyskland i den store Trængselstid, som truede dem med Undergang.

Der kan heller ikke være nogen Tvil om, at han med sit skarpe Statsmandsblik saa, at en virkelig stor Fare truede hans eget Rige og **Lutherdommen** i hans eget Rige, hvis den katolske Keiser fik Lov til at trampe de tyske Stater og de tyske Trosbrødre i Støvet. Han var derfor gjennemtrængt af den Overbevisning, at han af Gud havde faaet det store Kald at stille sig i Gabet, at optage Kampen mod Rom og blive Protestantismens Forsvarer og Frelser i Europa. Den store Kansler Oxenstjerna skriver saaledes: „Vi staar i Fare for at komme i et dobbelt Slaveri, i Aandens og Legemets." Oxenstjerna mener med „vi" det svenske Folk. Og Gustav selv skriver: „Gud er mit Vidne, hvor dybt mine Undersaatters Nød gaar mig til Hjerte," — han sigter til de store Opofrelser, Krigen krævede. „Dog synes det mig bedre modig at træde Fienden under Øine og at føre Krigen over paa fremmed Grund, end at Fienden skal drage ind i vort eget Land, hvad han uden al Tvil vil gjøre."

Og atter: „Hvad der kan udrettes eller ikke, ved Gud alene, som giver Vilje til at begynde og Kræfter til at udføre, dersom han vil, at Sagen skal vorde til hans Ære og vor Salighed." Og Oxenstjerna skriver: „Kongen er dreven hertil af en **mægtig Aand,** som ingen kan modstaa."

En af de mest høitidelige og gribende Scener i hele Historien er sikkerlig hin den 20de Mai 1630, da Gustav Adolf, efterat Krigen enstemmig var besluttet af Stændernes Forsamling i Rigssalen i Stockholm, tager sin elskede lille Datter paa sine Arme og med saa varme Ord anbefaler hende til Stændernes Kjærlighed og Beskyttelse, at Kongens og den

hele Forsamlings Taarer blandedes, og saa holder en Afskedstale, som isandhed er den store Konge værdig: „Nu gaar jeg for at optage en langt tungere og vigtigere Kamp. Det sker ikke af Letsindighed. Gud er mit Vidne! Ikke heller for min egen Fordels Skyld eller af Lyst til Krig. Keiseren har paa mange Maader tvunget mig til dette Skridt. Han har beskjæmmet min Person, understøttet vore Fiender, forfulgt vore Trosfæller, som vi staar i Forbund med. De forsmægter nu under det aandelige og verdslige Aag og sukker efter Befrielse, og de skal med Guds Hjælp ikke sukke forgjæves. Hvad mig angaar, saa ved jeg vel, hvad der kan vederfares mig. Jeg har allerede ved flere Leiligheder udgydt mit Blod for Sveriges Vel" — han sigtede til Krigen med Rusland og Polen — „og jeg tænker ogsaa engang at lade mit Liv for det; „thi Krukken gaar saalænge tilvands, indtil den kommer hankeløs hjem". Derfor, førend jeg denne Gang tager Afsked med mit Fædreneland, vil jeg med inderlig Bøn anbefale eder alle, Sveriges Beboere, nærværende og fraværende, til Guds almægtige Beskyttelse for Liv og Sjæl, idet jeg ønsker, at vi engang, naar Afskedsstunden er der, kan møde hverandre i uforgjængelig Glæde."

Saa følger særegne Formaninger til Raadsherrerne, til Ridderskabet, til Geistligheden, til Borgerskabet og Folket i Almindelighed, der viser, hvorledes alle laa ham paa Hjertet. Han slutter med de Ord: „Ja, eder alle, Sveriges elskede Beboere, anbefaler jeg til Guds milde Beskyttelse og Forsorg og tilraaber eder et hjerteligt Levvel! — maaske for sidste Gang!" Saa bliver der længe stille i den store Forsamling. Kun Taarerne rinder. Atter reiser Kongen sig og beder med Hjertets Inderlighed Slutningen af den mægtige 90de Salme, den Guds Mand Moses's Salme: „Vend om, Herre! Hvor længe? Lad det gjøre dig ondt for dine Tjenere! Mæt os, naar Morgenen kommer, med din Mi-

skundhed, og vi vil juble og være glade alle vore Dage! Glæd os alt efter de Dage, du har plaget os, efter de Aar, vi har seet Ulykke. Lad din Gjerning aabenbares for dine Tjenere og din Herlighed over deres Børn! Og Herrens, vor Guds, Liflighed være over os, og vore Hænders Gjerning fremme du for os, ja vore Hænders Gjerning, den fremme du!"

Saaledes taler en Troshelt. Saaledes beder en Troshelt. Han var sig vel bevidst, hvad han gik imøde. Derom vidner dette Ord af ham: „For mig gives der ingen anden Hvile end den evige!" Et kongeligt Ord! Gud give, vi altid maatte mindes, at her er vi kaldte til Arbeide — Hvilen kommer paa den anden Side af Floden. Med 15,000 Mand forlader han Sverige og lander med 13,000 den 24de Juni 1630 — merkelig nok 100-Aarsdagen, efterat den augsburgske Konfession var bleven overrakt Keiser Karl den femte —, ved Pommerns Kyst for som denne Konfessions Forsvarer at optage Kampen med de der stationerede 40,000 keiserlige Tropper, for ikke at tale om de mangfoldige tusend andensteds.*) Det tør med Sandhed siges, at Gustav Adolfs Tog til Tyskland er en af de mest heroiske Bedrifter, Historien kjender. **Ved Tro** forlod han sit Land. **Ved Tro** gik han i en skjæbnesvanger Kamp. **Ved Tro** holdt han ud, som om han saa den usynlige. (Sml. Hebr. 11, 27).

Men til en kristen Personlighed, til en helstøbt kristen Karakter hører ikke blot **enkelte store, spredte Gjerninger,** men dertil hører en **gjennemført Kristendom, en uafbrudt Aabenbarelse af Kristendommens Kraft under alle Livets Forhold.** Hos Moses, den Guds Mand, finder vi en saadan gjennemført Gudsfrygt. Derfor staar der om ham i

*) Omtrent ved den Tid, da Gustav Adolf besluttede at gaa i denne Kamp, raadede Katolikernes Generaler Tilly og Wallenstein over ca. 130,000 Soldater. Udg.'s Anm.

Hebr. 11, 24. 25: „Ved Tro vilde Moses, da han var bleven stor, ikke kaldes Faraos Datters Søn og valgte hellere at lide ondt med Guds Folk end at have Syndens timelige Nydelse.“ Og hans hele Liv er en Stadfæstelse paa disse Ord. Ogsaa hos Profeterne finder vi denne Gudsfrygt gjennemført i alle Livets Forhold.

Det tør ogsaa siges om Gustav Adolf. Efter en Forvildelse i Ungdommen, hvis Minder vist aldrig ganske forlod ham, var hans Liv rent og bar helt igjennem Vidnesbyrd om den Gudsfrygt, som boede i hans Hjerte. Morgen- og Aftenandagt blev aldrig forsømt, heller ikke Gudstjenesten. Ofte fandt man ham studerende i den hellige Skrift. „Jeg søger,“ sagde han selv, „ved det hellige Ord at styrke mig mod onde Fristelser. En Mand i min Stilling er ikke ansvarlig for nogen uden for Gud for sine Handlinger. Men just denne Selvstændighed leder til mange Fristelser, overfor hvilke man ikke noksom kan være paa sin Post.“ Det er et kongeligt Ord. Gud give, at ogsaa vi maatte være paa vor Post og af Ordet øse Kraft mod de onde Fristelser! Banden og letfærdig Tale om høiere Ting kunde han ikke fordrage. Drukkenskab, Spil og Lediggang var ham en Vederstyggelighed.

En Historiker siger: „Gustav Adolf begynder alt, hvad han foretager sig, med Bøn, og derfor ender han med Taksigelse.“ Heller ikke taalte han i sin Omgang Mænd, hvis Liv ikke var rent. Mangen en ung Junker, som tog sig Friheder, blev vist bort fra Hoffet. I Hæren blev den strengeste Krigstugt indført. Han vilde, at Soldaterne skulde lære at forstaa, at „Gudsfrygt er nyttig til alle Ting og har Forjættelse baade for det Liv, som nu er, og det, som kommer.“ Han vilde, at hans Soldater skulde faa det ind i sine Hjerter, at den bedste kristen er den bedste Soldat. Det virkeliggjordes i hans Liv.

Som han i brændende Bøn forlod sit Fædreneland, saa er og det første, han gjør, da han berører Tysklands Jord, at synke i Knæ og bede: „Herre, min Gud, du som byder over Vind og over Hav som over Jord og Himmel, hvorledes kan jeg noksom prise dig for din naadige Beskyttelse under den farlige, men nu lykkelig tilendebragte Reise? Af Hjertens Grund takker jeg dig. Du ved, at jeg ikke har foretaget dette Tog til min Ære, men til **din** Ære og for at komme din undertrykte Kirke tilhjælp. Giv mig fremdeles Lykke til at fuldføre **din hellige Gjerning,** indtil den Time og det Maal, som du har sat for mig!" Da han bemerkede Taarer i en Del af de omstaaendes Øine, siger han: „Græd ikke! Men bed til Gud af Hjertets Grund! **Flittig bedet er halvt seiret.**" Atter et Kongeord, som vi skulde ønske med uudslettelig Skrift var indskrevet i alles Hjerter. Og vi ved, at han aldrig begyndte noget Slag, førend han med sin Hær havde vendt sig til „Bjergene, hvorfra Hjælpen kommer".

I Forholdet overfor sine nærmeste — og det er en temmelig god Maalestok for ens Kristendom — viste han det ædelmodige og elskværdige Sind, som kun kan findes hos en kristen. Hans Moder Christina var en lunefuld, intrigant Kvinde. Det var kun hende, som hindrede ham fra at faa den rigt udstyrede Kvinde Ebba Brahe, til Hustru, som hans Hjerte blev draget til i den første Kjærligheds Tid. Hun søgte at faa Misforhold istand mellem ham og hans yngre Broder. Men i Erindring om det 4de Bud viste han hende altid en Søns Ærefrygt. Hans Gemalinde Maria Eleonora, født Prinsesse af Brandenburg, var en hysterisk, uberegnelig Kvinde, som sikkerlig ikke magtede at give hans store Hjerte, hvad det trængte. Men han var hende ubrødelig tro og søgte altid for Verden at kaste Kjærlighedens Dække over hendes Skrøbeligheder.

I Venskab var han tro som Guld, og Venskabet mellem ham og hans noget ældre Ringskansler, Axel Oxenstjerna, minder om det Venskab, som bandt David og Jonatan sammen til Døden.

Og dog var han ikke fuldkommen, ingen Helgen. Med mange store og ædle, følelsesfulde Mænd havde han det tilfælles, at han var **heftig,** og det i den Grad, at han ofte overilede sig, ja forglemte sig selv saaledes, at han ikke alene kunde bruge heftige Ord, men endog gaa over til Haandgribeligheder. Men det skal være sagt til hans Ros, at han selv kjendte sin svage Side og førte en ridderlig Kamp med sig selv. Gud give, det ogsaa kunde siges om enhver af os, som maatte have et heftigt Sind! Han sagde saaledes engang: „Mine Venner kan vel bære over med min Heftighed, ligesom jeg maa bære over med deres Feil, med den enes Langsomhed, med den andens Egennytte, med den tredies Hang til Drik." Hans Vrede gik snart over. Han var ikke langsint som saa mange af os Nordmænd; han var altid rede til at gjøre sit Feiltrin godt igjen. Derpaa manglede der ikke Vidnesbyrd. Og med den større Erfaring kom ogsaa den større Selvbeherskelse. Istedenfor det heftige Ord og den hævede Arm traadte i senere Aar en hastig Rødme eller en Ansigtstrækning, som forraadte den heftige indre Bevægelse. Han havde lært at undertvinge sig selv.

Vi kan ikke afslutte Skildringen af ham som den, hos hvem Kristendommen var gjennemført, uden at pege paa hans ivrige **Arbeide for Missionen.** Først og fremst gjaldt dette Arbeide de stakkars **Lapper.** Og som et Vidnesbyrd om, at hans store Aand skuede ind i Fremtiden til Gavn for Guds Kirke, skal vi nævne, at det var en Yndlingstanke hos Gustav Adolf **at forplante lutherske Menigheder over til det dengang vilde Amerika,** dels for gjennem dette Missionsarbeide at fremme Evangeliets Sag, som en Mod-

vægt mod Katolikernes Missionsarbeide, og dels for at skaffe de forfulgte Protestanter et Asyl. Han søgte at vinde alle Klasser i Sverige for denne Plan. Kun nogle Dage før Slaget ved Lützen, hans sidste Slag, da vel saa meget andet maatte ligge paa hans Sind, søgte han for sidste Gang at lokke denne store Missions Sag som „hans Kongedømmes Juvel". Og hans Førsteminister Oxenstjerna gjennemførte 5 Aar efter Planen, idet et større Selskab af **svenske Lutheranere** i 1637 drog over Havet og grundede et nyt Sverige paa Delawares Bredder og **byggede den første lutherske Kirke paa amerikansk Grund.** Vel har den svensk-lutherske Kirke i dette Land al Grund til at ihukomme Gustav Adolf og vi med dem! Vi har søgt at fordele Lys og Skygge.

Saadan var Gustav Adolf i store Drag, en Troens Mand, en Troshelt, ikke sandt? En Mand, vel udrustet for den store Gjerning, hvortil Gud havde kaaret ham, — den store Gjerning, som vi nu vil fæste vort Blik ved, idet vi fremstiller Heltekongen, Trosheltén Gustav Adof som **Trosfrelser, som Protestantismens, særlig Lutherdommens Frelser** i den mørkeste Time af dens Historie.

For at faa et Indblik i den store Gjæld, Protestantismen og særlig Lutherdommen staar i til Gustav Adolf, maa vi først og fremst stille os Ansigt til Ansigt med Situationen, med Tilstanden inden Kristenheden i Europa, da Gustav Adolf under Guds Styrelse greb ind. — Reformationen ved Luther var en saadan verdenshistorisk Begivenhed, at alle kristne Folk i hele Vesteuropa efter Tur blev grebne af den, efterat den først var begyndt i Tyskland. Endog i Pavedømmets Hjemland, i Italien, erklærede Pave Paul IV, at den eneste faste Støtte for Pavedømmet i Italien var Inkvisitionen. I Aaret 1557 beretter den vel underrettede venetianske Gesandt, at nu var allerede syv Tiende-

dele af den tyske Nation Lutherdommen hengivne, to Tiendele tilhørte andre Sekter, d. v. s. var reformerte; kun en Tiendedel af Tyskland er forbleven katolsk. Der var en Tid, da der i det egentlige Østerrig ikke fandtes mere end en Katolik for hver 30 Protestanter. Nu er Forholdet omvendt. Det samme var Tilfældet i Bøhmen.

Men Romerkirken, som ved Reformationens Kjæmpegjerning var bleven rystet i sine Grundvolde, begyndte atter at røre paa sig og komme sig efter de Slag, som en Tidlang syntes at have lammet den. Ved Religionsfreden i Augsburg 1555 var det udtrykkelig blevet bestemt, at de protestantiske Stænder af den augsburgske Konfession ikke alene skulde have fuldkommen Samvittigheds- og Religionsfrihed, men være jevnbyrdige med Katolikerne i politiske Rettigheder og lades i uforstyrret Besiddelse af de Kirker, Klostergods og Eiendomme, som de allerede havde inde. Romerkirken med den katolske Keiser havde imidlertid ikke glemt, hvad den havde maattet indrømme. De pønser derfor kun paa at vinde det tabte tilbage. Et Hoved var afhugget, men 9 rædsomme Hoveder var sprungne ud igjen i den mægtigste og mest samvittighedsløse kirkelige Institution, som Historien kjender, den af Ignatius Loyola stiftede og af Pave Paul III i Aaret 1540 sanktionerede **Jesuiterorden** (Jesu Selskab), hvis Formaal var at danne den sterkeste Vagt om Pavemagten, og som med det Princip, at „Hensigten helliger Midlet", i Strid ikke alene med Kristendommens Væsen, men i Strid med almenmenneskelig Moral, ikke fandt noget Middel for lavt eller nogen Forbrydelse for sort, naar det gjaldt at kvæle enhver evangelisk Bevægelse og trampe de lutherske Kjættere i Støvet. Gang paa Gang bliver Protestanternes Rettigheder, skjønt sanktionerede ved Lov, krænkede og indskrænkede. Paa mange Steder var der for Protestanterne kun et Enten—Eller:

enten Overgang til Romerkirken — eller udaf Landet. Da Faren blev mere og mere truende, stillede den reformerte Kurfyrste Fredrik V af Pfalz sig i Aaret 1608 i Spidsen for en protestantisk Union, der skulde danne som et Foreningsbaand mellem Protestanterne. Som Svar herpaa stifter Katolikerne med den bayerske Hertug Maximilian i Spidsen Aaret efter (1609) den katolske Liga.

En Tidlang ulmer Ilden under Asken eller skyder frem en Ildtunge for at vise, at den er der. Først i 1618 brød Flammerne aabent frem i det fjerne Bøhmen; men saa meget brændbart Stof var overalt ligesom lagt tilrette, at det ikke varede længe, førend Branden spredtes overalt — en Brand, som ikke slukkedes før om 30 Aar — en Brand, som endelig langsomt syntes at brænde ud af sig selv, fordi alt Brænde, som kunde holde Branden vedlige, var opbrændt.

Denne Krig, Trediveaarskrigen, fra 1618 til 1648, er den længste, den frygteligste, den mest ødelæggende Krig, Europa har seet — en Krig, under hvilken det arme Tyskland, som En træffende har sagt, „blev strakt paa Pinebænken, revet i Stykker, boret i Sænk, knust som i en Morter under Krigens Jernstøder". Det var som en Verdenskamp, en Religionskrig, ført med det Forbitrelsens Raseri, med den djævelske Grusomhed, men og med den Fortvilelsens Heroisme, som vel kun en Religionskrig kan afføde.

I den første Halvdel, omtrent fra 1618—1630, seirede den katolske Ligas og Keiserens Vaaben overalt, slog ned den kraftløse Modstand fra de protestantiske Fyrster i Tyskland, sprængte de Stridskræfter, som en Del Eventyrere stillede i Marken, tvang den dansk-norske Kong Kristian den 4de, som forsøgte at hjælpe de tyske Trosbrødre, med Skade for sit eget Land til den ydmygende Fred til Lübeck 1629.

Og nu syntes det isandhed, som om Protestantismens Ende var kommen. Hele Tyskland laa i Støvet for sin ka-

tolske Keiser og hans mest frygtede Generaler Tilly og Wallenstein. Den 6te Mars 1629 udgik det berygtede **Restitutionsedikt,** som krævede, at **alt** Gods, som havde tilhørt den katolske Kirke, ubetinget skulde gives tilbage — i Virkeligheden en Ophævelse af Augsburgerfreden. Eiendomme, som Protestanterne havde havt i 100 Aar, skulde altsaa uden videre tilbageleveres. Millioner vilde komme til at staa paa en bar Bakke eller synke ned til Slaver af Katolikerne. Enhver Klage blev mødt med raa Magt. By efter By var i denne Tid bleven beleiret, indtaget og plyndret. De samme Landsbyer blev i Aarenes Løb plyndrede fra 8 til 20 Gange. Leipzig blev beleiret 5 Gange, Magdeburg 6. I Byerne og paa Landet rasede Dyrtid, Hunger og Pestilense. Ingen Pen formaar at skildre og ingen Tunge at tolke Krigens Rædsler. De vilde katolske Soldater skjændte og brændte, hvor de drog frem. Menneskeliv agtedes mindre værd end Dyrs. Kvinderne blev skjændede, Spædbørnene spiddede paa de vilde Kroaters Bajonetter. Vort Blod kan isne, naar vi læser om den rige Handelstad Magdeburgs Skjæbne. 40,000 Mennesker havde i en 7 Maaneder trodset den strengeste Beleiring i Haab om, at Gustav Adolf kunde komme til Undsætning. Men han naaede ikke frem. Byen blev stormet og brændt. Mænd, Kvinder og Børn blev nedmeiet som Græs. Ligene laa i Dynger paa Gaderne. Af de 40,000 mener man, at neppe 2,000 reddede Livet. Det var et Forbud paa, hvad der ventede Lutheranerne overalt. Intet mindre syntes denne blodige Udryddelseskrig at gaa ud paa end fuldstændig Udslettelse af Lutherdommen. Tilly og Wallenstein havde endog oversvømmet det nordlige Tyskland, Holsten og Jylland. Den sidstnævnte General havde antaget den truende Titel: „Admiral over Østersøen" — det var den knyttede Næve mod Gustav Adolfs Ansigt. Den katolske Kirke havde vist sin

Jernhaand, og Paven jublede allerede ved Tanken paa, at det forhadte lutherske Kjætteri snart for bestandig skulde være udslettet af Jorden. Det var kun et Tidsspørgsmaal. Jeg spørger: Naar har det seet mørkere ud for Lutherdommen?

Men endnu mere: Hvad var det paa denne Tid for Slags Fyrster, der for en stor Del stod som Talsmænd for Protestantismens Sag? De mægtigste var Kurfyrsten af Sachsen og Kurfyrsten af Brandenburg, Gustav Adolfs Svoger. Den første var ikke stort andet end en Jæger. Over 113,000 vilde Dyr skal han have nedlagt med egen Haand. Men derhos var han en Dranker, som bar Øgenavnet Ølkongen eller Ølmuggen -- en Mand uden Karakter. Hans egen Hofprest havde solgt sig til Protestantismens Fiender i Wien. En ligesaa stor Usling var den anden Fyrste. Træffende siger Carlyle om ham: „Stakkars Mand! det var hans Skjæbne at komme indenfor Rækkevidden af disse mægtige Sammenstød, hvor Kjæmperne slyngede Klipper mod hverandre, og han haabede ved behændige Spring at undgaa at tage Del i Legen." Ham var det, som, da Gustav Adolf begyndte at udfolde sin Styrke i Nordtyskland, sendte en Gesandt til ham for at faa ham til ikke at gaa videre. Herpaa svarer Gustav Adolf, og dette hans Svar er en god Karakteristik af hans Karakter og Personlighed: „Jeg har hørt paa de Grunde, som min Herre og Svoger har anført for at bevæge mig til at opgive Krigen. Jeg havde vel Aarsag til at kunne vente et andet Budskab fra ham, nemlig at han, da Gud har hjulpet mig saalangt, og da jeg er kommen til dette Land ikke for noget andet Formaal end for at befri dets ulykkelige og undertrykte Stater og Folk fra det frygtelige Tyranni, med hvilket Tyve og Røvere saa længe har plaget det, fremfor alt for at befri hans Høihed for en lignende Trængsel, — jeg havde Grund

til at kunne vente, at han da heller vilde have forenet sig med mig og saaledes grebet den Anledning, som Gud paa underbar Maade har givet ham. Eller ved hans Høihed endnu ikke, at det er Keiserens og Ligaens Hensigt ikke at hvile, **førend den evangeliske Religion** er aldeles udryddet af Riget, og at han selv ikke kan se fremad til noget andet end til et af to: enten til at tvinges til at fornegte sin Tro eller til at forlade sit Land? Haaber han gjennem Bønner og Forestillinger og andre lignende Midler at opnaa noget andet Resultat? For Guds Skyld lad ham dog tænke sig lidt om og endelig **en Gang lytte til et mandigt Raad.** Hvad mig angaar — saa kan jeg ikke træde tilbage. Loddet er kastet! Jeg har gaaet over Rubikon. Jeg søger i denne Sag ikke mit eget, ikke nogen Fordel uden mit Riges Sikkerhed. Ellers har jeg intet uden Omkostning, Møie, Fare for Liv og Lemmer. **Nu** er din Herres bedste Anledning. Men det siger jeg aabent: Jeg vil intet høre om Neutralitet. Hans Høihed maa være Ven eller Fiende. Naar jeg kommer til hans Enemerker, maa han erklære sig varm eller kold. Kampen staar mellem Gud og Djævelen. Vil hans Høihed holde med Gud, velan, lad ham staa ved min Side. Vil han foretrække at holde med Djævelen, da maa han slaaes med mig. Der gives intet tredie." — Hvor maatte ikke en Mand som Gustav Adolf foragte disse Uslinger, som skulde være hans Bundsforvandte, men som kunde svigte i den afgjørende Stund! — Jeg spørger, — naar vi samler alle disse Ting og overskuer Situationen: Er ikke dette den mørkeste Time i Protestantismens Historie? Og er det muligt, at en Sag med saadanne Fiender mod sig og med saadanne Uslinger for sig kan føres frem til Seier?

Gud være lovet! Hvad der synes umuligt for Mennesker, det er dog muligt for Gud. Han, som hørte Israels Børns Raab under Trælleaaget i Ægypten og opreiste

Moses som en Frelser, han hørte ogsaa det Raab, som steg op fra Millioner af betrængte og hjælpeløse Lutheranere — og han opreiste i denne Trængselens Tid en Frelser for sit Folk i **Gustav Adolf**.

Indenfor den snevre Ramme af knapt to Aar falder den store Befrielsesgjerning. Den korte Tid mellem 24de Juni 1630, da Gustav Adolf steg iland i Tyskland, og den 6te November 1632, da han lod sit Liv paa Lützens Slette, danner det store Vendepunkt i det blodige Drama, som blev opført paa Tysklands Skueplads.

Med Sandhed kan det siges om Gustav Adolf som om Moses, at „han holdt ud, som om han saa den usynlige, uden at frygte for Kongens (Keiserens) Vrede". Ved Tro undertvang ogsaa han Riger. Ved Tro øvede ogsaa han Retfærdighed mod dem, som havde sukket efter Retfærdighed. Ved Tro opnaaede ogsaa han Forjættelser, idet Herren lod ham faa se herlige Frugter af Kampen. Ved Tro stoppede ogsaa han Løvers Mund og slukkede Ildens Kraft. Ved Tro blev ogsaa han vældig i Krig og bragte Fienders Hære til at vige.

Efter en Række af mindre, men dog seierrige Træfninger som ved Augen og Werben, hvor for første Gang Tilly og Gustav Adolf mødtes, og hvor 12,000 Svenske seierrig optog Kampen mod 25,000 Østerrigere, har vi den 7de September 1631 det store Slag ved Breitenfeld ved Leipzig. I Krigsraadet før Slaget slutter Kongen med disse Ord: „Gud er med os! Jeg føler det i mit Hjertes inderste: Gud er med os! Disse Ord skal være vort Løsen, og med Guds Hjælp skal Seiren være paa vor Side!" Og da Hæren er opstillet i Slagorden, rider Kongen hen til Midten, blotter sit Hoved, sænker sit Sverd mod Jorden og holder denne gribende Bøn: „Algode Gud, du, som holder Seier og Nederlag i din Haand, vend dit naadige Ansigt til os,

dine Tjenere! som fra fjerne Lande og vore fredelige Boliger er komne hid for at kjæmpe for Frihed og Sandhed og for dit Evangelium. Giv os Seier for dit hellige Navns Skyld! Amen." En hellig Begeistring, et ubetvingeligt Mod gjennemstrømmede Soldaternes Bryst. Det gjaldt at seire eller dø for den store Sag. Vistnok blev den sachsiske Hær, som udgjorde omtrent Halvparten, nogenlunde snart, som Tilly havde sagt, sprængt som Avner for Vinden under det frygtelige Sammenstød, men Svenskerne og Finnerne stod som en Jernmur overfor de 7 Gange gjentagne Angreb, omgik ved dygtige Manøvrer sine Fiender og beholdt efter 5 Timers blodig Kamp Valpladsen. 9,000 bedækkede den: 6,300 keiserlige, 2,000 Sachsere, men kun 700 Svenske, som dog havde baaret Dagens Byrde og Hede.

Som en Løbeild gaar det gjennem Tyskland: Tilly, den uovervindelige, er slagen! Gustav Adolfs Tog gjennem Tyskland ligner nu et Triumftog. Den ene By efter den anden, den ene Stat efter den anden aabnes for ham. Overalt hilses han som den store Befrier. Selv i Wien skjælver man for Kongen fra Norden.

Den 5te April 1632 slaar Gustav Adolf i Tillys Paasyn, medens Kanonerne spiller, en Bro over Floden Lech i det sydlige Tyskland. Hans Soldater stormer over. Tilly selv blev dødelig saaret, hans Hær oprevet. Overgangen over Lech ansees af Autoriteter i Krigsvæsenet som et af de største Mesterstykker, Krigshistorien kjender. Gustav Adolf holder sit Indtog i Augsburg og München.

Det synes forbi med Keiseren. I denne store Nød er der da intet andet at gjøre end at vende sig til Wallenstein, af Samtiden anseet som den største Feltherre, for dog at bevæge ham, som af krænket Stolthed havde trukket sig tilbage fra Krigen, til atter at vise sin Jernhaand. Fra alle Kanter samles Resterne af de overvundne Hære og nye Tropper

om ham. Efter de blodige, uafgjørende Træfninger ved Nürnberg kommer det endelig den 6te November 1632 til Slaget ved Lützen, et af de mindeværdigste og i sine Følger for Protestantismen vigtigste Slag, Historien kjender.

Paa den ene Side Wallenstein, den hidtil uovervundne, af alle frygtede Hærfører med Kjernetropperne af den keiserlige Hær.

Paa den anden Side Gustav Adolf med sine 20,000, som isandhed havde bestaaet Ildprøven. Hvor meget afhang ikke af dette Slag!

Selv har jeg vandret over denne uforglemmelige Slagmark. Jeg har seet det Sted, langs en bred Vei over Sletten, hvor den svenske Hær i Morgentaagen istemte Reformationens Seiershymne: „Vor Gud, han er saa fast en Borg!“ og senere den Salme, som har gaaet under Navn af Gustav Adolfs Salme eller Svanesang:

„Forfærdes ei, du lille Hob,
Skjønt Findeskarens Larm og Raab
Fra alle Sider gjalde!
De jubler ved din Undergang,
Men deres Fryd ei bliver lang;
Thi lad ei Modet falde!

Din Sag er Guds, gak i dit Kald,
Dig trøstig ham i Vold befal,
Og frygt saa ingen Fare!
Han vækker Kjæmper end paa Jord,
Som Herrens Folk og Herrens Ord
Skal mandelig forsvare.

I Jesu Navn vort Haab er vist,
At Herrens Fienders Vold og List
Dem selv i Graven fører;
De vorde skal til Spot og Skam,
Med os er Gud, og vi med ham,
Og Seiren os tilhører.“

Jeg har seet det Sted, hvor Kongen stod, da han omtrent Kl. 11 gav Ordre til Angreb med de Ord: „Nu

fremad i Guds Navn! Jesus, Jesus, Jesus, hjælp mig at kjæmpe til dit hellige Navns Ære!" det Sted, hvor han sprængte over den dybe Grøft for at hjælpe i Farens Stund, det Sted, hvor den store Konge midt i den største Trængsel, truffet af en fiendtlig Kugle, sank af Hesten, det Sted, hvor man senere fandt hans Legeme, fuldt af Saar, udplyndret af de vilde Kroater, det Sted, hvor 200 Aar efter, den 6te November 1832, 10,000 tyske Protestanter samledes for at indvie hin mægtige Klippeblok, som man sagde var kommet fra Nordens Fjelde, og som i sin usmykkede Enkelhed skulde fortælle Samtid og kommende Slegter, hvor Troshelten og Trosfrelseren Gustav Adolf lod sit Liv.

Falden var Kongen. Men end var ikke Slaget tabt. Som en Løbeild gaar det gjennem Hæren: Kongen er falden! Hans Blod falder som Dug paa de trætte Krigere. Som Løver stormer de frem: Staalhandske i Spidsen med sine Finner paa høire Fløi. I Midten Kongens Livgarde, som ikke vil overleve sin Konge. Den gule Brigade falder til sidste Mand, Mand ved Mand, i samme Orden, som de havde staaet i Livet. Ligesaa den blaa. Men bag dem stormer den 2den Linje, som med beundringsværdig Dygtighed var bleven ordnet, frem over sine Kameraters Legemer. Selv Pappenheims Ankomst med friske keiserlige Tropper er kun som en pludselig Opblussen af en nedgaaende Lampe. Kongen er falden, men Seiren er vunden. Den uovervindelige Wallenstein slagen.

Hvorvel Krigen førtes, med vekslende Held, endnu i 16 Aar, fik dog aldrig Protestantismens Fiender det tidligere Overtag. Deres Magt var brudt ved Lützen. „Hertil og ikke videre." „Her skulde dine stolte Bølger lægge sig."

Og da i 1648 Freden til Westfalen sluttedes, blev begge Konfessioners Rettigheder anerkjendte for lige, for jevnbyrdige — en Bestemmelse, som er forbleven Tysklands Lov

indtil denne Dag, og som aldrig i noget Mon er bleven forstyrret.

Men denne Udgang er Protestantismens store Gjæld til Gustav Adolf.

Uden dette Redskab i Herrens Haand i Protestantismens mørkeste Time vilde **Religionsfriheden** være bleven knust og Lutheranerne ikke blot i Tyskland, men ogsaa i de skandinaviske Lande være bleven givne til Pris for de katolske Hæres Vold. Vor Tanke staar stille, naar vi for Alvor kommer ihu, hvad Mørkhedens Magter havde isinde, og hvad de en Tidlang syntes at skulle faaet gjennemføre.

Lad os da aldrig glemme, hvad det har kostet at overlevere os den Arv, som engang blev overantvordet de hellige! Jorden er dugget, ja gjennemblødet af Vidnernes Blod. Og det Blod, som flød i den lange Befrielseskrig, det Blod, som flød paa Lützens Slagmark, det Blod, som flød af Gustav Adolfs mange Saar, vil raabe til Himlen over os, hvis vi svigter vor Opgave, hvis vi forraader vor Arv — vor dyre lutherske Tro og Bekjendelse.

Lad os derfor forny vore Løfter for Herren, at vi i Gustav Adolfs Aand vil holde fast ved den dyre Arv! Lad os bede Herren af Hjertets Grund, at han aldrig maa blive saa vred paa os for alle vore Synders Skyld, at han enten forvender eller bortvender den fra os eller vore Børn indtil Dagenes Ende! Lad os bede ham om, at ogsaa vi i noget Mon maa ligne, maa slegte paa ham, den store Trosbelt og Trosfrelser, saa ogsaa vi, som han selv siger i sin uforglemmelige Afskedstale, engang kan møde hverandre i uforgjængelig Glæde! Amen.

Første Kapitel.

Om Gustav Adolfs Ungdom.

Aar 1594 den 9de December Kl. halv et om Morgenen fødtes paa Stockholms Slot Hertug Gustav Adolf, ældste Søn af Kong Karl den niende og hans anden Hustru Kristina af Hessen, og Sønnesøn af Gustav Vasa.

I Arv efter Forældrene havde Gustav Adolf faaet et sterkt Legeme, som end mere hærdedes gjennem en tarvelig og simpel Opdragelse. Paa lange Reiser, selv i den strengeste Aarstid, fulgte han Forældrene, som nødig savnede Synet af den kjære Søn med hans tidligt spirende Anlæg og Dyder.

Alt som Barn viste Gustav Adolf et uforfærdet Sindelag og megen Tilbøielighed for Krig og alt, hvad dertil hører. Fem Aar gammel fulgte han Faderen til Beleiringen af Kalmar. Man spurgte ham, hvilket han tyktes bedst om af de i Havnen liggende Fartøier. „Dette," svarede Prinsen og pegte paa et stort Orlogsskib, som bar Navn af „Svarta Ryttaren". Da man vilde vide Aarsagen, svarede han: „Jo, fordi det har de fleste Kanoner." — En anden Gang spadserede han med Faderen paa Engen ved Ørstigsnæs udenfor Nykøping. Barnepigen bad ham ikke gaa ind i Buskene, for der kunde være Orm der. „Giv mig en Kjæp," raabte Gutten, „saa skal jeg slaa dem ihjel." — „Tro ikke, han er ræd," sagde gamle Kongen, som fornøiet hørte paa Samtalen. — Krigerske Lege var den unge Prins's største Lyst, snart med sin Broder Karl Filip, snart

med andre Gutter, og da han fulgte Faderen i Felttoget i Lifland, saa man ham med største Opmerksomhed betragte Troppernes Bevægelser, Fæstningsverkernes Opførelse og deslige. „Det er," sang Digteren om disse Reiser, „den gamle Ørn, som tidligt fører den unge ud af Reden, for at vænne ham til ædel Daad."

Med dette udmerkede Mod forbandt Gustav Adolf en ligesaa udmerket Mildhed i Sind, som ingenlunde kunde siges at være en Arv efter Forældrene. Han var den i Kongefamilien, som bestræbte sig, og stundom med Held, for at bevæge Faderen til at vise Barmhjertighed, og alt som Barn vandt han herved manges Hjerter, og ikke mindre ved sin Gavmildhed, hvorom man fortalte flere Historier. En Bonde forærede ham en Gang en liden Ølandshest. Den femaarige Prins tællede straks op nogle ungarske Gylden til Manden, sigende: „Der har du Betaling; du kan nok trænge til Penge og vil da vel ikke give mig Hesten for intet."

Med udmerket Fatteevne samt Orden og Flid skjøttede Gustav Adolf sine Studier. Tidligt modnet for høiere Hverv havde han næsten aldrig syslet med de vanlige Barnefornøielser. Jagt og Krigsleg var hans eneste Adspredelser, og derimellem arbeidede han ivrigt med sine Undervisningsgjenstande eller lyttede med Opmerksomhed til ældre Personers Samtaler om Statens Anliggender. Han var, sagde man, aldrig Barn, men straks Konge. Til hans Hovmester udnævntes Otto Helmar v. Mørner; Lærer i Historien var Andr. Buræus, men i alle andre Fag Johan Skytte. Kongen selv havde for hans Opdragelse opsat Regler, fulde af Gudsfrygt, Forstand og Alvor. I samme Aand arbeidede Skytte. I kraftige Ord foreholdt han Prinsen Nytten og Nødvendigheden af at samle Kundskaber og af Klogskab og Retskaffenhed i Styrelsen. „Han skulde til sine

Raadgivere vælge gudfrygtige og stadige Mænd, ikke ukyndige Folk, som ligner Esler i Purpurkapper, ikke Folk, som siger Ja, ja og Nei, nei, eftersom deres Herre siger forud, ikke heller saadanne Hofskrydere og Trappespringere, der ofte ligesom Mark pleier at kræke og myldre ved Hofferne." Undervisningen fortsattes med Iver og Fremgang fra 1604 til 1610, da Skytte i Statens Ærinder sendtes til Holland. Men ogsaa herfra vedblev han med Alvor og Kjærlighed at virke paa sin fordums Lærling. „Hvor ivrig," skriver han, „hvor brændende min Attraa har været, gjennem mangesidigt Kundskabsforraad at gjøre eders Høihed skikket til Fædrelandets Styrelse, derom vidner min egen Samvittighed og de mange Aar, jeg derpaa har anvendt. Nu, da jeg skulde nyde den rigeste Frugt deraf, bortkaldes jeg fra en saa ædel Syssel og sendes i Statens Ærinder til fremmed Land; men fraværende som nærværende besverger jeg eders Høihed, at I aldrig af tomme og forfængelige Glæder lader eder lokke fra den engang betraadte Vei. Betænk, hvor stor en Skade, hvor mange Menneskers Foragt eders Høihed vil paadrage eder, om I tilsidesætter Dyd og Kundskab, det eneste bestandige i Livet, og overgiver eder til Blødagtighed og forfængelige Glæder. Da vilde jeg være ulykkelig og al min Møie forgjæves." Saadanne alvorlige Formaninger, støttede ved levende Beviser paa Lærerens Iver og Hengivenhed, bar ogsaa usædvanlige Frugter. Prinsen talte med temmelig megen Færdighed Latin, Tysk, Hollandsk, Fransk og Italiensk, samt forstod Spansk, Engelsk og senere ogsaa for en Del Polsk og Russisk. I Historien havde han grundige Kundskaber, i Filosofien ikke ubetydelige. Seneka, den gamle berømte romerske Filosof, kunde han næsten udenad og forstod med Held at anvende hans kraftige Sprog ved forefaldende Leiligheder; i senere Aar blev den navnkundige Hollænder Hugo Grotius hans Yndlingsforfatter. Saa-

danne Sysler fostrede alvorlige Tanker. Man hørte ham fremstille snart den ene, snart den anden af Fortidens Helte som sit Mønster, ikke sjelden Prins Moritz af Oranien, hvis krigerske Bedrifter den Tid beundredes over hele Europa. Vægten og Ansvaret af hans fremtidige Kald undgik ikke hans klare Blik og hans let bevægelige Hjerte; man saa Taarer i hans Øine, naar Tanke eller Tale ledebes paa dette Emne. — Dog tidligt maatte han sættes ind i dets Møie og Besvær. Alt fra sit 9de Aar overvar han Raadets Sammenkomster; i sit 12te fik han mindre vigtige Hverv at udføre; 16 Aar gammel var han en uundværlig Medhjælper for Faderen. Han udskrev og mønstrede Krigsfolk, udførte smaa Krigsforetagender, underhandlede med fremmede Gesandter eller med Rigets Stænder; overalt vakte han Kjærlighed og Beundring. Fra Raadsherren til Bonden saa hvert Øie med Haab og Fortrøstning til den unge Prins, ventende af ham Frelse og Hjælp for det fortrykte Fædreland.

Andet Kapitel.

Gustav Adolf bliver Konge.

Ved Karl den niendes Død i Slutningen af 1611 var Gustav Adolf ikke fuldt 17 Aar gammel og saaledes efter Sveriges Lov endnu for ung til at bestige Tronen. Mange mente ogsaa, at Hertug Johan, yngste Søn af Karl den niendes ældre Broder, den tidligere Konge Johan den 3die, havde nærmere Ret til Kronen. Vel havde Hertug Johan tidligere givet Afkald paa sin Ret; men dette kunde dels betragtes som fremtvunget ved den strenge Farbroders Myn-

dighed, dels som ugyldigt paa Grund af Johans Mindreaarighed; og denne selv lod ikke utydeligt merke, at han var af samme Tanke. Karl den 9de havde ogsaa i sit Testament raadet Gustav Adolf til at vige for Hertug Johan, ifald denne paastod sin Ret. Man besluttede derfor at overlade Sagen til Stændernes Afgjørelse. Imidlertid skulde Riget styres af Enkedronning Kristina, Hertug Johan og seks af Rigsraaderne, blandt dem Axel Oxenstjerna.

I December 1611 samledes Stænderne i Nykøping. Hertug Johan erklærede aabent, at han mente at have nærmest Ret til Kronen. Men han var en stille og uvirksom Mand, der fremfor alt elskede Fred og Ro, og ved Siden heraf ytrede hele Rigets Hengivenhed for Gustav Adolf sig uforduIgt. Johan fornyede derfor sit Afkald og fik til Gjengjæld sit Fyrstendømme forøget med et Par Landskaber. Tilsidst, og i Betragtning af Gustav Adolfs store og tidligt udviklede Sjælsevner, erklæredes han allerede nu myndig. Enkedronningen, Hertug Johan og Rigsraaderne nedlagde sit Formynderskab, og Gustav Adolf tiltraadte Regjeringen.

Rigets Stilling var yderst farlig og vel skikket til at volde store Bekymringer. Indenlands herskede Fattigdom og Uenighed; Kongens Indkomster og Magt led et stort Skaar ved de store Forleninger, som var overdragne til de to Enkedronninger, Kristina og Katarina Stenbok, Enken efter Bedstefaderen, (den allerede i 1560 afdøde Gustav Wasa), samt til Hertug Johan og Kongens yngre Broder Karl Filip. Adelen, voldsomt kuet af Karl den 9de, nyttede Leiligheden og skaffede sig ved Gustav Adolfs Hyldning flere betænkelige Fordele. Presteskabet var høist misfornøiet med de Trosforandringer, hvormed Johan og Karl havde forurolige dem, og kastede længselsfulde Blikke til den udmerkede og i den evangeliske Tro saa standhaftige danske Konge Kristian den 4de. Borgere og Bønder var svært med-

tagne af de uophørlige Krigsskatter og Udskrivninger. I det sydlige Sverige laa store Tragter herjede af Fienden; ogsaa i andre Dele af Landet opstod der en Mængde Ødegaarde, da der fattedes Folk til at dyrke dem og Penge til at udrede de paa Gaarden hvilende Skatter. Nøden fremkaldte Misnøie, især i Dalarne og Helsingland, hvor der virkelig udbrød alvorlige Uroligheder, som kun med stor Møie kunde dæmpes. Den af Karl den 9de fordrevne tidligere Konge Sigismund, Konge i Polen, havde endnu adskillige Tilhængere i Landet, og ialfald havde Karl den 9de havt mange bitre Fiender, som nu benyttede Stemningen og rundt om i Landet udspredte Breve, hvori Folket „opfordredes til at forlade Karls ugudelige Æt. De Ulykker, som saa haardt trykkede Landet, var en Straf fra Himlen for dets Troløshed mod den lovlige af Gud beskikkede Konge,“ sagdes der.

Riget trængte altsaa Lettelse og Hvile; men dets ydre Forhold krævede nye Anstrengelser og det ubetinget. Gustav Adolf havde nemlig med Sveriges tre Kroner (det svenske Rigsvaaben) ogsaa arvet tre Krige, nemlig mod Rusland, Polen og Danmark. Alle tre krævede Penge og Folk, men den sidstnævnte var dog mest truende. De Danske, anførte af en ung og kraftfuld Konge, havde erobret Kalmar, en af Nøglerne til Riget, og oversvømmet de søndre Landskaber. Nu gjaldt det Hjertet af Riget, kanske endog dets Selvstændighed. Ingen Udvei fandtes; alle Kasser og Forraadskamre var tomme, og Gustav Adolf havde stundom neppe nogle Rigsdaler i Lommen til daglige Udgifter. Til Betaling af ubetydelige Skræddderregninger maatte han give Forskrivelser eller Anvisninger paa næste Aars Oppebørsler af Smør, Høi, Korn osv. Stundom vilde man end ikke tage imod slige. Man syntes at tvile om, hvorvidt Kronen nogensinde skulde kunne opfylde sine Forpligtelser.

Sytten Aar og fjorten Dage gammel var Gustav Adolf, da han tiltraadte denne Regjering.

Tredje Kapitel.

Krigen med Danmark.

Krigen med Danmark var i mange Stykker den for Riget mest trykkende Byrde. Den mægtige og vel anførte Fiende var alt trængt ind i Landet, og Udsigterne til at faa ham ud igjen var mørke. Sverige trængte og ønskede Fred, den unge Konge ligesaa. Ved sin Kroning udelod han derfor den af Fadern antagne Titel: De Lappers og Kajaners Konge, som tildels havde voldt Striden, og han gjorde derhos sin Modstander billige Fredsforslag. Men han fik intet Svar. Kong Kristian den 4de vilde nytte det gunstige Tilfælde mod et udtømt Rige og en uerfaren Konge. Men Kjærligheden til denne Konge og dette Rige og Hadet mod Danskerne var saa stort, at Sveriges Stænder villig underkastede sig nye Byrder. Kongen selv solgte sit Bordsølv og sine Kostbarheder, det samme gjorde mange private Folk, og Laan optoges i og udenfor Riget. For disse Penge samledes og væbnedes endel Krigsfolk, ved hvis Hjælp det lykkedes Gustav Adolf at afværge de mest truende Farer. Krigen førtes efter Tidens Skik med Plyndringer og umenneskelige Ødelæggelser. Lykken var omskiftende, men i det hele havde Danskerne Overvægten. Blandt Svenskerne udmerkede sig næst Kongen selv ogsaa Hertug Johan, og de alt i Karls Tid prøvede Helte, Nils Stjernskøld, Jesper Kruus og Peder Hammarskøld, og det lykkedes tilsidst deres Tapperhed og Iherdighed at stagge den overlegne Fiende og skaffe Fædrelandet en taalelig Fred.

Begge Rigerne led betydelig af den voldsomme Krig, men især Sverige. Danmarks Overmagt og Lykke nedslog Modet hos Svenskerne. Riget var gjennem de lange forudgaaende Uroligheder blevet aldeles udarmet, og dets ringe Kræfter maatte endda fordeles paa tre forskjellige Hold, mod Polen, Rusland og Danmark. De søndre Landskaber, Smaaland, Westergøtland og Dalsland, flere Gange oversvømmede og herjede af Fienden, kunde ingen Skatter mere betale, knapt nok føde sine egne Indbyggere. I det sydøstlige Hjørne af Smaaland var Folket dog allermest lidende. Flere Gange hvert Aar oversvømmedes Bygderne saa af Svensker og saa af Dansker, og hver Gang nødtes Indvaanerne til at aflægge Troskabsed til den for Øieblikket raadende, men blev siden af dem, som kom efter, grusomt forfulgte og straffede for deres Brud, som man sagde, mod forud indgaaede Forpligtelser. Det stakkels Folk gjemte sig tilsidst væk i de dybe Skove i Wärend, forbandende i sine Hjerter baade Svensker og Dansker.

Trods Uheld og den fuldkomne Mangel, som raadede overalt, sporedes mindre Nedslagenhed, end man kunde vente. Hertil bidrog især Kjærligheden og Tilliden til den unge Konge. Man saa ham utrættelig reise omkring saa til den ene saa til den anden Side af Grænsen, altid søgende det Sted, hvor Faren var størst. Trolig understøttet af Axel Oxenstjerna var han uudtømmelig i at finde paa nye Udveie for at skaffe Soldater, Levnetsmidler m. m. Hans blide og venlige Omgjængelse oplivede Modet hos enhver, og da Danskerne foreslog for haarde Fredsvilkaar, paatog Svenskerne sig uden Indvendinger hel drøie Bevillinger til Krigens Fortsættelse.

Men ogsaa Danmark paa sin Side længtede efter Fred. Kristian havde gjort store Anstrengelser til de to sidste Felttog, Fremgangen havde ikke svaret dertil. Gustav Adolfs

med hver Dag stigende Anseelse, Erfaring og Kraft formindskede endnu mere Udsigterne for Fremtiden. Danmarks høiere Adel ønskede ogsaa Ende paa Krigen, af Frygt for at Kristians derunder vundne Anseelse skulde foranledige Indskrænkninger i deres Friheder, og de lagde derfor allehaande Hindringer iveien for hans Foretagender. Da derfor den danske Konge saa, at intet kunde udrettes, erklærede han sig villig til Fred.

Først i Ulfsbæk og siden i Knærød sammentraadte derfor Fuldmægtige for begge Riger under de to Rigskanslere Axel Oxenstjerna og Kristian Friis. De seiersstolte Danske foreslog haarde Vilkaar. I alle mindre væsentlige Sager gav Gustav Adolf efter og det straks, forat ingen skulde beskylde ham for overdreven Ærekjærhed. Han opgav Titlen af de Lappers og Kajaners Konge og tillod Danmark at føre tre Kroner i sit Vaaben, dog med udtrykkelig Forbehold, ikke derpaa at grunde nogen Fordring paa den svenske Krone. Ogsaa i mere vigtige Ting maatte han give efter. Sverige frasagde sig saaledes alle Fordringer paa Lapperne mellem Titisfjord og Varanger og skulde derhos i Løbet af seks Aar betale en Million Daler, for hvilke Elfsborg med omliggende Herreder overlodes i Pant.

Freden i Knærød var en af de mest trykkende, som Sverige nogensinde har afsluttet med Danmark. Særdeles tyngende var de Skatter, som maatte udskrives for at betale den lovede Pengesum, der under Navn af Elfsborgs Løsen længe levede i forhadt Minde. De fleste, deriblandt den danske Konge selv, mente, at den slet ikke skulde kunne sammenskrabes i det udpinte Land, og han saa sig alt i Aanden som bestandig Eier af Elfsborg; men gjennem utrolige Anstrengelser af baade Konge og Folk lykkedes det tilsidst at samle den bestemte Sum.

Denne særdeles voldsomme Krig med dens gjensidige

Ødelæggelser forøgede det gamle Had mellem Naborigerne. Især var Svenskerne forbitrede; de havde lidt mest og blev ved de aarlige Sammenskud til Elfsborgs Løsen saa føleligt mindede derom. Danmark og Danskerne var Gjenstand for den bitreste Uvilje blandet med Frygt, og selv Kongerne delte disse Følelser. Store og udmerkede Mænd, som de begge var, viste de hinanden paa alle Maader udvortes Agtelse og Venskab og søgte at undgaa enhver Aarsag til ny Strid; men i deres Hjerter herskede hemmelig Mistillid og Nag. Kristian kunde aldrig rigtig dølge sin Misundelse over Gustav Adolfs senere Seiervindinger. Denne paa sin Side erkjendte oprigtig Kristians store Egenskaber og erklærede, at han „satte den danske Konge høiest blandt alle Europas Regenter; men," tillagde han, „jeg ønsker blot, at vi ikke var saa nære Naboer."

Fjerde Kapitel.

Freden med Rusland.

Nogle Aar efter Freden i Knærød fik Gustav Adolf ogsaa Ende paa Krigen med sin anden Fiende, Rusland. Dette af indvortes og udvortes Fiender nu i lang Tid sønderrevne Land ønskede og trængte til Fred, og Gustav Adolf, som saa, at der herefter var liden Ære og Fordel at vinde i denne Krig, ønskede ogsaa paa denne Kant Ro for siden med udelt Styrke at kunne vende sig mod Polen. I Februar 1617 sluttedes Freden til Stolbowa. Rusland afstod til Sverige Kexholm, Nøteborg, Ingermanland samt opgav alle Fordringer paa Lifland. Sverige derimod erkjendte Mi-

chael Romanow som Storfyrste og tilbagegav de erobrede Fæstninger.

Hermed var den anden af de fra Karl den 9de arvede Krige sluttet, og det ved en saa særdeles ærefuld og fordelagtig Fred. Fryd og Glæde opfyldte Riget og ikke mindre Taknemlighed og Kjærlighed til den unge Konge. Denne var selv saare tilfreds over det lykkelige Udfald. I sin Tale til Stænderne udviklede han, „hvor mange og rige Landskaber, fiskerige og for Handelen bekvemt liggende Floder der i denne Fred var blevet forenet med Riget. Russerne var saa fuldstændig udestængte fra Østersøen, at de ikke kunde skyde saameget som en Baad ud i dens Vande. Desuden var Grænsen bleven lettere at forsvare. Ingermanland beskyttedes af Pejpus og Narvafloden; Finland, Sveriges Forstue, af Nevafloden og den brede Ladogasø, som Russerne ikke saa let kunde hoppe over.“ Med sandt Seerblik forudsaa Kongen de Farer, hvormed Rusland i Fremtiden vilde true Sverige, især, hvis det fik fast Fod ved Østersøen. I et Brev til Axel Oxenstjerna udtalte han ogsaa sin Glæde over, at det var lykkets ham at udestænge dem derfra; „thi,“ skrev han, „faar hin Horde engang Foden i Forstuen, saa trænger den sig ogsaa snart ind i selve Huset.“

Femte Kapitel.

Gustav Adolf og Ebba Brahe.

Rigsdrosten Magnus Brahe var gift med Brita Lejonhufvud, yngste Datter af Gustav Wasas Svoger, gamle Sten Eriksson Lejonhufvud. De havde kun et eneste Barn,

en Datter ved Navn Ebba, der er bleven navnkundig saavel for sin Skjønhed og Dyd som for sin merkelige Skjæbne.

Fru Brita havde været Enkedronningen Kristinas fortrolige Veninde. Paa sin Sotteseng begjærede hun derfor som det sidste Bevis paa Dronningens Naade, at hun vilde tage den nu snart moderløse Ebba Brahe under sin Beskyttelse. Kristina opfyldte sin døende Venindes Ønske og førte kort efter den unge Frøken i sit Selskab til Hoffet, hvor hun ved sit elskværdige og forstandige Væsen og ved sin udmerkede Skjønhed i høieste Grad vandt saavel Enkedronningens som alle andres Velvilje. Hendes personlige Egenskaber ikke mindre end hendes Byrd og Rigdom bevirkede snart, at en hel Del af de fornemste Adelsmænd beilede til hendes Yndest, og selv Hertug Johan af Østergøtland havde engang i Tanke at vælge hende til sin Brud. Denne Plan forstyrredes af Enkedronning Kristina, som istedet derfor fik ham gift med sin egen Datter Maria Elisabet. Ebba Brahes Skjønhed skulde dog i et endnu mere ømfindtligt Tilfælde volde Kristina Bekymring, og den sidste Sag truede med at blive værre end den første.

Under Mødrenes fortrolige Omgang havde Gustav Adolf og Ebba Brahe ofte i sine spædere Aar været sammen og faaet hinanden kjær. Med Aarene aftog Fortroligheden, og de saa hinanden sjeldnere, især da Prinsen bestandig var sysselsat dels paa Reiser dels med Studier og Regjeringssager. Nu efter Fru Britas Død saa de hinanden igjen, hun femten, han sytten Aar gammel, begge uden Modsigelse de skjønneste, de mest udmerkede ved hele Hoffet. En taus, gjensidig Beundring, voksende Hengivenhed og tilsidst den varmeste Kjærlighed udviklede sig, vistnok først lidt efter lidt, men desto sterkere og dybere i deres alvorsfulde Sjæle. Hertug Johans flagrende Lue fik Tid til baade at tændes og slukkes, inden Hoffolket, ja inden kanske de selv anede

sine Følelser. Først mod Slutningen af 1612 fik Gustav Adolf Leilighed til at erklære sig for Frøken Ebba og modtage Forsikringen om hendes Gjenkjærlighed. Et saadant Forhold kunde imidlertid ikke længe undgaa Hoffets og den skarpsynte Enkedronnings Opmerksomhed. Den sidste besluttede paa enhver Maade at arbeide imod Forbindelsen. Hun lod de to elskende tydelig forstaa sin Uvilje og søgte derfor saa meget som muligt at holde dem skilte fra hinanden, i Haab om at Tiden og alvorlige Sysler skulde adsprede den attenaarige Konge. Hun bedrog sig. Med Vanskelighederne forøgedes Kjærligheden. I de varmeste Ord tolkede Gustav Adolf sine Følelser, sine Forhaabninger i Brev efter Brev til sin elskede Frøken, ja selv i Vers, som han selv forfattede. Gjennem sin Halvsøster Prinsesse Katrina skaffede han sig nøiagtig Underretning om alt, hvad der med Hensyn hertil forefaldt ved Hoffet, og lod tilsidst hos Grev Magnus formelig anholde om Datterens Haand. Frøken Ebba derimod, som daglig var udsat for Hoffets Skjæmt og Enkedronningens aabenbare Uvilje, tabte Modet og skrev flere Gange til sin kongelige Elsker om, at han maatte opgive al Tanke om deres Forening. „Allerkjæreste, hjerte Frøken," svarede Gustav Adolf, „ved den tro Kjærlighed, jeg har baaret og fremdeles bærer til eder, bønfalder jeg om aldrig at faa høre eller læse fra eder de Ord, at jeg ikke mere skulde tænke paa eder. Tvertimod synes det mig, at vi med den Standhaftighed, som pryder en uforfalsket Kjærlighed, bør lade vor Lykke paa andre Steder fare, i det faste Haab, gjennem en saadan Trofasthed tilsidst at skulle overvinde Hendes Majestæts Hjerte og saaledes opleve den lykkelige Dag, som skal svale min brændende Længsel og, som jeg haaber, ogsaa glæde eders trofaste Hjerte." Under Brevene saaes Gustav Adolfs og Ebba Brahes Navne

sammenflettede, det sidste stundom indsat i den førstes brændende Hjerte.

Da Enkedronningen paa denne Vis intet kunde udrette, forandrede hun sin Opførsel og begyndte at omgaaes Ebba Brahe med mere Godhed og Velvilje. Med nyt Haab lod ogsaa Gustav Adolf gjennem Hertug Julius Henrik af Sachsen Lauenburg paa ny anmode om Moderens Samtykke. Denne gav et undvigende Svar: „Hun saa nødig en Konges Formæling med en Undersaats Datter. Men skulde dette nødvendig ske, vidste hun ingen mere passende end Frøken Ebba, som baade havde og fortjente alles Høiagtelse. Enkedronningen ønskede dog nogle Aars Opsættelse for yderligere at prøve deres gjensidige Tænkemaade." — Nu syntes Sagen alene at afhænge af de elskende selv, af deres Troskab og Hengivenhed. Gustav Adolf tvilede derfor ikke mere om Udfaldet og udmalede alt med de lyseste Farver i Tanker og Breve den salige Tid, som skulde se ham forenet med sin elskede Frøken. Grev Magnus havde naturligvis intet mod Forslaget, og selv Frøken Ebba overlod sig en Tid til de gladeste Forhaabninger.

Men Sagen var endnu langtfra afgjort. Alle de forskjellige Grunde, som før var anvendte mod tidligere Kongers Frieri til Undersaatters Døtre, blev atter af Enkedronningen fremdragne, og mange af Rigets mere anseede Mænd understøttede hendes Bestræbelser, dels af Statsaarsager, dels af Misundelse. Mest virkede herved Axel Oxenstjerna, hvis Venskab og Raad havde størst Indflydelse hos den unge Konge. Det var dog længe forgjæves. Gustav Adolf, altid besjælet af sønlig Ærbødighed, vilde i en saa vigtig Sag ikke bryde med Moderens bestemt udtalte Vilje, men erklærede selv paa den anden Side ligesaa bestemt, at han agtede at afvente den bestemte Tid og i ethvert Fald ikke gifte sig med nogen anden. Enkedronningen kom atter

i ondt Lune, og Frøken Ebba fik ofte erfare Følgerne deraf. Gustav Adolf fik det at vide. Han skjulte dybt sin Uvilje over Moderens Færd, men gjorde straks Udvei til, at Frøken Ebba fik flytte fra Hoffet til den gamle Enkedronning, Gustav Wasas endnu levende Enke, Katrina Stenbok paa Strømsholm. Deres Brevveksling fortsattes. Endnu 1614 om Høsten skrev Gustav Adolf fra Narva og omtalte med Glæde de Bedrifter, han til Frøken Ebbas Ære og Fædrelandets Forsvar havde udført mod den overmodige Fiende.

Tiden og Fraværelsen bevirkede dog efterhaanden Forandring i Kongens Tanker. Det lykkedes Enkedronningen og Axel Oxenstjerna at overtyde ham om Nødvendigheden af for høiere Statsaarsager at ofre sin egen Tilbøielighed. Gustav Adolf følte, at Offeret paa samme Tid gjaldt hans Privatlivs hele Lykke. Men det gjaldt ogsaa Fædrelandet, og han bøiede sig derunder. Om nogen anden Forbindelse vilde han dog ikke høre tale, og da man i denne Hensigt forslagsvis nævnte en Reise til Tyskland, forsikrede han dyrt, at han aldrig vilde tage nogen tysk Fyrstinde til Gemalinde. Han lod i Almindelighed forstaa, at han slet ikke tænkte at gifte sig. Det hedte derfor en Tid, at hans Broder, Hertug Karl Filip, skulde blive hans Eftermand. Siden, da hans Søster, Prinsesse Katrina, indgik i Ægteskab med Pfaltsgreven Johan Kasimir, ytrede han ligesom med en profetisk Aand disse Ord: „Jeg haaber, du skal føde en Søn, der skal blive min Eftermand paa den svenske Trone."

Ebba Brahe saa og sørgede over Kongens forandrede Opførsel, men uden at klage. Dog ytrede ogsaa hun bestemt Uvilje mod enhver anden Forbindelse, maaske i Haab om atter at se det gamle Baand knyttet. En ny Omstændighed gjorde dog tilsidst Ende paa disse indviklede Forhold. Blandt de til Gøteborg indkaldte Hollændere befandt sig en vis Abraham Cabeliau, selv udmerket ved Rigdom og

Dygtighed, ligesom hans Datter Margareta ved en sjelden Skjønhed. Denne sidste vakte endog den unge Konges Opmerksomhed; thi hun kunde kappes selv med Ebba Brahe i Ynde, men ikke i Sædelighed. Af ubekjendte Grunde fulgte Margareta Cabeliau i 1615 sin Fader til Hæren i Lifland, og her fornyedes Bekjendtskabet med Kongen, hvem hun Vaaren efter fødte en Søn, den senere saakaldte Gustav af Wasaborg. Samme Aar synes den unge Konge ogsaa at have næret en flygtig Tilbøielighed for en Frøken Kristina Fleming.

Enkedronning Kristina, som altid havde frygtet for, at Gustav Adolfs Tilbøielighed for Ebba Brahe skulde vaagne med fornyet Styrke, greb med Glæde Leiligheden til at forestille denne, hvor lidet det var at stole paa en saa ung og saa flygtig Konges Forsikringer. Samme Sprog førtes af den gamle Katrina Stenbok, af Frøken Ebbas Venner, ja af hendes egen Eftertanke og Stolthed. Hun vilde ei rivalisere med den letsindige Margareta Cabeliau, men opgav fra den Tid enhver Tanke paa sin fordums Elsker.

Et Aar efter afsluttedes Freden i Stolbowa. Den berømte svenske Adelsmand Jakob de la Gardie, som i Russekrigen havde indlagt sig udødelig Ære, kom nu hjem til Sverige. Han havde udvidet Sveriges Grænser, ført dets seierrige Vaaben lige ind i den urgamle moskovitiske Hovedstad og paa det nærmeste erhvervet en ny Krone for Kongehuset ved Hertug Karl Filips Valg til Storfyrste i Rusland, som virkelig fandt Sted, uden dog at have nogen Følge. Hele Riget gjenlød af de la Gardies Pris, og Gustav Adolf nølede ikke med at belønne saa udmerkede Fortjenester med Rigets høieste Værdigheder. Straks efter sin Hjemkomst gjorde de la Gardie sin Opvartning hos den gamle Enkedronning paa Strømsholm, hvor ogsaa Ebba Brahe opholdt sig. Alt to Aar før havde han meldt sig som Frier til denne

Frøken. Nu end mere indtagen af hendes Skjønhed og ædle Færd tilbød han hende paany sin Haand. Alle bifaldt og understøttede dette Forslag, især begge Enkedronningerne. Ebba selv kunde ikke være blind for den unge Helts Fortrin; han var nu 34 Aar og en i enhver Henseende behagelig og udmerket Mand. Allerede samme Høst feiredes deres Trolovelse. Naar en og anden Gang Mindet om hendes Ungdomskjærlighed og dens gyldne Forhaabninger svævede for hendes Sjæl, søgte hun at forjage slige Tanker ved alvorlige Betragtninger over sin nye Forbindelse, dens Fordele og de Pligter, den medførte. Engang var hun, hensunken i saadanne Tanker, bleven staaende i en Vindusaabning paa Stockholms Slot. Idet hun troede sig ubemerket, ridsede hun med sin Diamantring følgende Linjer i Ruden:

Jag är förnöjd med lotten min,
Och tackar Gud för nåden sin.

Enkedronning Kristina saa det og skrev straks paa samme Maade nedenunder:

Det ena du vill, det andra du skall,
Så plägar det gå i dylika (saadanne) fall.

Vaaren 1618 feiredes Jakob de la Gardies og Ebba Brahes Bryllup. Deres Samliv blev saare lykkeligt. Ebba Brahe beholdt stedse de la Gardies Kjærlighed og Tillid. Omgiven af sine Børn fulgte hun sin Mand paa hans Felttog, hvor hun sørgede med Iver for hans Vel ligesom for hans Soldaters. Man sammenlignede hende med Agrippina, som, elskende og elsket, fulgte sin Germanikus gjennem alle Krigens Farer.

Sjette Kapitel.

Gustav Adolfs Giftermaal.

Enkedronningen; Raadet og Stænderne havde flere Gange opfordret Gustav Adolf til at skjænke Riget en Dronning, eftersom dets fremtidige Rolighed for en væsentlig Del afhang af en fast Tronfølge. Allerede Karl den 9de havde for den da blot sekstenaarige Prins friet til Elisabeth af England, en skjøn, ædel og heltemodig Prinsesse, i alle Maader en værdig Ægtefælle for Gustav Adolf; men hun var just i de samme Dage bleven trolovet med Pfalzgrev Fredrik, den senere saa ulykkelige Kong Fredrik af Bøhmen. Flere Aar derefter kom der Giftermaalsforslag fra Würtemberg; men Kongen, som endda dybt sørgede over sin Ebba Brahe, gav tilkjende, at han ikke vilde høre tale hverken om den würtembergske eller nogen anden tysk Fyrstinde.

Kurfyrst Johan Sigismund af Brandenburg havde med sin Gemalinde, Anna af Preussen, flere Børn, blandt hvilke **Maria Eleonora** udmerkede sig ved en usædvanlig Skjønhed. Rygtet om hendes Ynde spredte sig rundt hele Europa og vakte overalt Opmerksomhed hos de unge Fyrster, saa og i Sverige.

Alt i Aaret 1615 bragtes paa Bane et Giftermaalsforslag mellem Gustav Adolf og den da sekstenaarige Fyrstinde. Det brandenburgske Hof, der med Hensyn til Østpreusen laa i Strid med Kongen af Polen, søgte at vinde Styrke ved en Forbindelse med Sverige og gav sine Hensigter temmelig tydelig tilkjende. Den svenske Gesandt, Birkholt, fik fra alle Kanter høre lange Lovtaler over den unge Fyrstindes Skjønhed, Dyder og Forstand. „Lykkeligt," sagde man, „det Land, hvis Moder hun engang bliver!" Han undlod ikke at indberette de betydningsfulde Ord; men Gu-

stav Adolf vilde ikke lytte dertil, og da Birkholt den ene Gang efter den anden udbredte sig over det samme Emne, fik han tilsidst en alvorlig Befaling om „at sysselsætte sig med Statssager og ikke med Giftermaalssager". Da siden Kurfyrsten selv fik bragt de preussiske Anliggender i Orden, hørte man intet mere om denne Sag fra hans Side; men Rygtet om dette Forslag og om Gustav Adolfs personlige Egenskaber havde alligevel ikke forfeilet sin Virkning paa den unge Fyrstindes Hjerte, og Kurfyrsten pleiede ofte at more sig med at udbringe Skaaler for Kongen af Sverige og hans tilkommende Dronning og derved fremkalde en glødende Rødme paa Datterens Kinder.

Vaaren 1618 feiredes Ebba Brahes Bryllup med Jakob de la Gardie, og paa samme Tid besluttede Gustav Adolf i egen Person at se den saa meget omtalte Maria Eleonora. Reisen foretoges i største Hemmelighed; ikkun Axel Oxenstjerna og nogle faa fortrolige vidste noget derom. I August Maaned seilede Kongen fra Kalmar over til Tyskland, og om 14 Dage var han tilbage igjen. Folk vidste ikke andet, end at han i denne Tid havde seilet omkring paa Østersøen for at prøve nogle nye Orlogsfartøier. Imidlertid paastodes det, at han havde været i Berlin og skjønt ukjendt skaffet sig Leilighed til at se Maria Eleonora. Hvad han saa og hørte, var tilstrækkeligt til at bestemme hans Valg, og en Stund efter Hjemkomsten begyndte han selv i Breve til Birkholt at sysselsætte sig med Giftermaalssager.

Da Sagen imidlertid syntes at trække sig ud, besluttede Gustav Adolf i egen Person at indfinde sig og fremkalde en endelig Afgjørelse. Reisen foregik uden Pragt og næsten i Hemmelighed; thi alene de nærmeste Raadgivere ved begge Hoffer vidste noget derom, og Kongens Følge bestod blot af hans Svoger, Pfalzgrev Johan Kasimir, og nogle faa Personer. En Lørdagsaften om Vaaren 1620 red Gustav Adolf

ind i Berlin, hvor han blev udvist fra to Værtshuse efter hverandre; thi Folkene der troede, at han hørte til nogle engelske Leietropper, som just dengang med megen Støi og Selvraadighed drog gjennem Staden. Tilsidst lykkedes det ham dog at finde et Rum, hvorfra han hemmelig lod underrette Enkefyrstinden om sin Ankomst, og til Svar derpaa fik han en Anmodning om Dagen efter at indfinde sig i Slotskirken. Kl. 9 om Morgenen var han alt paa Pladsen og saa for sig hele det lille Hof forsamlet. Hans simple, men rige Dragt, hans skjønne og ædle Ansigt, hans høie og majestætiske Holdning vakte straks Hoffolkets Opmerksomhed; overalt saaes nysgjerrige Blik, og man hviskede til hverandre om, hvem den hemmelighedsfulde fremmede kunde være. Nysgjerrigheden forøgedes end mere, da Fyrstinde Anna ved Gudstjenestens Ende indbød ham til sine indre Gemakker, og det med Udelukkelse af alle de øvrige. Nu saa Gustav Adolf og Maria Eleonora hinanden for første Gang, og dette var nok til for stedse at bestemme deres Skjæbne. Den 21aarige Prinsesse i sin Ungdoms hele Ynde overtraf alle de Forestillinger, Gustav Adolf forud havde kunnet danne sig gjennem ufuldkomne Billeder og svage flygtige Øiekast, og Maria Eleonora saa nu i Virkeligheden for sig den Helt, hvis Billede, prydet med mandig Skjønhed, fyrstelig Dyd og Ærens Laurbær, alt længe havde svævet for hendes Indbildning og herstet i hendes Hjerte. Trolovelsen sluttedes med Hjerte og Haand og under Moderens varme Velsignelser.

Den 25de November 1620 feiredes i Stockholm Gustav Adolfs Bryllup med Maria Eleonora, og tre Dage senere deres Kroning, begge med største Pragt.

Gustav Adolfs og Maria Eleonoras Samliv syntes ved første Øiekast at vidne om en høi Grad af Lykke. Dronningen elskede sin Mand over alle Grænser, og Gustav Adolf

viste hende Ømhed og en stadig Opmerksomhed. Man merkede dog, at han nødig indgik paa hendes Ønsker om personlig at følge ham under hans Krigstog, og at han aldrig skjænkede hende nogen Fortrolighed i vigtige Statssager. Hendes Sindelag og Sjælsevner var ikke saadanne Ting voksne, ei heller egnede til at vække og bevare en paa Høiagtelse og Tillid grundet Kjærlighed. Hendes Sind var lunefuldt, hendes Aands Anlæg, i visse Henseender udmerkede, savnede dog ganske den rolige og ledende Eftertanke. Selv hendes Kjærlighed til Gustav Adolf var meget nær et Afguderi og fremkaldte stundom ganske forunderlige Optrin. I hans Fravær under Krigen overfaldtes hun af en uimodstaaelig Længsel, som stundom gik over til en formelig Sygdom, hun skrev Brev efter Brev med de sørgeligste Skildringer af sin Længsel, sin Smerte, med de inderligste Bønner om at maatte faa reise efter, eller at han vilde vende tilbage til hende. Ogsaa Axel Oxenstjerna fik oftere saadanne Skrivelser med Begjæring om, at han vilde faa Kongen til at samtykke i Dronningens Bønner, og at han i det hele maatte overtale Kongen til at holde sig rolig i Stockholm; til Gjengjæld lovede hun Oxenstjerna sin ubegrænsede Taknemlighed. For at berolige hende forlængede hendes Moder sit Ophold i Sverige; men det var forgjæves. Forgjæves søgte denne ellers saa myndige Fyrstinde saavelsom Gustav Adolf selv at bringe Dronningen til at have Taalmodighed ialfald i nogle Uger, da han selv haabede at komme tilbage. Forgjæves lod Kongen hende endog forstaa, at hendes Komme vilde være ham høist ubeleilig. Intet hjalp. Hun erklærede, at hun maatte dø, hvis hun ikke fik reise til sin Herre. Kostbare Tilberedelser maatte gjøres, og snart mødte hun Kongen paa Halvveien, snart kom hun uventet over til ham i Leiren, og Befalingsmændene paa Slottene i Lifland kom i største Forlegenhed

for Madvarer og Husgeraad, naar Dronningen med sit Følge saaledes uforvarende kom over dem. Maria Eleonora var idetheletaget heftig og ubetænksom i at fatte sine Beslutninger, vægelsindet i at udføre dem, dertil uordentlig i sin Husholdning og derfor ofte nedsunken i Gjæld, stundom uden Kongens Vidende. Aarsagen dertil laa for en Del i hendes overvættes Gavmildhed, men endnu mere i hendes store Forkjærlighed for Musik, Maleri og kostbare Bygninger ligesom for al Slags Pynt og Stas. Naar de alvorlige og endnu kun lidet dannede Svensker ikke vidste at sætte pris paa saadanne Sager, var hun uforsigtig nok til, især naar hun var i ondt Lune, at udbryde i foragtelige Ord baade mod Land og Folk, hvilket naturligvis i betydelig Grad forøgede det ubehagelige i hendes Stilling.

Gustav Adolf saa disse hendes Feil, men ogsaa hendes gode Hjerte og taug. En dybere Hengivenhed kunde dog aldrig faa Rum i hans Hjerte, og Maria Eleonora blev ham altid mere eller mindre et Barn, en Gjenstand for den overlegne Kjærlighed, som giver, men ikke modtager.

En og anden var der, som anede, at Gustav Adolf følte Savnet af en dybere Kjærlighed, at Billedet af hans første Elskede, den ædle Ebba Brahe, mangen Gang maatte opstaa for hans Sjæl. Om saa var, vidste han godt at skjule sine Følelser. Verden saa og troede ikke andet, end at Konge og Dronning følte sig lige lykkelige.

Syvende Kapitel.

Krigen med Polen.

Den katolske Kong Sigismund af Polen var ikke paa nogen Maade at formaa til at opgive sine Fordringer paa Sveriges Krone og erkjende den derværende nye Kongeæt. Han blev stadig ved at kalde sig selv for Sveriges Konge og Gustav Adolf derimod for Hertug af Sødermanland, Nerike og Wermland, hvilke Landskaber havde udgjort hans Faders Fyrstendømme. Derhos søgte han at vække Oprør i Landet ved Indsmugling af aabne Kundgjørelser, hemmelige Breve, forklædte Ophidsere eller polske Spyfluer, som Gustav Adolf kaldte dem. Men dette var ogsaa alt, hvad han mægtede at udrette. Straks efter Karl den 9des Død, da Sverige og dets unge Konge paa alle Kanter omgaves af truende Krige, havde Sigismund den bedste Anledning af Verden til ialfald at gjenerobre Lifland og Estland. Men den blev ubenyttet dels paa Grund af hans egen Træghed, dels paa Grund af de polske Stænders Uvillighed og deres Lyst til Modsigelse. — De i Lifland værende svenske og polske Tropper, begge Dele ringe i Tal og slet forsynede, laa lige overfor hverandre i fuldkommen Uvirksomhed. Man indgik den ene Stilstand efter den anden, og saaledes forløb Tiden fra 1611 lige til 1617, da det endelig var lykkets Gustav Adolf at faa Ende baade paa den danske og den russiske Krig, for saa med udelt Kraft at vende sig mod Polen.

Sveriges Folk ønskede dog Fred ogsaa paa denne Kant for at kunne komme lidt til Kræfter igjen efter en næsten 60-aarig Krigstilstand. Ogsaa den unge Konge erkjendte Trangen dertil. Han foreslog rimelige Fredsvilkaar; men Sigismunds Fordringer var i høieste Grad overdrevne, saaledes f. Eks. at Gustav Adolf skulde overlade ham den svenske

Trone og selv nøie sig med Faderens Hertugdømme osv. Disse Fordringer af en Fyrste, som ikke engang kunde forsvare sine egne Grænser, vakte i Sverige baade Kongens og Folkets Harme. Paa Rigsdagen i Ørebro 1617 fremlagde Gustav Adolf disse Beviser saavel paa sit eget fredelige Sindelag som paa Sigismunds Urimelighed, ved Siden deraf forelagdes ogsaa Breve fra Sigismund til Hertug Johan med Forsøg paa at stifte indre Uroligheder osv. Opbragt over denne Handlemaade af Sigismund erklærede Stænderne, at hvor høilig de end baade ønskede og trængte til Fred, vilde de dog ikke unddrage sig de Byrder, som krævedes for at tugte denne indbildske og overmodige Konge i Paaland (Polen). Saaledes udbrød den polske Feide paany og varede i tolv Aar. Dens fornemste Skueplads var i de første otte Aar Lifland, senere polsk Preussen, især Egnene omkring nedre Weichsel.

I Aarene 1617 og 1618 forefaldt kun endel mindre Skjærmydsler, hvorpaa der sluttedes Stilstand indtil 1621. Paa denne Tid havde Gustav Adolf faaet Ende paa Underhandlingerne om sit Giftermaal og Riget samlet nye Kræfter. I 1621 aabnede han derfor Krigen med forøget Styrke. Han erobrede indtil 1625 Landskaberne Lifland og Kurland tilligemed den store Handelsstad Riga samt beseirede Polakkerne i flere Slag. Atter aabnedes Fredsunderhandlinger. Indbyggerne i Littauen, som frygtede Gustav Adolfs Indfald, var stemte for Fred; men de egentlige Polakker lod sig af Sigismund overtale til at modsætte sig, og Underhandlingerne endte uden Frugter.

Nu besluttede Gustav Adolf gjennem eftertrykkeligere Forholdsregler at tvinge Polens baade Konge og Folk til fredeligere Tanker. Han overførte Krigen til Preussen, for at Polakkerne selv paa nært Hold kunde ret faa føle dens Ubehageligheder. Det var derhos hans Hensigt at bemæg-

tige sig alle Havnene ved Kysten og saaledes afskjære Fiendens Handel og selv nyde godt af de rige Toldindkomster.

Den 15de Juni 1626 gjorde Gustav Adolf Landgang ved Pillau og erobrede endnu samme Aar Kønigsberg, Elbing, Marienburg o. fl. Stæder. Om Vinteren var han i Sverige, men kom tilbage i Mai 1627 og sloges med Polakkerne saa ved Danzig og saa ved Dirschau og havde ganske vist vundet meget store Fordele, hvis han ikke to Gange for en længere Tid paa Grund af betydelige Saar var bleven hindret fra personlig at forfølge sine Seire. Vinteren var han atter i Sverige, men kom tilbage i Mai 1628. I dette Aar udstrakte han sine Erobringer lige til Grænsen af selve Polen, og hans lette Tropper sværmede lige til Warschau, Polens Hovedstad, udbredende overalt Skræk og Forvirring. Kongen havde maaske med Hovedarmeen kunnet udrette endnu mere; men han fulgte i sine Krige altid den Grundsætning, saa lidet som muligt at fjerne sig fra Kysten. Den paafølgende Vinter var han atter i Fædrelandet, medens Herman Wrangel vandt den betydelige Seier ved Gorzno. Disse bestandige Uheld gjorde de polske Stænder mere og mere stemte for Fred. Men Sigismund vilde endnu ikke opgive sine Fordringer, helst da han ventede en af den katolske tyske Keiser lovet Understøttelse. I 1629 ankom ogsaa 10,000 Mand Hjælpetropper fra Tyskland. Men da var Gustav Adolf selv med friskt Mandskab kommen over fra Sverige. Blodige Kampe fægtedes ved Stum og Marienburg, uden at nogen af Parterne kunde tilskrive sig Seiren. Imidlertid udbrød Pesten i begge Leire, men værst blandt Polakkerne; ligesaa Tvedrägt mellem Polakkerne og de tyske Hjælpetropper, hvilke desuden begge viste liden Lyst til mod de tapre Svensker yderligere at spilde Liv og Blod for Sigismunds tomme Fordringer, saa at denne Konge tilsidst nødtes til at indgaa

paa den seksaarige Stilstand i Stumsdorf, der senere forlængedes og varede i 25 Aar.

De svenske Troppers Overlegenhed over Polakkerne kom i denne Krig med hvert Aar mere og mere tilsyne, og det var kun med Nød de sidste kunde holde sig i Preussen. Indvaanerne i dette Landskab begyndte ogsaa at fatte en stor Hengivenhed for Gustav Adolfs Person, saa at han ofte i Stæderne modtoges med det Udraab: „Der kommer vor Konge." Hvis ikke Uheldet med Gustav Adolfs Saar samt den regnfulde Sommer 1628 var indtruffet, er der megen Grund til at tro, at hele Preussen ligesom tidligere Lifland var blevet erobret. Dog bør det erindres, at Danzigs tapre og standhaftige Forsvar ogsaa bidrog væsentlig til Landets Redning.

Det var netop under denne Krig, at Gustav Adolf med Hensyn til Landets indvortes Styrelse udførte de fleste af de Forbedringer, som saa fordelagtig udmerker hans Regjering. Han seilede nemlig hver Høst tilbage fra Preussen til Sverige. Vinteren anvendtes dels til Reiser rundt om i Fædrelandet, dels til Samraad med Rigsraadet eller Stænderne samt til Rustninger for næste Aars Felttog. Til disse gav man nu nok saa gjerne sit Samtykke. Hans bestandige Fremgang oplivede Haabet og Selvfølelsen hos hele Folket. Hvergang han kom hjem, var det en Seiersfest, som feiredes i Glæde og Triumf, naar de erobrede Faner under Taksigelser og Lovsange ophængtes under Tempelhvælvingerne. Hvergang han atter drog afsted, var det en Høitid for de unge svenske Helte, som tørstede efter Bedrifter og Ære.

Axel Oxenstjerna var her som overalt Gustav Adolfs „alt i alle". Under Krigsbevægelserne, ved Fredsunderhandlingerne, ved Rigsdagene, overalt hvor noget af Vigtighed var paa Bane, maatte Axel Oxenstjerna personlig

være tilstede eller idetmindste give sine Raad. Om Vinteren, naar Gustav Adolf opholdt sig i Sverige, maatte Oxenstjerna blive tilbage i Preussen, hvor han alene skulde sørge for Landet som for Hærene, og begge Dele udførte han med vanlig Iver og Lykke.

Ottende Kapitel.

Om Gustav Adolf.

Kong Gustav Adolf var en anselig Herre, noget over seks Fod høi, velvoksen, dog i sine sidste Aar vel svær og fed, saa at ikkun usædvanlig sterke Heste formaaede at bære ham under et længere Ridt. Han var desuagtet sund og sterk og derhos hærdet, rask og rørig. Nærsynthed var den eneste legemlige Lyde, han kunde klage over. Hans Holdning var ædel og behagelig, han var rank, dog med Hagen noget fremskudt, Haaret kortklippet og opstrøget over Panden, af Farve lysgult ligesom Mund- og Hageskjægget, hvorfor han gik under Navnet „Guldkongen". Hans Pande og Næse var høit hvælvede, hans Øine aabne og lyseblaa; hans Ansigt bevarede bestandig Ungdommens Farve og Fyldighed. I hans Blik, Ansigtstræk og hele Væsen laa en sjelden Blanding af nedladende Mildhed og kongelig Alvor og Majestæt.

Faa Personer har været udrustede med saa udmerkede Sjælsevner som Gustav Adolf. Med et ligesaa hurtigt som dybt Blik gjennemskuede han alle saavel private som offentlige Forhold og det alt som Yngling ofte bedre end de under Arbeide og Erfaring graanede Statsmænd. Derhos besad han Evne til uden Forberedelse og dog med sjelden Klarhed og Smag at udvikle sine Tanker; han var herved

og ved sin milde Stemme og sine venlige Fagter en endnu større Taler end sin store Farfader Gustav Wasa. „Han har," sagde man, „overvundet ligesaa mange med tungen som med sverdet."

Hans Hukommelse var ualmindelig sterk og omfattede under Manddommens Aar Rigets Love og Indbyggere med samme Lethed som i Ungdomsaarene alle Slags Videnskaber og Sprog. Som Feltherre kjendte han ikke blot de høiere Befalingsmænd, men ogsaa de lavere Officerer, ja endog mange af de mere udmerkede Soldater.

I hans Hjerte boede der en sand og levende Gudsfrygt, der ytrede sig baade i Ord og Gjerning. Morgen- og Aftenbønnen forsømte han sjelden, Gudstjenesten aldrig. Eder og alskens letsindig og uærbødig Tale om aandelige Ting kunde han ikke paa nogen Maade fordrage. Ofte fandt man ham i Ensomheden læsende i den hellige Skrift. „Jeg søger," sagde han, „ved at grunde paa Guds Ord at styrke mig imod onde Tillokkelser. En Mand i min Stilling skylder ingen uden Gud Regnskab for sine Handlinger; men denne Selvstændighed leder ogsaa ind i mange Fristelser, som vi aldrig noksom kan være paa Vagt imod." Selv forfattede han mange af de Feltbønner, der brugtes i Hæren, og den berømte Krigssalme: „Førfæras ei du lilla hop!" skal ogsaa være af ham. En samtidig Historieskriver betegner ham i dette Stykke saaledes: „Kong Gustav Adolf er en Herre, som begynder alle sine Foretagender med Bøn og derfor ender dem med Taksigelse."

Kongens Liv var en Afspeiling af denne rene og hjertelige Gudsfrygt. Efter Forvildelsen med Margareta Kabeliau kunde der ikke bebreides ham den ringeste Udsvævelse. Fraadseri, Spil og Ørkesløshed var ham ganske fremmed. Idet han selv ved sine usædvanlige Egenskaber uden Modsigelse var hævet over hele sin Omgivelse, var han med det

samme ogsaa ophøiet over enhver Fristelse til Avindsyge. Falskhed var unfornøden for ham, da han intet havde at skjule, Mistænkelighed ligesaa, da ingen var forurettet af ham. „Jeg kan sove," sagde han, „i enhver af mine Undersaatters Skjød." Ærgjerrig var han; men han søgte denne Ære i Sandhedens Seier og Fædrelandets Vel. Især viste han sig ædel og elskværdig i Forholdet til sine nærmeste. Moderen, Enkedronning Kristina, havde tilintetgjort hans Ungdoms lyseste Forhaabninger, ved at negte ham at ægte den ædle Ebba Brahe, havde søgt at ophidse hans yngre Broder Karl Filip imod ham og forøvrigt voldet ham adskillige Ubehageligheder; alligevel omgikkes han Moderen altid med sønlig Ærbødighed og gav efter for hendes Luner i alt, hvad der ikke vedrørte Fædrelandets Vel eller hans Pligt som Konge. Sine to Medbeilere, Hertug Johan og Hertug Karl Filip, forvandlede han til sine paalideligste Venner, idet han selv omgikkes dem med uskrømtet og broderligt Venskab. Sin Gemalinde var han ubrødelig tro og søgte saameget som muligt at skjule for Verden hendes svage Sider. Hans Forhold til sin Søster, Pfalsgrevinde Katarina, og til sin Ven, Axel Oxenstjerna, er et lysende Forbillede paa alt, hvad der findes skjønt og ædelt i broderlig Kjærlighed og trofast Venskab.

Idet han saaledes selv gav et Eksempel paa et rent og dadelfrit Levnet, taalte han ei heller slette og usædelige Personer i sin Omgivelse. Sladder og Bagvaskelse afviste han med Foragt; Spil, Drukkenskab og Usædelighed taalte han ikke i sin Nærhed. Hvis en og anden ung Herre begyndte at vende sig til den Kant, blev han øieblikkelig og uden videre Snak jaget fra Hoffet, og de andre vogtede sig da saameget mere. Sveriges Kongeborg var en Bolig ei blot for Krigerære, Kundskaber og Smag, men ogsaa for Gudsfrygt, Retskaffenhed og Sædelighed, og Sveriges Folk saa

did op ikke blot med Beundring for det glimrende, men ogsaa med Ærefrygt og Kjærlighed for det ædle, som boede inden dens Mure, og Eksemplet øvede sin velgjørende Virkning over det hele Rige. Gustav Wasa og Gustav Adolf og de tre ligesindede Konger Karl var i dette Stykke Fædrelandets sande Fædre, der ved sin Styrelse og sit Eksempel opfostrede Folket til det kraftige, alvorsfulde og dydige Sindelag, der danner Grundvolden for saavel den enkeltes som Statens sande Lykke.

Gustav Adolf elskede det glimrende og udmerkede, men alene i personlige Egenskaber og ædel Daad, ikke i Pragt og Stads. Hans Levemaade var hel simpel og tarvelig, ligesaa hans Dragt, og det baade hjemme og i Felten. Ved større Høitideligheder viste han dog den Pragt, som egner sig for Majestæten.

Kongen hadede Ørkesløshed og Forlystelser. Selv var han utrættelig til Arbeide. Man saa ham alt som Gut sidde med Bogen i Haand til langt ud paa Natten. Jagt, Lystreiser og saadant Tidsfordriv opgav han snart og ofrede sine Dage næsten udelukkende til Regjeringssagerne. Men af samme Slags vilde han ogsaa have sine Embedsmænd og revsede personlig og alvorlig, naar han merkede det modsatte. Hans Ord faldt da efter Tidens Sæd kraftige nok. Fogderne truedes med „at betale med Hovedet“ eller „at faa Rebet til Halsbaand“; man kjendte igjen hans Fader Karl den niende. En Officer skulde opføre nogle Fæstningsverker, men det gik langsomt og mat. Kongen blev misfornøiet. Officeren undskyldte sig med, „at den haardfrosne Jord havde hindret al Gravning“. Kongen svarede: „Jorden er altid frossen for lade Svin“ — et gammelt Bondeordsprog, hvormed baade hans Farfader, Farbroder og Fader pleiede at imødegaa saadanne Mageligheders Indvendinger.

Ophøiet over personlig Egennytte og personlige Svagheder behøvede han aldrig at sky Retfærdigheden. Ved en Retssag angaaende Eiendomsretten til et Jordstykke optraadte han selv som Part ved Hofretten, foreholdt Rettens Lemmer uden Hensyn til Person at følge alle de vanlige Rettergangsskikke og priisede siden deres Færd, da de efter Lovens Ord fældte en for Kongen ufordelagtig, men, som han selv senere indsaa, fuldkommen retfærdig Dom.

Gustav Adolf elskede Kundskaber og Læsning. Paa Grund af hans tidlige Tronbestigelse og endnu tidligere Deltagelse i Styrelsen blev hans videnskabelige Opdragelse for tidlig afbrudt. Men endnu som Konge pleiede han i ledige Timer at tilkalde sin fordums Lærer Johan Skytte for atter at nyde godt af hans Undervisning. Han udmerkede sig endog som Forfatter. Hans Vers, om end ingen Mesterstykker, bærer dog Præget af rene og ophøiede Følelser. I sin Skildring af Faderens Regjeringstid viser han sig derimod som en baade i Aand og Fremstillingsmaade udmerket Historieskriver. Som Taler var han uden Sammenligning den største i sin Tid.

Kongen havde et særdeles mildt og nedladende Sind, ja i den Grad, at det endog af mange dadledes, især af dem, som ikke kjendte hans medfødte Evne til at forbinde personlig Fortrolighed med kongelig Majestæt. Han talte gjerne og venligt og det ikke blot med sin nærmere Omgivelse, men ogsaa med sine øvrige Undersaatter af hvilkensomhelst Stand. Man saa ham længe sidde og samtale med erfarne Tjenestemænd fra Embedskontorerne og fra Provinserne, med anseede Borgere ligesom med Bønder og Gaardbrugere, af hvem han indhentede nøiagtige Underretninger om Landets Tilstand, idet han selv meddelte dem Opmuntringer og gavnlige Raad. Allervenligst var han dog mod gamle, udtjente Soldater. Flere saadanne blev ansatte som Draban-

ter paa Slottet, og Kongen gik da sjelden forbi uden at give dem et godt Ord. Den ældste af dem var en graahaaret Gubbe, som i sin Ungdom havde deltaget i den i Gustav Wasas Tid indtrufne russiske Feide. Denne Gubbe holdt han hjertelig af, satte sig ofte ved hans Side og talte om fordums Dage og om den gamle „Kong Gøsta" (hans Farfader) og hans Maade at være paa.

Gustav Adolfs Hidsighed og derved foranledigede Overilelser var en Feil, der stundom voldte ubehagelige Optrin. Det hændte nemlig ikke saa sjelden, især i hans yngre Aar, at han forgik sig med heftige Ord, ja endog med Hug og Slag, og det var ham yderst vanskeligt, næsten umuligt at styre Udbruddet af sine Følelser. Aarene og Erfaringen lærte ham dog tilsidst den svære Kunst at styre sig selv, og oftest kunde man blot af en hastig Rødme eller af nogle Trækninger i Ansigtet gjette sig til hans indre Bevægelse. Selv kjendte og erkjendte han sin Svaghed. „Men," tillagde han, „mine Venner kan vel bære lidt over med min Hidsighed, ligesom jeg med deres Feil, med den enes Træghed, den andens Overdaadighed, den tredies Egennytte" osv. Derimod var han let og snart god igjen og søgte da med Iver og Høimodighed at gjøre godt, hvad han havde feilet. Nag og Uvilje i Længden nærede han aldrig. Man fortæller herom følgende Begivenhed. En skotsk Oberst ved Navn Seaton begik ved en Mønstring en Feil, som bragte Kongen til at give ham en Irettesættelse. Seaton begyndte at undskylde og forsvare sig, og Ordvekslingen blev saa heftig, at Kongen tilsidst gav Obersten en Orefig og det midt for hele Linjen. Seaton kunde naturligvis ikke faa nogen Opreisning, men begjærede øieblikkelig sin Afsked og drog endnu samme Aften over den danske Grænse for der at søge ny Tjeneste. Kongen angrede snart sin Hidsighed, tog et Par Tjenere med sig og red efter. Straks paa den anden Side

af Grænsen traf han Seaton. „Hr. Oberst," sagde han, „jeg har baade forurettet og krænket eder. Det gjør mig ondt; thi jeg kjender eder som en Hædersmand, og derfor kommer jeg for at give eder Opreisning. Her udenfor Sveriges Grund, her er Gustav Adolf og Seaton lige gode. Se her er to Pistoler eller to Sverd. Hevn eder nu, om I kan!" Seaton kastede sig for hans Fødder og bad om „at faa leve og dø i Kongens Tjeneste". Gustav Adolf omfavnede ham, og de red tilbage til Leiren, hvor Kongen i fleres Nærværelse omtalte den Opreisning, Seaton havde faaet.

Gustav Adolf var en af de største Hærførere, som nogen Tid har været. De mange Forbedringer, Krigskunsten ved ham har erholdt, skal i det følgende nærmere omtales. Personlig Tapperhed viste han i høieste Grad, saa at han derfor dadledes af mange som den, der forvekslede Soldatens Pligter med Hærførerens. Det var dog hans Overbevisning, at en Anfører ikke af sine Soldater kan kræve mere Mod, end han selv lægger for Dagen. Frygt var derhos en aldeles fremmed Sag for Gustav Adolf. Naar man advarede ham, svarede han spøgende: „Endnu er ingen Konge falden for en Kanonkugle" — eller ogsaa lagde han alvorlig til: „Tillid til Gud er den bedste Forsigtighed," eller: „Hvilken Død var vel skjønnere for en Konge end at falde for sit Folk og for sin retfærdige Sag!" At opregne alle de Livsfarer, han under sine Felttog gjennemgik, er næsten ugjørligt; ni store Ar foruden dem, han fik paa sin Dødsdag, bar Vidne derom. Tre Gange var hans i Havsnød, den sidste Gang paa Braaviken, ved hvilket Tilfælde Heften gik tabt og Kongen kun med største Nød reddede sit Liv. En Gang raadede man ham fra at stige ned i den store Kobbergrube ved Falun. „Hvad," sagde han, „skal en Konge ikke besøge sit Riges bedste Skatkammer?"

Faa Mennesker har nydt en saa stor og udmerket Anseelse som Gustav Adolf, selv blandt sine Fiender. „Han er Verdens største Konge," sagde Paven. Katolikerne talte med Beundring om hans mange Dyder, hans Krigstugt, hans Retfærdighed, hans Sædelighed, hans Nidkjærhed og uskrømtede Gudelighed, skjønt i en ugudelig Tro (Lutheranernes nemlig). Neppe et eneste Smædeskrift kom for Lyset mod denne deres Dødsfiende. Endog til Europas mest affides Egne, til halvvilde Fyrster og Folk, trængte sig hans Rygte og Navn. Tyrkerne søgte hans Venskab, Tartarerne sendte Gesandter for at lykønske ham, og den moskovitiske Storfyrste vidste ikke, hvorledes han skulde udtrykke sin Hengivenhed og Beundring. Saaledes blandt fremmede og Fiender. Af sine egne var han tilbedet. I den svenske Hær fandtes en stor Skare Englændere og endnu flere Skotter, der netop paa den Tid var i høieste Grad besjælede af Had mod Pavedømmet og en svermersk Kjærlighed til den protestantiske Lære. For disse var Gustav Adolf en anden Judas Makkabæus, Løven af Norden ligesom fordum Løven af Juda. Lidt før Slaget ved Lützen var de fleste skotske Regimenter blevne efterladte i Schwaben og derved hindrede fra at tage Del i dette Slag. Det er ret rørende at læse deres Klage over, at det ikke forundtes dem i Døden at følge deres elskede „Kong Gustavus". Ligesaa, om ikke endnu mere elsket var han af de protestantiske Tyskere, som han befriede baade fra verdsligt og aandeligt Slaveri, og som derfor lige til vore Dage har holdt hans Navn i ærefuldt og velsignet Minde. Svenskerne elskede og ærede ham som deres maaske allerstørste Konge, der ialfald alene kunde sammenlignes med den lige store og elskede Farfader, Gustav Vasa. Axel Oxenstjerna satte Gustav Adolf høiest. „Aldrig," skrev han, „har Sverige havt en større Konge. Gustav Adolf den Store og Fædrelandets Fader er Titler, som

han retteligen af os har fortjent. I den ganske Verden findes for Tiden ingen, som kan sammenlignes med ham, og ikke har der heller været nogen paa mange Aarhundreder. Jeg tviler paa, om kommende Tider nogensinde vil frembringe hans Mage."

Niende Kapitel.

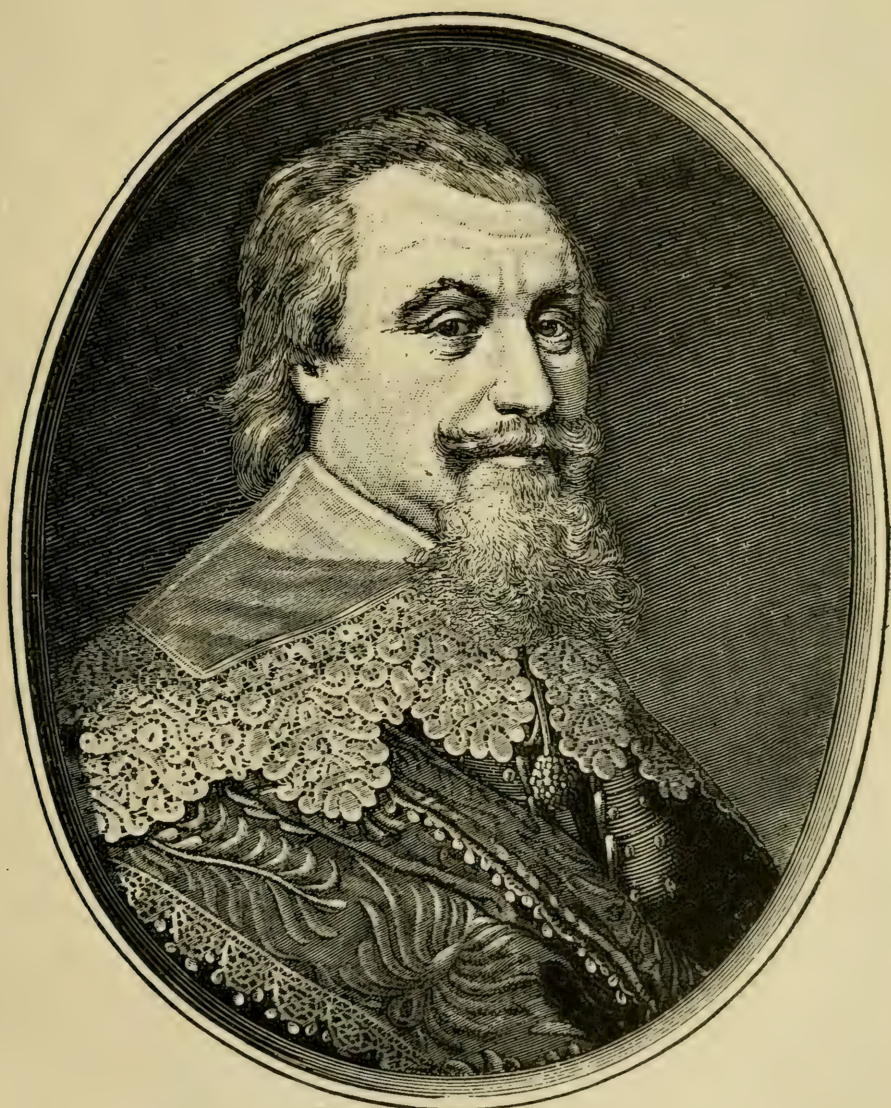
Om Axel Oxenstjerna.

Slegten Oxenstjerna, af samme Stamme som Slegten Sparre, stammer paa Mødrene Side fra den Erikske Kongeæt, paa Fædrene Side gaar Slegten op til det 12te Aarhundrede. Den fælles Stamfader, Sixten Sixtensson til Tofta, levede paa Knut Erikssons Tid. Fra hans to Ætlinger i fjerde Led, Laurens og Nils, nedstammer, fra den første Sparrerne, fra den anden Oxenstjernerne. Den sidstnævnte Æt blev baade talrig og mægtig, og ingen anden tæller saa mange Rigsraader blandt sine Medlemmer. Den har skjænket Fædrelandet udmerkede Skjalde, mægtige Prælater og fortræffelige Statsmænd. Navnene Axel, Bengt, Johan Gabriel og Jøns Bengtsson fæster til det Oxenstjernske Vaabenskjold Mindet om hvad stort, kraftfuldt og skjønt Sverige har eiet.

I Svante Stures Tid fandtes der blot en eneste Oxenstjerna tilbage, nemlig Hr. Krister Bengtsson til Mørby. Hans første Hustru døde uden at efterlade ham Arvinger. Med sin anden Hustru, Fru Anna Scheftedt, fik han dog ikke mindre end tolv Børn, men som alle døde straks efter Fødselen, og ethvert Haab syntes svundet om Ætten Oxenstjernas Bevarelse.

Tidens Overtro fremkaldte følgende Sagn om Slegtens Gjenoplivelse. Man paastod nemlig, at det var den onde Aand, som altid tog Barnet bort Natten efter dets Fødsel, før det endnu kunde blive døbt. Kort Tid før Fru Anna ventede sin Nedkomst med sit 13de Barn, fik hun i en Drøm det Tilsagn, at Barnet skulde blive en Søn, som straks maatte døbes med Navnet Gabriel; da skulde Gutten ikke alene faa leve, men ogsaa blive Stamfader til en stor og mægtig Slegt. Hun fortalte sin Drøm til Hr. Krister, og da der snart efter kom en Gut til Verden, blev han virkelig døbt Gabriel, uagtet ingen i Slegten før havde baaret dette Navn. Natten efter hørtes den onde Aand med Bulder og Brag komme susende gjennem Luften. Døren aabnedes, og en arrig Røst raabte: „Heder du Gabriel, heder du Gabriel?" En af de tilstedeværende Fruer raabte da: „Ja, Gabriel heder han i den Herres Jesu Navn!" Da sloges Døren igjen saa haardt, at hele Huset dirrede og Forstutaget faldt ned, hvorpaa Aanden forsvandt og lod aldrig mere høre fra sig. Men Barnet voxte til og vogtedes under Bønner og Sang af gudfrygtige Kvinder, og naar disse sommetider sovnede ind og Barnet begyndte at græde, da kom der Engle frem i Skikkelse af smaa Alfer, som rørte Vuggen og med sine spæde Stemmer atter sang Barnet i Slummer.

Ikke saa meget længe efter blev Hr. Krister Bengtsson halshugget i det stockholmske Blodbad. Men den unge Gabriel, alt fra Fødselen af Engles og Menneskers Yndling, voxte op i Gudsfrygt, Kundskab og ridderlige Øvelser og vandt alles baade Kjærlighed og Agtelse. Under Gustav Vasa blev han Rigsraad, under Erik 14 Friherre og var den første, som i Sverige beklædtes med denne Værdighed. Han gav denne sin Konge de sterkeste Beviser paa sin Troskab, da han oprigtig advarede ham mod alle hans affindige

Axel Oxenstjerna
Statsminister af Sverige.

Forholdsregler, som tilsidst kostede ham Krone og Frihed. Han undgik at tage nogen virksom Del i de Stridigheder, som forefaldt ved Afsættelsen af denne ulykkelige Konge, men blev desuagtet, da Broderen Johan havde erholdt Kronen, ophøiet til Rigsmarskalk. Spaadommen ved hans Fødsel syntes at gaa i Opfyldelse. Han opnaaede en meget høi Alder under stedse stigende Høiagtelse og Tillid. Med sin Frue Beata Trolle havde han 6 Sønner og 5 Døtre, som alle naaede frem til modnere Alder og alt før Forældrenes Død var indgiftede i Sveriges fornemste Ætter, hvorhos Sønnerne selv blev høit anseede Mænd. Det sidste Aar af sit Liv indbød gamle Hr. Gabriel hele sin Slegt til at feire Julen med ham paa Mørby. De indfandt sig talrigt. Den gamle anstilte derunder følgende Juleleg: Alle hans Børn, Svigerbørn og Børnebørn, som udgjorde ikke mindre end 50 Personer, skulde træde sammen i en stor Ring midt paa Salsgulvet; selv de spæde Børnebørn, som endnu ikke kunde gaa, skulde, baarne af sine Ammer, følge med i Legen. Derpaa traadte begge de gamle ind i Ringen og begyndte Dansen med hinanden, hvilken saa fortsattes hele Kredsen rundt. Denne Dans levede længe i kjært Minde hos den talrige Slegt og omtaltes endnu lang Tid efter over hele Riget under Navn af **Mørbylegen.**

Blandt Børnebørnene i denne Ring var der ogsaa en knapt aarsgammel Gut med lyst Haar og blaa, spillende Øine. Det var den senere saa navnkundige Axel Oxenstjerna. Hans Fader var Rigs- og Kammerraaden Gustav Gabrielsson, Moderen Barbro Axelsdatter Bjelke, en Faster af Kong Johans anden Dronning Gunnila. Axel Oxenstjerna blev født paa Faanø i Uppland den 16de Juni 1583, var altsaa 11 Aar ældre end Gustav Adolf. Med sine Brødre opdroges han hjemme i Forældrenes Hus i Tugt og streng Orden. Hans Lærer var Isak Rothovius, en fattig Gut

fra Smaaland, som havde arbeidet sig gjennem Skole, Gymnasium og Universitet og tilsidst døde som Biskop i Aabo. De unge Oxenstjerners Læsning dreves med fuldt Alvor, især i de gamle Sprog og Teologien. Alle Brødrene gjorde store Fremskridt, men navnlig Axel, som var den ældste og mest begavede. I 1597 døde Faderen. Fru Barbro besluttede da at sende sine Sønner udenlands, for at de ikke skulde blive indviklede i de Stridigheder, som hun tydelig skjønte i mange Aar vilde komme til at forstyrre Fædrelandets Ro. I 1598 tiltraadte de da, ledsagede af Rothovius, en Reise til Tyskland, hvor de besøgte de berømteste Lærere og Universiteter, navnlig i Rostock, Jena og Wittenberg. Paa det sidste Sted forsvarede Axel Oxenstjerna i offentlige Disputatser fire teologiske Afhandlinger og lagde derved en usædvanlig Lærdom og Skarpsindighed for Dagen. Mange mente, han havde bestemt sig for den prestelige Bane, og vist er det, at han dertil havde de grundigste Kundskaber og under hele sit Liv bevarede megen Forkjærlighed for deslige Emner. Han var en grundig Kjender af det latinske Sprog. Skjønt en stor Taler i Modersmaalet udtrykte han sig dog baade kraftigere og smagfuldere paa Latin, og han kunde ikke finde sig i den ved disse Tider efterhaanden opkommende Skik, i Statssager heller at bruge det franske Sprog end det gamle Romersprog. — Derhos lærte han Tysk og Fransk, Historie og Statsvidenskab samt endelig alle ridderlige Øvelser.

I Aaret 1602 udgav Karl den 9de et strengt Paabud, at alle Svensker, der opholdt sig udenlands, øieblikkelig skulde vende tilbage til Fædrelandet. Brødrene Oxenstjerna kom derfor hjem i 1603. Alt den første Gang de indfandt sig hos Karl den 9de, blev denne særdeles indtagen i Hr. Axel og udnævnte ham kort efter til sin Kammerjunker. Som saadan vandt han endnu mere Kongens Gunst, og i Aaret

1606 overdroges det den da kun 23-aarige Yngling at udføre et Gesandtskabserinde i Meklenburg. Dette var hans første Hverv i Statstjenesten, og han udførte det saaledes, at Kongen ved samme Leilighed overdrog ham adskillige Erinder ved de andre tyske Hoffer og tilsidst udnævnte ham til Rigsraad, da han endnu blot var 26 Aar gammel, 1609. Tretten af hans Forfædre havde i lige nedstigende Linje, Søn efter Fader, beklædt samme Værdighed. Axel blev den fjortende og største. I denne Stilling vandt han mere og mere Kongens Tillid, saa at Karl den 9de ved sin Død udnævnte den 28-aarige Axel Oxenstjerna til en af Gustav Adolfs Formyndere.

I Aaret 1608 havde Axel Oxenstjerna indgaaet Ægteskab med Anna Baaaat af Tidøen, f. 1579. Denne Forbindelse blev meget lykkelig. Axel Oxenstjerna var selv en god og øm Husfader, hans Hustru en elskelig og agtværdig Frue, og flere haabefulde Børn forøgede deres Lykke. Mangfoldige Breve viser ogsaa, hvor varmt hans Hjerte slog for denne hans Omgivelse; men utallige Sysler levnede ham sjelden et Øieblik, aldrig en Dag uforstyrret i hans Families Kreds. Hans inderlig elskede Datter, Frøken Kristina, skulde i 1628 gifte sig med Gustav Horn; men Faderen kunde paa Grund af offentlige Hverv ikke være tilstede ved Datterens Bryllup. Hans Brev i denne Anledning viser hans og Tidens Tænkesæt. „Hjertens kjære Datter," skrev han, „den høieste Gud velsigne, glæde og bevare dig og din kjære Mand! Jeg behøver ikke at skrive, hvor gjerne jeg havde ønsket at overvære eders Høitidsdag; men Fædrelandets Tilstand har ikke tilladt mig det. I ved dog nokson, at jeg har et faderligt Hjerte for eder, og at jeg daglig beder, at Velsignelse maa fylde eders Hus, heller ikke tvilende om at vorde bønhørt. — Kjære Datter, gaa med Kjærlighed og Ydmyghed din Mand under Øinene; hans Slegt være dig

som din egen! Misbrug det ikke, om han er dig god, og undgaa alt, hvad du merker kunde være ham ubehageligt, vidende, at af hans Hengivenhed afhænger, næst Gud, al din Velfærd. Opfylder du dette, saa ved jeg vist, at han til Gjengjæld vil yde dig den Kjærlighed og Ære, som dig bør, og at den høieste Gud vil velsigne eders Egteskab med Glæde og Lykke, som jeg og dagligen og troligen beder." Hans Bøn blev hørt, og Svigersønnens og Datterens lykkelige Samliv forøgede Forældrenes Lykke. Men, om end sent, saa kom dog Ulykken ogsaa her som overalt, men stødte her mod et Bryst, som den ikke overalt træffer. I 1629 bortrev Pesten hans ældste, haabefulde Søn, den 20-aarige Gustav. „Hvilken Sorg," skriver han, „dette har været for mig, det kan enhver nok dømme. Dog synes det mig bedre straks at tage Trøst af Guds Ord og af Fornuften end senere hen af Tiden, som dog tilsidst lindrer al Sorg, hvor svar den end i Førstningen monne føles." To Aar efter besøgte den førnævnte Kristina sin Mand, medens han var sysselsat i Krigen i Tyskland. Hun blev der angreben af Pesten og døde i sin Mands Arme. „Elskelige, kjære Søn," skrev Oxenstjerna da til ham, „jeg vil ikke for eder omtale min og min Hustrus Sorg, og derved forøge eders, da jeg vel ved, at denne ogsaa uden saadant maa være stor nok; thi jeg kjendte jo noksom eders og min salig Datters kjærlige Samliv. Jeg for min Del skal visseligen søge i Ydmyghed at bøie mig under Guds Vilje. Han giver og han tager; velsignet være hans Navn! Jeg tviler ei heller om, at I som en Mand med Fornuft og Taalmodighed vil bære, hvad Gud har paalagt. Men det beder jeg den samme Gud inderlig og daglig, at min Hustru med sit Moderhjerte og dertil sin Alderdomssvaghed maa finde Styrke og Mod til at bære en saa stor Ulykke. Den afdøde beklager jeg ikke. Hun er bortrykket fra denne Verdens Ondskab og Elendig-

hed, hvilken vi efterlevende noksom faar føle, indtil vi, hvad Gud give os Naade til, engang finder hende igjen i en evig Salighed."

Axel Oxenstjerna var en Mand af lidt over Middelhøide, med svensk Alvor i Aasyn som i Sindelag og Sæder. Som Statsmand og Embedsmand var han en af de mest udmerkede, som Sverige og kanske hele Europa har frembragt.*) En usædvanlig Skarpsindighed, en urokkelig Rolighed ledede hans Beslutninger, Kraft og Ihærdighed deres Udførelse; ingenting blev gjemt til Morgendagen, endnu mindre glemt. Og aldrig heller gik denne omfattende Virksomhed træt. Hans Evne i denne Retning grænser til det utrolige. Ved alle vigtige Forhandlinger, det være nu Raadslagninger, Rigsmøder, Undersøgelser, ja ved selve Felttogene, overalt maatte han være tilstede, og overalt sporedes den velgjørende Indflydelse af hans Virksomhed og redelige Vilje. Gransteren finder ikke en eneste Gren af den svenske Forvaltning, som ikke har Axel Oxenstjerna at takke for en eller anden Forbedring. Ikke destomindre var hans Tid hovedsagelig ofret til de egentlig saakaldte udenrigske Anliggender. Naar Gustav Adolf om Høsten vendte hjem til Fædrelandet, efterlodes altid Axel Oxenstjerna i Preussen som øverste Befalingsmand baade over Hæren og Landet. Ved Siden af de mangfoldige Sysler, som herved foranledigedes, vedblev han ikke alene at besørge det hovedsagelige af sit egentlige Embede i Sverige, men ogsaa som Kongens fornemste Raadgiver at tage næsten umiddelbar Del i alle mere vigtige Sager. Næsten hver anden eller hver tredie Dag skrev han med egen Haand til Kongen udførlige Breve om Landets Tilstand, om Underhandlingernes

*) Han ansees som Nordens største Statsmand.
Udg.s Anm.

og Krigsbevægelsens Gang; derimellem historiske og politiske Opsatser, Beregninger over Rigets Indtægter og Udgifter, over Midlerne til Krigsførelsen osv., samt besørgede desforuden en meget betydelig Brevveksling. Efterverdenen ser med Forbauselse den uhørte Mængde af Aktstykker, som endnu findes bevarede fra Oxenstjernas egen Haand, især naar man derhos betænker, hvor meget hans Tid var optagen af de løbende Forretninger for Dagen. En saa udstrakt og mangfoldig Virksomhed havde været umulig uden det strenge Alvor og den nøiagtige Orden, som han krævede baade af sig selv og andre, i dette Stykke et sandt Mønster for Samtid og Eftertid. Jevn Helbred og jevnt Sind lettede derhos baade Arbeidet og Bekymringerne. „Med Klæderne," sagde han, „lægger jeg ogsaa bort mine Sorger." Blot to Gange skal Bekymringen have jaget Søvnen fra hans Øine, nemlig ved Efterretningen om Gustav Adolfs Død og om Slaget ved Nørdlingen, men begge Gange kun for en enkelt Nat; snart vendte hans faste Fortrøstning til Forsynet tilbage, og i Følge dermed lyse Forhaabninger for Dagen og uforstyrret Rolighed for Natten.

Saameget om Axel Oxenstjernas ualmindelige Dygtighed og Arbeidskraft; maaske end mere beundringsværdige er de Grundsætninger, som ledede denne hans Virksomhed. Disse var Retfærdighed, Oprigtighed og Ære, og det paa samme Tid, som Franskmanden Richelieus Falskhed og Egennytte betragtedes som Høidepunktet af al Statskunst. I dette som i alt andet staar Oxenstjerna høit. Som en værdig Efterfølger af Sturerne, Gustav Vasa og Gustav Adolf selv, fulgte han og lod sine Eftermænd i Arv den Grundsætning: at Rettesnoren for Sveriges Styrelse altid har været og skal med Guds Hjælp altid blive Retfærdighed og et kristeligt Regimente.

Jevnhed og Munterhed i Omgang skaffede ham Folks

Hengivenhed, urokkelig Redelighed og Retfærdighed deres Agtelse. Paa hans private Liv hviler der end ikke den mindste Skygge.

Han var Aristokrat i Ordets høieste og ædleste Betydning. Som den der helt og holdent havde levet sig ind i Tidens Tænkesæt, faldt det ham aldrig engang ind at tvile om Adelens Ret til udelukkende at indehave de høiere Sysler og Rigets saavel Indkomster som Styrelse. Han betragtede de adelige Ætter, hver i sin Egn, som naturlige Formyndere for Egnens nadelige (ofrälse) og oftest udannede Befolkning. Men ved Siden af disse Rettigheder stillede han ogsaa ligesaa høie Forpligtelser. Han krævede først og fremst Overlegenheder i Kundskaber og Dannelse og klagede allerede paa den Tid høit over den adelige Opdragelse, som mestendels stansede „i Ride- og Danseskolerne og i Hoflivet. Deres Ungdom kunde i Sandhed nyttes bedre". Stolthed over Byrd uden Fortjeneste kunde han aldrig taale, men sagde i slige Tilfælde: „Melius est clarum fieri quam nasci" (Fortjent Ære er bedre end arvet). Ligesaa misfornøiet var han med den Uvane hos Adelen at eftertragte alene de mageligste og mest glimrende og lønnende Poster, men overlade de nadelige de mere møisommelige, men ofte vigtigste Forretninger. Adelen, mente han, burde ikke sky nogen Møie, nogen Opofrelse, naar det gjaldt Fædrelandet, men i saadanne Stykker just foregaa de andre Stænder med gode Eksempler. Ved Spørgsmaalet om nye Afgifter paastod han ofte, at den før saa tungt beskattede Almue maatte spares; „thi om Bønderne ogsaa baade kunde og burde tage større Del i de Byrder, som Rigets Behov kræver, saa kunde der dog være Fare for, at de i sin Uforstand derover kunde blive oprørske og fremkalde Uroligheder til sin egen og Rigets Skade. Derfor fik man skaane dem, men tillige gjennem de forstandigere formane dem til Taalmodighed og

oplyse dem om Rigets og Tidens Krav. Adelen derimod, som meget vel kjender alle Omstændigheder og desuden har den største Del i Riget, bør til ethvert Offer være ligesaa villig som skyldig." At dette ikke blot var smukke Ord fra hans Side, beviser adskillige Dokumenter, som skal tjene Oxenstjerna til udødelig Ære. I Aaret 1626 efter de første Erobringer i Preussen haabede Gustav Adolf ved endnu et kraftigt Felttog at kunne skaffe Landet en varig Fred ogsaa fra denne Kant; men der stod det vigtige Spørgsmaal tilbage, hvorledes man skulde finde Midler til de for et saadant Endemaal fornødne Rustninger. Oxenstjerna skrev i denne Anledning til sin Broder saalunde: „Gud har givet Naade og Lykke til vore Foretagender, og vi har ved de vundne Fordele faaet Fienden saaledes i Sækken, at han tilsidst skal tigge om Fred, blot vi ikke ved vor egen Forsømmelse fordærver Sagen. Her kræves Understøttelse baade i Levnetsmidler og Folk, helst godt og svenskt Folk; thi paa fremmede er der lidet at stole. Men, som du selv ved, forefalder der ved Udskrivningen meget Underslæb. Mig tykkes derfor, at Adelen denne Gang godvillig burde afstaa fra sine Friheder og Rettigheder og tillade Udskrivning ogsaa blandt deres Bønder, hvorved al Adgang til at slippe væk vilde stænges. Kronens Gevinst vilde blive ubeskrivelig, Adelens Tab ikkun ringe. Som en for det enkelte Tilfælde frivillig Beslutning kunde den heller ikke være bindende for Fremtiden. Hvis I derfor istedetfor at snakke og klamres om Smaasager vilde med Iver og Kraft tage Hs. Kongl. Majestæt under Armene, da havde I først og fremst vist hver Mand, at det almene bedste er eders høieste Lov, eders fornemste Privilegium, og dernæst vilde I med Guds Hjælp gjennem denne Opofrelse skaffe Fædrelandet en snarlig og god Ende paa Krigen, saa at vi selv og Sveriges øvrige Indbyggere endelig engang i Fred og Ro kunde faa sidde

hos Egtefælle og Børn under vore Ege og Linde, ligesom Israels Børn fordum under sine Figentræer." Oxenstjernas ædelmodige Raad blev fulgt, og først ved denne Adelens Eftergivenhed blev det muligt for Gustav Adolf med saa megen Fremgang at udføre de følgende Felttog.

Oxenstjernas glade Forhaabninger om en snarlig Fred forsvandt dog alt mere og mere. Farerne derimod forøgedes, og alt et Aar efter begyndte han ikke uden Uro og Bekymring at ane den forestaaende farlige Kamp mod Keiseren og Katolikerne i Tyskland. I et Brev til sin Broder, dateret Elbingen den 1ste Novbr. 1627, taler han saaledes om sine Engstelser og Forhaabninger: „Aldenstund Fædrelandets Tjeneste hindrer mig fra paa vanlig Vis i Fællesskab med eder der hjemme at overveie Sagerne, saa anser jeg det fornødent og stemmende med vor broderlige Hengivenhed for hinanden lidt friere og vidtløftigere at fremsætte for dig min Mening om Fædrelandets Tilstand og Behov. — Kjære Broder, Feiden med vor gamle Fiende Polakken har sine store Besvær, som Krig i Almindelighed jo pleier. Skatter og Udskrivelser falder tungt for den Fattigdom, som raader i Fædrelandet, især for den ukyndige Almue, som ikke magter at skjønne Nødvendigheden af dem. Ligesaa er det tungt for Krigsfolket længe at leve skilt fra Fædreland, Slegt og Venner, som man sent og stundom aldrig i denne Verden faar se igjen, og derhos selv dagligen at svæve i Fare for at gaa tilgrunde ved Vanrøgt eller Fiendens Sverd. Selv har jeg større Besvær end I derhjemme kan tro, ved ofte ikke den ene Dag, hvad jeg skal give Folket at leve af den næste, endnu mindre om en Maaned. Hjemmefra liden Hjælp, herude ikkun Nød og Mangel og dertil Fienden for Døren. Saa kan og enhver skjønne, hvor ubehageligt det er at leve skilt fra Hustru og Børn, medens hele min Formue løber som Vandet om Stenen, saa at jeg

for mig og mine med Tiden har lidet andet at vente end Gjæld og Fattigdom. Ved en god Fred at faa Ende paa alt dette skulde nok for min Del være min største Attraa. Men paa den Vis maa ikke det som volder os eller vore Fortræd, ja var det end vor visse Undergang, rykke os bort fra at tjene Fædrelandet; men vi bør som ærlige Tjenere og sande Fædrelandsvenner være færdige til at afværge dets Skade og Fordærvelse med Eiendom, Liv og Blod, ja med alt det, som er os kjært, og saaledes efterlade vore Venner et godt Eksempel og stræbe efter et ærligt Navn, hvilket jeg blandt verdslige Ting agter som den høieste Belønning. Dette bør vi saameget mere gjøre, som vi derved kan haabe en god Ende paa denne Krig og det inden kort Tid. Jeg kan nemlig, min Broder, med Sandhed forsikre — ikke saa, at jeg ligesom vil foreskrive Gud noget, men at jeg som Menneske efter menneskelig Fornuft slutter, — at, saafremt vi med Kraft fortsætter Krigen, og Gud herefter som hidtil skjænker Fremgang, da er der ingen Tvil om, at vi snart skal tvinge Fienden (Polen) til en for Fædrelandet gavnlig og hæderlig Fred. — Men her kommer nu en anden Sag, som forøger Fiendens Mod og næsten aldeles kunde nedslaa vort Mod, nemlig det mægtige Forbund, som Keiseren, Kongerne i Spanien og Polen tilligemed den katolske Ligue har indgaaet, samt de store og uventede Seiervindinger, hvormed Keiserens Feltherrer (Tilly og Wallenstein) snart har underkuet baade Danmark og hele Tyskland. Der er ingen Tvil om, at jo Ilden vil tænde hos os, saasnart den er udbrændt i Danmark. Jeg gruer, naar jeg tænker paa den Fare, der vil opstaa af et saa mægtigt Forbund, og agter det unødigt videre at beskrive samme, helst da den falder saa aabenbart i Øinene, at flere, end man vel kunde ønske, vil lade sig forvirre deraf. Jeg tror ogsaa, at Faren er større, end den nogensinde i vor eller vore Fædres Tid

har været; og det turde vel hænde, at vi og vore Børn tilligemed Fædrelandet kunde komme til at indgaa i en dobbelt Trældom, baade Legemets og Sjælens, hvad Gud for sin Barmhjertigheds Skyld naadigen afvende! Men aldenstund Sagen ved Frygt og Klage snarere bliver værre end bedre, og sligt mere passer for Kvinder end for Mænd, især dem, som skal forestaa Styrelsen, saa bør det os ingenlunde at fortvile og slippe alt af Hænderne, som de Danske har gjort, ei heller løbe forvirret om og skylde den ene paa den anden. Jeg anser denne Tid for at være af saadan Beskaffenhed, at Kongen ikke bør tænke eller tale meget om sin Majestæt, om sin Magt til at byde og befale, Raadet ei heller om sin Anseelse. Adelen og Presteskabet bør ophøre med al Tvist om Privilegier og Rettigheder saavel med Kronen som med andre Undersaatter, Krigsfolket nøies med sin Sold, og Borgerskab og Almue godvillig udrede Rigets Behov i Folk og Varer. Med et Ord, ingen drage sig undaf, men alle gjøre et, og alt eftersom enhver har Del i Fædrelandets Velstand og Frihed, saa maa han og bidrage til dets Frelse, betænkende itke saameget, hvor surt og svært det kan falde sig at forøge sine Udgifter og formindske sin Formue, men heller godvillig opofre en Del for at faa beholde Resten. Saafremt I griber Sagen sat med en saa mandig Beslutning, saa fortviler jeg ingenlunde om en god Udgang, men haaber, at Gud endnu skal bevare Fædrelandet i dets urgamle Anseelse og Frihed, og kanske gjøre det sterkt nok til at stagge det (katolske) østerrigske Hus. Saafremt derimod hver og en i sin Vraa begynder at drage sig undaf og tænke paa egen Fordel, da er det forbi med Fædrelandet, og det staar da for mig og andre ærlige Fædrelandsvenner intet andet tilbage, end med Fortvilelsen i Hjertet at kjæmpe og dø."

„For at tilveiebringe en Udrustning, som svarer til Fa-

rens Storhed, vil jeg derfor tilraade, at Flaaden sættes i den bedst mulige Stand, at Udskrivningen iverksættes uden Undersløb, samt tilsidst, at alle Skatter, af hvad Navn nævnes kan, med Alvor indkræves, og det fra alle Sveriges Indbyggere uden Hensyn til særskilte Friheder eller Privilegier. Dog tykkes mig dette endnu ikke tilstrækkeligt. Men saasom den menige Almue af de andre Paalæg allerede er mest betynget og derfor, hvis Byrderne forøgedes, af Utaalmodighed og Uforstand kunde styrte baade sig selv og os i Fordærvelse, saa bør de forskaanes for yderligere Tilskud. Hvorimod vi, som føler os mest indflettede i Fædrelandets Velfærd, er skyldige at komme det til Hjælp med al vor Evne, saaat Adel, Prester og Borgerskab, Bergmænd, Krigshøvdinger og Fogder, kort sagt alle, som dækker sig under adelige Friheder, skal lade opskrive al sin Eiendom i Løst og fast og deraf afgive til Fædrelandets Tjeneste hver hundrede, eller hver femtiende eller endog hver tredivte Del. Paa denne Vis vilde en betydelig Sum kunne tilveiebringes og Fædrelandet blive hjulpet. Jeg ser nok, at dette vil falde mangen en tungt, men holder det dog for bedst, medens det endnu er Tid, at ofre noget, end siden at nødes til at give Slip paa alt og lade Hustru og Børn gaa med Tiggerposen, saaledes som desværre vore Trosfæller dernede i Tyskland maa gjøre, der saalunde faar undgjælde for sin Uvillighed til itide at støtte Fædrelandet."

„Kjære Broder! Dette er, hvad der denne Gang er faldet mig paa Sinde, og jeg har intet imod at du meddeler dette til de øvrige Herrer i Raadet. Broderligen beder jeg dig, efter din Pligt og Fædrelandskjærlighed at gjøre hvad du kan, at du og de andre af Rigets Raader samt vore Slegtninger, Venner og andre ærlige Svenskter med Alvor tager fat i og letter den Byrde, som hans kgl. Maj. bærer, især derved, at I oplyser den menige Mand og saaledes fore-

bygger den Misnøie, som ellers af Uforstand kunde opstaa over disse uundgaaelige Tyngsler. Ja, den høieste Gud give eder alle Enighedens, Samdrægtighedens og Velvillighedens Aand, saa og et frimodigt Hjerte samt gode og gavnlige Raad, saa vil jeg haabe, at vi engang samlede skal kunne glæde os over vore mandige Beslutninger og deres lykkelige Udgang."

I Skildringen af Axel Oxenstjerna staar endnu et Træk tilbage, kanske det skjønneste af dem alle, nemlig hans Forhold til sin Konge. Da Gustav Adolf besteg Tronen, havde han to udmerkede Mænd ved sin Side, sin forrige Lærer Johan Skytte og sin Formynder Axel Oxenstjerna, begge, skjønt af ulige Tænkesæt, dog ved Kundskab, Alvor og Dygtighed skikkede til at vinde den unge Konges Tillid. Lighed i Karakter og Anskuelser knyttede ham til Oxenstjerna, og allerede da lagdes Grunden til dette inderlige Venskab, denne klippefaste Tillid og denne ædle i Fællesskab fattede Beslutning at opofre Liv og Kræfter for Fædrelandet. Gustav Adolf var paa den Tid 17, hans Raadgiver 28 Aar gammel. I Begyndelsen aabenbarer sig ogsaa, skjønt næsten umerkeligt, hos Oxenstjerna Alderens og Erfaringens Overlegenhed, hvilket dog efterhaanden udjevnedes, jo mere Gustav Adolf udviklede sine store Egenskaber, og tilsidst gik over til det modsatte Forhold. I Tidens Løb røbede sig nemlig hos Oxenstjerna den varmeste Hengivenhed, den dybeste Ærbødighed for Kongens overlegne Aand, dog aldrig saaledes, at han ikke aabent udtalte sin Mening, og da han altid ærlig sigtede til Fædrelandets bedste, blev han ogsaa altid gjerne hørt af sin Konge. Uagtet paa begge Sider det ydre Forhold mellem Konge og Undersaat nøie iagttoges, skinnede dog ofte den indre Fortrolighed gjennem. Under Krigen i Preussen blev Kongen engang lidt ærgerlig over Oxenstjernas Betænkeligheder og udbrød: „Hvis ikke min

Hede satte Liv i eders Kulde, saa skulde alting stivne." — Oxenstjerna svarede ganske rolig: „Hvis ikke min Kulde svalte (afkjølede) eders Majestæts Hede, saa skulde eders Maj. allerede være brændt op." Kongen lo, og begge fortsatte sit Arbeide. Man saa dem saaledes ofte sidde sammen hele Dage under fælles Overlæg. Disse Sammenkomster og uophørlige Brevvekslinger gjorde snart Almenheden bekjendt med deres fortrolige Venskab. Oxenstjernas Anseelse steg i samme Forhold; men ingen kunde nogensinde bebreide ham i nogen Maade at have misbrugt den til uædle Øiemed.

Verdenshistorien kan ikke opvise en Forening af to saadanne Mænd som Gustav Adolf og Axel Oxenstjerna. At have fostret dette Heltepar skal i evige Tider udgjøre Sveriges Ære. Sveriges Ære og Velfærd var ogsaa Formaalet for deres fælles Bestræbelser, og dette ophøiede og ædle Maal var det ogsaa, som forenede deres Sjæle. Rørende i Sandhed er de Breve, de gjensidige Opmuntringer, som den store Konge og den lige saa store Minister skrev til hverandre, idet de begge noksom følte Regjeringens Byrder at tynge paa deres Skulde. „Jeg beder eder," skrev Kongen 1629, „at have friskt og stadigt Mod og ikke give eder over ved alle de Gjenvordigheder, som i disse tunge Tider indtræffer, men betænke, at med Vanskelighederne vokser ogsaa Æren baade hos Samtid og Eftertid, og endelig at Fædrelandets Frihed og Guds sande Dyrkelse er to Ting, som vel er værd, at man for dem med al Glæde underkaster sig alle Bekymringer, al Møie, Ulykke, ja endog Døden selv."

Som en uforgjængelig Mindekrans over deres Venskab, flettet af dem selv, vil vi slutte denne Skildring med at anføre tvende mellem dem vekslede Breve fra den Tid, da Gustav Adolf alt havde begyndt Krigen i Tyskland, men Oxenstjerna endnu laa igjen i Preussen. Kongen begyndte

paa nærmere Hold stedse tydeligere at se de Vanskeligheder, som mødte hans Foretagende. Hermed forenede sig Anelser om en snart forestaaende Død, Engstelser for sine efterlevendes saavelsom for Fædrelandets Skjæbne, endelig ogsaa de smaa, men tærende Bekymringer for Dagens Behov. Han havde tænkt gjennem nogle med Kornhandelen vedtagne Forholdsregler at forskaffe sig betydelige Bidrag til Hærens Underholdning; men der fandtes ingen, til hvem han med fuldkommen Tillid kunde overdrage Udførelsen heraf. Oxenstjerna kjendte disse Kongens Planer og tilbød sin Bistand, skjønt forud overlæsset af Gjøremaal. Hans Brev traf Kongen just i en Sindsstemning, som den ovenomtalte. Endskjønt han paa Grund af et i den polske Krig ved Dirschau erholdt Saar ikke uden Besvær kunde føre Pennen, skrev han dog med egen Haand et Svar, som mere end alt andet viser Forholdet mellem de to udmerkede Venner. Det er dateret Golnow den 4de December 1630 og lyder saaledes: „Min gunstige Hilsen og hvad mere jeg formaar med Gud Almægtigste! Jeg har modtaget eders Raad om næste Aars Orlog og finder deraf eders Troskab mod mig og Fædrelandet. Vore Efterkommere, som engang i Fremtiden skal se Sagernes Gang, skal prise eders Raad og eders Iver for at føre dem igjennem. Ønskeligt var det, at der fandtes flere, som med samme Troskab og Forstand kunde behandle Sagerne til baade Rigets og vores alles særskilte Velfærd. Men Gud uddeler sine Gaver saa ulige. Derfor og for Syndens Skyld findes hos Menneskene allehaande Feil og Mangler, hvilke jeg hos mange blandt Rigets Embedsmænd finder at være saa store, at jeg ofte maatte fortvile, hvis ikke Gud af Himlen vidunderlig sendte Hjælp, hvor der for Menneskeøine ingen sees. Bliv derfor ikke træt udi min og Rigets Tjeneste, især i denne Sag med Kornhandelen; thi jeg overlader min Velfærd heller i eders end i andres Hæn-

der. Jeg havde alt opgivet at tænke paa denne Sag, ikke fordi jeg ikke følte, hvad den vilde gavne, men fordi jeg ikke vidste nogen at anbetro den til, som ikke selv vilde æde Melet og affspise mig med Avnerne. Men siden I har paataget eder denne Gjerning er jeg glad, idet jeg deraf haaber en god Støtte under den Byrde, jeg nu maa bære. Gud, som holder alt i sin Varetægt, hjælpe os vel over denne Vinter, saa haaber jeg, at gjennem eders Omhu Sommeren skal falde os lettere. Gud give og herefter som hidtil Fremgang for vor retfærdige Sag, hans Navn til Ære, hans Kirke til Gavn, os alle til evig Salighed!"

„Vor Tilstand her skulde jeg gjerne omstændelig fremstille for eder, hvis ikke min Haand efter Saarene fra Dirschau var stiv og næsten udygtig til at skrive. Vide skal I dog, at Fienden for Øieblikket er svag baade tilhest og tilfods, men ikke saa i Henseende til Stilling, da han har hele Tyskland som et Rov under sig. Jeg er dog nu sysselsat med at samle Folk i den Tanke snart at besøge ham, hvortil Gud give Lykke! — Det er nu paa tyvende Aar, at jeg med megen Møie, men ogsaa Gud ske Lov med megen Hæder har forestaaet vort Fædreland. Jeg har altid elsket og æret dette, ligesaa dets trofaste Indbyggere, og for deres Skyld lidet agtet Bekvemmelighed, Rigdom, ja Livet selv, søgende i denne Verden intet andet end at opfylde de Pligter, til hvilket Gud har ladet mig fødes. Nu er vel denne Sag retfærdig og god, men Krigens Udfald derimod uvist og Menneskets Livstid ligesaa. Hvis noget dødeligt skulde ramme mig, vilde mine i mange Maader være at beklage; begge er de Kvinder, Moderen raadløs, Datteren umyndig, ulykkelige, om de selv faar raade, ulykkelige, om andre skal raade over dem. Derfor formaner og beder jeg eder for Kristi Skyld ikke at tabe Modet, om noget saadant skulde indtræffe. Jeg anbefaler deres Velfærd i eders Haand.

Gjør med dem saa, som I vil, at Gud skal gjøre med eder og eders, og som jeg vilde gjøre mod dem, hvis de efter Guds Vilje saadant skulde behøve! Det er Faderkjærligheden, som presser disse Linjer af min Pen. Jeg betragter nemlig eder som et Middel, Gud har skjænket mig til at bære mange tunge Byrder, ogsaa dem, som her i Verden trykker mig tungest. Dog alt dette tilligemed Liv og Sjæl og alt, hvad Gud har givet, befaler jeg atter udi hans Haand, haabende med Vished i denne Verden det bedste og efter dette Liv Fred, Glæde og evig Salighed. Hvad jeg og, alt i sin Tid, trolig tilønsker eder. Jeg forbliver eder, saalænge jeg lever, altid gunstig og velbevaagen."

Gustavus Adolfus.

Oxenstjerna svarede: „Eders kgl. Maj. min underdanige tro Tjeneste, saalænge jeg lever. Eders Majestæts gunstige Haandbrev af 4de sidstleden har jeg med tilbørlig Ærbødighed modtaget og gjennemlæst, men kan aldrig blive mæt af at læse det, idet jeg, som billigt er, trykker det til mine Læber, hver Gang jeg tager det i Hænderne. At eders Maj., ihukommende dette Livs Korthed, beviser eders Tillid til min ringe Person, — at eders Maj. opfordrer mig, om noget skulde ramme eder, til at fatte Mod og anbefaler mig eders høie Slegt, og det med saadanne Ord og Grunde, som kunde røre ikke blot mig, en tro Tjener, men selv den haardeste Sten, — at eders Maj. end yderligere fra eders Høihed nedlader eder til Gjengjæld at love i lignende Tilfælde en lignende Omsorg for mine, — alt dette fremkalder hos mig saadanne Følelser, at jeg ikke ved, hvad jeg skal svare. Jeg ser heri eders Majestæts levende Omsorg for at anvende alle Midler, ogsaa de mindste, til Fædrelandets ligesom til eders egen elskelige Gemalindes og Livsarvings fremtidige Vel. Men siden nu eders Maj. anbetror mig

saadanne høie Pligter, saa bør det mig paa min Side ikke at fordølge, hvad der oftest og haardest trykker mit Sind. Udi alle de baade særskilte og almindelige Vanskeligheder, som har omgivet mig, har jeg altid under mit Arbeide og min Flid haabet paa en god Udgang, ligesom jeg ogsaa altid har troet, at Fædrelandet kunde reddes endog af større Farer end nu, saalænge nemlig jeg har vidst eders Maj. ved Liv og Helse. Men saa ofte jeg kommer paa de Tanker, at eders Maj. er et Menneske, underkastet de Farer og Ulykker, for hvilke ingen er fri, hverken den, som bærer Purpurkaaben, eller den, som er klædt i Hvergarn, og naar jeg ved Siden deraf betænker Fædrelandets Tilstand baade indvortes og udvortes, da føler jeg min Svaghed og gyser, bedende, at jeg ikke maa leve den Dag. Min høieste Trøst og Styrke er Guds Barmhjertighed og Naade, der indtil denne Dag saa vidunderlig er bevist Fædrelandet og det kongelige Hus. I Fortrøstning til denne Naade haaber jeg, ønsker af Hjertet og beder Gud inderlig, at mig maa vederfares den Lyksalighed i al min Levetid at faa arbeide i eders kgl. Majestæts Tjeneste, og vil jeg da med godt Mod haabe paa en god Udgang for alle Foretagender, hvor svare og farlige de end kan synes. Men hvis Gud for vore Synders Skyld skulde ville straffe os alle og mig i Særdeleshed med, at jeg skulde leve den Dag, noget dødeligt vederfores eders Majestæt, da kjender eders Maj. og endnu mere jeg selv den ringe Evne, jeg besidder, og ligeledes, hvorledes den ringe Anseelse, jeg for nærværende kan eie, snart skulde tabe sig, som udelukkende hvilende paa eders Majestæts Gunst. Dog, hvad jeg kan gjøre, det ved jeg ikke, skatter det ikke heller stort. Men hvad jeg med mine yderste Evner formaar, det lover jeg uden Skrømt, med Underdanighed og Troskab, nemlig saavel ved eders Majestæts Afgang, den Gud længe forhale, som og i eders Livstid, for eders Majestæt og eders høie

Slegt at gjøre, lide og undgjælde, saavidt jeg forstaar og formaar, gjerne opofrende mit og mines Liv, Blod og alt det, Menneskene har kjært i denne Verden, saa at jeg kan svare derfor, ikke blot for Samtid og Eftertid, hvis Omdømme stundom kan bedrages, men for al Verdens Dommer. Samme Tænkesæt skal jeg byde og efterlade i Arv til mine efterlevende, saafremt de vil have Del i min Velsignelse. Tilsidst beder jeg Gud inderlig og af Hjertet ikke at lade det komme dertil, men at give eders Maj. Helse og langt Liv, Raad og Kræfter til først at gjøre en god Ende paa Krigen, og siden i mange og rolige Aar at berede Fædrelandet Fremvekst og Opkomst, og tilsidst i sin Tid mæt af Aar at efterlade elskelige Livsarvinger til at indehave eders Trone Mand efter Mand, saalænge Verden staar. Jeg anbefaler mig og mine i eders Majestæts Gunst og Naade og forbliver i alle mine Levedage eders kgl. Majestæts underdanigste, tro og lydige Tjener.

Axel Oxenstjerna."

Elbingen, den 17de Jan. 1631.

Tiende Kapitel.

Gustav Adolf og Adelen.

Mange havde ventet, at Adelen af Misfornøielse med Karl den 9de skulde udelukke hans Søn fra Tronen. Dette blev dog ikke Tilfældet. Man besluttede at erkjende Gustav Adolf, dels af Frygt for den fordrevne Kong Sigismunds Hevn, dels vel ogsaa i Haab om under den unge og umyndige Konge at faa afskaffet de Indskrænkninger, som den forrige Styrelse havde gjort i Adelens Magt. Saa

ſkede det ogſaa, og ingen Konge af Vaſaætten har maattet underſkrive ſtørre Friheder for Adelen end Guſtav Adolf. Disſe blev heller ikke døde Bogſtaver, men benyttedes med den ſtørſte Frækhed. Overmodet og Egennytten hos nogle blandt Adelens Medlemmer i Guſtav Adolfs førſte Regjeringsaar ſavner noget nær Ekſempel i hele den nyere ſvenſke Hiſtorie. Voldſomme Angreb paa Almuens Eiendomme og Rettigheder hørte næſten til Dagens Orden, hvorimod Værnepligten, forſaavidt den paalaa Adelen, i den Grad forſømtes, at der under den danſke Krig knapt fandtes otte Adelsmænd i hele Hæren. Kongens Breve, Befalinger og Trusler blev ringeagtede. Urimelige Privilegier og indbyrdes Slegtforbindelſer beſkyttede den meſt lovløſe Egenraadighed.

Ved ſin Regjeringstiltrædelſe fik Kongen to aldeles modſatte Raad med Henſyn til Behandlingen af Adelen. Johan Skytte holdt paa, „at man burde fuldføre Karl den niendes Verk og aldeles knuſe denne Stand. Naar det førſt var gjort, kunde Kongen regjere efter eget Behag og uden at frygte nogen Modſigelſe, hvorhos Kronens Indkomſter ved Inddragelſen af Adelens Godſer betydelig vilde forøges." Guſtav Adolf tænkte paa dette Forſlag; men det ſtemte ikke med hans Tænkemaade. Han henvendte ſig derfor til Axel Oxenſtjerna, omtalte Skyttes Ytringer og vilde høre hans Mening derom. Oxenſtjerna ſvarede ivrig, „at den, ſom gav ſlige Raad, var en Fiende baade af Kongen og Fædrelandet. Jeg vil vel ikke," ſagde han, „beſkylde den afdøde Konge for Uretfærdighed, ei heller forſvare de Adelsmænds Sag, ſom under hans Regjering ſtraffedes paa Livet. Men man ſkal betænke, at Riget den Tid var i en ſaadan Forvirring, at det for mangen var vanſkeligt at vide, til hvem man egentlig burde holde ſig. Det havde derfor været vel gjort, om man havde ſkaanet ſaa mange af Rigets

fornemste Mænd, naar man ved en mildere Færd havde kunnet sikre sig deres Troskab. Desuden kan det slet ikke bevises, at Kong Karl har havt isinde at udrydde Rigets ypperste Stand. Dette vilde have været en stor Utaknemmelighed, siden det just havde været denne Stand, som havde skjænket Vasaætten først Kronen og siden Arveretten dertil. Sveriges Konger havde ogsaa lovet at beskytte og forsvare sit Folk, ikke at undertrykke det. Det vilde derfor være en Uretfærdighed at rive til sig de Eiendomme, som Adelen lige fra Sveriges første Bebyggelse havde besiddet, ligeledes at drive denne Stand ud af det Rige, som deres Forfædre i saa mange Aarhundreder havde forsvaret med sit Blod. Endvidere maa det betænkes, at Konge og Rige ikke kan undvære Adelen; thi fra denne Stand udgaa talentfulde Mænd, dygtige til Rigets høieste Embeder saavel i Fred som i Krig. Og Aarsagen hertil er, at dens Sønner fra Barndommen af tilholdes ved Dyd, Klogskab og Mod at vise sig sine Forfædres Ære og sine medfødte Fortrin værdige. En saadan ædel Kappelyst høres sjelden blandt den store Hob, som mestendels kun attraar at føde sig og samle Rigdomme, hvor Anledning gives; ligeledes ser man kun sjelden nogen Borger- eller Bondesøn at hæve sig til høiere Stillinger, og naar det en enkelt Gang hænder, finder man at slige Folk ikke kan skikke sig deri, men beholder altid i Tale og Væsen en Levning af sin forrige Ringhed. Og endelig, hvis Kongen vilde tage Adelen i Forsvar, vilde han af den til Gjengjæld blive æret, elsket og trofast understøttet; i modsat Fald vilde han sænke sig ned i en Afgrund af Mistanke og Urolighed."

Oxenstjernas Raad stemte i mange Stykker overens med Gustav Adolfs egen Tænkemaade, som afskyede endog det mindste Skin af Grumhed og Uretfærdighed, idet han heller søgte hvilkensomhelst anden Udvei. Adelen var ogsaa

paa den Tid næsten udelukkende i Besiddelse af de Kundskaber og den Dannelse, som medførte Dygtighed i Statstjenesten, og vanskeligt om ikke umuligt var det udenfor Adelen at finde Mænd nok til at bestride denne. Da Gustav Adolf desuden af Naturen nærede Forkjærlighed for det store og glimrende, maatte han elske Adelen med dens finere Dannelse, dens ærefulde Minder og mere føle Kald til i Spidsen for denne Stand at vinde Ære og Magt end i Strid med den at forfølge dens Lemmer og inddrage dens Godser og saaledes fremkalde mangehaande uhyggelige Optrin.

Disse Grunde bragte Gustav Adolf til at følge Oxenstjernas Raad. En stor Skare af de under Karl den 9de landsforviste Adelsmænd fik Lov at vende tilbage til Fædrelandet. Adelens Privilegier opretholdtes, uagtet den ofte ikke opfyldte sin Skyldighed. Gustav Adolf saa ikke eller lod ialfald i Begyndelsen ikke til at se de ulovlige Handlinger, Adelen ofte øvede; maaske følte han sig endnu ikke sterk nok til at hindre dem. Men efterhaanden blev dette anderledes. Kongens stadigt voksende Anseelse og Folkets Hengivenhed indgav ham selv en større Tillidsfuldhed og Adelen en gavnlig Frygt. Aar for Aar aabenbarede der sig i Kongens Færd en voksende Kraft og Sikkerhed, og Klagerne over Adelens Overgreb blev i samme Forhold mindre hyppige. Denne Forandring fremkaldtes ikke ved nogen Indskrænkning i Privilegierne, ei heller ved hyppige og strenge Straffe, men snarere ved den nye Aand, som Gustav Adolf forstod at indgyde i denne Stand. Han kaldte til sig de mest udmerkede Lemmer af hver Slegt. I Raadet sad Magnus Brahe, Jakob de la Gardie, Axel Oxenstjerna m. fl. Om sin egen Person, i Fred som i Krig, valgte han først og fremst Axel Oxenstjerna, endvidere Per og Nils Brahe, Per, Johan og Axel Baner, Gustav, Henrik og Klas

Horn, Lennart Torstensson m. fl. Selv den største blandt de store, behøvede han ikke at frygte for at overstraales af denne glimrende Omgivelse. I denne Kreds af alt, hvad Fædrelandet eiede af stort og ædelt, indgjød han sin egen Aand. Selvopofrelse, Tapperhed, Fædrelandskjærlighed, Gudsfrygt og Sædelighed viste sig i hvert Ord, hver Handling af Kongen. De andre fulgte dette Mønster, henrevne af Kjærlighed baade til sin kongelige Ven og til hans Dyder, og saaledes opstod der en ædel Kappelyst iblandt dem. Fra Hoffet udbredte denne Tænkemaade sig over det hele Land og dannede snart en Adel baade i Sindelag og Byrd. Egennytten skammede sig og holdt sig tilbage. Alt overmodigt Skryderi ligeoverfor de uadelige Stænder og den lovløse Plyndring af forsvarsløse Bønder maatte rødme for et foragteligt Blik fra Gustav Adolf og hans Venner.

For at belønne mere udmerkede Medlemmer af denne Stand brugte Kongen at give dem stundom meget udstrakte Besiddelser, dog altid i Nærheden af Rigets Grænser. Han søgte derved at gjøre Adelen saa meget ivrigere i at forsvare de gjorte Erobringer. „Jeg indfletter deres Fordel i Fædrelandets," sagde han. Den samme Grundsætning fulgtes af de efterfølgende Regjeringer.

Forøvrigt var Gustav Adolf langt fra i Embedsveien udelukkende at holde sig til Adelen. Den dygtige Mand blev dragen frem og benyttet, hvor han fandtes. Den uadelig fødte Johan Skytte ophøiedes til Rigsraad, noget, man sjelden før havde seet, og flere andre uadelige Mænd benyttedes ofte i de vigtigste Statsanliggender. Forøvrigt var det under denne Regjering, at et mere udjevnet Forhold mellem Adelen og de øvrige Stænder forberedtes, ihvorvel det endnu ikke ret kunde fremtræde i det ydre. Tilforn havde kun den høiere Adel og nogle faa af Lykken mere begunstigede uadelige havt Adgang til at give sine Sønner en

fuldstændig og regelmæssig Undervisning. De unge Adelsmænd stod paa Grund af denne sin bedre Opdragelse høit over de øvrige Stænder ikke blot i Byrd, Rigdom og selskabelige Talenter, men ogsaa i Kundskaber og sand Dannelse og var saaledes selvskrevne til de høiere og vigtigere Poster. De uadelige Stænders Underkastelse lettedes gjennem Følelsen af deres i Virkeligheden lavere Standpunkt. Anderledes blev Forholdet senerehen. I de af Gustav Adolf indrettede Gymnasier fik nu rundt om i Landet flere hundrede fattige uadelige Ynglinger en fortrinlig Opdragelse og alsidige Kundskaber, saa at de ofte stod ved Siden af og ikke sjelden overgik sine jevnaldrende blandt Ridderskabet. Følelsen af Lighed i indre Værd fremkaldte Krav paa Lighed i ydre Fortrin, og det faldt tungt for den uadelige at blive staaende paa en lavere Plads og se en høiere og baade vigtigere og mere lønnende at overlades til den stundom mindre kundskabsrige og dygtige Adelsmand. Det var først i Dronning Kristinas Tid, at de ydre Virkninger af disse indre Forandringer begyndte at vise sig.

Vi vender tilbage til Gustav Adolf og hans Samtid. Paa den Vis, som alt før er udviklet, og navnlig som en Følge af Kongens personlige Overlegenhed voksede Kongemagten langt høiere, end den gjældende Forfatning egentlig medgav. I Aaret 1617 ved Kroningen begjærede nogle blandt Ridderskabet, „at en anklaget Adelsmand ikke maatte sættes i Fængsel, men nyde personlig Frihed, indtil han blev overbevist.“ Gustav Adolf svarede, at dette vilde tilintetgjøre Lovens Kraft og fremme Overmod og Uretfærdighed. Han kunde umulig paa den ene Side tilstaa saadanne Friheder og paa den anden Side opretholde Lov og Ret, hvilket dog var det fornemste Punkt i Kongeeden“. Adelen maatte finde sig i Svaret og tie stille. Gustav Adolfs Indflydelse blev tilsidst saa stor, at neppe nogen Enevolds-

konge har havt den større. Næsten alle, ialfald de vigtigere Sager, lededes af ham alene. Raadet havde ofte intet andet at bestille end til Tidsfordriv at læse hollandske Aviser.

Merkværdig er i denne Henseende en Strid, som forefaldt mellem Kongen og Raadsherrerne i Slutningen af 1630. For at samle Midler til Krigen havde Kongen i Brev til Raadet paaskyndt Inddrivelsen saavel af tilbagestaaende Skatter som af nye Bevillinger. Raadet svarede med allehaande Undskyldninger, „at en almindelig Misvekst havde sat Bønderne ud af Stand til at yde Udskrivningshjælpen, samt at ogsaa Adel, Presteskab og Borgere savnede Midler til at tilveiebringe nogen betydelig Understøttelse osv. De bad derfor, at det ikke maatte optages unaadigt, naar de i dette Stykke ikke kunde efterkomme hans kgl. Maj. Vilje og Begjæring. De havde vistnok hellere ønsket nu under Krigens Møisommeligheder at kunne glæde hans Maj. med trøstelige Tidender end yderligere at besvære ham med nye Klagemaal; men af Hensyn til sin Embedspligt havde de ikke kunnet undlade, hvad de her havde gjort." Denne deres Skrivelse tog Kongen helt ilde op. „Jeg havde ventet," svarede han, „at I, gode Herrer, skulde med al Villighed beflitte eder paa at lette mig den Byrde, som jeg her i Fiendens Land under Fare og Arbeide maa bære, paa det at ikke denne hidtil vel udførte Sag skulde lide Skade, og Krigen til vores alles Fordærvelse føres over til Sveriges egne Grænser. Men I, gode Herrer, har været betænkte paa at opfinde Undskyldninger for at opfylde eders Brev, ikke Midler til at opfylde Rigets Behov. I taler om Aarsveksten, at der er blevet ligesaameget af Hisser som af Rug; nuvel, gode Herrer, saa skulde I takke Gud for den Grøde, I har faaet, og bede, at Aarsveksten aldrig maa blive værre i eders Fædreland. I skriver ogsaa om de høie Kornpriser; det kommer sagtens deraf, at de, som har Korn at sælge, vil

blive rige paa andres Bekostning osv. Vi har nu her seks og nitti tusind Mand af allehaande Folk og Tungemaal og kunde derfor med skjellig Grund trods alle eders Undskyldninger kræve de engang bevilgede Skatter. Dog elsker vi vort Fædreland og dets Indbyggere saa høit, at vi skal forsøge at undvære disse Skatter og med andre Midler arbeide paa vore undertrykte Trosfællers Befrielse og Fædrelandets Tryghed og Ære. Saaledes skal vi betage endog vrange og utaalmodige Mennesker enhver Anledning til at bagtale os. Vort Tab bliver da heller ikke saa stort, eftersom de Skatter, som burde tilflyde os og Krigsfolket, for en stor Del bliver liggende i uretfærdige Forstanderes Lommer, som beriger sig med Almuens Sved og Blod." — Raadet ilede med at udtale sin „Bekymring over Kongens unaadige Brev, sin Lyst til at staa hans Majestæt trolig bi, sin underdanige Bøn om, at hvad de af Uforstand havde feilet, maatte af kongelig Naade oversees osv." Tillige bad de Axel Oxenstjerna om at mægle imellem dem og Kongen. Denne, som da opholdt sig i Preussen, svarede saaledes: „Jeg er altfor ringe til at granske eders Brev, end mere hans kgl. Majestæts Svar; men hvis jeg som Ven og Embedsbroder frit og uden Fortrydelse faar Lov at fremsætte min Mening, saa maa jeg vel bekjende, at alle de af eder anførte Vanskeligheder er fuldkommen grundede. De burde heller ikke have været fortiede, saalænge det endnu stod os frit for at begynde Krigen eller ikke. Men nu, da Ilden engang er sluppen løs, maa den slukkes, det koste, hvad det koste vil, saafremt man ikke vil stille sig hen og gabe og se paa, hvorledes alt fortæres. Man bør derfor visseligen sig imellem overveie saadanne Vanskeligheder og, naar Tid og Anledning gives, ogsaa gjøre Forestillinger derom, men dog endnu mere give sig ifærd med at optænke Midler til at afhjælpe dem. I har ikke anført nogen Omstændighed,

som jeg ikke tror Kongen tjender ligesaa godt som vi, ihvorvel han stundom lader som det modsatte; ligesom vi ogsaa selv, naar vi ret skal opfylde vort Kald, maa for vore Medundersaatter forringe Vanskelighederne mod vort bedre Vidende. Vi har visselig alle og enhver i disse Tyngsler og Krigsskatter et surt Æble at bide i. Men det kan nu ikke mindre være, helst naar vi tænker paa den store Krigshær og de mange stortalende Officerer, som hans Maj. maa underholde. Eders Mening har visseligen været god; men, hvis jeg skal sige min Mening rent ud, saa har I i denne vigtige Sag manglet en dygtig Mand til at sætte den i Stil. En Sag beror ofte ikke saa meget paa Indholdet som paa Maaden at fremstille den paa, og „Regum aures sua natura teneræ sunt" (Kongernes Øren er af Naturen ømfintlige); i saadanne besværlige Omstændigheder som nu kan de endnu lettere saares, saafremt ikke Skrivemaaden er saadan, som mest passende er mellem Herre og Tjener." — Imidlertid havde dette Optrin til Følge, at Kongen med Forbigaaelse af Raadet overdrog sin Svoger, Johan Kasimir, Overbestyrelsen af alle Sager af den Art, og saavel Kongen som Riget havde al Grund til at være tilfreds med Valget. Skatterne blev dog ikke, som Kongen havde ytret, eftergivne; Krigens Behov tvang ham til at kræve dem uden Afkortning.

Naar Gustav Adolf vovede at gaa saaledes tilverks mod Personer af saa stor Anseelse som Herrerne i Raadet, kan man nok skjønne, med hvilket Alvor han vidste at holde de øvrige itømme. I Almindelighed var han ømfintlig om sin Anseelse. Nogle unge Mennesker, som havde faaet Plads mellem Embedsmændene, begyndte selvklogt at mestre Regjeringens Forholdsregler, som sædvanligt ikke uden bitter Dadel. Man fortalte Kongen det. „Saalænge de knurrer," sagde han, „kan de saa gaa; men gjør de for høit,

slaar jeg dem paa Snuden." Et Par Gange slog han ogsaa til og det saa kraftigt, at det siden blev tyst ogsaa med Knurringen. Nogen Grund til Knur var der ei heller, ialfald ikke for den fornuftige Gransker. Ligesom sin Fader og Farfader styrede Gustav Adolf selv Rigets Skib og overlod det aldrig til andre, allermindst til Folkeviljens vekslende Vindkast. Han var i mange Stykker en Folkets Mand. Til dets Oplysning og Fremskridt sigtede hans Forbedringer af Forvaltningen og af Skolevæsenet ligesom hele hans Styrelse, og for dets Frihed og Lys ofrede han baade Ro og Liv. Til Folkevældet derimod, til den store Almenheds Evne til at opfatte og bedømme Statens Anliggender havde han liden Tillid. „Massen," sagde han, „har i saadanne Sager hverken Kundskab, Erfaring eller Forstand." Naar man talte om Folkets Beundring for hans Person, svarede han: „Saadanne er nu Menneskene, aldrig nogen Middelvei i sit Omdømme. Enten kridhvid eller kulsort, Engel eller Djævel; aldrig et Menneske, med sine Svagheder, men ogsaa med sine Fortjenester."

Ellevte Kapitel.

Gustav Adolf og Presterne.

Ligesom Gustav Adolf selv var gjennemtrængt af oprigtig Gudsfrygt, saa var det ham ogsaa en alvorlig Hjertesag at indpræge hos sit Folk den samme Følelse. Kirkelig Orden og Tugt fremmedes paa det alvorligste. Letsindighed i disse Sager ligesom Ringeagt for Gudstjenesten og hvad dertil hører straffedes strengt, stundom med Landsforvisning, enkelte Gange endog med Døden. Han var omhyg-

gelig om Presteskabets Anseelse; „de bør", sagde han, „være virkelige Folketribuner, idet de baade selv bedst bør kjende Almuens Kaar og med Lære og Levnet bør veilede dem til alt, hvad godt og nyttigt er." Uværdige Prester blev derimod uden Naade afsatte; Menighedens Tarv og Gudsfrygtens Fremme ansaaes vigtigere end Forbryderens Hustru og Børn. For at haandhæve disse Ting var det Kongens Hensigt i Stockholm at indrette et for hele Riget fælles Konsistorium; men dette kom ikke til Udførelse.

Gustav Vasas Bibeludgave var alt for længesiden udsolgt og nu temmelig sjelden. Gustav Adolf lod denne gjennemse og forbedre, hvorpaa der 1618 udkom et nyt Oplag, pragtfuldere end nogen hidtil i Sverige udkommen Bog.

De Uroligheder, som hans Formænds paabegyndte Forandringer i Troen havde foraarsaget, tjente Gustav Adolf til Advarsel. Han holdt sig urokkelig til den evangeliske Bekjendelse. Nogle Udlændinger foreslog en Sammensmeltning af Luthers og Kalvins Lære, og selv den teologisk dannede Axel Oxenstjerna laante Øre til dette Forslag. Kongen derimod modsatte sig Sagen roligt, men bestemt, og sendte Forslagsstillerne ud af Riget; i Sverige skulde der blot være een Tro, eet Haab og een Bekjendelse. Nogle indsmuglede Jesuiter blev udjagede, og tre Svensker, som havde antaget og ikke vilde afsverge den katolske Lære, blev efter Lovens Bogstav dømt tildøde og henrettede. For sin egen Person var Kongen dog ophøiet over en indskrænket Intolerance. Han selv elskede den lutherske Bekjendelse, og Katolikerne var hans Fiender baade i Krigen og i Raadet; men beseirede nød de godt af hans Overbærenhed og Mildhed. Jesuiterne var de eneste, som han aldrig kunde forsone sig med.

Tolvte Kapitel.

Gustav Adolf og Undervisningsvæsenet.

Gustav Adolf fremmede paa alle Maader Videnskaber og Lærdom og det blandt alle Klasser af sine Undersaatter. Ved hans Regjeringstiltrædelse var Universitetet i Upsala nedsunket til en blot Skole, Skolerne endnu dybere. Af tjenlige Emner fandtes der faa til Prester, ingen til de øvrige Embeder. Professorerne vanærede sig selv og sit Hverv ved indbyrdes Uenigheder og Trætter, førte med Skjældsord mellem dem selv, med Stok og knyttede Næver mellem deres Tilhængere blandt Ungdommen. „Dersom vi ikke," skrev Kongen, „af egen Erfaring vidste, hvad Gavn og Nytte boglige Kunster medfører, havde vi liden Grund til at bekymre os om eders Høiskole eller at omfatte eder med synderlig Gunst eller Naade, eder, som ikke bedre agter, hvad eders Kald og Embede kræver." — Han gjorde med Alvor Ende paa dette Uvæsen. Urolige eller uduelige Professorer blev dels afsatte, dels tilbørlig revsede, dels forflyttede til mere passende Sysler, og Ungdommen blev holdt i en gavnlig Tugt. Professorerne fik tilstrækkelig Løn, fattige Studenter offentlig Underholdning og hele Akademiet betydelige Privilegier. Biblioteket grundlagdes ved Bøger dels fra Kongens egen Bogsamling, dels fra de gamle Klostersamlinger i Wadstena, Sigtuna o. fl. og forøgedes ved flere i Preussen og Tyskland fra Jesuiterne tagne Bogsamlinger.

Gustav Adolfs Kjærlighed til Videnskaberne bevægede ham til endnu større og mere personlige Offere. Efter sine Forfædre havde han arvet en Mængde Eiendomme, som fra gammel Tid af havde tilhørt Vasaætten eller ved Reformationen var komne i dens Eie, og som saaledes var hans private Eiendom, helt og holdent adskilt fra Kronen. Af dette

saakaldte „Gustavianske Arvegods" har Gustav Adolf i 1624 skjænket 313 hele Gaarde, fire Kvernbrug og nogle andre Herligheder til Upsala Høiskole til evindeligt Eie, sig selv til evindelig Ære. Eksemplet virkede. Flere blandt Rigets Stormænd gjorde lignende Gaver til Høiskolens bedste, og selv Enkedronning Kristina lod sig bevæge til i lignende Øiemed at løse paa Pungen. Som Vogter over dette sit Verk satte Kongen Johan Skytte til Akademiets Kansler, i hvilken Stilling han efterfulgtes af Axel Oxenstjerna; begge var de lærde Mænd, elskede Lærdom, og ved Siden deraf havde de Kraft til at holde Anstalten i Tugt og Orden.

Sveriges lavere Undervisningsvæsen fik egentlig først under Gustav Adolf sin Tilværelse. De tidligere Skoler var saagodtsom uden Værd. Gustav Adolf indsaa Nødvendigheden af at forbedre dem, og det var Biskop Johannes Rudbeck og Axel Oxenstjerna, som først fremsatte Forslaget til de nuværende Gymnasier og Lærdomsskoler. Gjennem Gustav Vasa og hans Sønner havde videnskabelig Dannelse faaet Indgang hos Rigets høiere Stænder; det var Gustav Adolf og de af ham oprettede høiere og lavere Undervisningsanstalter som snart hævede de lavere Embedsmænd og Middelstanden ud af det Mørke og den Vankundighed, hvori de hidtil havde været.

Som Følge af sin levende Fædrelandskjærlighed drev Gustav Adolf med megen Iver paa Anvendelsen af Modersmaalet i videnskabelige Arbeider. Med sit sjeldne Kjendskab til fremmede Sprog oversaa han dog ikke de Fordele, som Modersmaalets Dyrkning maatte medføre. „Det har," skrev han, „stedse været betragtet som en Ære for et Rige, at de Videnskaber, som tjener til Menneskeslegtens Nytte, er blevne fremstillede paa dets eget Tungemaal, saa at Folket strax fra Ungdommen har kunnet øve sig deri og ikke, som

nu sker, været nødt til først at lære de fremmede Sprog for siden at kunne komme til selve Indholdet, hvorved det ofte bliver Tilfældet, at Midlet optager mere Tid end Øiemedet, Sproget mere end Videnskaberne. Det er derfor vor Vilje, at de, som befatter sig med boglige Kunster, skal sørge for, at disse Emner, saavidt det lader sig gjøre, bliver behandlede paa Modersmaalet."

Trettende Kapitel.

Gustav Adolfs Forbedringer i Krigskunsten.

Tidsomstændighederne havde medført, at Gustav Adolf fremfor alt maatte sysle med Krig, og Krigskunsten bærer ogsaa de fleste Spor af hans ordnende Aand. Næsten enhver af dens Dele undergik en fuldkommen Omskabelse. Det var især under det preussiske Felttog, at disse Forandringer efterhaanden indførtes.

Fodfolkets Bevæbning og Øvelser led tidligere af mange Mangler. Spydene var 18 Fod lange og derfor meget tungvindte, Musketterne (Geværerne) saa tunge og Affyrningen saa indviklet og besværlig, at Soldaten ikke kunde udføre den paa fri Haand, men maatte slæbe med sig en lang, tilspidset Gaffel, som nedsattes i Jorden og saaledes tjente til Støtte under Sigtningen; Patronerne gjemtes i smaa Æsker, som hængte løse ved et Belte om Livet. Paa Grund af disse Omstændigheder, og da Affyrningen ogsaa af Musketterne foregik ved Hjælp af Lunter, var Haandgrebene saa indviklede, at der til Geværets Ladning og Affyrning fordredes ikke mindre end 98 forskjellige Tempo. — Ligesaa tungvindt var Soldaternes Opstilling. Kompag-

nierne og Regimenterne var meget store, de første 300, de sidste 3000 Mand, Halvten Spydbærere, Halvten Musketerer, i Almindelighed opstillede 10 Mand høi, hvorved de bagerste blev aldeles uvirksomme. I Slagordenen opstilledes de efter den da gjældende nederlandske Skik i store saakaldte **Tertier**, det vil sige, fyldte Firkanter paa flere tusinde Mand, kraftfulde ved et Angreb, men tunge og snart bragte i Uorden. Saa var Skikken, dengang Gustav Adolf begyndte Krigen med Tyskland og derigjennem foranledigede en Omskabelse af, hvad der tidligere havde gjældt. Spyden forkortedes fra 18 til 11 Fod, Musketterne gjordes lettere, Gaffelen afskaffedes, og Soldaten maatte vænne sig til at skyde paa fri Haand; denne sidste Forandring blev vedtagen tvertimod de fleste Officerers Raad. Patrontasker indførtes, og Geværlaasene forbedredes, hvorved Haandgrebene blev langt simplere. I hver Trop formindskedes Antallet af Spydbærere, hvorimod Musketerernes Antal forøgedes til to Trediedele. Kompagnierne formindskedes til 144, Regimenterne til 1008, hvorved Tropperne blev mere bevægelige samt ved et forøget Officerspersonale bedre anførte. Linjen var blot 6 Mand høi; stundom stod Musketererne endog blot paa 3 Geleder. Istedetfor de gamle Tertier opfandt Gustav Adolf de saakaldte Brigader, hvori Musketererne og Spydbærerne var opstillede i mindre Afdelinger med mellemliggende Aabninger for derved lettere at kunne røre sig og komme hverandre til Hjælp. Brigaderne var enten Helbrigader paa 2016 eller Halvbrigader paa 1008 Mand. Disse sidste omdannedes snart til den i Krigskunsten saa navnkundige **Gustavianske Kolonne.** Den svenske Hær, saaledes opstillet, lignede en Fæstning, idet alle Dele indbyrdes forsvarede hverandre; de fremskudte Kolonner svarede til Bastionerne, Brigadens Bas til Kurinen; bag denne ligesom en Vold kunde Reserven og den anden Linje røre

sig fri, færdig til at ile til Hjælp, hvorsomhelst den paakaldtes.

Rytteriet led under de samme Mangler som Fodfolket. Rytteren, fra Hoved til Fod klædt i Jern samt bevæbnet med en tung Musket, var selv udygtig til enhver hastig Bevægelse og gjorde snart selv den sterkeste Hest træt. Regimenterne udgjorde henimod 750 Mand, Eskadronen 144, ligeledes opstillede 6 eller 10 Mand høi. Gustav Adolf borttog den største Del af Jernklædningen og beholdt blot Brystharnisk og Hjelm; Musketten forandredes til en kort Karabin (Pistol, Revolver), og Regimenterne til omtrent 550, Eskadronerne til 66 Mand, opstillede blot paa 4 Geleder. Det keiserlige Rytteri brugte den saakaldte Karakol, d. v. s. at, naar Rytterne havde afskudt sine Geværer, svingede de undaf til høire og venstre, gav saaledes Rum for det næste Geled og stillede sig selv bag det sidste for paany at lade. Gustav Adolf derimod lod sine Ryttere styrte frem i fuldt Galop samt først afskyde Geværet og saa med Sverdet i Haanden kaste sig over Fienden. Størst Nytte havde han dog af en Ordning, han selv havde opfundet, nemlig mellem hvert Regiment Rytteri at opstille mindre Afdelinger paa 180 Musketerer, som med en dræbende Ild understøttede sine egne og nedskjød Fiendens Ryttere. Det var denne Opfindelse, han havde at takke for flere af sine Seiervindinger.

I Ingeniør- og Artilleri-Videnskaberne var Gustav Adolf uden Modsigelse den største paa sin Tid; men hans mange Forbedringer i disse Henseender kan her ikke blive udviklede. Mest bekjendt er de saakaldte **Læderkanoner**. Navnet er egentlig mindre rigtigt. Røret selv var nemlig af tyndt Kobber, omgivet med flere Jernbaand, derpaa omviklet med sammenkittede Toug og tilsidst altsammen overtrukket med Læder. Fordelen ved dette Skyts bestod i dets

overordentlige Lethed; men saa var der den Ulempe, at efter nogle faa Skud blev Kanonen saa ophedet, at den først efter et længere Mellemrum kunde benyttes. De gik derfor af Brug igjen alt 1631. Mindre bekjendt, men mere anvendelig er Gustav Adolfs anden Opfindelse, nemlig at forkorte Kanonerne. I Begyndelsen troede man nemlig, at Kuglens Fart rettede sig efter Løbets Længde, og støbte derfor Kanonerne saa lange som muligt. Det urigtige heri var alt før opdaget; men først Gustav Adolf lod støbe Kanoner efter et bedre Maal. Disse indførtes siden over hele Europa og bibeholdtes navnlig i den franske Hær over hundrede Aar under Navn af „Pieces Suedoises“.

Den væsentligste og mest velgjørende af alle Gustav Adolfs Forandringer var den, som angik Krigstugten og Feltordningen. At skaffe Soldaten ordentlig Underholdning og Aflønning var tidligere en Sag, hvorom man lidet bekymrede sig; derimod gaves der ham fuld Frihed til selv at skaffe sig alt, hvad han tiltrængte, paa det Lands Bekostning, hvorigjennem Toget gik. Selvraadigheden fremkaldte forfærdelige Optrin, og Leiren var en Samlingsplads, et Fristed for alle Udsvævelser og Forbrydelser. Dette Forhold søgte Gustav Adolf helt og holdent at sætte paa en anden Fod. Med en Faders Ømhed sørgede han for sine Soldaters Helse og Behov, skaffede dem varme Klæder, tilstrækkelig Føde og en aldrig udeblivende Sold. Sjelden brugte han legemlige Straffe som noget, der forringede den Æresfølelse, som skulde bo i Soldatens Bryst; derimod hændte det ikke sjelden, at han jog væk baade enkelte Krigsmænd og hele Afdelinger. I sin Omgang med Soldaterne var han altid mild og nedladende, derfor ogsaa elsket af dem i en næsten utrolig Grad, og det trods hans paa den anden Side ofte ubønhørlige Strenghed. Thi sørgede han som en Fader for deres Behov, saa krævede han ogsaa en Lydighed

af dem som af Børn. Det ringeste Brud paa Krigsartiklerne blev strengt straffet, og de før saa selvraadige Soldater maatte finde sig i at lystre. De gjorde det ogsaa; thi Gustav Adolfs Krigsartikler aandede en uskrømtet Ærbødighed for Gudsfrygt, Dyd, Retfærdighed og Sandhed, og Kongen selv var et Mønster for hele Hæren. Den offentlige Gudstjeneste holdtes i Ære. I Almindelighed sang man her Luthers egen Salme: „Vor Gud han er saa fast en Borg," og ved de Ord: „Spør du, hvo det vel bær, — det Jesus Kristus er," — ledsagedes Svaret af en Salve fra hele det tilstedeværende Artilleri. Ved hvert Regiment var der en Feltprest, som med Afdelingen hver Morgen og Aften forrettede den offentlige Bøn, og som havde en udstrakt Fuldmagt til at paatale og straffe alle Laster, der fik Indpas i Leiren. Spil, Drukkenskab, Udsvævelser og Slagsmaal var strengt forbudt, og for at forekomme de Fristelser, Ørkesløsheden kunde medføre, anvendtes Soldaterne til al Slags Skansearbeide, og Officererne til andre Sysler. Løse Kvinder blev enten bortjagede eller viede til sine Soldater. Børnene fulgte med Trosset og sattes under en særskilt Skolemester, som hver Dag, naar Regimentet laa stille, aabnede sin Skole. Naar en Forbrydelse var øvet, holdt Kongen sig ikke til Soldaterne, men til de befalende. „Det var," mente han ligesom den gamle Kong Gustav, „den befalendes Feil, hvis den underordnede ikke adlyder."

Gustav Adolf høstede flere Fordele af denne strenge Krigstugt. Hans Soldater var i Almindelighed stille og lydige; Historien ved ikke at fortælle om noget Opløb af Betydenhed i hans Hær, medens saadanne ellers overalt var ganske gjængse. Som en Følge af deres Maadehold og Orden kunde hans Tropper ogsaa bjerge sig meget længe med de Levnetsmidler, som den uordentlige Fiende bortødslede i dobbelt saa kort Tid. Han og hans Folk mødtes

ogsaa næsten altid af Indvaanernes Tillid og Kjærlighed, hvorved mange af hans Foretagender lykkedes over Forventning. I Følelsen af, at de efter Evne opfyldte sine Pligter mod Gud og Mennesker, fostredes baade hos Soldaterne og Anførerne et roligt og urokkeligt Mod, grundet paa Fortrøstningen til sin egen retfærdige Sag og til Forsynets derover vaagende Haand. Det var denne Følelse, som gjorde de svenske Soldater og deres Befalingsmænd ikke blot til Krigere, men til Helte, og det endnu mange Aar efter den store Konges Død. „Det er," pleiede han at sige, „en stor Forskjel mellem en Marodør og en Soldat, mellem en Kroat og en Helt. Man kan nok være en dygtig Slagsbroder, men ikke en god Soldat, uden tillige at være en god kristen."

Fjortende Kapitel.

Gustav Adolfs Hærførere og Tropper.

I de første Aar af Gustav Adolfs Regjering var hans mest udmerkede Krigere de allerede i hans Faders Tid prøvede Helte, Jakob de la Gardie, Ewert Horn, Herman Wrangel, Nils Stjernsköld, Peder Hammarsköld m. fl. Efter hvert som disse ældedes eller faldt bort, fremstod i deres Sted Kongens samtidige Venner Gustav Horn, Nils Brahe, Johan Baner, Lennart Torstensson. I de sidste Aar af hans Regjering optraadte Johan Lilliehøk, Torsten Staalhandske, Karl Gustav Wrangel, Lars Kagg m. fl., endnu for det meste kun lidet kjendte Ynglinger i de lavere Grader i Tjenesten, men senere hen Sveriges Ære og Stolthed. De var dannede i Gustav Adolfs Skole.

Disse Herrer var alle svenske af Fødsel. Men Gustav Adolfs elskværdige Væsen, store Geni og usædvanlige Lykke lokkede ogsaa mange navnkundige Krigere fra andre Lande, især under Trediveaarskrigen, til hans Fane, fornemmelig Tyskere og Skotter. Blandt de første merkes følgende:

Rhingreven Otto Ludvig, en tapper Mand, men stundom noget for hidsig, især bekjendt som dygtig Rytteranfører. Han tjente først under Danmarks Faner og udmerkede sig i Slaget ved Lutter, men blev af Kristian den 4de siden mistænkt for at staa i et fortroligt Forhold til Kristine Munck og tvungen til at forlade Tjenesten, hvorefter han gik over til Gustav Adolf. For at føie sig efter den danske Konge tænkte Gustav Adolf paa at give ham Afsked, men paa de øvrige Befalingsmænds Forbøn blev han staaende. Han ophøiedes siden til General ved Rytteriet ligesom **Pfalzgreven Kristian af Birkenfeld,** ligeledes en tapper og dygtig Rytteranfører.

Dodo von Kniephausen var bekjendt som en meget duelig og erfaren Kriger. Han havde deltaget i Trediveaarskrigen lige fra dens Udbrud og tjent under Mansfeld, Hertug Kristian af Braunschweig og Kongen af Danmark, stundom med Ulykke, altid med Ære. Ved Gustav Adolfs Overgang til Tyskland gik han i svensk Tjeneste. Han var klog, erfaren og forsigtig, men somme Tider alt for langsom og derfor vel mindre heldig. Men hvor det gjaldt Ihærdighed, var Kniephausen paa sin rette Plads. Han havde en ganske sjelden Evne til med urokkelig Rolighed at modtage Fiendens mest rasende Angreb.

Maximilian Teuffel forlod allerede 1621 Keiserens Tjeneste for at slutte sig til Gustav Adolf. Han udmerkede sig ved Raskhed og Tapperhed og blev tilsidst Oberst for Kongens Livgarde eller det saakaldte „Gula Regementet“, der netop under Teuffel vandt en saa overordentlig Berømmelse.

I Anledning af Kniephausens og Teuffels ulige Egenskaber pleiede Gustav Adolf at kalde den første „Ambolten" og den sidste „Hammeren"; ve dem, som kom imellem dem begge! Tyskerne gjorde sig ellers lystelige over Teuffels Navn, som paa deres Sprog betyder Djævel, ligesom Tott efter deres Udtale betyder Død. „Den svenske Konge," sagde de, „har let for at seire, da han har baade Døden og Djævelen i sin Tjeneste."

De to Herrer Thurn, Fader og Søn, var blandt de mest udmerkede fremmmede i Gustav Adolfs Tjeneste. De nedstammede fra en gammel og rig bøhmisk Slegt. Faderen, **Henrik Mathias Thurn**, var en ualmindelig vakker, sterk, tapper, lærd og i alle Henseender elskværdig Mand, som længe og tro havde tjent det østerrigske Hus. Men da Keiseren begyndte at krænke Bøhmernes Friheder og Rettigheder, stillede Thurn sig i Spidsen for sine forurettede Landsmænd og var den, som begyndte den siden saa bekjendte Trediveaarskrig. Overvunden maatte han flygte fra sit Fædreland og reiste som landflygtig omkring i Ungarn, Holland, Danmark, kort i alle de Lande, som stod i fiendtligt Forhold til Keiseren. Tilsidst kom han til Sverige. Der havde Sønnen, **Frans Bernhard Thurn**, alt i flere Aar opholdt sig og ved sin Dygtighed og hæderlige Færd vundet Gustav Adolfs synderlige Gunst og Tillid. I Felttogene i Preussen havde han ofte den øverste Befaling næst Kongen, og da den unge, haabefulde Mand døde, blev han dybt savnet af alle. Faderen vedblev endnu i nogle Aar at deltage i Statssagerne, men drog sig tilsidst tilbage i Rolighed og døde 1640.

Wolf Kristian Baudis var født i Holsten og var en overordentlig tapper, erfaren og dygtig Kriger, især i Rytterjenesten, men derhos haard og egennyttig, idet han udsugede baade sine egne Soldater og Landets Indbyggere. Han

gik først i dansk, siden i svensk, tilsidst i sachsisk Tjeneste, overalt søgende kun sin egen Fordel.

Blandt Skotterne merkes **Hepburn,** en af Kongens tapreste og paalideligste Oberster, men ligesom sine Landsmænd overdreven stolt, hvorfor han ogsaa tilsidst i Misfornøielse gik over til Franskmændene. **Alexander Leslie** havde allerede været med de la Gardie i den russiske Feide. Han var tapper, erfaren og Gustav Adolf trofast hengiven; i sin Alderdom opnaaede han en Generals Værdighed, uagtet han, som det sagdes, hverken kunde læse eller skrive. Af omtrent samme Slags var hans Landsmand, den gamle, muntre **Patrik Ruthven,** hvem Gustav Adolf, naar der en enkelt Gang nødvendig maatte holdes Drikkelag, gjerne satte til Vert i sit Sted, en Post, der stundom ogsaa beklædtes af Johan Baner.

Georg Kristofer v. Taupadel, tilsidst Oberst ved Dragonerne, var en af Gustav Adolfs dueligste og mest benyttede Officerer, og der nævnes i den tyske Krig knapt nogen mere glimrende Bedrift, hvori Taupadel ikke havde en større eller mindre Del. I det sidste Aar blev hans Regiment ikke mindre end tre Gange i Bund og Grund oprevet. Men snart strømmede nye Helte til Taupadels Banner, og inden faa Dage saa han atter sin Trop fuldtallig. Efter Gustav Adolfs Død fulgte han Hertug Bernhard af Weimar i fransk Tjeneste.

Af de særskilte Hærafdelinger var blandt Fodfolket det saakaldte **Gula Regementet** det berømteste; Navnet havde det af Farven paa Soldaternes Vaabenkjole. Det var egentlig Kongens Livgarde, og det alene var ligesaa stort som to andre Regimenter. Under de preussiske Felttog og Teufels Anførsel begyndte det at udmerke sig som det første Regiment i Hæren baade i Fortjeneste og Rang. Denne Anseelse bevaredes og forøgedes under den tyske Krig. Kon-

gen kaldte det „sin Hovedpude, paa hvilken han trygt kunde hvile". Efter Teuffels Død anførtes det af Nils Brahe, som tilligemed hele Livregimentet heltemodig ofrede sit Liv paa samme Valplads og Dag som deres elskede Konge.

Blaaa Regementet under Oberst Winckel var en hvervet Trop, allerede bekjendt under Karl den 9de. Sit Navn havde det af Farven paa Vaabenkjolen ligesom gula Regementet. Ligedan var ogsaa dets Størrelse, Anseelse og dets endelige Skjæbne.

Disse to Regimenter var saa store, at ethvert af dem udgjorde en hel Brigade. Til de øvrige Brigader krævedes to, stundom tre Regimenter. Blandt dem kan merkes:

Svenska Brigaden, som bestod af Dalkarlene under Aake Oxenstjerna, Karelerne under Klas Hastfer, Westgøterne under Karl Haard, eller undertiden i deres Sted Østerbottningerne under Axel Lillie; sit Navn fik det, fordi det dannedes udelukkende af indfødte Svensker. Svenska Brigaden havde gjerne sin Plads ved Siden af blaaa Regementet og fik sin Del i dets Farer og dets Ære.

Grøna eller **Skottska Brigaden** bestod af skotske Regimenter under Hepburn. Efter Hepburns Afsked anførtes den af Widenstein. Endvidere omtales i de forskjellige Felttog **Hvita Brigaden,** mest bestaaende af Pommeranere, **Røda Brigaden** af tyske Regimenter, og **Svarta Regementerna,** der var dannede af hvervede Tropper.

Blandt Rytteriet nævnes som de første **Finnerne** under Torsten Staalhandske. Det var blandt dem, at Taupadel ligesom den senere saa berømte Karl Gustav Wrangel uddannede sig. Derefter kom **Westgøterne** under Erik Soop, der stedse bevarede den Anseelse, de havde vundet i de preussiske Felttog. **Sødermannlænningerne** under Zacharias Pauli udmerkede sig ogsaa i de preussiske Felttog, men nævnes siden ikke førend i Slaget ved Lützen.

Mere berømte blev Smaalænningerne. Per Brahe var deres Oberst; men da denne bestandig var om Kongens Person, anførtes de sædvanlig af Frederik Stenbok. Det var i Spidsen for dette Regiment, at den store Konge tilsidst fandt sin Død.

Femtende Kapitel.

Gustav Adolf og Trediveaarskrigen.

Da Gustav Adolf om Høsten 1629 ved Stilstanden i Stumsdorf fik Ende paa den polske Krig, havde Trediveaarskrigen med alle sine Rædsler allerede i 12 Aar raset i det ulykkelige Tyskland. Keiseren, styret og dreven af Jesuiterne og understøttet af alle de katolske Fyrster i Tyskland samt af Spanien, havde i dette Tidsrum efterhaanden faaet Bugt med alle sine Fiender, tilsidst ogsaa med den dansk-norske Konge Kristian den 4de, som i Freden til Lybeck i Mai 1629 havde maattet forpligte sig til ikke mere at blande sig i de tyske Sager. Protestanterne i Tyskland syntes uden Redning fortabte, og Keiserens Magt truede med at overvælde alt, der endnu havde en Tanke om at gjøre Modstand.

Det er uimodsigeligt, at Østerrigs og dets Keisers voksende Vælde truede med at ødelægge hele Europas Frihed, og allerede dette maatte indeholde Grund nok for Gustav Adolf til alvorligen at tænke paa, hvorvidt han burde kaste sig ind i denne ødelæggende Kamp. Men Hovedgrunden til hans Beslutning maa dog søges i hans egen Personlighed. Man kunde nemlig endnu maaske haabe at se hin Fare for den politiske Frihed tilintetgjort ogsaa uden Sveriges

Bistand. Ikke blot Protestanterne, men ogsaa Katolikerne selv vilde reise sig mod en saadan Plan. Frankrig under den aldrig hvilende Kardinal Richelieu havde vel før eller senere maattet gribe til Vaaben. Tysklands katolske Fyrster med Kurfyrst Maximilian af Bayern i Spidsen begyndte allerede at gjøre sterk Modstand, maaske ikke uden Støtte af Spaniens, Polens ja endog Pavens Avindsyge.

Disse beroligende Omstændigheder kunde ikke undgaa Gustav Adolfs Opmerksomhed. Men større var den Fare, som truede den protestantiske Lære. I dette Stykke kunde man temmelig sikkert vente, at Frankrig og de katolske Fyrster, ellers Keiserens Avindsmænd, vilde række Keiseren en hjælpsom Haand, hvorefter der var lidet Haab tilbage for den evangeliske Bekjendelse. Dens egne Forsvarere var mindre at regne paa: England indtog ikke paa den Tid nogen fremragende Plads blandt de europæiske Magter og var derhos under en svag Regjering plaget af indre Uroligheder; Holland havde fuldt op med at forsvare sig selv og sin nys erhvervede Uafhængighed; Danmark (og Norge) var bragt til Taushed og Uvirksomhed; Sachsen og Brandenburg syntes vel at have en Slags Frihed, men stod dog under Keiserens løftede Sverd. Saadanne var Udsigterne for Europas aandelige Frihed i Sandhed endnu mørkere end for den politiske.

Gustav Adolf var født og opdragen til den protestantiske Læres Forsvar; det var en Arv fra hans Fader og Farfader. Det stemte med hans eget Hjerte, der slog høit for Menneskelighedens, Lysets og Frihedens hellige Sag. Det stemte med hans egen Stilling, som den, der selv var af en ny Kongestamme og hævet til Tronen just af den nye Lære. Det stemte med hans Hjertes inderligste Overbevisning om denne Læres Sandhed og om dens Uundværlighed for enhver yderligere Udvikling af Stat og Videnskab. Al-

lerede tidligt begyndte han ogsaa at kaste urolige Blikke ud over Tyskland, idet han havde en dunkel Anelse om sit fremtidige Kald.

Men uden Kong Sigismunds Stivsindighed og de derved foranledigede polske Felttog var alligevel Gustav Adolf ikke saa snart og kanske aldrig kommen til at deltage i Tredivaarskrigen. Vendepunktet for dette Forhold var omkring 1618. Den danske og den russiske Krig var endt, og Gustav Adolf søgte Forlig ogsaa med Polen, og det for fuldt Alvor. Det svenske Folk, træt af de næsten 60-aarige Krige, ytrede uforstilt sin Længsel efter Ro, og den Kjærlighed og Velsignelse, som Gustav Adolf havde høstet for de to Fredsslutninger, indbød til den tredie. Siden kunde han da uforstyrret overlade sig til den indre Styrelse og den glæderige Gjerning, over sit hele Rige at udbrede Velstand, Orden og Lys. Sverige havde da endnu engang faaet gjennemleve en gylden Alder som under de sidste Aar af Gustav Vasas Regjering; og naar Gustav Adolf engang havde seet sit Land i Nydelsen af Fredens allerede modnede og rige Frugter, neppe havde han da siden kunnet overtale sig til at styrte denne sin egen Skabning, det lykkelige Folk, i alle Krigens Elendigheder. Men Sigismunds Stivsindighed og overdrevne Fordringer tilintetgjorde disse gyldne Forhaabninger og kastede Sverige og dets Konge ud i Hvirvelen af den polske Krig. (Se syvende Kapitel). Det var her Gustav Adolf først fik Anledning til at uddanne sine krigerske Egenskaber. Det var her, at baade han selv og Verden lærte at kjende hans ualmindelige Evner; og denne udviklede Selvfølelse, denne hele Europas voksende Tillid var det, som siden med høi og uimodstaaelig Røst opfordrede ham til endnu vigtigere Bedrifter. Han følte, at ikke Sverige alene, mene hele Europa var hans Fædreland. Sverige, det elskede Sverige, blev ikke mere den udelukkende Gjenstand for

hans Tanker og Sorger, men snarere Midlet til at udføre den høie Daad, hvortil han troede sig født, nemlig Europas Frelse fra baade aandeligt og verdsligt Slaveri.

Man har dadlet, at Gustav Adolf indviklede Sverige i Trediveaarskrigen og derved opofrede sit eget Folk for fremmede. Hvorvidt han i Længden havde kunnet undgaa denne Indblanding, er endnu uafgjort.*) Desuden betragtede Gustav Adolf hverken den enkelte Mand eller Staten som afsondrede, fra det hele afbrudte Dele, som kunde trives og voxe midt i den almindelige Forstyrrelse. Han betragtede de europæiske Folk som Brødre, fødte til den samme Arv af Frihed og Lys og med samme Forpligtelse til indbyrdes Bistand i Kampen for disse store Goder. I denne Aand talte han til Sveriges Folk, og dette forstod og fulgte hans høie Bane, villigt med ham ofrende Kræfter og Blod, men ogsaa med ham stigende til den høieste Spids af Ære og Anseelse.

Efter at have fremstillet disse Gustav Adolfs indre Drivfjedre til Deltagelsen i Krigen, vil vi anføre de ydre Omstændigheder, som bestemte ham dertil.

Allerede for flere Aar siden havde Tysklands protestantiske Fyrster søgt Forbund med Gustav Adolf; men hver Gang havde egne Anliggender hindret Kongen fra at indlade sig derpaa. I Aaret 1623 forøgedes Protestanternes Nød, og Gustav Adolf begyndte at føle sig mere kaldet til at imødekomme deres Bønner; men ogsaa denne Gang hindredes han af Krigen i Polen, og desuden kom Kongen af Danmark ham i Forkjøbet. Men efter dennes Nederlag forøgedes Faren for Sverige og i Forhold dertil ogsaa Gu-

---

*) Han kunde ikke undgaa det, naar han vilde gjøre sin Pligt som Sveriges og Protestantismens Beskytter. Se ogsaa Erik Gustaf Geijers samlede Skrifter. 6te Bindet. Stockholm 1874.
Udg.s Anm.

stavs Tilbøielighed til at træde den med Dristighed imøde. Keiseren (Ferdinand den anden) og hans Feltherre Wallenstein behandlede ham med det mest saarende Overmod. De vægrede sig ved at nævne ham med Kongenavn og viste med Haan hans Gesandter bort fra Fredsunderhandlingerne i Lybeck. Hertil kom ogsaa virkelige Fiendtligheder. Keiserlige Tropper tjente mod Gustav Adolf i Polen; Keiserens Folk øvede Voldsomheder mod svenske Søfarende, og Wallensteins Titel af „Storadmiral over de nordlige Have" og hans truende Rustninger tilsøs gav noksom tilkjende, hvilke Hensigter man havde mod Sverige, naar først Tyskland var kuet.

Gustav Adolf og Axel Oxenstjerna var ikke de Mænd, som lukkede sine Øine for disse Farer. De indsaa begge Umuligheden af i Længden at undgaa Krig med Keiseren; begge var ogsaa af den Mening, at det vilde være bedre at angribe Fienden paa den søndre Side af Østersøen end at oppebie hans Anfald indenfor Sveriges Grænser. Men med alt dette var de dog begge ikke uden megen Tvil og Uro. „Gud er mit Vidne," skrev Kongen, „hvor dybt Fædrelandets og mine Undersaatters Nød gaar mig til Hjerte; dog tykkes det mig bedre dristigt at træde Faren imøde og føre Krigen paa fremmed Jordbund end at slippe Fienden ind over vore egne Landemerker, hvorhen han ellers utvilsomt vil komme." Oxenstjerna skrev til Raadet: „Naar jeg betragter denne forestaaende Feide, Fiendens seirende Magt, Fædrelandets Fattigdom, Krigens Omskiftelser og mulige Udfald, da reiser Haaret sig paa mit Hoved. Hvo er den, som ikke vilde undvige saadant, saafremt det var muligt? Men efterdi Gud nu har ladet os fødes i en saadan Tid og sat os til Kongens og Fædrelandets Raadgivere, saa bør vi ikke blot tænke paa Farerne, men ogsaa paa Midlerne til at overvinde dem. Hertil regner jeg først og fremst

at holde Fienden borte fra Fædrelandet osv." I denne Sag var Gustav Adolf og Axel Oxenstjerna enige; men et andet Spørgsmaal stod tilbage, nemlig hvorledes og paa hvilket Sted Krigen skulde føres. Gustav Adolf vilde, at man allerede 1629 skulde føre Hovedstyrken til Tyskland. Oxenstjerna derimod mente, at man burde fortsætte Angrebskrigen i Preussen, hvor man alt havde Fæstningerne inde og kjendte Landet. Det var tydeligt, at Oxenstjerna af en næsten ubevidst Frygt søgte i det længste at undgaa den forfærdelige Kamp. Ikke saa med Kongen. Var Krigen uundgaaelig, maatte den begynde jo før jo heller. Just den Omstændighed, at Gustav Adolf gik angrebsvis tilverks, skulde forøge Modet baade hos hans eget Folk og hos hans Forbundsfæller. Kongen og hans Ven vekslede angaaende disse Anliggender flere fortrolige og vidtløftige Breve. Oxenstjerna kunde umulig gjendrive Kongens Grunde for Angrebskrigen; men paa den anden Side kunde han heller ikke undlade uophørlig at stille ham for Øie Sveriges udarmede Tilstand, Keiserens mangedobbelte Overmagt og Sandsynligheden af et ulykkeligt Udfald, hvilke Grunde det var Gustav Adolf ligesaa vanskeligt at gjendrive. Tilsidst skrev denne: „Hvad der kan udrettes eller ikke, det ved alene Gud, som giver Viljen til at begynde og Kraft til at fuldføre, om Sagen kan tjene til hans Ære og vor Salighed. I kan lettere vise Hindringerne end jeg Muligheden, hvorfor jeg ogsaa herefter heller vil i Virkeligheden udføre mit Forsæt, end her i Forveien fremstille det paa Papiret." Oxenstjerna gav efter. „Kongen," sagde han, „drives dertil af en mægtig Aand, som ingen kan modstaa." Det blev besluttet at angribe Keiseren i Tyskland og det alt 1629. Angrebet opsattes imidlertid, medens Gustav Adolf i Lybeck endnu gjorde et Forsøg paa at faa et Forlig istand. Men da dette, som før er fortalt, endte med, at de svenske Ge-

sandter haanlig afvistes, blev Krigen uigjenkaldelig bestemt til det følgende Aar; „men," skrev Kongen, „fra denne Stund venter jeg ikke en eneste rolig Time mere i hele mit Liv", og ved sin Ankomst til Stockholm udsaa han der i Riddarholmskirken Pladsen til sin vordende Grav.

Sekstende Kapitel.

Gustav Adolfs Afreise.

Kongens og Axel Oxenstjernas Bekymringer begyndte, eftersom Faren kom nærmere, at udbrede sig først blandt Rigsraaderne og siden over hele Riget. Per Brahe og Johan Skytte, som i høi Grad havde Kongens Tillid, søgte i Førstningen at fraraade enhver umiddelbar Indblanding i dette Foretagende. Men Aar for Aar indsaa de stedse tydeligere Nødvendigheden og gik over til Kongens Mening. Henimod Slutningen af 1629 forlangte han Raadets Betænkning om, „hvorvidt man burde angribe Fienden i Tyskland eller indenfor Sveriges Grænser oppebie hans Anfald". Efter mange Overveielser blev det første enstemmig antaget, dog af den forsigtige Skytte med det udtrykkelige Forbehold: „Saafremt Freden ikke paa nogen Maade kunde bevares." Kongen udtalte sin Tilfredshed med deres Beslutning og tilføiede, „at han for sin egen Del alt længe havde været af samme Mening, men han havde villet henstille Sagen til Raadet, for siden ikke at bære Ansvaret alene i Tilfælde af fremtidige Uheld".

Allerede i det foregaaende Aar havde Gustav Adolf truffet Forberedelser til det forestaaende Felttog. Flere nye Regimenter hverbedes, og nogle af de gamle fik om

Sommeren 1629 Lov til at reise til Sverige for at hvile ud efter forrige Aars trættende Felttog. I Preussen efterlodes 10,000 Mand under Axel Oxenstjerna og Gustav Horn. En mindre Styrke under Lesslie, Nils Brahe og Taupadel havde besat Stralsund og kjæmpede af og til med de paa Rügen liggende keiserlige Tropper. Nogen Krigserklæring agtede Gustav Adolf det ikke nødvendigt at udstede, da Krigen maatte betragtes som allerede begyndt ved den Understøttelse, Keiseren havde ydet Polakkerne. Men for at retfærdiggjøre sit Foretagende lod han til Europas Regenter og Folk udgaa et aabent Brev, som indeholdt Aarsagerne til Krigen. „Keiseren havde bemægtiget sig og brudt Gustav Adolfs Brev til Bethlen Gabor (Fyrsten i Siebenbürgen) samt ophidset Sigismund af Polen til Krig baade ved Løfter og Hjælpetropper. Han havde tilegnet sig Herredømmet over Østersøen samt forstyrret den svenske Handel og desuden tvertimod al Lov fordrevet Hertugerne af Meklenburg, som var Slegtninger af det svenske Kongehus, til Slutning paa en haanlig Maade bortviist Sveriges Gesandter fra Fredsmødet i Lybeck og vægret sig ved at give dets Konge den ham tilkommende Titel." Denne Skrivelse ved Siden af de store Tanker, man allerede havde om Gustav Adolfs personlige Egenskaber, gjenoplivede i utalliges Hjerter det næsten uddøde Haab om Frelse fra Østerriges og Pavedømmets Aar. I England, Holland og Danmark lagde man mere aabent sin Glæde og sine Forhaabninger for Dagen. Richelieu taug. Tyskland, som havde mest at frygte af Katolikerne, vovede neppe at ytre et eneste Ord. Fyrster og Folk længtede lige meget efter „Befrieren fra Norden", som han kaldtes, og opsendte i Taushed de varmeste Bønner for hans Fremgang. Østerriges Magt og de Ulykker, som Forbundet med Danmark havde bragt over flere tyske Lande, kvalte ethvert offentligt Udtryk af den

almindelige Stemning. Kurfyrsterne frabad sig indstændig Gustav Adolfs Ankomst og kaldte ham i sine Breve ikke engang Konge, men blot Fyrste. De vilde heller lide det nærværende Onde end ved ny Modstand ægge Keiser Ferdinands Vrede. Selv Frankrige, som havde opfordret Kongen til denne Krig, forblev i Begyndelsen uvirksomt. Gustav Adolf vægrede sig nemlig for at indgaa paa andet end fordelagtige Vilkaar, og Richelieu paa sin Side vilde intet vove, inden han saa, hvorledes Sagen vendte sig. Sverige og Gustav Adolf stod alsaa aldeles overladt til sig selv.*)

I Slutningen af Mai 1630 sammenkaldtes Stænderne til Stockholm, og det vigtige Spørgsmaal forelagdes dem. Enhver kunde med Lethed forudse de store Besværligheder, som denne Krig i Fremtiden maatte medføre, men ikke en eneste Stemme løftede sig derimod. Det ædle, det høisindede i selve Foretagendet henrev alle, og Folket ofrede frivillig sine Eiendele for den hellige Sag, for hvilken deres Konge viste sig beredt til at ofre sit Liv. Krigen blev bifaldt, og de nødvendige Udgifter bevilgede. Den 20de Mai samledes Stænderne paa Rigssalen, hvor Kongen fremtraadte med sin fireaarige Datter ved Haanden. Først oplæstes den Rigsdagsbeslutning, hvorved denne Prinsesse sikredes Tronfølgen. Derpaa fulgte Forordningen om Rigsstyrelsen under Kongens Fraværelse. Tilsidst tog Gustav Adolf selv tilorde. Løftende Datteren paa sine Arme anbefalede han hende til Stændernes Kjærlighed og Varetægt i saa varme Ord, at Taarerne stod ham ligesom hele Forsamlingen i Øinene. Derpaa gav han Barnet fra sig og fortsatte Talen, idet han takkede Undersaatterne for deres Beredvillighed til at udrede Udgifterne til Krigen, saame-

---

*) Sverige havde dengang knapt en Million Mennesker.
Udg.s Anm.

get mere som han selv vidste, at disse ikke uden stor Vanskelighed kunde bestrides. Dog burde de alle takke Gud, som nu i saa mange Aar havde forskaanet deres egne Grænser fra Krigens Ødelæggelser. „Nu," vedblev han, „nu gaar jeg for at begynde en svar og vigtig Kamp. Det sker ikke af Letsindighed, dertil være Gud mit Vidne! ei heller af Hensyn til min egen Fordel eller af Krigslyst. Keiseren har paa mangfoldig Vis tvunget mig til dette Skridt. Han har haanet min Person, understøttet vore Fiender, forfulgt vore Forbunds- og Trosfæller, hvilke nu, trykkede under baade aandelig og verdslig Trældom, sukker efter Frelse, og de skal med Guds Hjælp ikke sukke forgjæves.

Hvad mig angaar, ved jeg noksom, hvad der kan forestaa. Jeg har allerede ved mange Leiligheder for Sverige ofret mit Blod, skal vel ogsaa engang for samme ofre mit Liv. Derfor, inden jeg denne Gang skilles fra Fædrelandet, vil jeg med en inderlig Bøn anbefale eder alle, Sveriges Indbyggere, nærværende og fraværende, i den almægtige Guds Varetægt, baade til Legem og Sjæl, ønskende, at vi, naar engang Tiden kommer, maatte møde hverandre i uforgjængelig Glæde.

„Eder, I Herrer af Rigets Raad, tilønsker jeg Forstand og Kraft til at forestaa eders Embede til Guds Ære, hans rene Ords Bevarelse, samt Fædrelandets Fred, Enighed og Velfærd.

„Ridderskabet og Adelen ønsker jeg Lykke og Kraft til ved tapre Bedrifter atter at oplive vore Forfædres, de gamle Gøters, Navn, hvilket fordum spredte sin udødelige Glans over hele Jorden.

„Eder af den geistlige Stand formaner jeg til Enighed og sand Gudsfrygt. Lyser for eders Tilhørere, ikke blot ved eders Lære, men ogsaa ved eders Levnet, saa skal I have deres Hjerter i eders Magt. Leder dem saa til Samdræg-

tighed, Tro og Lydighed, saa at de ikke lader sig lokke af andre Mennesker, men forbliver stadige ved Troen og Fædrelandet.

„Eder af Borgerskabet og menige Almue tilønsker jeg al Lykke og Fremgang. Maatte eders lave Hytter forvandles til varige Stenhuse, eders smaa Baade til rummelige Skibe, eders Agre og Enge med tusindfold Grøde fylde eders Lader og Forraadskamre til eders egen og Fædrelandets Rigdom! Ja, eder alle, Sveriges elskede Indvaanere, befaler jeg i Guds milde Varetægt og siger eder mit hjertelige Farvel — kanske for sidste Gang."

Her strømmede Taarerne af hans Øine, og en kort Taushed opstod, ikkun afbrudt af den rørte Forsamlings dæmpede Hulken. Kongen opløftede atter sin Røst og sluttede med sin ved deslige Tilfælder vanlige Bøn: „Herre, vend dig igjen til os, og vær dine Tjenere naadig! Opfyld os tidlig med din Naade, paa det vi maa glæde os alle vort Livs Dage! Ja, glæd os igjen, efterat vi saa længe har fristet Ulykken, og aabenbar din Magt for dine Tjenere, din Ære for deres Børn! Gud, vor Gud være os naadig og blid! Han fremme vore Hænders Gjerning! vore Hænders Gjerning fremme Herren! Amen."

Til Middag var alle Stænderne budne op paa Slottet. Gustav Adolf gik omkring og samtalte med de fleste. Han var i Almindelighed venlig og elskværdig i sin Omgjængelse, denne Gang mere end ellers. Kjærlighed til Undersaatterne, den ved Afskeden fremkaldte bevægede Stemning, Anelsen om forestaaende Farer, alt i Forening med hans naturlige Freidighed gav Samtalen en henrivende Blanding af Glæde og Alvor. Enhver skiltes fra ham med Hjertet gjennemtrængt af Beundring og Kjærlighed.

Imidlertid var Krigsfolket blevet samlet ved Elfsnabben. Man saa der af Rytteriet Per Brahe med Smaalæn-

ningerne og Erik Soop med Vestgøterne m. fl., af Fodfolket Nils Brahe, Duwall, Axel Lillie, Didrik Falkenberg, Dodo von Kniephausen osv., hver med sit Regiment. Indskrifterne paa Fanerne viste Stemningen. En lød: „Si Deus pro nobis, quis contra nos?“ (Er Gud for os, hvo kan da være imod os?), en anden: „Gustavus Adolphus, rex Sueciæ, defensor fidei“. (G. A., Sveriges Konge, Troens Forsvarer). Et liflandsk Regiment havde en sort Damaskes Fane, hvorpaa Isaks Ofring var fremstillet med de Ord: „Ut Abraham filium pro Deo, sic nos vitam pro rege.“ (Som Abraham ofrede sin Søn for Gud, saa ofrer vi Livet for Kongen). Hele Hæren udgjorde 16 Eskadroner Ryttere og 92 Kompagnier Fodfolk, tilsammen 15,000 Mand. Anfører for Rytteriet var **Aake Tott,** for Fodfolket **Johan Baner,** for Artilleriet **Lennart Torstensson.***)

Da alt var færdigt til Indskibning, begav Kongen sig ud til Elfsnabben, fulgt af Hoffet og en talrig Folkeskare. Hæren mønstredes endnu en Gang og begyndte derpaa at gaa ombord, sidst af alle Kongen selv. Den lille Prinsesse, Kristina, var ogsaa tilstede. Man havde ladet hende lære udenad nogle faa Ord for dermed at tage Afsked med Faderen; men denne, sysselsat med saa mange vigtigere Gjenstande, syntes længe ikke at skjænke hende nogen Opmerksomhed, indtil hun tilsidst af Utaalmodighed begyndte at nappe ham i Kjolen. Nu faldt hans Blik paa den elskede Datter. Han løftede hende paa sine Arme under Kys, Taarer og stumme Velsignelser. Afskedstimen slog; han gav Barnet fra sig, steg ombord og seilede afsted under Mængdens jublende Raab og Lykønskninger.

---

*) 13,000 Mand steg med Gustav Adolf iland i Tyskland. De katolske Hære, som var samlede mod ham nys før, under Tilly og Wallenstein, udgjorde det tidobbelte, nemlig under Tilly 30,000 og under Wallenstein 100,000. Udg.s Anm.

I Skjærgaarden mødtes Flaaden af Modvind og maatte i nogle Dage ligge for Anker. Endelig blæste en sterk Nordenvind, og alle Skibe lagde ud. I jevn Fart og god Orden styrede hele Flaaden tilhavs, og snart svandt for deres Blik det sidste Glimt af Fædrelandet.

Syttende Kapitel.

Gustav Adolfs Landgang i Tyskland.

Pommern var paa denne Tid oversvømmet af 16,000 Mand af Wallensteins forrige Tropper, anførte af Italieneren Torquato de Conti. Denne selv var en haard og egennyttig Mand, ligesaa hans Soldater, der var vant til en fuldkommen Egenraadighed og hensynsløs Færd mod de værgeløse Indvaanere. Det stakkels Pommern led utroligt under disse Gjester. Imidlertid havde et dunkelt Rygte om den svenske Konges nær forestaaende Ankomst udbredt sig der i Egnen. Fra Rügen og de omliggende Kyster kastedes daglig længselsfulde Blik udover Havet. Saaledes oprandt den 24de Juni 1630; det var Midtsommerdagen og tillige Aarsdagen, da for 100 Aar siden den Augsburgske Bekjendelse overgaves til Keiseren. En svag Nordenvind luftede mod Kysten, men det var lummert og kvalmt, og langsomt opstigende Skymasser bebudede Tordenveir. Henimod Middag saaes en Række af Seil lidt efter lidt at hæve sig op af Bølgerne; det var den svenske Flaade. Den styrede forbi Arkonas Odde og vendte sig mod Indløbet til Stralsund; men ved Underretningen om, at Leslie allerede havde indtaget hele Rügen, vendte Kongen sin Kurs lige mod Øen Usedom. Han kastede Anker ikke langt fra Skansen i Peene-

munde og begyndte Landgangen under hule Drøn af det over Egnen optrækkende Uveir.

Fulgt af Nils og Joakim Brahe var Gustav Adolf selv en af de første, som gik fraborde. Saasnart han med sin Fod berørte den tyske Jordbund, faldt han paa Knæ og bad med høi Røst: „Du Herre Gud, som raader over Vindene og Havet ligesom over Jorden og Himlen, hvorledes skal jeg tilfulde kunne prise dig for din naadige Varetægt under denne farlige, men nu lykkelig tilbagelagte Færd? Jeg takker dig — af Hjertens inderste Grund takker jeg dig! Du ved, at jeg har foretaget dette Tog ikke til min, men til din Ære og til din undertrykte Kirkes Hjælp. Giv ogsaa herefter Lykke til at udføre denne din hellige Gjerning til den Tid og det Maal, som af dig er bestemt." Kongen reiste sig, og da han saa Taarer i de omstaaende Herrers Øine, sagde han: „Græder ikke, men beder til Gud af Hjertens Grund! Jo mere Bøn, des mere Seier, og den bedste kristen er den bedste Soldat." Derpaa greb han en Spade og opstak Leiren, hvis Forskansninger straks opkastedes. Imidlertid begyndte det at skumre; da saaes fra alle Kanter Skinnet af brændende Landsbyer, de flygtende Kroaters Hilsen. Under denne skrækkelige Belysning fortsattes Udskibningen hele Natten igjennem. Om Morgenen var alt elleve Regimenter iland. Bagefter kom Trosset og Artilleriet, hvorpaa Skibene vendte tilbage til Stockholm for at hente yderligere Forsterkninger.

I Tyskland og især ved det keiserlige Hof vakte Gustav Adolfs Ankomst ikke paa langt nær den Opsigt, som Sagen viste sig at fortjene. Keiser Ferdinands uafbrudte Lykke havde gjort baade ham og hans Venner overmodige. Den, som havde overvundet Kongerne af Bøhmen og Danmark og saa mange Fyrster og berømte Feltherrer, haabede uden Vanskelighed at skulle beseire den nye og lidet mægtige Fi-

ende. I Wien spøgte man over Gustav Adolf og hans Fordring paa ligesom Europas andre Konger at kaldes „Hans Majestæt“. „Sne-Majestæten,“ sagde man, „vil smelte, jo mere han nærmer sig Sydens Sol.“ Da man i Regensburg underrettede Keiseren om Gustav Adolfs Landgang, sagde han ligegyldig til de tilstedeværende Fyrster: „Vi har atter faaet en liden Fiende paa Halsen.“ I Overensstemmelse hermed dreves ogsaa Rustningerne uden Kraft. Det var just samtidig med Gustav Adolfs Landgang, at Keiseren af Fyrsterne paa Rigsdagen blev tvungen til at afskedige sin egen Feltherre Wallenstein og hans Tropper. Man tvilede ikke et Øieblik om, at Tilly, den katolske Ligues Feltherre, med sin Hær vilde være mere end sterk nok til at fordrive Svenskerne. Tilly selv, den gamle, erfarne Krigshøvding, tænkte mere paa Magdeburgs Erobring end paa Gustav Adolf og overlod denne ganske til Torquato de Conti. Og denne var ligesaa overmodig. Han lagde sig med Hovedstyrken af sin Hær ved Stettin og brydde sig ikke engang om at hindre Kongens Landgang. Hans Officerer, som selv levede i Ladhed og Overflod,talte med Foragt om den svenske Hærs Fattigdom og Nød, samt om hvorledes de svenske Officerer i sine ledige Timer selv stoppede sine Strømper. Slige Lappeskræddere, mente de, vilde snart paa sine nystoppede Strømper tage Benene fat, naar de stødte paa virkelige Soldater. Det eneste, som vakte endel Ængstelse,var sælsomme Rygter, som udbredtes og troedes af de overtroiske Katoliker; den svenske Konge, hed det, havde i sin Hær en hel Del Finlapper, Troldmænd og vidunderlige Væsener, hvis blotte Aasyn kunde jage den tapreste Soldat paa Flugt.

Ogsaa de svenske Soldater gjorde sig adskillige egne Forestillinger om det forestaaende Krigstog. Blandt andre Ting fortælles der, at de nyudskrevne Folk syntes ved at

seile over Østersøen at have tilbagelagt en saa umaadelig lang Vei, at det nu ikke kunde være langt igjen til Rom. De begyndte derfor straks at spørge de tyske Bønder om den beneste Vei til Rom og ytrede en særdeles stor Lyst til uden Ophold at marschere did og tugte Paven, deres og deres Fædres gamle Fiende.

Da Folket under to Dages Hvile var kommet til Kræfter igjen efter Søreisens Besværligheder, gav Kongen Befaling til Opbrud. Uden videre Modstand udbredte Svenskerne sig over Øerne Usedom og Wollin og erobrede Wolgast og flere Stæder. Overalt var de velkomne, efterdi Gustav Adolf holdt den strengeste Krigstugt, saa at ingen af hans Soldater vovede at tillade sig den ringeste Voldsomhed. Tvertimod hændte det ikke sjelden, at baade Kongen og Soldaterne selv af Barmhjertighed delte sit knappe Mundforraad med de aldeles udplyndrede og udhungrede Bønder. Ligesaa stor Beundring vakte Svenskernes egen Tarvelighed og Arbeidsomhed; enhver Soldat var ogsaa en dygtig Skansegraver, og man saa Tropperne efter fuldbragt Dagsmarsch hastig og villig at opkaste sine Forskansninger for Natten. Kongen selv tog Del i alt og opmuntrede Folkene til Taalmodighed og Ihærdighed samt til Mildhed mod Indvaanerne. „De førte en Krig," sagde han, „ikke blot for egen, men for det ulykkelige tyske Folks Skyld, ikke for at undertrykke, men tvertimod for at hjælpe det til Fred og Frihed, baade aandelig og verdslig. Nylig havde de med svenskt Mandemod knet Polens og Ruslands Vælde. Den nye Fiende skulde ikke skræmme dem. Contis rige og pralende Soldater var dog ikke af andet Slags end de, Svenskerne nylig i Preussen havde beseiret. Med samme Mod skulde de nu vinde samme Ære og tillige sin Konges Naade og Efterverdenens stedsevarende Pris."

Attende Kapitel.

Erobringen af Stettin.

I Pommern regjerede paa denne Tid Hertug Bogislaus, en aldrende Mand, sygelig og børnløs. Kurfyrsten af Brandenburg var efter ham nærmeste Arving til Hertugdømmet; men som sædvanlig opstod der en hel Del Medbeilere. Ogsaa det katolske Parti kastede begjærlige Blik paa det frugtbare Land og havde allerede bestemt det for en af Keiserens Sønner; saaledes skulde den katolske Lære og Østerrigs Magt vinde end yderligere Tilvekst. Den gamle, fromme Bogislaus maatte endnu i levende Live høre og se, hvorledes de mægtige strides om hans Efterladenskab; stundom nødtes han endog til med Alvor at tilbagevise deres Forsøg paa endnu før hans Død at rive Arven til sig. Keiseren havde alt besat hele hans Hertugdømme paa Stettin nær. Dels med Vold, dels med List havde han søgt at komme i Besiddelse af dette den gamle Fyrstes sidste Tilflugtsted; men dette var mislykket. Hertugen var imidlertid i en vanskelig Stilling; gammel som han var længtede han efter Fred og Ro midt under de uophørlige Uroligheder, og endnu værre faren blev han ved Svenskernes Komme. Allerede før Gustav Adolfs Afreise fra Sverige havde Hertugen sendt en af sine Herrer for at hindre det tiltænkte Besøg, men forgjæves. Gesandten fandt Kongen sysselsat med Hærens Indskibning og fik paa alle sine Forestillinger ingen anden Besked end denne, „at Kongen agtede at komme og selv give Hertugen udførligere og mundtligt Svar.“ Bogislaus kom nu mellem en dobbelt Ild, Svenskerne og Østerrigerne, og frygtede ikke uden Grund hos dem begge hemmelige Hensigter med Hensyn til den vordende hertugelige Arv. I Hjertet heldte han vel til Svenskerne; men

han vovede ei at være det bekjendt af Frygt for de keiserliges Hevn. Han besluttede at forblive neutral og blev derfor angreben af begge Parter. Conti gjorde endnu et Forsøg paa ved en Overrumpling at bemægtige sig Stettin; men det opdagedes og mislykkedes atter, hvorefter han marscherede nordover henimod Anklam for at modstaa Svenskernes ventede Anfald paa disse Kanter.

Gustav Adolf, nøie underrettet om alle de keiserliges Bevægelser, vilde benytte denne deres Fraværelse til at foretage et raskt Anfald mod det samme Stettin. I største Hast samlede han over 100 mindre Fartøier og en betydelig Styrke for at seile lige mod Stettin og bemægtige sig Staden, inden Conti kunde komme tilbage. Allerede var Folk og Kanoner indskibet; men en sterk Søndenvind hindrede Afseilingen. Utaalmodig gik Gustav Adolf selv ned til Stranden og ombord paa Flaaden, og i samme Øieblik sprang Vinden om til Nordenvind. Hele Hæren, henrykt af Glæde, troede heri at se, hvorledes Himmelen selv begunstigede deres Heltekonge. I Øieblikket lettedes Anker, og Seilene heisedes. Vinden vedblev at være gunstig, og inden to Timer havde Flaaden tilbagelagt seks (svenske) Mil og ankrede Kl. 2 om Efterm. den 10de Juli en halv Mil fra Stettin, hvor ingen vidste et Ord deraf, før de svenske Skud dundrede over Floden. Gustav Adolf førte i Hast Folk og Artilleri i Land og opstillede dem i Slagorden lige udenfor Staden.

Ved Hertugens Hof opstod en forfærdelig Forvirring. Oberst Damitz, Anfører for Besætningen, sendte i Hast en Tambur til Kongen med Begjæring til ham om „at drage Hæren tilbage; ellers vilde Kanonerne fra Staden begynde at spille". „Hvem har sendt dig?" spurgte Gustav Adolf. „Oberst Damitz," svarede Tamburen. „Hils Damitz," sagde Kongen, „at jeg ikke pleier at underhandle med slige

Karle som ham gjennem Tolk." Forskrækket over dette Svar begav Damitz sig selv ufortøvet ud til Kongen. Han „bad indstændig, at Staden maatte forskaanes for svensk Besætning, og mindede om den Troskab, Hertugen var Keiseren skyldig". Gustav Adolf svarede hertil, at „han ikke var kommen som Fiende, men som Ven og Befrier fra de keiserliges Undertrykkelser osv." Tilsidst forlangte han at faa tale med Hertugen selv. Medens Obersten nu i denne Anledning vendte tilbage til Staden, talte Gustav Adolf venligt og fortroligt med Stadens Beboere, som i stort Antal især af Kvinder var strømmet ud for at se og beundre den med Længsel ventede Helt og Befrier. Borgermesteren selv havde af Nysgjerrighed fulgt med Sværmen. Gustav Adolf, som fik høre dette, kaldte ham til sig og forsikrede ham om sine fredelige Hensigter. Han var kommen ikke som en ærelysten Fyrste, men blot som en Soldat, for at beskytte dem mod Røvere og Undertrykkere. Under Samtalen nødte han den gamle Borgermester til at sætte Hatten paa. Denne ligesom hele Folkemængden blev aldeles henreven af den svenske Konges Mildhed og Nedladenhed.

Endelig ankom gamle Bogislaus, for sin Sygeligheds Skyld kjørende i en Vogn. Gustav Adolf red ham med forekommende Høflighed imøde paa halv Vei. Efter de første venskabelige Hilsener holdt Kongen en udførlig Tale, hvori han søgte at vise, „at han ikke var kommen som Fiende hverken af Tyskland i Almindelighed eller af Pommern i Særdeleshed, men alene for at befri begge fra Keiserens Undertrykkelse; han begjærede altsaa, at Hertugen vilde lade ham som Ven komme ind i Staden Stettin, hvorimod han helligt og dyrt lovede ham, at Indvaanerne ikke af hans Tropper skulde blive foruroligede." Hertugen begjærede og fik Tilladelse til at gaa tilside og overlægge Sagen med sine Raadsherrer. Om en Stund kom han tilbage og erklærede, „at hans Pligt

mod Keiseren og det tyske Rige hindrede ham fra at samtykke i det gjorte Forslag. Han bad derfor Kongen om muligt at forlade Landet eller idetmindste at skaane Stettin og unde Staten den Neutralitet, som de keiserlige paa sin Side havde lovet og hidtil ogsaa holdt." — Kongen svarede, „at han allerede flere Gange havde forsikret, at hans Hensigter ikke var fiendtlige mod det tyske Rige, men blot mod Keiseren. Hertugen burde derfor ikke længere holde paa saadanne Grunde. Jeg kjender desuden altfor godt," vedblev han, „Stadens Tilstand, og hvor let det er for mine Tropper, om saa behøves, med Vold at bestige dens Mure. Eller tror vel Deres Durchlautighed," sagde han og pegte paa en Skare Kvinder, som saaes i alle Slottets Vinduer, „at den skjønne Livgarde der kan forsvare Murene mod mine Dalkarler? Ei heller er det værdt at tale med mig om de keiserliges Neutralitet. Jeg kjender altfor godt den Neutralitet, som de har iagttaget baade mod hele Hertugdømmet og mod Staden, og som tydelig nok er lagt for Dagen ved hele Landets Udplyndring og nu sidst ved et ulykkeligt Forsøg paa Stadens Overrumpling. For mig, haaber jeg, skal det gaa bedre. Disse der er gode Nøgler, som snart skal faa op Stadsportene" — og her pegte han paa de opstillede Kanoner. „Ak," udbrød Hertugen, „skal jeg nu i min Alder udsætte mig for at drives i Landflygtighed og se mit Hertugdømme udplyndret og bortgivet til en anden, ja denne mine Forfædres Bolig af Keiseren lagt i Aske!" Kongen svarede: „Stralsund har jeg med Guds Hjælp forsvaret, Rügen, Usedom og Wollin har jeg erobret. Med samme Hjælp haaber jeg og at befri og forsvare baade Stettin og hele Pommern. Derfor beder jeg Hertugen at gjøre en Ende paa Sagen; thi jeg har ikke Tid til at lade mine Soldater længere staa ledige." — „Men," indvendte Hertugen, „kjender ogsaa eders Majestæt Keiserens næsten uimodstaae-

lige Magt?" Gustav Adolf svarede: „Ja, jeg kjender den vel, men jeg ved ogsaa, at Guds Magt er end større, og at han aldrig forlader den retfærdige Sag; desuden har jeg selv 30,000 Mand landsatte i Pommern, 20,000 hjemme i Sverige foruden flyvende Tropper i Preussen og andetsteds." Hertugen taug endnu. „Den som ikke er med mig, er imod mig," tillagde Kongen med høi og truende Røst. „Nu i Guds Navn da!" udbrød Hertugen, og den forlangte Adgang til Staden blev bevilget.

Skotterne besatte usortøvet den nærmeste Port, hvorpaa Gustav Adolf ved Bogislaus's Side kjørte ind i Staden og op paa Slottet, hvor et prægtigt Maaltid var anrettet. Men neppe havde Kongen stillet sin Hunger af de første Retter, førend han reiste sig, forlod Hertugen ved Bordet og selv skyndte sig ud for at bese Voldene og Vagterne, som besattes af Svenskerne under Nils Brahes Befaling. Det blev strengelig forbudt Soldaterne at gaa ned i Staden, ikke at tale om Plyndring. To af dem, som af en Borgers Have havde taget endel Frugt, blev øieblikkelig hængte til Advarsel for Soldaterne og til Beroligelse for Indvaanerne. Imidlertid brød Aftenen frem, og Hertugen havde ladet indrettet flere Værelser paa Slottet til Brug for Kongen; men denne vilde ikke modtage Tilbudet og tog i Stedet derfor Natteleie ude paa Flaaden. „Naar Kongen," sagde han, „ligger paa Matrosseng, maa ogsaa Generalen nøie sig med sin forede Frak og Soldaten med ren Halm."

Staden Stettin maatte i Brandskat betale 50,000 Rigsdaler og det omliggende Landdistrikt en lignende Sum. Oberst Damitz gik over til Gustav Adolfs Tjeneste, ligesaa hele Besætningen, som efter Farven paa sine Faner fik Navn af **hvita Brigaden.** Stadens Fæstningsverker var svage og forfaldne. Gustav Adolf lod øieblikkelig sine Soldater give sig ifærd med at sætte dem istand. Med utrolig Iver og

Drift gik Arbeidet fremad under Kongens egne Øine, og inden fire Dage saa Indbyggerne med Forbauselse sin Stad forvandlet til en næsten uindtagelig Fæstning. Imidlertid var Conti i Ilmarscher vendt om, men kom to Dage for sent. Gustav Adolf lod, for at vise sin Overlegenhed, Stadens Porte staa aabne baade Nat og Dag. Conti lod ham i Fred og trak sig et Stykke sydover til Gartz, hvor han anlagde en forskanset Leir, som beherskede Oderstrømmen og truede enhver af Svenskernes Bevægelser. Gustav Adolf marscherede did og tilbød ham Slag; men Conti, som kjendte Stillingens Fordele, laa ubevægelig bag sine sterke med Kanoner besatte Volde.

Imellem Kongen og Hertugen af Pommern sluttedes der imidlertid et Forsvars- og Angrebs-Forbund, hvori Gustav Adolf forbeholdt sig, naar Krigen engang fik Ende, at beholde Pommern, indtil Sveriges Krigsomkostninger blev betalte. Hertugens store Frygt for Keiseren drev ham dog til i Hemmelighed at undskylde sit Forbund med Gustav Adolf. Som Grunde anførtes Svenskernes Overlegenhed, de keiserliges Voldsomheder og Plyndringer osv. Men Ferdinand, istedetfor at formildes, blev endnu mere opbragt og befalede Tilly herefter at behandle Hertugen af Pommern og hans Undersaatter som oprørske Forrædere mod Keiseren og Riget.

Imidlertid var Gustav Horn med den største Del af Hæren i Preussen ankommen til Stettin og havde forenet sig med Kongen. Man foretog flere heldige Streiftog; men Kongen vilde ikke trænge dybere ind i Landet, førend han paa begge Sider havde sikret sin Stilling. I denne Hensigt efterlod han Gustav Horn med 8000 Mand i Stettin, sendte Kniephausen for at iagttage den keiserlige Besætning i Greifswalde og drog selv med Hovedhæren tilsøs til Stralsund, hvorfra han erobrede Passerne ved Damgarten og

Ribnitz, hvorigjennem Veien gaar fra Pommern til Mecklenburg. Herfra opmuntrede han Indbyggerne i dette Land til at forlade de keiserlige og atter slutte sig til de fordrevne Fyrster, som var deres nedarvede og lovlige Herskab. Dette udførtes i Løbet af August og September, og i Begyndelsen af Oktober vendte Kongen tilbage til Stralsund.

Nittende Kapitel.

Snigmorderiske Angreb mod Gustav Adolf.

Gustav Adolfs personlige Egenskaber vakte allerede tidligt de mere skarpsynte Katolikers, særlig Jesuitternes Engstelser, og man besluttede ved List at rydde den frygtede Fiende afveien. I denne Hensigt og efter Aftale med Conti gik en Oberstløitnant ved Navn Quinti del Ponte over fra de keiserlige til Svenskerne, hvor han uden Mistanke blev modtagen og ansat ved Didrik Falkenbergs Regiment. Her fandt han en Ritmester ved Navn Johan Baptista, ligeledes en Italiener, der nylig var gaaet over til Svenskerne. Lighed i Karakter og Skjæbne fremkaldte snart Fortrolighed og tilsidst en gjensidig Overenskomst om ved en eller anden gunstig Leilighed at rydde Kongen afveien ved Snigmord eller endnu bedre at overgive ham som Fange i Contis Hænder. Man fortalte senere, at Baptista endog flere Gange havde været i Begreb med at udføre den førstnævnte Misgjerning, men hver Gang følt sig tilbageholdt af en uforklarlig Gru.

Det var i Begyndelsen af August, at Kongen tilkjendegav sin Beslutning at vende sin Vaaben mod For-Pommern og bemægtige sig de faste Pladse i dette Landskab, deriblandt ogsaa Demmin. I denne Stad havde Del Ponte

sine røvede Skatte gjemte. Af Frygt for at disse skulde gaa tabt paa samme Vis, som de var sammenskrabede, besluttede han at fremskynde sit forræderske Forehavende og ventede nu blot paa en gunstig Leilighed. En Dag agtede Gustav Adolf at ride ud for nærmere at undersøge den keiserlige Leir og gav Befaling, at 70 finske Ryttere skulde følge med som Bedækning. Dette hørte Del Ponte og sneg sig straks væk for at træffe sine Forholdsregler; men lidt før Afreisen befalede Kongen, at endvidere tre Eskadroner Ryttere og et Kompagni Fodfolk skulde følge Toget i nogen Afstand. Til Lykke for Gustav Adolf blev Del Ponte uvidende om denne sidste Tilstelning; thi han var straks i Firsprang ilet forud til Gartz, hvor han af Conti udbad sig 1500 neapolitanske Kyrasserer, som han skjulte paa begge Sider af en Hulvei, hvor Gustav Adolf med sin lille Trop skulde ride igjennem. De fik Befaling til, om muligt, at fange Kongen levende, og derfor skulde de ikke skyde, saameget mindre som de da turde vente at undgaa at vække andre svenske Streiftroppers Opmerksomhed. Gustav Adolf med sine Finner kom ganske ubemerket ridende ned i den lille Dal, da paa en Gang Bagholdet brød frem fra alle Sider. Svenskerne sluttede straks Kreds om Kongen og gjorde en fortvilet Modstand. Flere Gange drev de den mere end tyvedobbelt saa sterke Fiende tilbage, hvorhos de dog havde den Fordel at benytte baade Skyde- og Hugvaaben, medens Italienerne kun brugte de sidste. Del Ponte og hans Folk blev utaalmodige. Svenskernes Skud kunde allerede have vækket andre Troppeafdelingers Opmerksomhed, og Striden begyndte at blive mere langvarig og blodig, end man havde ventet. Tabet af mangen tapper Kamerat ophidsede Neapolitanerne, saa at ogsaa de begyndte at benytte sine Skudvaaben, som snart spredte Død og Ødelæggelse i den lille svenske Skare. Kongens Hest blev skudt; men under den heftige Nærkamp kunde

ingen af Rytterne komme til at overlade ham nogen anden i Stedet. Den ene efter den anden faldt i den fortyndede Kreds, og tilsidst blev Kongen efter tapper Modstand overmandet og tagen til Fange. Den fiendtlige Rytter kjendte dog ikke sin ophøiede Fange, men skulde just overgive ham til Del Ponte, da det efterfølgende svenske Rytteri, hidkaldt ved Skydningen, i fuldt Galop ankom paa Pladsen. Kampen begyndte paany. Neapolitanerne, som alt havde lidt store Tab og desuden var bragte i Uorden, maatte snart rømme Pladsen efter et Tab af 400 døde og 200 Fanger. Under den fornyede Kamp havde Gustav Adolf fundet Leilighed til atter at gjøre sig fri og forene sig med sine Landsmænd. Med sørgmodigt Blik betragtede han de faldne Finner. „Hvor mangen tapper Daad," sagde han, „skulde ikke disse Helte have udført, hvis ikke min Uforsigtighed havde ført dem hid!" Han vendte tilbage til Leiren, hvor han modtoges med almindelig Jubel.

Del Ponte var med de flygtende Neapolitanere vendt tilbage til Gartz og viste sig ikke mere i den svenske Leir. Hans tidligere fortrolige Omgang med Baptista vakte nu Mistanke. Tilfældigvis blev en Spion paa samme Tid grebet, medens han var ifærd med at tage en Tegning af den svenske Leir; denne vidste Besked om del Pontes Forbindelse med Baptista, som nu blev fængslet, og da Undersøgelsen af hans Papirer stadfæstede Mistanken, maatte Ritmesteren paa Stedet vandre til Galgen.

Nogen Tid efter fik man vide, at Jesuiterne i Baiern havde udsendt en fanatisk Munk, som havde forbundet sig til paa en eller anden Vis at bringe Gustav Adolf af Dage. Han var forklædt som evangelisk Prest og skulde ved en eller anden Anledning overlevere Kongen et Brev, bestrøet med et fint Giftpulver, som Kongen under Læsningen skulde indaande. Desuden medførte han en Dolk til at an-

vendes i samme Hensigt, om dertil fandtes Anledning. Gjennem sikre Speidere fik Axel Oxenstjerna itide Underretning om Sagen; Kongen blev advaret og hele Planen tilintetgjort.

Tyvende Kapitel.

Pasewalks Ødelæggelse.

Nogle Mil i Vest for Stettin ved Bredderne af Ückerfloden laa Pasewalk, en liden, men ved Indvaanernes Vindskibelighed velstaaende By. Denne lykkelige Tilstand fik en hastig Ende, efterat de keiserlige Tropper havde begyndt at besætte Pommern. Det var i 1627, at de første Gang viste sig udenfor Pasewalk og begjærede Indkvartering for tre Eskadroner Ryttere blot paa tre Uger. De godtroende Borgere samtykkede heri og aabnede sine Porte. Siden den Tid var der hengaaet tre Aar, og endnu laa den keiserlige Besætning der, men nu forøget til et mangedobbelt Antal. Af Indvaanerne derimod var neppe en Trediedel tilbage, de øvrige dels dræbte dels flygtede. Grænseløse Udsugelser havde her som andeisteds blottet Staden baade for Penge og Folk. Man beregnede, at den i Krigsskatter havde maattet udbetale næsten 150,000 Rigsdaler.

Det var, efterat Stettin var bleven besat af Svenskerne, at Keiseren havde befalet Tilly og denne sine Underbefalingsmænd herefter ikke at vise nogen Skaansomhed mod det frafaldne Pommern. Et saadant Bud blev mere end gjerne adlydt af saadanne Tropper. Hele Pommern, saalangt de keiserliges Magt strakte sig, behandledes paa det ubarmhjertigste. Pasewalks Skjæbne blev dog den sørgeligste og for-

tjener at anføres som Vidnesbyrd om den Aand, hvori Trediveaarskrigen allerede paa den Tid blev ført.

Efter den fra Tilly erholdte Opfordring delte de keiserlige Høvdinger de pommerske Steder ligesom ved Lodkastning sig imellem; Pasewalk tilfaldt Obersten Hans Gøtz. Denne krævede først af Indvaanerne 18,000 Rigsdaler i Brandskat. En Del af denne Sum skaffede de tilveie; men de erklærede sig aldeles ude af Stand til at erlægge den hele Sum, og den almindelige Elendighed i Staden vidnede mere end tilstrækkeligt for Sandheden af deres Ord. Men Gøtz forblev ubevægelig. Den 31te Juli sendte han nogle Tropper derhen, som greb Borgermesteren og 17 andre blandt de fornemste Indvaanere og førte dem til Leiren i Gartz. Belæssede med tunge Jernlænker blev de her udsatte under aaben Himmel Nat og Dag i Regn og Storm som Gjenstand for de følesløse Soldaters Voldsomhed. I Pasewalk efterlodes en Hob Ryttere, som paa vanlig Vis skulde tvinge Borgerne til at udbetale den tilbagestaaende Del af Skatten. Rytterne udførte mere end gjerne dette Erinde og plagede og tyranniserede den ulykkelige Stad uden Maal og Maade. I den yderste Nød søgte Indvaanerne at tilveiebringe den krævede Sum, ikke i rede Penge, thi saadanne fandtes ikke mere, men i Varer af allehaande Slags. De blottede aldeles sine Huse, i Haab om at fuldstændig Fattigdom, om ikke andet, skulde befri dem selv og deres fangne Medbrødre fra de gruelige Forfølgelser. Saaledes udrustede de en Mængde Vogne, belæssede med Mel, Smør, Ost, Flesk, Drikkevarer, Metalsager og Husgeraad, de sidste Levninger af det før saa velstaaende Borgerskabs Løsøre, men dels var det altsammen utilstrækkeligt efter Gøtzes Taksering, dels blev en stor Del deraf paa Veien eller endog i Byen selv borttagen af hans egne Officerer under det Foregivende, at dette maatte Staden efterlade til Besætningens Underholdning:

Brandskatten derimod skulde betales i klingende Mynt. Paa denne Vis huserede de keiserlige Tropper i Pasewalk hele August Maaned tilende. Den 3die September kom Underretningen om, at Svenskerne nærmede sig. De keiserlige flygtede i al Hast og efterlod Portene aabne for Svenskerne, som 300 Mand sterke, for største Delen af Kniephausens Folk, rykkede ind og medtoges med overstrømmende Glæde. Deres første Omsorg blev med Borgerskabets Bistand at forbedre Fæstningsverkerne til Beskyttelse mod fremtidige Farer. Men allerede den 7de September viste sig paany de keiserlige Skarer. Svenskerne rykkede i Begyndelsen ud for at møde dem i aaben Mark, men drog sig snart tilbage indenfor Murene, da Fienden var dem altfor sterk. Det var Gøtz selv med 3000 Mand. Han gav sit Mandskab straks Befaling til at storme. Besætningens ringe Antal gjorde det umuligt at forsvare de vidtløftige Verker, og efter en kort Kamp trængte Fienden ind i Staden, hvor en endnu skarpere Fægtning opstod, som ikke endte, før den sidste Svenske var falden. Nu besluttede Gøtz at lade Staden undgjælde for dens gunstige Stemning mod Svenskerne og overgav den til Plyndring. Dette var Tegnet til de grueligste Optrin. I Begyndelsen var det især Rovbegjærligheden, som viste sig, og Officererne selv styrtede ind i de fornemste Huse og tvang ved Trudsler, ved Tommeskruer og allehaande Pinsler Indvaanerne til at komme frem med de Eiendele, som endnu kunde være gjemte, hvorimod de fik Løfte om siden at lades i Fred. Men da det kostbareste paa denne Vis var røvet, og Officererne efter at have tilfredsstillet sin Rovbegjærlighed havde fjernet sig, udbrød den raa Soldaterhobs dyriske Raseri i sin hele Vederstyggelighed. De kommanderende havde taget alt, hvad der var af Værdi, Soldaterne holdt sig i Mangel af andet til ringere Varer. De rev Klæderne baade af Mænd og Kvinder, mishandlede

eller myrdede de første, skjændede de sidste uden Hensyn til Alder eller Stand og efterlod dem næsten livløse paa Gaderne mellem Mændenes blodige Lig. Saaledes vedblev de i vildt Raseri den 7de, 8de og 9de September, i hvilken Tid flere Kvartaler var nedbrændte. Ved et Tilfælde var dog endnu en betydelig Del af Staden skaanet af Luerne. Den 10de gav Gøtz Ordre til, at ogsaa denne skulde antændes. En af Stadens Prester, som endnu var ilive, ihvorvel saaret og ynkelig mishandlet, begav sig ved Underretningen herom til Obersten og bønfaldt ham om „at unde de ulykkelige gjenlevende idetmindste de tomme Huse til Bolig og Helligdommene til Gudstjeneste." — „Nei," svarede Gøtz, „jeg har med en dyr Ed forbundet mig til at ødelægge dette Kjætterrede, og denne Ed maa ikke brydes." Han gav Tegnet, og Kroaterne stormede ind og antændte Staden i alle Hjørner, idet de samtidig atter streifede omkring i Husene med Plyndring og Mord. Ilden greb hastig om sig og drev Mordbrænderne fra Gaderne. De samlede sig i Leiren og tiltraadte nu med det samlede Bytte sit Tilbagetog, efterladende Staden bag sig i fuld Flamme. „Se," raabte Kroaterne, „se, hvor prægtig Pasewalk brænder! saa vakker en Brand har man vel aldrig før seet!"

Denne uhyggelige Færd vakte Uvilje og Harme overalt, Protestanterne udstødte lydelige Forbandelser over det keiserlige Soldaterpak. „Laniena Pacevalcensis" (Slagtningen ved Pasewalk) var Navnet paa et Flyveskrift, som over hele Tyskland udbredte Underretningen om denne Udaad. Selv de bedre blandt Katolikerne ytrede, „at det ikke var underligt, om Gud for at straffe saadanne Forbrydelser lod Forbandelse istedetfor Velsignelse følge de keiserlige Vaaben."

Begge Partier blev endnu mere ophidsede mod hverandre. Med Nød og neppe kunde Anførerne gjøre den

Grundsætning gjældende, under Fegtningen at skaane dem, som bad om Pardon. De keiserlige undtog altid „Pommeranerne som Forrædere", og Svenskerne svarede, „at isaafald vilde de paa sin Side heller ikke skaane Kroaterne, der som ugudelige og næsten vilde Mennesker ikke fortjente nogen Naade."

Enogtyvende Kapitel.

Erobringen af Greiffenhagen og Gartz.

Medens Gustav Adolf mere og mere sikrede sin Stilling i Pommern, nærmede sig Vinteren med sterke Skridt, og allerede i Oktober opstod en i disse Egne ganske usædvanlig Kulde. Contis Hær bestod for en større Del af Italienere, som naturligvis var ømskindede i saadant Veirligt; ogsaa hans andre Tropper var bortskjæmte af Overflod og Vellevnet og havde ingen Lyst til at underkaste sig de Besværligheder, som fulgte med et Vinterfelttog. De havde vel hørt ymte om, at Gustav Adolf havde et saadant i Tanke, men vilde selv søge at undgaa samme, det koste hvad det vilde. I denne Hensigt begjærede de en Sammenkomst med den svenske Overkommando, hvilket ogsaa bevilgedes. Halvveis mellem Stettin og Gartz mødtes nogle svenske og østerrigske Høvdinger. De sidste var komne først til Mødet og havde ladet anrette et prægtigt Maaltid. Svenskerne, som kom bagefter, blev modtagne med al mulig Høflighed, og man satte sig straks tilbords. Efterat de havde drukket hinanden dygtig til, tog den keiserlige Oberst Kratz til Orde og sagde: „Det er bekjendt nok, at den østerrigske Hær er tilstrækkelig forsynet baade med Folk og alle Fornødenheder, ligeledes,

at den ikke er bange for hvilkensomhelst Fiende. Men nu stunder det til Vinteren, og saa er det paa Tide at tænke paa gode Kvarterer; thi det er liden Ære for en Soldat i at slaas med Sne og Is istedetfor med bevæbnede Fiender. Vi ønsker derfor at blive forligt med eder om en Stilstand for Vintermaanederne, i Haab om, at Keiseren og Kongen imidlertid kan komme overens om at bilægge Striden. I modsat Fald vil vi træffes igjen, saasnart Vaaren kommer." — Den ældste blandt de svenske Herrer svarede: „Siden vi ikke har vidst noget om, hvad Hensigten skulde være med denne Sammenkomst, saa har vi ikke derom kunnet indhente vor Konges Befaling. Jeg tror imidlertid med temmelig Sikkerhed at kunne paastaa, at han ikke for Vinterens Skyld tænker paa at indgaa nogen Stilstand. Han er selv utrættelig og udholder med Lethed enhver Besværlighed, Sult og Tørst og Kulde, og sover ligesaa godt i en Snefon som i Sengen. Det er da en Selvfølge, at Officerer og Soldater ikke er mere ømskindede. De, som Aaret rundt har slaaes med Russerne høit oppe i det iskolde Norden, vil neppe her i Tyskland krybe til Skorstenen, fordi det bliver Vinter. Vi Svensker er nemlig Soldater baade Vinter og Sommer; vi er ikke som Svalerne, der først vover sig frem, naar Sneen er væk."

Efter dette Svar blev hele Underhandlingen afbrudt, og enhver gik til sit. Gustav Adolf billigede i et og alt den svenske Oberst's Svar; thi han havde just forberedt sig paa et Vinterfelttog. Hans Soldater var forsynte med pelsforede Vaabenkjoler og havde fuldt op af alt. Fra Preussen, Sverige og alle Kanter strømmede Forsterkninger til hans Leir, medens Contis Hær svækkedes Dag for Dag. „Jeg tænker at udrette mere i Vinter," sagde Kongen, „end hele Sommeren," og for at vise dette foretog han i Begyndelsen af December et Streiftog ind i For-Pommern og

slog der med 3000 Mand Hertugen af Savelli, som havde en dobbelt saa stor Styrke.

Torquato Conti havde længe været kjed af en Krig, hvori der var lidet af Penge og endnu mindre Ære at vinde. Under Paaskud af Sygelighed begjærede og fik han Afsked og reiste saa med sine sammenskrabede Rigdomme til Italien, hvor han blev General over Pavens Tropper. I Tyskland havde han ved sin Rovlyst og Grusomhed paadraget sig Navn af „Satan". Protestanterne gjorde sig nu lystige over hans nye Stilling og mente, at den Forbindelse var meget passende: „Paven var Fyrste og Satan hans General."

Efter Torquato Conti fik de keiserlige en ny Anfører i Hannibal von Schaumburg, en tapper og hæderlig, men lidet talentfuld Mand, som dog ved sit Mod havde arbeidet sig op til en Feltmarschals Værdighed. Han forefandt Hæren i en sørgelig Tilstand; Regimenterne indsvundne til knapt den halve Styrke og dertil saagodtsom opløste, uden Tugt og Orden. Soldater og Officerer slog sig sammen til formelige Røverbander. Da Brandenburg skulde betragtes som et venskabeligt Land, vovede de ikke aabenbart at øve sine Voldsgjerningen indenfor dets Grænser. Forklædte drog de derfor ud i Nattens Mørke og plyndrede veifarende Folk, Herregaarde, Prestegaarde og formuende Bønder, myrdede, skjændte og brændte uden Skaansel. Paa en Maade havde Keiseren selv givet Anledning til disse Voldsomheder. Siden Wallensteins Tid var han nemlig vant til ikke at betale noget til sin Krigshærs Underholdning. Dette kunde endda nogenlunde lade sig gjøre, saalænge de seierrige Tropper bestandig trængte frem gjennem rige, hidtil af Krigen forskaanede Lande og kunde leve paa deres Bekostning. Nu var det modsatte Tilfældet. De joges tilbage til Egne, som alt før var ødelagte, og her drev virkelig Nød de raa Sol-

dater til det yderste. Schaumburg var en i Sjæl og Hjerte redelig Mand. Han saa med den dybeste Sorg Tilstanden i sin nye Hær. Han skrev øieblikkelig til Tilly og begjærede Forsterkning baade af Mandskab og Krigsfornødenheder samt forsikrede, at han ellers med 4000 Mand til Hest og 8000 til Fods, hvilket var alt, hvad der var tilbage, ikke længere kunde forsvare sig. Til Krigsraadet i Wien talte han alvorligere og forlangte ordentlig Underholdning for Soldaterne; „ellers bad han om Tilladelse til at forlade Hæren; hans tyske Hjerte kunde ikke længere udholde at være Vidne til de Rædsler, som øvedes mod det fælles Fædreland“.

Gustav Adolf havde imidlertid i Midten af December forlagt sine Tropper i Landet nordenfor Stettin. Schaumburg, som mente, at Svenskerne trods den ved Sammenkomsten holdte Tale havde søgt Vinterkvarter, besluttede selv at gjøre det samme og sendte en betydelig Del af sin Styrke ind i de brandenburgske Lande. Men inden Forsterkningerne fra Tilly kunde komme, vilde Gustav Adolf benytte Leiligheden og angribe den saaledes svækkede Besætning i Greiffenhagen og Gartz og valgte Julen selv til at udføre sin Hensigt. Den 23de December samledes udenfor Stettin af svenske Tropper 12,000 Mand til Fods og 6000 til Hest og dertil endel grovere Kanoner, som paa Pramme skulde føres opad Oderfloden. Juleaften efter afholdt Gudstjeneste brød hele Hæren op og marscherede mod Syd. Endnu samme Nat naaede Svenskerne frem til Greiffenhagen og opkastede sine Forskansninger paa de omliggende Høider. Kl. 5 om Morgenen begyndte 60 Kanoner at tordne mod Staden, en Julehilsning, som var de keiserlige lidet velkommen. I Staden var der 2500 Mand under Anførsel af Fernando de Capua, en Italiener, tapper, men rovbegjærlig ligesom Conti. Da han forudsaa Umuligheden af at

forsvare sig i Længden, sendte han Trosset over Oderen til Gartz, men agtede dog at gjøre tapper Modstand. Ud paa Dagen havde de svenske Kugler gjort en temmelig stor Aabning i Muren. Gustav Adolf vilde dog ikke udsætte sine Tropper for de med en Storm forbundne Farer uden først nærmere at undersøge Aabningen. Denne farefulde Forretning udførtes af Wildenstein, Oberstløitnant ved gule Regementet. Klædt i Harnisk fra Top til Taa gik han frem midt imod Fiendens Ild og undersøgte Murene paa nærmere Hold. Uskadt kom han tilbage og raadede Kongen til endnu en Stund at lade Skydningen vedblive. Dette skede; Aabningen udvidedes, og ud paa Eftermiddagen førtes Svenskerne frem til Storm, gula Regementet i Spidsen, først Wildenstein med Musketererne, siden Teuffel selv med Spydbærerne. Efter en tapper Modstand trængte Regimentet ind igjennem Aabningen, men stødte indenfor samme paa en ny opkastet Vold, hvorfra en Kugleregn mødte dem. Men ogsaa denne Hindring beseiredes; Svenskerne trængte frem, de keiserlige tilbage og agtede tilsidst at trække sig over Broen til Gartz. Men ved Broskansen mødte Alexander Leslie dem med andre Regimenter og asskar og fangede hele Eftertroppen. Det var nu begyndt at mørkne. Leslie og Wildenstein mødtes inde i Staden og kom i Mørket i en heftig Strid sammen, hvorved Wildenstein blev saaret og flere faldt, inden Misforstaaelsen opdagedes. Imidlertid blev Staden erobret; blandt Fangerne befandt sig Capua selv, haardt saaret. Han havde før flere Gange truet med, at han med det første vilde komme til Stettin og slaa Hovederne af de derværende svenske Generaler. Nu kom han virkelig til Stettin, men fangen og saaret og døde inden faa Dage indenfor dens Mure.

Anden Juledag vendte Gustav Adolf sig mod Gartz, hvor Schaumburg med Hovedstyrken havde sin Leir. Skansen,

som forsvarede Broen over Oderen, blev forladt af de keiserlige, og endnu samme Aften marscherede en Del af de svenske Tropper over til den venstre Bred. Senere ud paa Aftenen, da Gustav Adolf sad tilbords, meldte man ham, at et usædvanlig sterkt Skin viste sig paa Himlen. Han gik ud og saa Gartz i fuld Flamme. Efter afholdt Krigsraad havde nemlig Schaumburg trukket sig tilbage og antændt Staden og Leiren. Tilbagetoget havde mere Lighed med en Flugt. Fra alle Kanter forfulgt af svensk Rytteri naaede kun en ringe Del frem til Küstrin og reddedes kun derved, at den brandenburgske Kommandant optog de keiserlige i Fæstningen, men stængte Svenskerne ude. Dette skede paa den vestre Side af Oder. Paa Østsiden rykkede Gustav Adolf selv frem mod Kroaterne under Oberst Kratz, som havde leiret sig i Pyritz. Ved Rygtet om Svenskernes Nærmelse lod Kratz trods det givne og dyrt betalte Leidebrev Staden aldeles udplyndre og skyndte sig derpaa med sine Kroater og utallige Trosvogne afsted paa Veien til Landsberg. To Timer efter deres Afmarsch rykkede Gustav Adolf ind og sendte straks Baudis med sine Ryttere for at „følge Kroaterne paa Veien". Denne modtog Ordren med Glæde og for afsted i fuldt Trav. Snart indhentede han Trosset; de forskræmte Kroater flygtede i al Hast, og Baudis sendte straks den største Del af Vognene tilbage til Kongen; selv vedblev han at forfølge Fienden, og hele Veien til Landsberg bedækkedes med døde. Tyskerne gav han Pardon, Kroaterne ikke. Ogsaa af disse Tropper reddede kun en Del sig indenfor Küstrins Mure, og Contis forrige Krigshær kunde nu ansees som fuldstændig opløst.

Toogtyvende Kapitel.

Gustav Adolfs Forbund med Frankrige.

Allerede under Gustav Adolfs Felttog i Preussen var der mellem Sverige og Frankrige begyndt at føres Underhandlinger om et Forbund mod Østerriges voksende Magt; men gjensidig Mangel paa Tillid havde hidtil hindret Iværksættelsen heraf. Richelieu vilde nemlig saa meget som muligt gjøre Gustav Adolfs Foretagender afhængige af Frankrige, hvilket denne sidste ingenlunde vilde indgaa paa. Hertil kom endnu adskillige andre Hindringer, som det franske Hofs Overmod forvoldte. Den franske Gesandt Charnace brugte i sine Skrivelser at kalde Gustav Adolf „Hans Kongelige Høihed" og negtede at tilstaa ham Titlen af „Hans Kongelige Majestæt". „Der er," sagde han, „Forskjel paa kongeligt Purpur! det faaes ikke altid for samme Pris". Hermed mente han, at Gustav Adolf som en valgt Konge og af en ny Æt ikke kunde have samme Anseelse og Majestæt som det øvrige Europas arvelige og fra urgammelt Kongeblod nedstammende Regenter. Ved en anden Leilighed paastod han, at Ludvig den trettendes Navn bestandig skulde nævnes foran Gustav Adolfs og ikke afvekslende, som ellers brugtes. Til alle disse Indvendinger svarede Gustav Adolf, at mellem Konger har den ene intet Fortrin fremfor den anden, undtagen hvad den personlige Fortjeneste medfører. En anden Gang havde Charnace i Forslaget ladet indflyde Ordene „Frankriges Beskyttelse". Gustav Adolf lod svare: „Jeg kjender ingen anden Beskytter end Gud og mit Sverd." Han vægrede sig for at underkaste sig og Sverige disse fornedrende Vilkaar, afbrød Underhandlingen og begyndte ganske paa egen Haand Krigen i Tyskland. Han nyttede nemlig ikke ugjerne denne Leilighed til at vise Selv-

stændighed, for siden, ifald Foretagendet lykkedes, at kunne stille sine Fordringer høiere. Gustav Adolfs uafbrudte Fremgang havde nu skaffet ham baade Anseelse og Forbundsfæller; Landgreven af Hessen, Hertugerne af Pommern og Lüneburg, Erkebiskoppen af Bremen og Administratoren af Magdeburg indgik alle efter hverandre i Forbund med Svenskerne. Desuagtet var det Gustav Adolf meget om at gjøre at faa et Forbund istand ogsaa med Frankrige, især for derfra at erholde, hvad han selv mest savnede, nemlig Penge. Forbundet afsluttedes tilsidst i Bærwalde den 18de Januar 1631; Underhandlerne var paa svensk Side Gustav Horn og Johan Baner, paa fransk Side Charnace. Richelieu maatte gaa ind paa alle Gustav Adolfs Fordringer angaaende Titlen og forpligte sig til at betale aarlig 400,000 Rigsdaler, hvorimod Gustav Adolf skulde underholde 30,000 Mand tilfods og 6,000 tilhest. Det fælles Formaal var at sætte en Grænse for Keiserens Magt og opretholde de tyske Fyrsters Selvstændighed, hvorhos Richelieu udtrykkelig fordrede, at de katolske Stater skulde tilstaaes fri Religionsøvelse.

Det Overmod, som det franske Hof ved denne Leilighed lagde for Dagen, efterlod i Gustav Adolfs Sjæl et bestandigt Nag, som trods det indgaaede Forbund ofte nok kom for Dagen, og hvorpaa vi i det følgende vil se adskillige Eksempler.

Treogtyvende Kapitel.

Gustav Adolfs og Tillys første Møde.

Efterat Forbundet med Frankrige var sluttet, efterlod Kongen Gustav Horn med 9,000 Mand i Brandenburg for

at iagttage de keiserlige i Landsberg og Frankfurt, men selv marscherede han med 16,000 Mand tilbage til Pommern for ganske at fordrive Fienden derfra og saaledes sikre sig mod Anfald i Ryggen. Det var midt om Vinteren, at han brød op, og man saa med Forbauselse Svenskernes Tog over den haardfrosne eller snedækkede Mark. Toget gjaldt den sterke Fæstning Demmin, hvor de keiserlige havde sine største Magasiner. Befæstningen udgjorde 1700 Mand under Hertugen af Savelli, ogsaa en tapper og dygtig Krigsmand, men ligesom de fleste andre Italienere, der deltog i Tredivaarskrigen, hovedsagelig tragtende efter Plyndring og Rov for med de saaledes samlede Skatte at vende tilbage til Ro og Nydelse i det skjønne Fædreland. Blandt Savellis Krigskamerater i Demmin var ogsaa den før omtalte Del Ponte, som nu af Frygt rømte ud af Fæstningen, hvor han dog maatte efterlade sit røvede Bytte.

Savelli havde af Tilly faaet Ordre til at forsvare Demmin i tre Uger, saa skulde han faa Undsætning. Men allerede den anden Dag efter Svenskernes Ankomst, da deres Kanoner havde nedskudt en Del af Muren, og Besætningen med det første ventede en Storm, blev Savelli bange for, at han nu let kunde komme til at miste alle sine Skatte, Frugten af flere Felttog og hans Haab for kommende Tider. Han tilbød sig derfor at overgive Fæstningen mod fri Afmarsch for Besætningen og al dens private Eiendom. Gustav Adolf, som paa sin Side frygtede for hvert Øieblik at blive nødt til at hæve Beleiringen, naar den store keiserlige Hær nærmede sig, gik ind paa Forslaget og sad selv til Hest og betragtede Toget, da de keiserlige med flyvende Faner og Trosset efter sig forlod Staden. Tilsidst kom Savelli selv. „Hils Keiseren," sagde Gustav Adolf, „at jeg fører Krig blot for den borgerlige og aandelige Friheds Skyld. Men eder, min Hertug, takker jeg for den Ære, I har vist

mig ved at forlade Roms glimrende Fester for at føre Krig mod mig; thi eders Person synes mig at passe bedre for Hoffet end for Leiren." Hermed skottede han til hans krusede Paryk og fine Hofdragt. Da han var marscheret forbi, sagde Kongen til de omstaaende: „Den Karl regner meget paa Keiserens Godhed. I min Tjeneste havde han for sin Feighed uden Naade maattet bøde med Livet." Nu kom Trosset, og man gjenkjendte deriblandt Del Pontes Pakvogn. Flere blandt Svenskerne mente, at den Forræders Eiendom maatte anholdes og betragtes som godt Bytte. — „Jeg har givet mit Æresord," sagde Gustav Adolf, „og ingen skal bebreide mig, at jeg har brudt det," og Vognen fik passere frit.

Tilly blev høilig opbragt over Savellis Opførsel, afsatte ham straks fra enhver Bestilling i Hæren og anklagede ham formelig for Keiseren; men Savelli vidste at dreie og vende Sagen saaledes, at han til Tillys store Harme blev aldeles frikjendt.

Tilly selv havde i al denne Tid lidet tænkt paa at møde Gustav Adolf, hvem han mente at Contis og Schaumburgs Tropper maatte skaffe fuldt op at gjøre. Selv holdt han det for vigtigst at kue den mægtige Stad Magdeburg, der havde reist sig mod Keiseren; men da han fik høre, hvor ilde det var gaaet de keiserlige i Pommern og Brandenburg, maatte han gribe til kraftigere Forholdsregler. Han efterlod den tapre Papenheim udenfor Magdeburg, marscherede selv til Brandenburg, indkastede Forsterkninger i Frankfurt og begav sig med hele den øvrige Hær til For-Pommern.

Ved Underretningen herom trak Gustav Adolf sine Tropper sammen. Gustav Horn kaldtes tilbage fra Østsiden af Oder og fik sin Plads anvist i Midten ved Staden Friedland, Kongen selv stod paa venstre Fløi ved Pasewalk og Baner paa høire Fløi ved Demmin. Kniephausen fik Ordre

til i al Hast at trække sig tilbage fra Neu-Brandenburg, hvor han havde sin Stilling. Men det Brev, som indeholdt denne Ordre, faldt i Tillys Hænder, som derfor besluttede at afskjære Kniephausen og til den Ende afsendte Kratz med 12,000 Mand for at omringe Neu-Brandenburg. Selv marscherede han efter, yderst forbitret over den just nu modtagne Underretning om Demmins Fald. I Slottet Felsberg mødte han uventet en hærdig Modstand af 50 svenske Dragoner, som, da Slottet var taget med Storm, alle uden Naade blev nedhuggede. Derpaa rykkede han frem til Neu-Brandenburg, hvor Kniephausen allerede var indestængt.

Gustav Adolf indsaa fuldkommen det umulige for denne General alene at forsvare sin Stilling. Det blev altsaa et Spørgsmaal, hvorvidt man skulde ile ham til Hjælp eller ikke. Svenskerne var haardt medtagne af Vinterfelttoget, Tillys Mandskab derimod friskt og udhvilet, saa at Slaget let kunde faa et ulykkeligt Udfald og dermed hele Krigen. Kongen besluttede derfor at undgaa et afgjørende Slag; han delte Hæren i to Dele, af hvilke den høire under Gustav Horn vendte sig mod Stralsund og med yderste Forsigtighed besatte alle Passer, der førte over Floderne Peene og Trebel; den venstre under Kongen selv marscherede mod Oder, hvor der mellem Schwedt og Vierath lagdes i en sterkt befæstet Leir.

Paa denne Maade blev Kniephausen overladt til sig selv. Han havde sit eget og et halvt skotsk Regiment, tilsammen omtrent 2000 Mand, men ingen Kanoner. I en ny Skrivelse havde Gustav Adolf befalet ham igjennem Underhandling med Fienden at søge at redde sig selv og Besætningen; men ogsaa dette Brev blev opsnappet af Tillys Folk. Kniephausen, som saaledes intet vidste om Kongens Planer, besluttede at gjøre Modstand i det længste og afslog alle Tillys Opfordringer. Denne, som frygtede, at Gustav Adolf

skulde ile til Undsætning enten af dette Sted eller af Magdeburg, paaskyndte Beleiringen og lod sine Folk gjentagne Gange løbe Storm; men skjønt 22,000 Mand sterk blev de dog tre Gange tilbageslaaede af Kniephausens 2000. Imidlertid dundrede Tillys 26 Kanoner Dag og Nat mod Fæstningen; Kniephausen kunde blot svare med Musketter. Tilsidst ramlede en Del af Murene ned, og de keiserlige beredte sig atter til Storm. Kniephausen begjærede 24 Timers Betænkningstid; det afsloges, og før endnu Tilly kunde give Ordre, stormede de keiserlige, besteg Murene og trængte ind i Staden. Blodbadet blev forfærdeligt; ingen Pardon blev given, ikke engang til Borgerne; „thi," sagde man, „det kjætterske Pak havde begunstiget Svenskerne." De sidste blev nedhuggede Mand for Mand. Kniephausen blev saaret, kastet til Jorden, men undkom til Raadhuset, hvor han med omtrent 60 Personer blev tagen til Fange.

Gustav Adolf blev yderlig opbragt ved Underretningen om dette Myrderi. „Den gamle Korporal," sagde han, idet han dermed betegnede Tilly, „begynder at føre Krigen som en Kroat; men jeg skal nok engang gjengjælde ham det." For Øieblikket sluttede han sig endnu fastere indenfor sine Forskansninger og overlod Tilly den aabne Mark. De faa, som kom tilbage fra Neu-Brandenburgs tapre Forsvar, fik fyrstelige Belønninger.

Efter denne Seier marscherede Tilly længere mod Nord, men fandt Landet overalt udplyndret og derhos utilgjængeligt paa Grund af de ved Vaarflommen opsvulmede Floder. Baade Horns og Kongens Stilling fandt han uangribelig, og den keiserlige Hær marscherede atter tilbage mod Magdeburg, derunder livlig forfulgt af svenske Streifkorps, og saaledes sluttede det første Møde mellem Gustav Adolf og Tilly.

Fireogtyvende Kapitel.

Frankfurts Erobring.

Da Tilly var vendt tilbage til Magdeburg, besluttede Gustav Adolf at angribe Frankfurt. Han efterlod en tilstrækkelig Besætning ved Schwedt og begav sig opad langs Oderen. Paa vestre Side gik Kongen selv med 10,000 Fodfolk og 8,000 Ryttere, paa østre Gustav Horn med 2,000 Fodfolk og 1,600 Ryttere. Artilleriet førtes paa Floden selv under Bedækning af Johan Baner.

Frankfurt an der Oder var efter den Tids Skik temmelig sterkt befæstet. Besætningen udgjorde 8000 Mand under Schaumburg. Men da Tilly efter Tabet af Gartz var misfornøiet med denne Feltherre, sendtes Tiefenbach derhen for at overtage Befalingen. Denne ankom lige før Svenskerne og lod straks afbrænde Forstæderne, for at Fienden ikke af dem skulde hente nogen Beskyttelse.

Paa Toget fra Schwedt stødte Gustav Adolf paa flere Hobe af Kroater, som dels nedsabledes, dels fangedes og sendtes til Sverige for at arbeide i Fahluns Kobergruber. Den 1ste April nærmede Svenskerne sig til Frankfurt. Da man vidste, at Besætningen var sterk, lod Gustav Adolf sin Hær opstille i Slagorden og marscherede saaledes mod Staden, ventende hvert Øieblik at møde de keiserlige Tropper. Men ingen Fiende var at se, kun Røgen af de brændende Forstæder. Dette forøgede Modet hos Svenskerne, og de marscherede den næste Dag endnu nærmere. Gustav Adolf med Teuffel ved sin Side red langt frem for at undersøge Stillingen, da pludselig en Kugle fra Fæstningen gjennemborede Teuffels venstre Arm. „Ak," raabte Kongen, „nu kan Teuffel ikke hjælpe mig, hvorledes skal det nu gaa?" Teuffel førtes til Leiren, og Kongen paatog sig selv som

General-Adjutant at ordne Tropperne. — Endel opstilledes paa nogle fremskydende Vinbjerge; „snart, Gutter," sagde Kongen, „skal vi nu drikke Vin istedetfor Odervand." Tiefenbach lod gjøre et Udfald, men uden Nytte. Vel tordnede Kanonerne fra alle Kanter af Fæstningsverkerne; men Svenskerne trængte dog frem med sine Forskansninger, saa at de inden næste Morgen havde arbeidet sig helt ind imod Stadsmurene. Den 3die April var Palmesøndag. Den svenske Hær tilbragte Formiddagen i Stilhed under Gudstjeneste, hvorfor de keiserlige troede, at Gustav Adolf ikke havde faaet Kanoner nok med sig, eller at han i det hele var for svag og nu vilde trække sig tilbage. „Hør der, I Sildædere," raabte de keiserlige fra Murene, „har I nu af Sult gnaget op eders Læderkanoner, siden I ikke kan løse et eneste Skud?" Andre tog en skudt Vildgaas og hængte den ud over Muren og raabte, „at Svenskerne med de andre Trækfugle nu burde skynde sig nordover igjen; de havde længe nok overvintret i det varme Tyskland". — „Nei," raabte Svenskerne, „vi tænker just nu paa i Frankfurt at stege og æde op alle de Gjæs, som de keiserlige har røvet fra Dammene i Pommern." Imidlertid havde Gustav Adolf faaet istand et Batteri paa tolv Kanoner, som rettedes af ham selv og ud paa Eftermiddagen aabnede en ødelæggende Ild. Tiefenbach med sine Officerer sad just ved Bordet, da Skydningen begyndte. De lo overmodigt ad Svenskernes Forsøg og værdigedes end ikke at reise sig fra Bordet. Dette kom dem dyrt at staa. Gustav Adolf befalede Baner med Skotterne at angribe den nærmeste Port. De mødte sterk Modstand. Hepburn blev saaret i Knæet og maatte bæres bort. Hans Major traadte i Stedet, men faldt straks. Nu studsede Skotterne, men Baner befalede at rykke frem. Tæt sammentrængte, Skulder mod Skulder, brød de sig igjennem og erobrede endelig den ydre Port.

Nu ilede de keiserlige til og lagede sig til et Udfald under Schaumburgs Befaling for at tage Porten tilbage; men de blev forekomne. En Løitnant i Kongens Hær ved Navn Anders Auer troede at finde Murene paa et Sted slet bevogtede og spurgte derfor en Hob Soldater, som han kjendte for dristige Folk, om de ikke med ham vilde gjøre et Forsøg mod Muren. Som sagt saa gjort. Uden at oppebie noger Ordre fik de et Par Stormstiger op og kom virkelig med Auer i Spidsen klatrende op paa Muren, hvor de satte sig fast. Kongen saa det og sendte straks Forsterkning did, paa samme Tid som han gav alle Tropperne Befaling at storme. Nu begyndte en forfærdelig Kamp; men over den Vei, som Auer havde banet, ilede hele Skarer af Svensker frem, trængte ned indenfor Volden og aabnede Portene for Skotterne, som styrtede ind fulgt af andre Regimenter og jagede Fienden ind i Byens Gader. — Endnu skarpere gik det til ved en anden Port, hvor de blaa og gule Regimenter stødte paa den keiserlige Oberst Butler med sine Irlændere. Paa begge Sider fægtedes med den største Tapperhed, og først ved det tredie Stormløb fik Svenskerne beholde Pladsen. Ikkun faa af Irlænderne tog Flugten; de fleste faldt og bedækkede med sine Lig Pladsen indenfor Volden, ligesom de gule og blaa Svensker udenfor. Butler selv toges tilfange, dog først efterat han saaret havde maattet opgive al Modstand.

Uordenen blandt de keiserlige blev nu forfærdelig. Kun en eneste Vei stod tilbage, paa hvilken de kunde komme undaf, nemlig over den Bro, som paa den østre Side af Staden førte over Oderstrømmen. Men hid trængte sig nu alle, Soldater tilfods, Ryttere og Trosvogne. De sidste kjørte sig fast og spærrede Veien. Mange hundrede af dem, som var naaede længst frem, trængtes af de efterfølgende ud i Floden, medens disse selv nedhuggedes af de forfølgende

Svensker. Tiefenbach og Schaumburg undkom med stor Nød, idet de tilhest sprængte frem over de ophobede Lig. For at hindre Forfølgelsen lod Tiefenbach siden stikke Ild paa Broen, hvorpaa han med Levningerne af Besætningen skyndte sig til Gross-Glogau.

De keiserlige tabte mellem 2 og 3,000 døde, 800 Fanger og 80 Kanoner foruden en Mængde Krigsfornødenheder af alle Slags. Disse beholdt Kongen selv, hvorimod Staden overlodes til tre Timers Plyndring. Denne Tilladelse benyttede Soldaterne med største Iver, og flere af dem samlede paa den korte Stund betydelige Rigdomme. Saameget som muligt søgte Gustav Adolf dog at forekomme alle Voldsomheder, hvad der ogsaa i det hele lykkedes. Ingen Kvinde blev forulæmpet, blot en Borger blev dræbt og det ved en Misforstaaelse. Da Soldaterne for en Del ikke til den bestemte Tid vendte tilbage til sine Faner, ilede baade Kongen selv og de øvrige Chefer omkring og drev dem med haarde Ord og dragne Sverd bort fra Plyndringen. Nogle af de stridigste blev øieblikkelig hængte til Skræk og Advarsel for de andre. Hæren forlagdes derpaa i Staden, og de aldeles udplyndrede Borgere fik udleveret Korn til Underholdning baade for dem selv og for de indkvarterede Soldater.

Erobringen af Frankfurt, som snart paafulgtes af den sterke Fæstning Landsbergs Overgivelse, forøgede i betydeligt Mon Gustav Adolfs Anseelse og Magt. Han kunde herfra efter Behag vende sig mod Schlesien, Brandenburg eller Sachsen. Opmuntrede ved hans Fremgang begyndte de protestantiske Fyrster ligeoverfor Keiseren at føre et mere bestemt Sprog, og deres Undersaatter kunde ikke dølge sine Forhaabninger og sin Glæde. Blandt Katolikerne vaktes alvorlige Bekymringer. Selv i Wien herskede en almindelig Skræk baade blandt høie og lave. Man søgte vel at be-

rolige Folket, og de katolske Prester forsikrede, at disse Ulykker blot var som en liden Sky, hvorefter Solen snart vilde bryde frem med end herligere Glans. Men mange Ting viste, at man paa høiere Steder ansaa Faren større. Fæstningsverkerne om Wien sattes istand, og fra Italien, Ungarn og Sydtyskland samledes og sendtes til Tilly alle de Krigsfolk, som kunde undværes. Keiseren selv blev høilig forbauset over sine store Tab og ikke mindre fortørnet paa sine Raadsherrer, der havde forestilt ham den svenske Magt som saa ringe og derved foranlediget den første Forsømmelse. Han begyndte at betragte Gustav Adolf med helt andre Øine, og det blev stilt med Hoffets før saa almindelige Spøg og Spot om Snemajestæten fra Norden.

Femogtyvende Kapitel.

Forbundet med Brandenburg og Magdeburgs Ødelæggelse.

Uagtet Gustav Adolfs Fremgang hos de tyske Protestanter gjenoplivede det næsten udslukte Haab om Redning, manglede de dog endnu en Anfører, som kunde stille sig i Spidsen for deres Reisning; thi Kurfyrst Johan Georg af Sachsen, der uden Sammenligning var den mægtigste, havde lidet Mod til at bryde med Keiseren. Dog blev Krænkelserne fra dennes Side saa mange og store, at Johan Georg, saa nødig han end vilde, saa sig dreven til efter Samraad med den ligesaa dybt krænkede Kurfyrst Georg Wilhelm af Brandenburg at udskrive en Sammenkomst i Leipzig af alle de protestantiske Stænder for at overlægge om deres fælles bedste. Mødet holdtes i Febr. 1631, og Gustav Adolfs ind-

til da gjorte Erobringer forøgede deres Mod, saa at de gjorde Keiseren de alvorligste Forestillinger samt besluttede at møde Vold med Vold, hvis de paaklagede Misbrug ikke straks afskaffedes. Gustav Adolf vilde gjerne knytte nærmere Forbindelser med de forsamlede Fyrster; men dette afsloges, skjønt under meget venskabelige Forsikringer. Aarsagerne var dels Frygt for at begynde aabenbar Krig mod Keiseren, dels Uvillighed til at kaste sig i Armene paa en Udlænding, dels og maaske allermest Johan Georgs Attraa efter selv at opkaste sig til Hoved for de tyske Protestanter.

Da Gustav Adolf saaledes intet kunde udrette gjennem Underhandlinger, besluttede han at bruge kraftigere Midler. Han efterlod i Egnen om Landsberg Rhingreven og Baudis for at holde Tiefenbach Stangen, der i Schlesien samlede nye Tropper. Selv marscherede han med den øvrige Hær tilbage til Frankfurt og derfra lige mod Berlin, Brandenburgs Hovedstad. Den 1ste Mai ankom han i Nærheden deraf og sendte straks en Gesandt til Kurfyrsten med følgende Forestilling: „Kongen havde foretaget hele den tyske Krig for Protestanternes Skyld og dette sidste Tog væsentlig for at befri Staden Magdeburg for den overhængende Fordærvelse. Men for med nogen Sikkerhed at kunne marschere mod Tilly var det nødvendigt i Brandenburg at have en eller anden Fæstning at støtte sig til, om Toget skulde faa et uheldigt Udfald. Han begjærede derfor af Kurfyrsten at faa besætte Spandau og Küstrin, hvorimod han gav sit kongelige Ord paa, at han vilde sætte Kurfyrsten i Besiddelse af begge Fæstninger igjen, saasnart Magdeburg var befriet, eller i ethvert Fald efter to Maaneders Forløb.“ — Kurfyrsten gav et afslaaende Svar. „Han kunde ikke til sin lovlige Overherre Keiserens Fiende overlade Borg og Fæste uden at gjøre sig skyldig i aabenbart Oprør. Men han for-

sikrede paa sin fyrstelige Tro og Ære, at disse Fæstninger skulde staa Gustav Adolf aabne i Tilfælde af en Ulykke." — Hermed var nu Kongen slet ikke tilfreds, saasom han ikke uden Grund frygtede, at just hvis han i Tilfælde af en Ulykke kom til at behøve disse Fæstninger, vilde Kurfyrsten af Frygt for Keiseren allermindst vove at overlade ham dem. „Lykken," sagde han, „er skiftende ligesom Menneskenes Tænkemaade." Han gjorde endnu et Forsøg, idet han skikkede Gustav Horn til Kurfyrsten med Løfte om at understøtte Pommerns fremtidige Forening med Brandenburg. Men da ogsaa dette Forsøg mislykkedes, besluttede han at forsøge, hvad han i egen Person kunde udrette, og marscherede mod Hovedstaden med 1400 Mand. En Fjerdingsvei fra Staden mødte Kurfyrsten ham selv, omgiven af hele sit Hof. De traadte sammen i en Lund ved Veien for at overlægge om denne saare vigtige Sag; men efter en Stunds Samtale begjærede Kurfyrsten yderligere at raadføre sig med sit Følge, i hvilken Tid Gustav Adolf med vanlig Artighed samtalte med Kurfyrstens Gemalinde og Svigermoder. En kort Tid efter kom Kurfyrsten tilbage med et afslaaende Svar. Da blev Kongens Ansigt mørkt, og efter nogle alvorlige, truende Ord lagede han sig til at vende tilbage til Hæren. Men de fyrstelige Kvinder, henrevne dels af Beundring over Helten, dels af Frygt for hans Hevn, begyndte indstændig at bede, at det maatte behage ham at følge dem til Staden, saa kunde Forhandlingerne der fortsættes, maaske med større Fremgang. Saa skede det ogsaa. Under Bedækning af sine medbragte Tropper drog Kongen ind i Berlin og blev der Natten over. Dagen derpaa, den 4de Mai, fortsattes Underhandlingerne, men syntes længe ikke at lede til noget Resultat. Kurfyrsten var bekymret, ja bedrøvet og kunde ikke skjule disse sine Følelser. „Jeg kan ikke undres over," sagde Gustav Adolf, „at han er fuld af

Bekymringer; thi det er unegtelig en farlig og betænkelig Sag, jeg begjærer; men det er jo ikke til Nytte for mig, men for Kurfyrsten selv og hans Folk, ja for hele Kristenheden." „Min Vei," vedblev han derpaa med høi Røst for at høres af alle i Salen, „min Vei gaar til Magdeburg, til dets Frelse, og det ikke for min, men for den protestantiske Kristenheds Skyld. Vil ingen hjælpe mig, nu vel — saa marscherer jeg tilbage, slutter Fred med Keiseren, som visselig ikke vil negte mig billige Vilkaar, og saa kan jeg slaa mig til Ro i Stockholm og det med en god Samvittighed; men I skal engang paa den yderste Dag staa til Ansvar for eders Feighed, at I ikke vover at understøtte Evangeliets Sag. — Ja selv her i Tiden skal eders Egennytte faa sin rette Løn; thi naar Magdeburg er faldet og jeg med mine Tropper er vendt tilbage til Sverige, hvorledes vil det da vel gaa eder og eders Land?" — Kurfyrsten og hans Raadgivere svævede hele Dagen frem og tilbage mellem modsatte Beslutninger; paa den ene Side stod Tilly, paa den anden Side Gustav Adolf, enhver af dem med en mægtig Hær; men den første var ti Mile borte, den anden kun en, og Berlin var aldeles ubefæstet. „Han har jo Kanoner med ogsaa," var gjerne Slutningen paa alle Raadsherrernes Udtalelser; de mente nemlig, at Gustav Adolf ogsaa mod deres Vilje kunde naarsomhelst gjøre sig til Herre over Staden. Dette gav han dem ogsaa temmelig tydelig at forstaa. Halvt spøgende, halvt truende ytrede han til Fyrstinderne, at det beroede ene og alene paa ham at lade dem for en Vinter gjøre et Besøg i det snedækte Lapland. Endelig Kl. 9 om Aftenen gav Kurfyrsten det længe ventede Samtykke. Spandau og Kustrin skulde overlades til Svenskerne, men paa de Vilkaar, at de ogsaa skulde staa aabne for Kurfyrsten og til bestemt Tid atter overgives i hans Besiddelse. Da man var kommen til Ende med dette, blev der holdt et stort Gjeste-

bud, hvor det gik overmaade muntert til. Kurfyrsten, som i Vinen søgte at drukne sine Bekymringer over den tagne Beslutning og dens mulige Følger, blev synligen mere og mere oplivet ligesom de fleste øvrige Kjester, medens Gustav Adolf iagttog sit sædvanlige Maadehold. Men da han saa Mod og Glæde tindre i ethvert Blik, vilde han prøve ved denne gunstige Leilighed at lede deres oplivede Gemytter til en ædel Beslutning. Han reiste sig, opløftede sin Røst og opfordrede dem i en kort Tale til som Brødre og Forbundsfæller med forenede Kræfter, Svensker og Tyskere, at marschere afsted for at frelse Magdeburg, hvilket vilde være paa en Gang at frelse baade Tyskland og den hele protestantiske Kristenhed. Da forstummede pludselig den glade Tummel, Kurfyrsten slog forlegen sine Øine mod Gulvet, og hans stammende Undskyldninger ligesom hans Hofmænds synlige Uro lagde noksom for Dagen, at den før viste Livlighed var Vinens og ikke Modets. Kongens Haab om paa denne Maade at virke til Magdeburgs Undsætning svandt ganske og aldeles.

Dagen derpaa besattes Spandau, hvor Axel Lillie fik Befalingen, og Svenskerne marscherede til Potsdam, medens de keiserlige Troppeafdelinger, som endnu streifede omkring i Landet, drog sig tilbage til Hovedstyrken ved Magdeburg. Men fra denne Stad kom der hver Dag mere og mere foruroligende Efterretninger. Forladt af Kurfyrsten af Sachsen og de øvrige Protestanter var den henvist til sine egne Kræfter, der naturligvis var høist ubetydelige i Sammenligning med Tillys og Pappenheims talrige og øvede Skarer. Bud efter Bud afsendtes til Kongen med indstændig Begjæring om Hjælp. Gustav Adolf var i den høieste Uro og Spænding, og i det gladeste Selskab, under den muntreste Samtale behøvede man kun at nævne Magdeburg for at se mørke Skyer drage over hans Pande. Fra Berlin førte

der to Veie til denne Stad. Den ene, som over Alt-Brandenburg førte ligetil Magdeburg, var i sig selv overmaade vanskelig at befare, hvorhos de omliggende Egne var aldeles udpinte; hertil kom, at man tilsidst i Fiendens Paasyn maatte passere over Elben. Den anden Vei gik sydligere til Wittenberg og siden ned langs Elben til Magdeburg, den var god at passere og førte gjennem rige Landskaber, og derfor valgte ogsaa Gustav Adolf den. Men denne Vei gik ogsaa gjennem det sachsiske Land og over det sterkt befæstede Wittenberg. Allerede fjorten Dage i Forveien havde derfor Gustav Adolf skrevet til Kurfyrst Johan Georg af Sachsen og foreslaaet ham et Forbund eller opfordret ham til ialfald at overlade ham Wittenberg paa samme Vilkaar som Spandau; men Johan Georg afslog alt: „Han kunde ikke glemme sin Forpligtelse mod Keiseren og det romerske Rige," sagde han. — „Eders fyrstelige Høihed," svarede Gustav Adolf, „bør vel heller ikke glemme eders Forpligtelse mod den sande evangeliske Lære og mod de eder af Gud anbetroede Undersaatter." Flere Bud afsendtes; men alle kom de tilbage med samme Svar og tilsidst med intet Svar. Den slue (jesuitiske) Keiser Ferdinand havde nemlig udtalt sig som gunstig stemt for et fredeligt Forlig, med Ønsket om, at Johan Georg, som den fornemste blandt Protestanterne, vilde optræde som Mægler. Dette var just at tage ham fra den ømme Side, og smigret ved den Tillid, Keiseren viste ham, vilde han ikke mere laane Øre til Gustav Adolfs Forslag. Imidlertid lød det alt værre og værre fra Magdeburg. Gustav Adolf aabnede nye Underhandlinger og vilde nu forsøge, om han ikke ved en personlig Sammenkomst skulde kunne bevæge den sachsiske ligesom den brandenburgske Kurfyrste. Men paa det Forslag, han i denne Hensigt gjorde, lod Johan Georg svare: „Jeg er forhindret fra at møde; thi jeg holder just paa at mønstre den Hær, hvormed

jeg agter at skaffe mit Land Ro og Agtelse for min Neutralitet." Fire Dage havde disse Underhandlinger varet; den femte kom Efterretningen om Magdeburgs Fald.

Byen Magdeburg var dengang det sterkeste lutherske Vern i Tyskland og den eneste tyske Stad, som endnu turde vove at løfte op Haanden til Forsvar mod Katolikernes Vaabenmagt. Derfor havde den katolske General Tilly foresat sig fremfor alt at udrydde af Jorden dette „Kjætterrede", som han kaldte det. Han skyndte sig at storme Staden, før Gustav Adolf kunde naa frem til dens Hjælp. Og det lykkedes. Det var den 10de Mai 1631 om Morgenen. Straks begyndte Tillys katolske Skarer, af hvilke især Kroaterne og Wallonerne er berygtede for sin grænseløse Raahed og Grusomhed, en Plyndring og Ødelæggelse i den mest rædselsfulde Skikkelse. Den katolske Soldaterhob drog i Vildskab ind over Gaderne, slog i Stykker og brød ned alt, den kunde, trængte ind i Husene, røvede og plyndrede, krænkede Kvinderne, myrdede, ødelagde og brændte. Det gik endnu grusommere til end ved Nedslagtningen i Pasewalk — se Kap. 20. Tilly selv skal siden have sagt, at Ødelæggelsen af Magdeburg var den værste ved Siden af Trojas og Jerusalems skrækkelige Ødelæggelse. Plyndringen og Ødelæggelsen begyndte Kl. 10 Formiddag. Ved Middagstid udbrød Ildebrand, som spredte sig over hele Byen, og om Kvelden var af det rige og herlige Magdeburg ikke mere igjen end Domkirken og nogle faa Huse. Alt det øvrige var ødelagt, og det meste af Befolkningen (der beløb sig til 40,000) var myrdet, opbrændt eller druknet. Neppe 2000 var igjen. De katolske Soldaters Grusomheder fortsatte, indtil Flammerne af Branden endelig om Aftenen drev dem ud til Leiren med sit Rov og sine Fanger. Mange af Fol-

ket havde søgt Redning i Kirkerne, men blev opbrændte sammen med disse. Plyndringen fortsatte dog ogsaa de følgende Dage. Man gjennemrodede Grusdyngerne, og man trængte ned i Kjælderne og fandt der mellem forbrændte Lig og stivnet Blod et uhørt stort Bytte af Sølv, Guld, Klæder og Levnetsmidler af alle Slags, som altsammen blev ført ud til Leiren. Da Tilly den 12te Mai red ind i den ødelagte Stad, mødte ham et Syn, som skal have rørt selv denne iskolde Mand. Hvor Nordtysklands rigeste og skjønneste By prangede to Dage før, saa han nu foran sig blot Ruiner og Askehauger, og som Rester af Stadens Befolkning fik han mellem Dynger af Lig Øie paa nogle smaa Diebørn, som endnu hang fast ved sine døde Mødres Bryster eller forgjæves prøvede paa at skjule sig bag sine Forældres døde Legemer, samt en Del lidt større Børn, der forskrækkede løb bort efter Gaderne og fortvilet raabte paa sine Forældre med en Jammer og et Skrig, som kunde røre selve Stene. En samtidig Beretning siger: „Med ingen har de faret værre frem end med Presterne (de protestantiske); først dræbte de dem mellem deres Bøger, derpaa tændte de Ild paa dem og Bøgerne. Hustruerne og Døtrene bandt de efter Hestene, trak dem ud til Leiren og der skammelig krænkede og mishandlede dem. St. Johannes Kirke havde været fuldpakket af Kvinder, den skal de have spigret igjen udenfra og derpaa opbrændt den. Kroater og Walloner har tyranniseret skrækkeligt, de har kastet Børnene i Ilden, bundet de fornemste og smukkeste Koner fast ved Stigbøilen, saaat de i Sprang har maatte følge med ud af Staden, de har stukket Spydet gjennem Smaabørn, løftet dem op og svinget dem paa Spydet nogle Gange og derpaa slængt dem af Spydodden ned i Ilden."

Fryxell skriver blandt andet: „De gyseligste Voldsomheder og Forbrydelser blev udøvet uden Skam, uden Straf.

Tyveri, Voldtagelse, Mordbrand og Mord rasede overalt. Indbyggerne blev med de største Pinsler tvungne til at finde frem sine bortgjemte Penge og Skatte, og derefter blev de uden Skaansel myrdede....Kroaterne morede sig med at stikke Spydet gjennem Børnene, at kaste dem i Ilden, at kløve dem langsefter med et eneste Hug osv. De stakkels Kvinder led dobbelt Mishandling, blev først krænkede og derpaa dræbte....Mange valgte heller at dræbe sig selv.. ..Tyve Kvinder, som befandt sig i et Hus ved Elven og saa paa hine Rædselshandlinger, omfavnede hverandre og styrtede sig saa ud i Bølgerne. I Katarina Kirke laa 53 hovedløse Kvindelegemer. Kroaterne havde først bagbundet dem, dervaa skjændet dem og endelig halshugget dem.... Nogle beskrev for den katolske General Tilly disse skrækkelige Grusomheder og bønfaldt ham om at kalde sine Soldater tilbage og dog gjøre en Ende paa dette. Men Tilly svarede: „Lad dem holde paa en Time endnu. Soldaterne maa dog have nogen Belønning for sit Besvær"!!

Den 15de Mai feiredes af Seierherrerne i Magdeburgs Domkirke katolsk Takke-Gudstjeneste, da Katolikerne under Kanonernes Torden afsang „Te Deum" (O store Gud, vi prise dig!) for den vundne Seier over de lutherske Kjættere! Lignende Glædesfester feirede Jesuiterne og Paven ogsaa i Rom. (Det samme har de gjort ved flere lignende Leiligheder, saaledes ogsaa i Anledning af Blodbrylluppet i Paris Bartolomæusnatten 1572, da Katolikerne havde snigmyrdet 40,000 Protestanter).

Denne rystende Begivenhed er i Rædsel og Vederstyggelighed enestaaende selv i Trediveaarskrigens Historie. Den er en Gjentagelse af Scenerne i Pasewalk, men saa meget forfærdeligere, som Magdeburg var en af Tysklands mæg-

tigste og folkerigeste Byer. Dens Ødelæggelse vakte hele Tysklands, ja Europas Deltagelse, blandt Katolikerne Glæde, blandt Protestanterne Harme, Afsky og Frygt for en lignende Skjæbne. De gruelige Voldsomheder vakte dog ogsaa hos de bedre af Katolikerne de Følelser, de fortjente. En Mængde Flyveskrifter med udførlige Beskrivelser derover spredtes over hele Europa, og Tillys før saa hædrede Navn blev en Gjenstand for Afsky og Forbandelse.

Underretningen om Magdeburgs Fald var et Tordenslag for Gustav Adolf. Det vilde Raseri, den mere end dyriske Blodtørst, som Keiserens Hær ved denne Leilighed lagde for Dagen, bragte ham næsten udaf sig selv. „Ved Gud," udbrød han, „jeg skal engang gjengjælde den gamle Korporal dette, om det ogsaa skal koste mit Liv." Mange gjorde Gustav Adolf ansvarlig for Stadens Ulykke, siden han ikke i rette Tid havde ydet den lovede Hjælp. For at imødegaa denne Paastand udgav han et vidtløftigt Forsvarsskrift, hvori han viste, at de Hindringer, som Kurfyrsterne af Brandenburg og Sachsen havde lagt ham i Veien, var de egentlige Aarsager til Magdeburgs Fald; thi Gustav Adolf havde ikke, tvertimod alle Krigskunstens Regler, kunnet marschere frem mod Elben og saaledes paa engang udsætte hele sin Hær og sit Foretagende.

Tilly selv har i dette Tilfælde taget Gustav Adolf i Forsvar, idet han i et Brev til Keiseren erklærede, at Gustav Adolf havde gjort alt, som var muligt, forat komme Magdeburg til Hjælp.

Efter Magdeburgs Fald lod det ogsaa til, at Gustav Adolfs Forbund med Kurfyrsten af Brandenburg atter skulde opløses. Denne Stads Redning havde været det nærmeste Formaal for det sluttede Forbund, og da Kurfyrsten af Brandenburg nu ogsaa var udsat for sterk Paavirkning fra Kurfyrsten af Sachsens Side, og hans Frygt for Tilly blev

dæmpet, idet denne sendte sin Hær mod Vest til Hessen, begyndte han ligeoverfor Gustav Adolf at tale i en anden Tone. Han beklagede sig over Svenskernes langvarige Ophold indenfor Brandenburgs Grænser og begjærede tilsidst i Kraft af Kongens skriftlige Løfte atter at komme i Besiddelse af Spandau. Gustav Adolf derimod, som umulig kunde fortsætte sit Tog uden at have Ryggen fri, fordrede baade Spandau og Küstrin. Da Kurfyrsten gjorde Vanskeligheder, marscherede Kongen den 8de Juli med hele sin Hær mod Berlin og tilbød sig samme Dag efter sit Løfte at overgive Spandau, men tilføiede derhos, at han fra denne Stund maatte betragte Kurfyrsten og hans Folk som Sveriges Fiender. Han agtede derfor at føre sin Hær ind i Berlin og begjærede, at Kurfyrsten for at undgaa Blodsudgydelse uden Modstand vilde aabne Stadens Porte. Dette Brev ankom om Aftenen Kl. 10 til Staden, og Kl. 9 den følgende Morgen rykkede hele den svenske Hær med 90 Kanoner frem mod dens Mure. Hoffet og Indvaanerne blev lige forfærdede; Bud paa Bud udsendtes for at overtale Kongen til at give en passende Frist. Da blev Gustav Adolf opbragt. „Kurfyrsten," sagde han, „har modtaget de keiserlige Tropper i sit Land; han har tilstaaet dem fri Gjennemmarsch, forsynet dem med alle Fornødenheder og overgivet dem sine Fæstninger, og det trods alle deres Plyndringer og Voldsomheder. Jeg vil ikke finde mig i, at Svenskerne behandles værre end Østerrigerne, især da den Sikkerhed og de Levnetsmidler, jeg fordrer, alene skal anvendes til Landets Forsvar. Jeg har fast besluttet hos mig selv ikke at forandre denne Plan. Min Svoger Kurfyrsten maa derfor enten bestemme sig til at gaa ind paa den eller ogsaa se sin Hovedstad plyndret. Jeg behøver kun med et Kanonskud at give Tegn dertil." For dette truende Sprog maatte Kurfyrsten tilsidst give efter. Forbundet fornyedes paa det Vilkaar, at Svenskerne

fik Spandau og Küstrin og desuden 30,000 Rigsdaler maanedlig til Hærens Underholdning.

Imidlertid var Pesten udbrudt baade i den svenske Leir og i Landet, og det med en saadan Voldsomhed, at nogle svenske Regimenter mistede indtil 30 Mand ugentlig. Gustav Adolf besluttede derfor at forlægge Tropperne i gode og rummelige Kvarterer, hvilket han nu efter Tillys Afmarsch til Hessen trygt kunde gjøre. Imidlertid drog Gustav Adolf selv ned til Pommern og Meklenburg for at fordrive de sidste Fiender fra disse Lande. I Stettin traf han Gesandter fra den russiske Czar, som havde fattet en oprigtig Hengivenhed for Gustav Adolfs Person og nu tilbød ham Hjælpetropper mod Polens og Østerrigs forenede Magt. Gustav Adolf takkede, men indlod sig ikke paa Forslaget og fortsatte sin Reise til Pommern. Endnu forsvaredes nemlig Greifswalde af den tapre Italiener Perusi, og Hensigten med Gustav Adolfs Reise var væsentlig at fremskynde Erobringen af denne vigtige Plads. Lykken fulgte ham ogsaa her. Da han nærmede sig Greifswalde, modtoges han af den Efterretning, at Perusi ved et Udfald var bleven skudt, hvorefter Besætningen havde overgivet Staden. Herfra drog han til Meklenburg, som nu for Størstedelen var renset for fiendtlige Tropper, og Gustav Adolf havde den Glæde at kunne føre de fordrevne Fyrster tilbage til deres Land, hvor de med stor Høitidelighed atter blev indsatte i sin forrige Værdighed.

Et Aar var nu forløbet siden Gustav Adolfs Ankomst til Tyskland, og med Glæde kunde han og hans Venner se tilbage paa de i Mellemtiden gjorte Fremskridt. Aar 1630 den 25de Juni indehavde han kun den lille Ø Usedom, nu i 1631 var han Herre over alle Havne fra Rügenwalde til Ribnitz, dertil Pommern, Brandenburg og Meklenburg med de fleste dertil hørende Fæstninger. Den første Skræk over

Magdeburgs Fald havde begyndt at lægge sig, og da Tilly ligesom af Frygt drog sig tilbage for Svenskerne, voksede Modet hos disse. Med saadanne Følelser feiredes Midsommerfesten og med det samme Aarsdagen for Gustav Adolfs Landgang saavel i Norditydskland som i Sverige. Gustav Adolf havde til Stockholm hjemsendt 46 østerrigske Faner. Midsommerdagen 1631 blev disse udhængte fra Kirketaarnene, og i Kirkerne afholdtes under den glade Menigheds talrige Tilstrømning Taksigelsesfester for de vundne Seire, ledsagede af hjertelige Bønner for Kongens og Sandhedens retfærdige Sag.

Seksogtyvende Kapitel.

Tillys og Gustav Adolfs andet Møde.

Efter Magdeburgs Ødelæggelse troede man, at Tilly skulde kaste sig over Gustav Adolf, især da denne havde et mindre Troppeantal og derhos led betydelig af Pesten; men i hele Tillys Færd ligeoverfor Gustav Adolf viser der sig en Tvilraadighed, for ikke at sige Frygtsomhed, som i manges Øine var et Varsel om hans forestaaende Ulykke. Ogsaa denne Gang undveg han et afgjørende Slag; han efterlod Pappenheim med en Del af Hæren til at forsvare Magdeburg og drog selv til Hessen for at tugte den gjenstridige Landgreve. Hans Soldater, efter Blodbadet i Magdeburg om muligt endnu vildere end før, gik under Marschen gjennem Thüringen frem med Ild og Sverd. Ved Grænsen af Hessen tilsendte han Landgreven en skriftlig Befaling at træde tilbage fra Leipzigerforbundet og modtage keiserlige Besætninger. Landgreven vægrede sig, og Tilly beredte sig alt paa at gjøre et ødelæggende Indfald, da han fra Pap-

penheim modtog det ene Bud efter det andet med Anmodning om Hjælp, da Svenskerne var gaaede over Elben. Tilly besluttede at vende om. Medens Hesserne sang Lovsange i sin Glæde over at være undslupne den truende Fare, blev Folket i Thüringen, som nu for anden Gang skulde modtage de frygtede Gjester, aldeles fortvilet og samlede sig i Skovene, hvor de nedsablede flere Hobe af plyndrende Østerrigere, inden Tilly kunde naa tilbage til Magdeburg.

Aarsagen til dette Tillys Tilbagetog var som sagt Gustav Adolfs Overgang over Elben. Efterat denne nemlig havde overværet de meklenburgske Hertugers Indtog i Güstrow, efterlod han til deres Beskyttelse Aake Tott med nogle Regimenter og ilede selv tilbage til den svenske Hær i Brandenburg. Han besluttede at benytte Tillys Fraværelse og brød straks efter Midsommerdagen op imod Elben. Overalt flygtede de keiserlige uden Sverdslag, og Pappenheim selv trak sig tilbage indenfor Magdeburgs Mure. Den sidste Juni 1631 gik Svenskerne over Elben og indtog Staden Tangermünde, hvorved en Del Østerrigere blev tagne tilfange. Disse kastede sig paa Knæ for Kongen og bad for sit Liv. „Staar op," sagde Gustav Adolf, „jeg er ingen Gud; tilbeder derimod den almægtige Gud og takker ham, fordi eders Liv bliver skaanet! thi I fortjente visselig ikke bedre Lod end selv at blive behandlede, som I har behandlet andre."

For Kongen stod der nu to Veie aabne. Den ene var at søge at fordrive Pappenheim fra Magdeburg; men dertil ansaa han sig for svag, da Gustav Horn med en betydelig Del af Hæren laa ved Grænsen af Schlesien, og Tilly desuden snart kunde komme Pappenheim til Hjælp. Den anden var at bemægtige sig den nedre Del af Elben og imidlertid afvente saavel nye Forsterkninger for sig selv som Udbrudet af den hemmelige Uvilje mellem Keiseren og Kur-

Fyrsten af Sachsen. Dette sidste blev hans Beslutning, og Staden Werben blev Middelpunktet for Hærens nye Stilling. Dette Valg er af alle kyndige blevet rost som et Mesterstykke af Krigskunst. Werben er nemlig beliggende paa den vestre Strand af Elben netop ligeoverfor det Sted, hvor Havel fra Østsiden falder ud i samme. Fra dette Sted kunde den svenske Hær beskytte de tre venskabelige Lande, Meklenburg, Pommern og Brandenburg, medens den Fiende, som skulde angribe ham, først maatte marschere igjennem aldeles udplyndrede Egne.

Werben erobredes efter en kort, men tapper Modstand og ligesaa de faa Punkter, som de keiserlige endnu havde tilbage paa Østsiden af Elben. Sterke Forskansninger anlagdes i et betydeligt Omfang; og 150 Kanoner truede en angribende Fiende med Død og Ødelæggelse. Ogsaa ved denne Anledning viste sig Kongens usædvanlige Lykke. Pesten, som havde raset slemt blandt hans Folk i Brandenburg, var ophørt, idetsamme Kongen kom tilbage fra Meklenburg og førte Tropperne mod Elben. I Leiren ved Werben, hvor store Troppemasser paa den hedeste Tid om Sommeren var sammentrængte paa et forholdsvis trangt Rum, var Sundhedstilstanden ikkedestomindre udmerket god. For en Del var dette vistnok en Følge af Kongens gode Foranstaltninger og den overflødige Tilførsel; men Soldaterne søgte Aarsagen ligesaa meget om ikke mere i Kongens Lykke og i Guds beskyttende Haand over deres elskede Helt.

I Midten af Juli, da Gustav Adolf havde faaet sine Fæstningsverker i fuld Stand, kom Efterretningen om, at Tilly nærmede sig og alt var naaet frem til Magdeburg. Da besluttede Kongen ved en rask Handling at søge at overrumple en Del af hans ved Marschen udmattede Tropper. Saa hemmelig som muligt sendte han 3000 Mand, for stør-

ste Delen Ryttere, til Arenburg, en liden Stad syd for Werben. Den 16de Juli om Aftenen red han selv did, satte sig i Spidsen for Mandskabet og drog i Nattens Mørke videre til Veldingen. Den 17de Juli var en Søndag. Kongen laa hele Dagen ubevægelig, men sendte en liden Afdeling af gula Regementet for at faa Underretning om Fiendens Stilling. De var heldige nok til at opsnappe nogle østerrigske Ryttere, af hvem man fik vide, at Tillys Fortropper stod blot to Mil borte. De bestod nemlig af fire Regimenter Rytteri. Længst mod Vest i Burgstall laa Regimentet Montecuculi, mod Øst i Angern Holk og Koronini, i Midten i Rheindorf Bernstein. Derpaa ordnede Kongen Angrebet; Baudis mod Montecuculi, Gustav Adolf selv mod Bernstein, Rhingreven mod Holk og Koronini. Indbyggerne i Egnene, som hadede de keiserlige, havde ikke givet dem den mindste Underretning om Svenskernes Bevægelser; Soldaterne, trætte af de forriges Dages Besværligheder, udførte sin Vagttjeneste mindre opmerksomt, og Obersterne selv kunde ikke tænke sig Muligheden af, at Gustav Adolf skulde gaa angrebsvis tilverks. Saaledes blev de da ogsaa aldeles overraskede. Baudis, som havde korteste Vei, kom først frem og fandt Fienden i Søvnens Arme, deres Chef desuden fraværende. Som en Storm brød han ind i Byen. Den største Del af Fienderne blev nedhuggen; kun nogle faa reddede sig ved Flugten. Allarmen herfra vækkede de keiserlige i Rheindorf og Angern, saa baade Kongen og Rhingreven fandt sine Modstandere paa Benene og i god Orden. Her blev da en kort, men heftig Kamp, hvorunder Kongen selv henreven af Iver styrtede sig ind mellem Fienderne og var nær ved at hugges ned, da Harald Stake kom til Hjælp. Den tapre Bernstein faldt, Østerrigerne veg ud af Byen, Svenskerne efter og Gustav Adolf lod Byen antænde, for at ikke dens Plyndring skulde volde Uorden blandt Trop-

perne. Ogsaa Holk og Koronini maatte tilsidst tage Flugten, og Svenskerne drog sig med betydeligt Bytte tilbage til Werben.

I sin Leir ved Wolmirstedt hørte Tilly Skuddene fra sine Fortropper, men kunde ikke itide komme dem til Hjælp. Ved Underretningen om Udfaldet af Kampen blev han yderlig opbragt baade over Tabet af fire blandt sine bedste Regimenter og over Skammen i et saadant Nederlag ligeoverfor en svagere Fiende. Han sendte Tropper for at forfølge Svensterne paa deres Tilbagemarsch, men kunde ikke naa dem. Da brød han selv op med hele sin Hær og marscherede langsomt og truende mod Werben. Hele Europas Øine rettedes mod denne Plads, mod de to Helte, den gamle og den nye Læres Forfægtere; man ventede nu endelig at se den store Strid afgjort.

Stillingen saa betænkelig ud for Svenskerne. De var omtrent 12,000 Mand, Østerrigerne 25,000. Gustav Adolf sammenkaldte sit Krigsraad og forelagde Spørgsmaalet, om man skulde drage sig tilbage over Floden eller modtage Fiendens Angreb i den forskansede Leir. Høvdingerne henskjød Sagen til Kongens egen Afgjørelse, og han bestemte sig for det sidste. Han kjendte Styrken og Fordelen af sin Stilling og var overtydet om, at Tilly hverken skulde kunne gjennembryde den ei heller af Mangel paa Levnetsmidler kunne blive staaende og foretage nogen regelmæssig Beleiring. Gustav Adolf var sin Tids største Mester i at anlægge og forsvare Fæstningsverker, og han brugte ofte den Krigslist at lade sine Høvdinger med mindre Troppeafdelinger sverme om i Landet, medens han selv med en vel ringere, men vel forskanset Styrke opholdt og drillede den samlede fiendtlige Hær. Medens han nu oppebiede Fienden, fik han Underretning om, at nogle Forrædere havde lovet Tilly ved hans Ankomst at stikke Werben i Brand og fornagle de Svenskes

Kanoner. Efter dette tog han sine Forholdsregler. Han opstillede Vagter for at hindre Forræ釋dernes Planer; Kanonerne ladedes med Kartescher, og store Vedstabler samledes hist og her bag Staden. Kongen vilde fange Fienden i hans egne Snarer.

Den 27de Juli Kl. 2 om Eftermiddagen saa man Tilly med hele sin Hær rykke op paa Bakkerne vest for Werben. To og tredive Stykker grovt Skyts aabnede en heftig Ild. Svenskerne svarede efter Kongens Befaling kun med enkelte Skud, og Vedstablerne antændtes. Da Tilly saa Røgen heraf og merkede Svenskernes svage Kanonade, troede han, at Forræderiet var lykkes, og besluttede at angribe Leiren. Hertug Adolf af Holsten ledede Angrebet. Da de keiserlige Regimenter marscherede mod Voldene, hørtes fra Svenskernes Side ikke et eneste Kanonskud, men blot en mat og afbrudt Musketild. Trygge og glade sprang Østerrigerne frem; men neppe kom de paa rigtigt Karteschhold, før de modtoges af en saa ødelæggende Kugleregn, at hele Geleder kastedes til Jorden, og Resten flygtede. Baudis med Rytteriet gjorde Udfald og anrettede et stort Nederlag mellem de flygtende. Større var det blevet, hvis ikke den forsigtige Tilly havde holdt en betydelig Reserve i Beredskab, som understøttede de flygtende og stansede Svenskerne. Det blev nu en skarp Strid, som endte med, at Svenskerne i bedste Orden drog sig tilbage indenfor Voldene.

Den følgende Morgen begyndte vel atter en Kamp mellem Forposterne, som antog større og større Omfang; men da Tilly rykkede frem med hele Hæren, drog Svenskerne sig paany indenfor sine Skanser. Tilly opfordrede Kongen til at møde ham i aaben Mark; men Kongen gav et afslaaende Svar; han ventede om faa Dage baade Horn og Tott med Forsterkninger og havde fuldt op af Levnetsmidler, medens Tillys Tropper led en frygtelig Hungersnød. Fuld af

Harme maatte denne beslutte sig til at trække sig tilbage. Først blev han dog staaende i Tangermünde en hel Uge; men ogsaa der blev Mangelen saa stor, at Soldaterne i to Dage ikke fik Brød, og selv Vandet i Elben kjøbtes for høi Pris. Imidlertid ankom Forsterkningerne til Gustav Adolf, saa han blev Tilly fuldkommen voksen; men ikke destomindre besluttede han ikke at angribe ham, men overlod ham at kjæmpe mod Hungeren; han ventede derhos snart at se Fiendskabet mellem Østerrige og Sachsen bryde ud i fuld Flamme. — Den 11te August maatte Tilly ogsaa forlade Tangermünde og drage sig tilbage til Magdeburg. Man regnede, at han paa dette Tog havde tabt over 6000 Mand. Men vigtigere end dette Tab var Tabet af baade hans egen og hans Soldaters Selvtillid. De hensigtsløse og dog saa dyrekjøbte Tog mod Schwedt, Hessen og Werben viste noksom, at Tilly ikke var enig med sig selv om, hvad han skulde gribe til mod den unge Konge og hans nye Krigskunst. Man forbauſedes ved nu anden Gang at se den svagere Konge med sit Talent og sin Krigskunst uovervunden at trodse sin erfarne og langt sterkere Modstander, og man hentede heraf ulykkelige Varsler for det tredie Møde.

Syvogtyvende Kapitel.

Gustav Adolfs Forbund med Kurfyrsten af Sachsen.

Imidlertid havde Keiseren kaldt sine Tropper tilbage fra Italien, og 15,000 Mand under Fürstenbergs Befaling fik Ordre til at forene sig med Tilly, hvis Styrke saaledes forøgedes til henved 40,000 Mand. Stolt over disse sine tapre Skarer og over den Fremgang, han havde havt i Sydtysk-

land, mente Keiseren nu ikke længere at behøve at finde sig i Kur-Sachsens tvetydige Færd, men befalede Tilly, dersom mildere Midler ikke lykkedes, da med Vold at tvinge Johan Georg til Underkastelse. I Kraft af denne Befaling gjorde Tilly Kurfyrsten de Forslag, at han skulde overlade Keiseren sine Tropper for at fordrive Svenskerne, deres fælles Fiende, udtræde af Leipzigerforbundet osv. Efter megen Betænkelighed bestemte Kurfyrsten, som med al sin Vankelmodighed dog af Hjertet var den lutherske Kirke hengiven, sig til at afslaa at indlade sig paa de gjorte Forslag. Da Tilly samtidig med Modtagelsen af dette Svar fik Nys om, at Kurfyrsten havde begyndt Underhandlinger med Gustav Adolf, gjorde han endnu et Forsøg, idet han den 1ste September affendte en ny Opfordring til at vise Keiseren den skyldige Lydighed og ikke indlade sig paa Vidtløftigheder m. m.; men uden at afvente Svar, ja endog en hel Uge før den sidste Opfordring affendtes, rykkede Tilly ind over Kursachsens Grænse. Merseburg, Jena og flere Stæder plyndredes, og man saa paa en Gang Røgen af 200 brændende Landsbyer. Henimod Meissen sendtes Holk med sine vilde Skarer, som der huserede paa det forfærdeligste. Det rige og hidtil for Krigens Ødelæggelser skaanede Land gav overflødig Næring for Soldaternes Plyndrelyst. Man klagede hos Tilly over disse Voldsomheder. „Mine Walloner," sagde han, „er ingen Fugle, som kan leve af bare Luften." Den 2den September rykkede han for Leipzig, hvilken rige Handelsstad efter faa Dages Modstand aabnede sine Porte for Seierherren.

Kurfyrsten af Bayern misbilligede i høieste Grad dette Indfald i Sachsen. „Det var," sagde han, „et stort Misgreb, man kunde godt endnu i nogen Tid med smukke Ord faaet Johan Georg til at holde sig rolig. Nu derimod er der Fare for, at han tvungen af Nøden kaster sig i den svenske Konges Arme." Denne Spaadom slog ind. Da Johan

Georg fik høre, at Tilly nærmede sig, førte han sine Tropper til Torgau, hvor han bag Elben indtog en Stilling, saa at han ikke kunde afskjæres fra Svenskerne. Her traf ham det ene Bud efter det andet, som meldte om Tillys Indfald, om hans Stæders Erobring, om deres og Landets Ødelæggelse, indtil han tilsidst, dreven til det yderste, besluttede at henvende sig til Gustav Adolf. Denne, som tydelig havde forudseet, at dette før eller senere maatte indtræffe, havde nærmet sig Sachsens Grænse for at være ved Haanden, naar Underhandlingerne begyndte.

Arnheim, som var Johan Georgs Sendebud til Kongen, traf denne i Alt-Brandenburg og fremstillede for ham Kurfyrstens store Nød og Begjæring om Hjælp. Kongen svarede koldt, „at han beklagede Ulykken; men Kurfyrsten havde selv forvoldt den. Havde han fulgt Kongens Raad, saa laa ikke Magdeburg nu i Aske, ei heller Kurfyrstens egne Stæder. Nu," tillagde Kongen, „nu i Nødens Stund søger han mit Venskab; men om Keiseren blot lader som han misbilliger Tillys Fremfærd, saa er Kurfyrsten færdig til atter at forlade mig. Jeg kan derfor ikke for hans Skyld udsætte min Hær og hele den protestantiske Sag, og det imod Tillys nylig forøgede Troppestyrke." Arnheim svarede, „at han til alt dette ikke havde noget at sige, uden at hvad der var skeet nu ikke mere kunde afhjælpes, men blot glemmes. Kongens Forsigtighed var prisværdig og stemmede med hans bekjendte Visdom; dog var Kongens Hjælpsomhed mod de ulykkelige ligesaa bekjendt, ligesaa prisværdig og burde ikke fornegte sig heller denne Gang. Han bad derfor om at faa høre Kongens Fordringer, fuldkommen overtydet om, at Kurfyrsten gjerne vilde bifalde alt, hvad der med Grund kunde begjæres." — „Velan!" svarede Gustav Adolf, „jeg fordrer først Wittenbergs Fæstning som et Ryggestød i Tilfælde af et ulykkeligt Udfald; dernæst Kurfyrstens ældste Søn som Pant paa

Faderens Troskab; dertil tre Maaneders Sold for mine egne Tropper, og tilsidst Udleveringen af alle Forrædere indenfor det sachsiske Raad, som jeg selv vil dømme og straffe." — Arnheim ilede tilbage til Kurfyrsten, som omgiven af ulykkelige Flygtninger utaalmodig ventede hans Tilbagekomst. Han hørte Kongens Fordringer og udraabte: „Ikke blot Wittenberg, men hele Sachsen skal staa ham aaben; ikke blot min Søn, men min hele Familie, ja min egen Person skal som Pant gives i hans Vold. Skynd eder tilbage og bed Kongen for Guds Skyld at ile hid. Jeg er færdig til at udlevere baade Forræderne og den krævede Sold, at ofre alt, hvad jeg eier, ja Livet selv for den fælles Sag." Arnheim ilede atter afsted og gjentog for Kongen disse Kurfyrstens Ord. „Man maa ikke undres," svarede Gustav Adolf, „over min Forsigtighed; men naar jeg nu finder et saa oprigtigt Tænkesæt hos Kurfyrsten, saa afstaar jeg fra alle mine Fordringer, undtagen at Kurfyrsten udbetaler en Maaned Sold til mine Tropper, og jeg haaber snart at skaffe ham fuld Erstatning ogsaa for dette lille Tab." Forbundet blev afsluttet paa de Vilkaar, at 1) skulde hele den sachsiske Hær forenes med den svenske og stilles under Gustav Adolfs umiddelbare Befaling; 2) alle faste Pladse ved Elben skulde staa aabne for Kongen; 3) saalænge den svenske Hær opholdt sig indenfor Sachsens Grænser, skulde den underholdes af Landet med alle Fornødenheder. Paa sin Side lovede Gustav Adolf ikke at nedlægge Vaabnene, før Fienden var jaget ud af Sachsen. Allerede forud havde Kongen begyndt at trække sin Hær op langs Elben. Nu efterlod han Baudis med nogle Tropper for at forsvare Leiren ved Werben og marscherede med hele den øvrige Hær mod Wittenberg. En Skare Studenter mødte Toget, nysgjerrige efter at se Kongen. Han modtog dem venligt og kaldte dem „Luthers Sønner". Ogsaa nogle teologiske Professorer fulgte med

Skaren, og Gustav Adolf bød dem ind i sit Telt. „Fra eder," sagde han, „har vi Svensker faaet Evangeliets Lys. Til Bevis paa vor Taknemmelighed kommer vi nu til eder for at beskytte det mod Mørkets Fyrste og hans Tilhæng." — Den 3die Sept. gik Svenskerne ved Wittenberg over Elben, og Dagen efter stødte begge Hære sammen ved Düben. Kongen blev først indbuden til at mønstre Kurfyrstens Hær og red derhen, ledsaget af sine bedste Officerer. Sachserne var omtrent 20,000 Mand, hvis smukke Klæder, friske og blomstrende Kinder samt trivelige Heste vidnede om, at de var vante til et fredeligt Liv. „Jeg beundrer," skrev en reisende Englænder, „Pragten og Skjønheden hos dette unge Mandskab; men jeg beklager dem tillige, naar jeg tænker paa, at de skal stride med Tillys krigsvante Soldater." Efter Mønstringen red Kongen tilbage, fulgt af begge Kurfyrsterne, for at lade dem tage den svenske Hær i Øiesyn. Denne, som om Natten havde ligget paa opploide Marker, frembød et Syn, ganske modsat den sachsiske. Allerede i sig selv var den lidet glimrende, Dragterne slidte, Mandskabet magert og Hestene ligesaa; og dog var det disse Folk, som havde drevet Russen langt ind imod Sarmatiens Ødemarker, tugtet Polakkerne og nu baade i Preussen, Pommern og Brandenburg jaget de glimrende Østerrigere paa Flugt. „Naar jeg," siger den førnævnte Englænder, „sammenlignede Gustav Adolfs Mandskab med Tillys, saa kunde jeg ikke negte, at de sidste forekom mig større, sterkere og bedre udrustede baade med Vaaben og Heste. I Øvelse var de lige og vidnede begge om sine Feltherrers Dygtighed; men naar jeg saa Svenskernes tilbageholdne og stille Væsen og dermed sammenlignede Tillyanernes Laster og Overmod, tyktes det mig, at de første maatte af Gud være bestemte til et Tugtens Ris for de sidste." Gustav Adolfs Hær bestod af 13,000

Mand Fodfolk og 9,000 Ryttere eller i Forening med Sachserne 42,000 Mand.

Kongen, begge Kurfyrsterne og deres Høvdinger traadte sammen til et Krigsraad. Spørgsmaalet var, enten man skulde angribe Tilly i hans Forskansning ved Leipzig eller ved mindre Træfninger og ved at afskjære ham Tilførsel udmatte ham og drive ham ud af Landet. Kongen ønskede vel det første; men han fordulgte sit Ønske, for ikke, hvis det skulde gaa galt, at beskyldes for at have voldt sine Forbundsfæller Ulykke. Men da han fremstillede det betænkelige i at angribe Fienden i hans sterke Stilling, udbrød Kurfyrsten af Sachsen: „Lad os helst gaa de keiserlige lige paa Livet; Landet kan umulig længere underholde de store Troppemasser, især da Tilly alt har den bedste Del inde osv." Gustav Adolf advarede ham endnu engang om ikke at sætte alt paa Spil. „Det faar gaa, som det vil," sagde Kurfyrsten, „om end Kongen vil holde sig tilbage, saa agter jeg alene med mine Folk at vove alt for mit ulykkelige Land." „Nei," udbrød Kongen, „alene skal I ikke gaa; jeg er glad over at se eder tage en Beslutning, som er eders høie Kald værdig, og jeg og mine skal ikke i Farens Stund forlade vor Forbundsfælle. Velan, mine Kamerater," sagde han, idet han vendte sig til de svenske Høvdinger, „nu skal vi da endelig træffe den gamle Korporal. Ikke alene Æren af et vundet Slag, men alle hans og hans Herres Erobringer bærer vi paa Spidsen af vore Sverd."

Den 6te September brød de forenede Hære op, Sachserne paa venstre, Svenskerne paa høire Fløi, i Retning mod Leipzig og naaede i Skumringen hen imod Breitenfeld. Folket gjorde Holdt omtrent i samme Orden, som var bestemt for den følgende Dag, og som ingen under Livsstraf maatte forlade. Kongen red henad Linjen og talte venligt og opmuntrende med enhver Afdeling. Straks efter hørtes Af-

tenbønnen og Salmesangen fra de opstillede Regimenter. Men snart tabte alt sig i Mørke og Taushed, kun hist og her afbrudt af Vagtblussene og Udposternes fjerne Raab.

Men i den tause Nat kaldte Gustav Adolf til sig sine fornemste Høvdinger, sine gamle, prøvede Venner. Han fremsatte i Korthed Planen for det forestaaende Slag og sluttede med disse Ord: „Mine brave Brødre og Venner! Hvis jeg nu havde at gjøre, ikke med eder, men med andre Mænd, hvis Sind og Hjertelag var mig mindre bekjendt, mindre prøvet, da skulde jeg kanske holde det nødvendigt at opmuntre dem med Ord. Men jeg ser paa eders glade Blik, at dette denne Gang er overflødigt. Saa er det ogsaa; vor Sag kræver Sverd, ikke Ord. Og Sverd behøves. Thi jeg vil ikke og bør ikke ringeagte vore Modstandere og fremstille Sagen lettere, end den i Virkeligheden er. Et saadant Bedrageri vilde være uretfærdigt mod eder, som jeg endnu aldrig har seet vige for nogen Fare, hvor stor den end har været. Jeg siger derfor og bekjender det aabent, at vi her har mod os en Fiende, sterk og mægtig, næsten daglig øvet i denne blodige Leg, og desuden saa vant ved at seire, at han under langvarige Krige næsten aldrig har erfaret nogen andet. Men jo ærerigere Fienden er, des rigere Ære er der ved at beseire ham og med et eneste Slag at overflytte til os alle hans forud vundne Laurbær. Dermed følger ogsaa alle hans Erobringer, alt hans Bytte, taget i saa mange heldige Felttog. Jeg ved, at I og eders Soldater ofte siger for Spøg, at man i min Tjeneste visselig kan blive salig, men ikke rig; og saa har det været; thi i ødelagte Lande og blandt undertrykte Forbundsfæller havde det været blodig Uret at tænke paa at samle Rigdom. Men nu skuer I foran eder først en Leir, opfyldt med kostbart Bytte, og siden en seierrig Marsch gjennem Katolikernes prægtige Stæder og frugtbare Lande. Alt dette vindes i en eneste Seier, og denne Seier kan og

skal vindes, jeg haaber det med Guds Hjælp. Vor Fiende er os ikke ukjendt. Mange af disse Tropper har før ved Gartz, Demmin, Frankfurt og Werben prøvet vore Sverd, og vi ved, at vi kan komme tilrette med dem, hvor storagtige de end gjør sig. Jeg er fuldkommen overbevist om, at I som ærlige Svensker vil opfylde eders Pligt. Sachserne, haaber jeg, skal vel ogsaa med mandigt Mod forsvare sit Fædreland, hvis Velfærd det først og fremst gjælder. Men mere end paa Hære og forbundne forlader jeg mig paa vor hellige og retfærdige Sag. Thi vi strider ikke blot for Mennesker og menneskelige Ting, men for Guds Ære og for den sande evangeliske Tro, som Papisterne saa haardt har undertrykket, ja næsten udryddet. Den algode Gud, som saa vidunderlig har ført os hidtil, han skal ogsaa give os Kraft til at seire over denne mægtige Modstander. Tænk paa det arme Pasewalks Skjæbne, det er just idag et Aar siden! Tænk paa Magdeburg, hvis blodige og rygende Grushobe raaber om Hevn! Tænk paa de mange tusinde uskyldige Mennesker, som der og andre Steder er myrdede, og hvis Blod raaber Ak og Ve over Tyrannerne! Ja tvil ikke derpaa, Guds retfærdige Haand skal straffe deres afskyelige Mordgjerninger, deres grove Laster og uhyggelige Forbrydelser! Derfor lad os angribe dem med freidigt Mod! Gud er med os! jeg føler det i mit Hjerte. „Gud med os" — disse Ord være vort Løsen, vort Feltraab, og med Guds Hjælp skal Seiren ogsaa blive vor!" — Efter gjensidige trofaste Haandslag gik Høvdingerne hver til sin anviste Plads. Kongen benyttede ikke noget Telt, men satte sig i en Vogn om Natten. Horn, Baner og Teuffel var hans Selskab.

Otteogtyvende Kapitel.

Slaget ved Breitenfeld.

Straks efter Foreningen med Svenskerne havde Johan Georg affendt et Bud til Leipzig med Befaling at forsvare Byen, indtil de forenede Hære kom til Undsætning. Budet faldt i Tillys Hænder, som derved fik Underretning om Hærenes Forening og Anmarsch; dette bekræftedes fra alle Kanter af udsendte Speidere. Tilly stod i Nord for Leipzig i en vel forskanset Leir, og der opstod nu Spørgsmaal, om man enten her skulde afvente Fiendens Angreb eller møde ham i aaben Mark. For at overlægge herom sammenkaldtes de fornemste Høvdinger, før det gryede ad Dag den 7de September, i et af de faa Huse, som stod tilbage i Leipzigs afbrændte Forstæder. En høi Grad af Klogskab og Forsigtighed var egentlig den sterke Side ved Tillys Feltherredygtighed, paa hvilken han ogsaa selv satte mest Pris. „En Feltherre," sagde han, „maa ikke gaa længere ud i Vandet, end han ser Bund." Ogsaa nu holdt han fast paa, at „man burde gaa forsvarsvis tilverks og holde sig indenfor den befæstede Leir; man havde en i alle Henseender fordelagtig Stilling, rig Tilførsel fra Landene bag, medens Svenskerne og Sachserne for det første vilde finde det noget nær umuligt at angribe Leiren, og naar de saa maatte trække sig tilbage, vilde de snart komme til at lide Nød i de mere udsugede Lande ved Elben og Havel." De fleste Lemmer af Krigsraadet, navnlig de ældre, delte denne Mening. Men Pappenheim paastod det modsatte; „man burde rykke frem og søge Fienden i aaben Mark. Udfaldet," mente han, „kunde ikke være tvilsomt, naar man kjendte de keiserliges Mod og Ære. Længe nok havde Kongen indenfor sine forskansede Leire drevet Gjæk med de keiserliges Tapperhed. Nu

endelig vovede han sig frem og tilbød aabent Slag. Det kunde ikke længer lade sig forsvare, hvis man af Forsigtighed, for ikke at sige af Feighed nu lod en saa gunstig Leilighed slippe sig af Hænderne til med et Slag at knuse den fælles Fiende." Denne Mening understøttedes af Fürstenberg og af mange, især de yngre Medlemmer af Raadet, som temmelig høirøstet udtalte sig for den dristigere Plan. Tilly, som vidste, at hans med Aarene tiltagende Forsigtighed baade af Hæren og af Høvdingerne betragtedes som Alderdomsfeighed og saaledes fremstilledes af hans Misundere baade i München og Wien, bestemte sig i Harme over denne Miskjendelse til at give efter, og Beslutningen blev tagen, at man skulde rykke ud imod Fienden. Feltraabet skulde være „Jesus Maria" og Tegnet et hvidt Baand om Hatten. — Morgenen begyndte at gry, da Krigsraadet sluttede. Ved Udgangen af det lille Hus fik Høvdingerne i Forstuen Øie paa en Mængde Hjerneskaller, Ligkister og deslige, som var malet paa Væggene. Det var en Graverbolig, der var bleven brugt til Krigsraadets Overveielser. En mørk Anelse for gjennem flere af dem; inden Sol gik ned, var maaske ogsaa deres Lykke død og begraven.

Tidligt om Morgenen brød Hæren op, anført af den 70-aarige Tilly paa sin lille Graaskimmel, og rettede sin Marsch mod Nord imod den ventede Fiende. — Landet nordenfor Leipzig danner en eneste Slette, oversaaet med Agre og Landsbyer og kun hist og her afbrudt af nogle Høidedrag, men ogsaa disse saa lave, at de overalt er opdyrkede. Mellem Landsbyerne Breitenfeld og Seehausen strækker der sig ret fra Vest mod Øst en saadan Aas, svagt skraanende nedad mod Nord, hvor Landsbyerne Podelwitz og Schelkau ligger ved de sumpige Bredder af den lille Loberbæk. Hid ankom Tilly Kl. 8 om Morgenen og valgte sin Plads langs denne Aas. Hæren opstilledes i en eneste Linje nedenfor

Aasen, Artilleriet bagenfor paa Toppen, saa at Kuglerne skulde gaa over Østerrigernes Hoved for at træffe Svenskerne, naar de rykkede frem. Stillingen var saaledes valgt, at Østerrigerne havde baade Solen og den sterke Sydvestvind i Ryggen, Svenskerne derimod midt i Ansigtet. Selve Hæren, baade Fodfolket og Rytteriet, var efter gammel Skik opstillet i store Tertier. Fodfolket, bestaaende af 17 saadanne, dannede Midten, Rytteriet Fløiene, 7 Regimenter paa venstre og 10 paa høire Fløi. Den sidste førtes af Fürstenberg, blandt hvis Tropper udmerkede sig de saakaldte **Uovervindelige** eller Kronbergerne, et bayersk Regiment, som havde sorte Heste og sorte Dragter og Hjerneskaller fæstede paa sine Hjelme. Foran denne Fløi stod endel Hobe med Kroater under Isolani. Centrum anførtes af Tilly selv og under ham af Schaumburg. Den venstre Fløi havde Pappenheim beholdt for sig i Haab om derved at komme i Kamp med Gustav Adolf selv, der gjerne valgte sin Plads paa høire Fløi.

Tidligt om Morgenen den samme Dag brød de forenede sachsiske og svenske Tropper op og marscherede mod Breitenfeld, hvor de alt paa langt Hold saa Fienden opstillet paa Høiderne. Omtrent i to Kanonskuds Afstand fra disse fløð Loberbækken, som de forenede Hære maatte over. Sachserne rettede sin Marsch mod en liden Bro ved Schelkau, Svenskerne mod Podelwitz. Nogle af de keiserlige Høvdinger mente, at man burde angribe Fienden, inden han efter Overgangen var kommen i Orden igjen; men Tilly var ikke at bevæge til at forlade sin fordelagtige Stilling; dog lod han for at hindre Svenskerne stikke Podelwitz i Brand. Men Gustav Adolf iverksatte ikke destomindre Overgangen. Først kom tre skotske Regimenter og stansede ved Siden for at beskytte de øvriges Overgang. Derpaa marscherede disse i en beundringsværdig Orden frem og indtog hver sin bestemte

Plads, hvor trangt end Rummet var mellem Loberbækken og de østerrigske Kanoners Skudvidde. Tilly, omgiven af sine Generaler, betragtede fra Høiden denne Svenskernes Bevægelse. Det siges, at han ved Synet af deres fortrinlige Orden blegnede og glemte at svare paa de omstaaendes Spørgsmaal. Gjennem hans Sjæl for en mørk Anelse, ofte Forbud om den kommende Ulykke.

Saasnart de forenede Hære var komne over Bækken, ordnedes de saaledes, som Gustav Adolf og Arnheim før var komne overens om. De opstilledes hver for sig, Sachserne mod Fürstenberg, Svenskerne mod Tilly og Pappenheim. De første, dannende en Hær ganske for sig, havde Fodfolket i Midten, Rytteriet paa Siderne, alt paa to Linjer og fordelt i Tertier. Svenskerne derimod ordnede efter Gustav Adolfs nye Opfindelser, Fodfolket i Brigader, Rytteriet i mindre Eskadroner med mellemstaaende Musketterer, alt paa to Linjer. Paa første Linje og ligeoverfor Pappenheim førte Gustav Adolf selv høire Fløi, bestaaende af fem Regimenter Rytteri, yderst Staalhandske med Finnerne, derpaa Aake Totts Regiment, saa Vestgøterne under Erik Soop, Smaalænningerne under Stenbok og nærmest ved Hærens Centrum Østgøterne, alle med mellemstaaende Musketterer af Johan Baners Regiment. Bag denne Fløi stod Rhingrevens Rytteri i Reserve. Centrum, bestaaende af svenske Brigaden, gula, blaa og røda Brigaderne, kommanderedes af Teuffel. Foran Centrum stod en Mængde dels mindre dels større Kanoner under Torstensson, bagved som Reserve Livregimentet til Hest og endel skotske Fodfolk. Venstre Fløi anførtes af Gustav Horn og bestod blandt andre af Rytterregimenterne Horn, Kallenbach og Baudis. Alt dette var den første Linje. I den anden Linje anførte Johan Baner høire Fløi, Hepburn Centrum og Hall venstre Fløi.

Det var Kongen selv, som havde opstillet Hæren saale-

des, og det ikke blot paa Papiret, men paa selve Slagmarken. Han red omkring, ordnede det hele og tiltalte og opmuntrede hver enkelt. „Skyd ikke, Gutter," sagde han, „før I ser det hvide i Øinene paa Fienden," og Rytterne raadede han til „ikke at hamre sine Sverd sløve paa de staalklædte Østerrigere, men støde ned Hesten, saa vilde den tungvindte Rytter let lade sig fælde."

Imidlertid var Sachserne ogsaa komne over Bækken og havde ordnet sig til Slaget, og en høitidelig Stilhed indtraadte. Da red Kongen midt frem foran Slagordenen, holdt stille der, aftog med den ene Haand sin Hat og sænkede med den anden sit Sverd mod Jorden, og uvilkaarligt fulgtes denne Bevægelse af alle omstaaende. Og Kongen opløftede sin sterke Røst, saa den hørtes næsten over hele Hæren, og bad saaledes: „Algode Gud, som bærer Seier og Nederlag i din Haand. Vend dit naadige Aasyn til os, dine Tjenere, som fra fjerne Lande og fredelige Boliger er komne hid for at kjæmpe for Frihed, for Sandhed, for dit Evangelium. Giv os Seier for dit hellige Navns Skyld! Amen!" — En ophøiet Følelse af Mod og Fortrøstning fyldte ved disse Ord ethvert Bryst. Enhver var beredt paa at seire eller dø for den hellige Sag, og med disse Følelser kunde Seiren ikke være tvilsom.

Nu begyndte den forenede Hær at sætte sig i Bevægelse. Klokken var omtrent 12, da Tropperne kom indenfor de keiserlige Kanoners Skudvidde. Straks drønede der tre Skud fra Høiden, og Kuglerne fløi susende gjennem Svenskernes Geleder, dog uden at gjøre nogen Skade. Gustav Adolf svarede med tre Skud, af hvilke det første kastede den keiserlige Oberst Baumgarten død til Jorden. Nu fulgte en voldsom Ild fra begge Sider. Gustav Adolf var overlegen med Hensyn til Kanonernes Antal, da han havde henved 100 Stykker, og Torstensson gjorde alt, hvad der stod i hans Magt.

Men Tillys 36 Kanoner var større og havde en fordelagtigere Stilling, saa deres Kugler virkede mere ødelæggende. To Timer varede denne Skydning. Gustav Adolf vilde ikke rykke frem og angribe Tillys sterke Stilling, som denne igjen ikke vilde forlade.

De tykke Støvskyer fra saamange tusinde Mennesker og den svære Krudtrøg drev imidlertid i Ansigtet paa Svenskerne, saa at de, indhyllede ligesom i en fuldkommen Nat, ikke kunde lempe sine Bevægelser efter Fiendens. For at raade Bod herpaa lod Kongen hele Hæren trække sig mere til høire, idet han vilde ved en Svingning skaffe sig Vinden fra Siden istedetfor i Ansigtet. Tilly og Pappenheim saa denne Bevægelse og forstod dens Hensigt. Den sidste fremstilte ivrig Nødvendigheden af at hindre samme og fik tilsidst Tilladelse til med venstre Fløi at drive Svenskerne tilbage. Som et Lyn sprængte han til sine Skarer og rykkede frem. Men da han alt ved tidligere Leiligheder havde erfaret Virkningerne af de svenske Fodfolks Ild og nu paa nærmere Hold opdagede de mellem Rytterne staaende østgøtiske Musketterer, vovede han ikke at gjøre noget Angreb, men trak sig endnu mere mod Vest, red omkring Svenskernes høire Fløi, faldt den i Flanken og tænkte paa denne Maade ligesom at rulle op hele Hæren. Men Kongen, som merkede Hensigten, lod øieblikkelig Rhingrevens Reserve og Baner med den anden Linjes Rytteri gjøre en Svingning til høire og stille sig i ret Vinkel mod den øvrige svenske Hær, men med Fronten lige mod de angribende. Pappenheim stødte først mod Rhingreven, siden mod Finner, Liflænninger og Kurlænninger. En morderisk Fægtning begyndte. Wallonerne styrtede den ene Gang efter den anden med blindt Raseri mod Svenskerne; men disse modtog dem med urokkeligt Mod. Kongen og Baner red opmuntrende og ordnende rundt omkring og sendte desuden til de angrebnes Hjælp ad-

skillige Skarer af Musketterer, hvis Musketild anrettede et forfærdeligt Nederlag blandt Angriberne. Pappenheim opmuntrede sine paa alle Maader, styrtede sig selv ind i Kampen, hvor den var hedest, og fik som sædvanlig det ene Saar efter det andet. Syv Gange gjorde han Angreb, og alle syv Gange blev han kastet tilbage, og den ottende Gang kunde selv ikke han faa sine Folk frem. De kastede sig i vild Flugt ud paa Veiene, som førte til Breitenfeld, og intet kunde mere holde dem tilbage. Hertugen af Holstein med sit Regiment Fodfolk havde ved denne Leilighed fulgt Pappenheim og var saaledes kommen til at skille sig fra det øvrige Fodfolk. Med største Tapperhed tilbageslog han i Begyndelsen det svenske Rytteris Angreb; men da Resten af denne Fløi havde rømmet Marken, blev dette Regiment omringet af Østgøter og Finner; det forsvarede sig til sidste Mand og indtog, udstrakt paa Jorden, den samme Orden, det havde havt under Kampen. Nu fandtes der ingen Fiende mere paa denne Side af Slaget.

Omtrent samtidig med Pappenheims Angreb begyndte paa den østre Side en livlig Kamp mellem Sachsere og Kroater, hvorved de første straks begyndte at vakle. Tilly saa, at den afgjørende Kamp ikke længer kunde undgaaes, og vilde derfor ikke lade sine Fløie alene i Ilden. Han marscherede frem med sine seksten store Tertier. Men jo mere de nærmede sig Svenskernes Centrum, desto mere ødelæggende blev ogsaa den Ild, hvoraf de modtoges. Torstensson havde alt i udmerket Stand. Læderkanonerne skjød Skud paa Skud med en for de keiserlige aldeles forbausende Hurtighed; de større Kanoner i Forhold dertil. Bag disse truende Ildsvælg ventede de velbekjendte blaa, gule og svenske Brigader. Tilly vovede ikke det farlige Angreb, men drog til høire mod Horn og Sachserne. Den dengang endnu tappert kjæmpende Pappenheim blev herved aldeles forladt.

Man har gjættet paa forskjellige Aarsager, dels Tillys Misundelse, dels en hemmelig Lyst hos ham til i det længste at undgaa Striden med den frygtede Gustav Adolf, dels, og det er vel det rimeligste, Haabet om snart at faa jaget Sachserne paa Flugt og siden saameget lettere at overvælde Svenskerne, naar de stod alene.

Det syntes i Begyndelsen ogsaa, som om denne Plan skulde lykkes. Tilly og Fürstenberg angreb i Forening den sachsiske Hær, Regimenterne Kronberg og Schønberg i Spidsen. Ved Schønbergs Anfald kastede den sachsiske Hestgarde sig straks paa Flugt. Kronberg styrtede mod et andet Regiment, nedskjød med egen Haand dets Oberst og jagede med sine **Uovervindelige** hele Rytterhoben paa Flugt. Den sachsiske Fodgarde og Arnheims Hob var de eneste, som gjorde Modstand; med de øvrige Sachsere gik det, som Tilly alt forud havde ytret: „De fløi som Avner over Marken", dog i Flugten plyndrende baade sit eget og Svenskernes Tros. Blandt de forreste paa Flugten var Kurfyrsten selv, som ansaa Slaget for uigjenkaldelig tabt. Først i Eulenburg, to Mil derfra, vovede han at stanse og forfriske sig med et Krus Øl, medens han oppebiede yderligere Efterretninger fra Slagmarken.

Da flere af de keiserlige Regimenter gav sig til dels at plyndre Trosset, dels at forfølge Sachserne, lod Tilly dem strengt befale at ile tilbage til Kampen. „Lad Sachserne løbe," sagde han, „og lad os vende os mod Svenskerne; ellers er intet vundet," og nu kastede hele Hæren sig mod Svenskernes venstre Fløi. For ikke at omringes drog Horn sig noget bagover, men under ihærdig Modstand; han var dog nær ved at fortvile ved Synet af den mangedobbelt sterkere Fiende, hvis Mod derhos var oplivet ved Sachsernes Nederlag. Desuden tog Tilly Sachsernes Kanoner og vendte dem mod Svenskerne, medens Kroaterne holdt paa at omgaa

Flanken og angribe i Siden og Ryggen. Desuagtet tabte Horn ikke Mod og Samling; med største Klogskab ordnede han sit ringe Troppetal, og ikke en eneste blandt disse tapre Krigere tog Flugten. Det var Horns Klogskab og Standhaftighed, som reddede Svenskerne fra det truende Nederlag.

Da nemlig Sachserne var drevne paa Flugt, ilede Arnheim til Kongen med denne slemme Nyhed, og næsten i samme Øieblik kom Teuffel med Underretning om, at hele den keiserlige Hær vendte sig mod Horn. Kongen, som just havde jaget Pappenheim paa Flugt, overlod høire Fløi til Baner og ilede selv til den venstre. Her holdt hele den svage Afdeling paa at svigte under Tyngden af det overlegne Angreb. Oberst Hall laa skudt og med ham næsten hele hans Regiment. Regimenterne Horn, Baudis og Courville led forfærdeligt og drog sig lidt efter lidt tilbage. Endnu stod Kallenbach tilbage i Reserve. „For Guds Skyld hug ind, Kallenbach, hug ind!" raabte Kongen og pegede paa en Aabning, hvor Fienden holdt paa at trænge ind. Regimentet styrtede frem. Allerede ved første Sammenstød faldt Kallenbach gjennemboret til Jorden; men hans Ryttere fortsatte Angrebet med samme Orden, med samme Mod. „Forsvar eder, Gutter," raabte Kongen, „jeg skal straks sende eder Hjælp," og han befalede Teuffel at hente frem nogle Regimenter Fodfolk af anden Linje. Men i samme Øieblik kom en Kugle og kastede Teuffel knust til Jorden. Da ilede Kongen selv til Centrum af anden Linje og sendte derfra Brigaderne Hepburn og Witzthum og siden fra høire Fløi Soop med Vestgøterne til Hjælp for Gustav Horn. Disse Regimenter sluttede op paa Siden af venstre Fløi og kom just i rette Tid for at møde Fienden, da han søgte at omgaa Fløien. Kroaterne styrtede mod Hepburn. Han havde med sig nogle Læderkanoner, skjulte inde i Brigaden. Paa

hans Kommando aabnede Gelederne sig, og en ødelæggende Regn af Kugler kastede Angriberne tilbage. Andre Tropper søgte at trænge frem, men mødtes af en Musketsalve fra alle tre Geleder paa en Gang med en saa rædsom Virkning, at hele Geleder af Angriberne styrtede til Jorden som Græsset for Ljaaen. Men Tillys Krigere veg ikke saa let tilbage. Det blev en Kamp paa Liv og Død, Mand mod Mand, og Regimenterne blandedes i en gruelig Forvirring. Kronbergerne og Baudis's Ryttere brød hver fra sin Side herjende frem over Marken, medens Fodfolket overøste hverandre med ødelæggende Kugleregn. Røgen og Støvet fra hele den øvrige Krigshær dreves af Vinden hen over venstre Fløi og svøbte tilsidst alt ind i saa tykke Skyer, at man neppe kunde skille Ven fra Fiende. Hepburn maatte lade sine Trommeslagere slaa Skottemarschen, for at hans Tropper ikke skulde fare vild i Mørket og komme fra hverandre.

Da Gustav Adolf kom tilbage til høire Fløi, var Pappenheim ganske forsvunden. Kongen lod derfor straks hele Fløien rykke frem og gjorde nu uhindret den Svingning til venstre, hvormed han alt i Begyndelsen havde søgt at undgaa Krudtrøgen. Først stod begge Hærene opstillede ret fra Øst mod Vest. Nu var Gustav Adolfs høire Fløi gaaet frem; den venstre derimod tilbage, saa at Retningen af begge Hære nu var fra Nordost mod Sydvest med lige Fordel af Vinden, især da den ud paa Aftenen drog sig endnu mere vestlig. Ved denne Bevægelse var Gustav Adolf kommen op paa Aasen, hvor Tilly havde efterladt sine Kanoner uden tilstrækkelig Bedækning. Kongen i Spidsen for sit Rytteri, Finnerne forrest, sprængte frem og erobrede efter en kort Kamp Kanonerne, som han derpaa rettede mod Tillys nedenfor paa Sletten staaende Skarer. Nu kom Pappenheim tilbage med nogle Tropper, han havde faaet samlet, og søgte at tage Kanonerne tilbage; men han fandt snart, at dette

var umuligt, og ilede saa ned i Kamptummelen paa Svenskernes venstre Fløi. Endnu havde Wallonerne vedligeholdt Kampen med urokkeligt Mod og Tapperhed; men Svenskernes ligesaa tapre Modstand lod dem merke, at de her havde fundet andre Fiender end dem, de før havde beseiret. En Mængde hidsendte Læder- og andre Kanoner spredte Rædsel og Ødelæggelse i de keiserliges tætte Skarer. Da nu desuden Tillys egne Kanoner begyndte at spille mod de keiserlige, da Kongen selv med den seierrige høire Fløi faldt dem i Siden, da tabte de med Haabet om Seier ogsaa Modet og opløste sig i den vildeste Flugt. Forgjæves søgte Høvdingerne at stanse dem. Pappenheim rasede; fjorten Svensker havde han med egen Haand nedhugget; selv var han fra øverst til nederst bedækket med Saar. Den seiervante Tilly var ude af sig selv af Harme, af Fortvilelse. Hans gamle Graaskimmel blev skudt; han sprang op paa en ny Hest og vilde atter føre sine Tropper i Ilden. Men de lystrede ikke mere. Han bad, han bønfaldt, han truede, han græd af Harme — forgjæves. Opløst var al Orden, al Lydighed. Soldaterne flygtede udover Marken, og Tilly maatte følge dem. Han var nær ved at blive fangen. En Ritmester ved Rhingrevens Regiment, for sin kjæmpestore Vekst almindelig kaldet **lange Fritz**, saa og gjenkjendte den flygtende. Han sprængte efter ham, greb Gubben i Klæderne og befalede ham at overgive sig. Tilly sporede sin Hest og søgte at rive sig løs; men lange Fritz fulgte efter og gav ham med Pistolkolben Slag paa Slag over Hoved, Skuldre og Arme. Den gamle var nær ved at tabe Samlingen, da Hertug Rudolf af Lauenburg fik se dette Optrin. Hastig red han til, jog en Kugle i Hovedet paa lange Fritz og befriede Tilly. De befandt sig nu langt mod Øst, skilt fra de flygtende Tropper; men her mødte Kronbergerne dem, som optog Tilly i sine Rækker og, da hele den øvrige Hær var

paa Flugten, ogsaa, skjønt ugjerne, tiltraadte sit Tilbagetog I god Orden og ligesom ved en Mønstring red de langs efter hele den svenske Fløi, hilste Skotterne med en Salve og fortsatte derpaa sin Marsch paa Veien til Leipzig. Svenskerne lod dem uhindret ride; ingen vilde eller vovede at angribe de Uovervindelige.

Men beskyttede af Støvet og Krudtrøgen var nogle af Tillys ældste og bedste Fodregimenter komne nogenlunde i Behold ud af Striden. Bag Slagordenen ved Kanten af Skoven traf de nogle andre Tropper af Reserven. Slaget var tabt; men disse gamle, seirvante Kjæmper vilde ikke tabe sin dyrt erhvervede Ære. De sluttede sig sammen og holdt Stand mod de forfølgende Svensker. Gustav Adolf med høire Fløi, Aake Totts Ryttere og Smaalænningerne i Spidsen, kastede sig over dem. Striden førtes med den yderste Forbitrelse. Pardon hverken begjæredes eller gaves. Wallonerne forsvarede sig i Døden. Man saa dem med afskudte Ben søge at reise sig paa Stumperne og affyre sine Skud. Andre ,liggende halvdøde paa Marken, løftede afmægtigt sine Sverd for at gjennembore de over dem ridende Svenskers Heste. Nattens Mørke frelste den tapre Levning, som selv havde frelst de gamle Walloners Ære. De drog sig tilbage paa Veien til Leipzig, og Slaget var endt. Det havde varet i fulde fem Timer.

Gustav Adolf, som frygtede ved Overilelse at tabe den vundne Seier, forbød enhver yderligere Forfølgelse af Fienden. Kl. 7 om Aftenen lod han trods Mørkets Frembrud hele Hæren atter opstilles i Slagorden, red selv gjennem Gelederne, takkede alle og enhver, men mest Horn og hans Fløi samt Hepburn med Skotterne. Han befalede Hæren at tilbringe Natten i samme Orden, som de alt indehavde, gik saa med nogle fortrolige til en Marketenter, hvor han forfriskede sig med lidt Mad og Drikke samt med i Hast at

overtænke, hvilke Fordele Protestanternes Sag ved denne Seier havde vundet. „Jeg tror neppe," sagde han tilsidst, „at der findes en større Tilfredsstillelse paa Jorden, end den en General føler efter et vundet Slag." Derpaa lod han til de forreste Geleder trække frem en Vogn, i hvilken han tilbragte denne ligesom den forrige Nat. Morgenen derefter, da han havde faaet tilforladelige Efterretninger om, at de keiserlige var helt og holdent adsplittede, tillod Gustov Adolf sine Tropper at rykke frem for at plyndre Leiren og forfølge Fienden. Men for at bevare saa megen Orden som muligt, inddelte han den fiendtlige Leir i visse Lodder til Plyndring for hvert Regiment. Her fandtes et umaadeligt Bytte i Guld, Sølv og allehaande Kostbarheder, Heste, Telte o. a. m. Ingen blev lodløs; mange fandt saa meget, som de siden tiltrængte for sin Livstid.

Paa Valpladsen laa omtrent 9000 døde; deraf 6300 keiserlige, 2000 Sachsere og 700 Svensker, blandt de sidste Teuffel, Kallenbach, Hall og Tamitz. Syvogtyve Kanoner og over 100 Faner og Standarter blev Seierherrens Bytte.

Først Efterverdenen har fuldkommen kunnet forstaa Følgerne af denne Seier. Samtiden anede den, og ubeskrivelig var den Henrykkelse, som Efterretningen medførte. England, Holland, Danmark jublede høit, Frankrig mere hemmeligt. Svenskerne, berusede af Ære og Stolthed, følte sig for første Gang som de, der havde Sæde og Stemme blandt de europæiske Folkeslag. Men mest af alle glædede sig de tyske Protestanter, som saa længe, saa haardt og uretfærdigt havde været undertrykte. Nu endelig, efterat saa mange andre Forhaabninger var blevne skuffede, syntes den rette Befrier at være kommen. Den almindelige Henrykkelse gav sig Luft paa tusinde Maader. Gustav Adolfs Billede prægedes overalt paa Skuemynter, Kobberstik, ja paa selve Tapeterne; det fandtes i hvert Hus, hvert Hjerte, elsket, æret,

tilbedt som paa en Gang Sandhedens, Mildhedens og Kraftens Helt. Vers og Skrifter i hundredevis udgaves til hans Pris. Paa forskjellige Maader ytrede man sin Henrykkelse og kaldte ham: **Den nye Gideon, Helten fra Norden, den nordiske Løve, Nordstjernen** osv.

Dagen efter Slaget kom Kurfyrsten af Sachsen tilbage, hjertelig glad over den uventede Seier, men ikke mindre forlegen og skamfuld over sin og sine Troppers Feighed. Han frygtede for Gustav Adolfs Bebreidelser og begyndte at fremstamme nogle Undskyldninger. Kongen afbrød ham og sagde: „Lad os ikke tale om det! Eders Durchl. har alt under vore Overveielser i Düben mere end tilstrækkeligt lagt eders uforfærdede Mod for Dagen og netop ved den Bestemthed, I der viste, skaffet mine Tropper Anledning til at vinde vor Seier igaar." Kurfyrsten blev ude af sig selv af Henrykkelse over denne Skaansel, dette Ædelmod. „Aldrig i Verden skulde han glemme hverken Kongens frelsende Hjælp eller hans venskabelige Opførsel. — Stol paa mig," sagde han tilsidst, „stol fuldt og fast paa mig, paa min og mine Venners Stemmer til Keiserkronen, hvis eders Majestæt skulde attraa samme." Gustav Adolf lo og takkede for Løftet.

Efter Slaget blev de sachsiske Stæder befriede, og derunder flere adspredte Hobe af Tillys forrige Hær dels nedhuggede, dels gjorte til Fanger; her som overalt gik den største Del af de sidste over og tog Tjeneste hos Gustav Adolf, saa at denne 6 Dage efter Slaget havde 5000 Mand mere i sin Hær end før samme. Tilly derimod, som, da han var kommen til Sans og Samling igjen efter sine mange Saar og Fortvilelsen over det tabte Slag, forgjæves ventede at se sine spredte Tropper samle sig om sin gamle Feltherre, forenede sig i Begyndelsen af Oktober med Fugger og Altringer, hvorpaa han marscherede op og ned i den nederrhinske

Kreds, forgjæves søgende en Anledning til med Fordel at angribe Kongen og udslette Skammen af det lidte Nederlag.

Niogtyvende Kapitel.

Gustav Adolfs Tog til Franken.

Da Sachsen var renset for de keiserlige, samlede de protestantiske Fyrster sig om Gustav Adolf for at overlægge om Maaden, hvorpaa Krigen skulde fortsættes. To Forslag bragtes paa Bane; det ene, gjennem Sachsen, Bøhmen og Østerrige at marschere lige paa Wien, paa hvilken Vei man liden eller ingen Modstand ventede; det andet, at forfølge Tilly og hindre ham fra at samle nogen ny Hær. Begge Dele havde sine Fordele og sine Mangler; begge var lige nødvendige. Det bestemtes derfor, at den sachsiske og den svenske Hær skulde skilles og gaa hver sin Vei. Kurfyrsten foreslog, at Gustav Adolf skulde angribe Bøhmen og Østerrige, medens Sachserne forfulgte Tilly. Mange har baade dengang og senere dadlet Gustav Adolf, fordi han ikke antog dette Forslag, og man har paastaaet, at han i saa Fald let havde kunnet trænge gjennem de værgeløse østerrigske Arvelande, erobre Wien og der foreskrive Keiseren Fredens Vilkaar. Gustav Adolfs Modgrunde var følgende: først, at naar man kjendte lidt til Keiser Ferdinands ihærdige Karakter, maatte man have al Grund til at tro, at han ikke engang ved Tabet af Wien skulde lade sig skræmme til en ufordelagtig Fred; han vilde blot drage sig tilbage, samle nye Hære og stænge Tilbageveien for Kongen. Ligesaa var der al Grund til at frygte, at Tilly snart vilde drage Forsterkninger til sig og med dem kanske altfor let overvælde Sachserne og tage Svenskerne i Ryggen. Endelig var det Kon-

gen meget magtpaaliggende at befri de protestantiske Fyrster og Folk i det sydvestlige Tyskland og med deres Magt forøge sin egen samt berøve Keiseren de rige Hjælpekilder, som tilflød ham, saalænge han spilte Mester i disse Egne. Det blev derfor besluttet, at Kurfyrsten skulde trænge ind i Bøhmen, Gustav Adolf derimod marschere efter Tilly. „Jeg skal forfølge," sagde han, „den gamle Korporal lige til Verdens Ende."

I Overensstemmelse med denne Beslutning ordnede Kongen sine Anliggender og Tropper. I Meklenburg skulde Aake Tott føre Befalingen og trænge frem mod Hamburg og Bremen, i Brandenburg Lesslie og Hamilton. Thurn skulde følge Kurfyrsten til Bøhmen for der at opsøge sine gamle Venner. Der sendtes Bud til Axel Oxenstjerna, at han fra Preussen skulde begive sig til Vesttyskland for at understøtte Kongen ved Ledelsen af det hele.

Den 17de September satte Gustav Adolf sig i Bevægelse med Hæren, dog saaledes at han ikke fulgte Tilly mod Nordvest, for ikke at føre Krigens Byrder over de derværende protestantiske Lande, men istedet derfor besluttede at drage nedad Franken og besøge de rige, af Krigen endnu skaanede katolske Bispedømmer Bamberg, Würtzburg og Mainz. Han marscherede derfor gjennem Erfurt over de skovrige Bjergegne, som adskilte Thüringen fra Franken. Da han var kommen ned paa det rige Sletteland henimod Mainfloden, mødte han kun svag Modstand af enkelte Hobe katolske Bønder, indtil han rykkede frem til den rige og mægtige Stad Würzburg, Hovedstaden i den frankiske Kreds og Sædet for en katolsk Erkebiskop, der tillige var regjerende Fyrste over den omliggende Egn. Ved Rygtet om Gustav Adolfs Ankomst var han selv flygtet, men havde efterladt en Besætning af 1500 Mand til Stadens og Slottets Forsvar. Den første var der ikke tale om at forsvare; men Slottet var fast, og Be-

sætningen værgede sig med største Tapperhed. Da imidlertid Efterretningen kom, at Tilly med sin nye Hær nærmede sig til Undsætning, var Gustav Adolf bestemt paa at erobre Slottet, det koste, hvad det vilde, for ogsaa i disse Egne at have et fast Støttepunkt, og nu kunde intet modstaa Svenskernes voldsomme Angreb. Besætningen blev for største Delen nedhuggen, og et uhyre Bytte blev Seierherrerne til Del. Blandt andet bemægtigede Kongen sig her en ualmindelig stor og værdifuld Bogsamling, som han skjænkede til Upsala Universitet.

Den af Tilly imidlertid samlede Krigshær var næsten en halv Gang større end Gustav Adolfs. Den gamle Feltherre havde ført den over Mainfloden nedad det sydlige Franken, hvor han truede den protestantiske Stad Nürnberg med Magdeburgs Skjæbne. Men ved Underretningen om Kongens Angreb paa Würzburg ilede han til denne Stads Undsætning. Han kom for sent; thi baade Staden og Slottet var alt erobret. Dog var hans Fremrykning en betænkelig Sag for Kongen, der var altfor svag til at staa ham imod, efterat han havde sendt Horn med 10,000 Mand østover mod Bamberg. Han samlede imidlertid alle de Tropper, han ihast kunde faa fat paa, og ilede til Ochsenfurt, hvor han ventede, at Tilly skulde gaa over Floden. Denne kom ogsaa og begyndte en Skjærmydsel. Gjerne havde han villet angribe Kongen og saaledes slukke sin Harme over alle sine senere Tab; men Kurfyrsten af Bayern, som begyndte at tvile paa Tillys Lykke eller Dygtighed, havde forbudt ham at vove sig i Slag, hvis han ikke var fuldkommen sikker paa Seiren. Han turde saaledes ikke vove det farlige Forsøg i Fiendens Paasyn at gaa over Floden, men maatte trække sig tilbage. „Er jeg da dømt til," sagde han sukkende, „at bære Skjændselen af dette Nederlag med mig lige i Graven?"

Efter Würzburgs Erobring og Tillys Tilbagetog faldt

hele den frankiske Kreds i Kongens Vold og maatte sverge ham Troskab og Lydighed. Katolikerne fik beholde fri Religionsøvelse. „Jeg er kommen," sagde Kongen, „for at befri mine Medmennesker, ikke for at lægge dem i nye Baand eller tvinge deres Overbevisning. En ny Sko, om den end er bedre, klemmer dog i Begyndelsen." Katolikerne ligesom alle de andre Indbyggere af Kredsen beskyttedes mod al Voldsomhed fra Soldaternes Side; dette vandt ham alles Hjerter, og snart herskede den bedste Forstaaelse mellem Indvaanerne og den fremmede Hær.

Medens Tilly lagde sine Tropper i Vinterkvarter, saaledes at han dannede en Vagt for de bayerske Arvelande, tiltraadte Gustav Adolf i egen Person Toget ned imod Rhin, hvor de tre geistlige Kurfyrster af Mainz, Trier og Køln nu var uden al Understøttelse. Torstensson førte det grove Artilleri paa store Pramme ned ad Main; Kongen selv med Hæren fulgte Stranden. Toget skred frem uden Modstand, overalt modtaget med Høitideligheder og almindelig Glæde. Det overvættes pragtfulde Slot Aschaffenburg, Residentsen for Erkebiskoppen af Mainz, aabnede sine Porte uden Modstand. Omgiven af sine Høvdinger stod Gustav Adolf længe og besaa den skjønne Bygning. Tilsidst udbrød han: „Jeg har dog en væsentlig Anmerkning at gjøre mod hele Slottet, nemlig at det ikke er bygget paa Trinser, saa det kunde rulles til Stockholm." Fra Aschaffenburg marscherede han lige til Frankfurt am Main. Borgerskabet i denne Stad bad sig fritaget for det tiltænkte Besøg, beraabende sig paa den Troskabsed, de havde svoret Keiseren og Erkebiskoppen af Mainz. Idetmindste bad de om Neutralitet, som var aldeles uundværlig for den Handel, hvorpaa Stadens Velfærd beroede. Kongen svarede, „at Keiseren ved at bryde sine egne Løfter forlængst havde løst dem fra deres Ed. Gustav Adolf, som Besidder af Aschaffenburg, var nu i Virke-

ligheden Erkebiskop af Mainz og kunde saaledes løse dem fra den anden Ed. Neutralitet," tilføiede han, „er et Ord, jeg slet ikke liker, allermindst i Kampen mellem Lys og Mørke, mellem Frihed og Trældom, og det forbauser mig, at Frankfurts protestantiske Borgerskab taler om særskilte Fordele, hvor det gjælder det almindelige Vel, — at de endog blot kan tænke paa Markeder og Handel, hvor Spørgsmaalet er om deres Trosbekjendelse og evige Salighed." Toget fortsattes; men snart mødte han nye Sendebud med samme Erinde. Høiligen opbragt svarede Kongen: „Hils Borgerne, at jeg agter at holde, hvad jeg har lovet, nemlig at beskytte deres personlige og tidligere Privilegier, men kun paa den Betingelse, at de øieblikkelig aabner sine Porte; thi jeg har ikke Tid til at vente. Jeg har faaet ret paa Nøglerne til alle Stæder ligefra Østersøen og hid, og det skal vel ogsaa lykkes mig med Staden Frankfurt." Han fulgte lige i Hælene paa Sendebudene og stod, længe før Borgerne ventede det, med hele sin Hær udenfor Staden og fordrede uden Ophold at blive indladt. Forfærdet sendte Magistraten straks de forlangte Nøgler, og omgiven af Fyrster, Høvdinger og Hær holdt Kongen sit høitidelige Indtog i Staden. Hans Middag anrettedes paa Slottet Braunfels og det i den samme Sal, hvor Keiseren efter Kroningen pleiede at holde Maaltid. Flere Fyrster sluttede sig her til ham, og tilsidst kom Landgreven af Hessen med 8000 Mand. Saaledes forsterket drog han videre mod Rhin og besluttede ved den lille Stad Oppenheim at foretage Overgangen over denne Flod.

Det var den 6te December 1631, at Svenskerne ankom til dette Sted. Det saa i Begyndelsen helt betænkeligt ud. Kuglerne fra Oppenheim paa den anden Side bestrøg hele Strandbredden, og alle Egnens Baade og Fartøier var dels nedsænkte, dels bragte over til den anden Bred og henlagte under Oppenheims Kanoner. Kongen tabte dog ikke Mo-

det. En Fisker angav Stedet, hvor der var nedsænket to større Fartøier, som straks blev optagne og satte i brugbar Stand. I en liden Eke, som man fik fat paa, roede Kongen i Mørkningen selvfjerde over Strømmen, undersøgte den modsatte Side og var heldig nok til at komme uskadt tilbage. Natten tilbragtes paa den aabne Strandbred i Blæst og Sne, uden Ly mod Vinden ligesaalidt som mod de fiendtlige Kugler. Kl. 6 følgende Morgen overførtes Nils Brahe med 300 Mand af gula Regementet. Neppe havde de faaet Tid til at gjøre en Forhugning, før det spanske Rytteri styrtede frem. Striden blev haardnakket; Spanierne var overlegne i Antal og Bevæbning; men Brahe med sine gula Gossar forsvarede sig som Løver og tilbageslog to Angreb, dog ikke uden Tab og Frygt for tilsidst at maatte bukke under for Mængden. Tilsidst kom dog ogsaa de blaa og grønne Regimenter over; Spanierne tog Flugten, og de øvrige Tropper iverksatte uden Hindringer den farlige Overgang. At en Hær midt under Fiendens Øine gaar over Rhinfloden, er en til alle Tider og under alle Forhold ganske ualmindelig Ting; endnu ualmindeligere, naar man erindrer, at de stridende her var Svensker og Spaniere, begge Folk fra de yderste Ender af Europa, som mødtes her i Midtpunktet af samme. Gustav vilde forevige Mindet om dette mindeværdige Optrin og lod paa det Sted, hvorfra Overgangen skede, opføre en høi, firkantet Søile. Paa Toppen anbragtes den gøtiske Løve med Sverd i Haand og Hjelm paa Hovedet, Blikket og Sverdet rettet mod den ligeoverfor liggende Flodbred.

Fra Oppenheim marscherede Gustav Adolf uden Ophold mod Mainz. Erkebiskoppen forlod vel selv Staden, men efterlod til dens Forsvar 2000 Mand under Spanieren De Silva. Han havde forud spurgt, om denne Styrke ogsaa var tilstrækkelig. „Det høres paa Spørgsmaalet," svarede Spanieren, „at eders Durchlaut. er en aandelig Mand, men

ingen Krigsmand. Med disse 2000 Mand paatager jeg mig at forsvare Staden, om det saa var mod tre Konger af Sverige." Kong Gustav Adolf af Sverige rykkede frem, og efter tre Dages Forløb maatte De Silva overgive Staden i hans Vold.

Den 9de December 1631, paa sin 37te Fødselsdag, feirede Kongen sit høitidelige Indtog. Byttet var stort; 80 Kanoner, 600 Centner Krudt og 70,000 Rdlr. i Brandskat. Svenskerne havde ved Erobringen ikkun havt lidet Tab. Men som sædvanlig havde Kongen blotstillet sig selv som den simpleste Soldat. En Kanonkugle borttog hans Hofsvend ved hans Side. Den hollandske Gesandt, der tilfældigvis var tilstede, mindede Kongen om Nødvendigheden af „at være mere varsom om sit eget kostbare Liv; han burde blot udkaste Planen og overlade Udførelsen til sine Høvdinger". „Min Hr. Ambassadør," svarede Kongen, „man erobrer ikke Stæder med at tegne Cirkler paa Bordet i sit Kammer. Er Skolemesteren borte, saa lægger ogsaa Skolegutterne Bogen bort." — Efter Erobringen af Mainz lagde Kongen sine Tropper i Vinterkvarter og valgte for sin egen Person sit Ophold i Frankfurt am Main.

Tredivte Kapitel.

Gustav Adolf i Frankfurt.

Det var nu ved Jul 1631 halvandet Aar siden Gustav Adolf steg i Land i Tyskland, og i dette Tidsrum havde han kjæmpet og seierrig gjennemvandret Pommern, Brandenburg, Sachsen, Franken og Landene ved Rhin. Hans seierrige Vaaben var udbredte over den største Del af Tyskland.

I Bøhmen var Sachserne trængte ind og havde erobret Prag. Mod Schlesien stod Alexander Leszlie paa Vagt. I Meklenburg herskede Tott. I Nedre-Sachsen kjæmpede Baner mod Pappenheim. Horn i Franken og Hertug Bernhard af Weimar i Elsas erobrede den ene Fæstning efter den anden. I Frankfurt, Midtpunktet i det vestlige Tyskland, sad Kongen selv sysselsættende sig med vigtige Underhandlinger og Ledelsen af det hele.

I det forløbne Aar havde Kongen uophørlig jaget fra den ene Seier, fra den ene Erobring til den anden. Nu fik han for første Gang staa en Stund stille og nyde de rige Frugter af sine Bedrifter. Omkring ham dannede sig snart et glimrende Hof. Her saaes, foruden hans egne berømmelige Krigere og Venner, fem selvstændige tyske Fyrster, en stor Skare Rigsgrever og Herrer og ikke mindre end tolv eller tretten Sendebud fra fremmede Magter, alle udrustede paa det prægtigste; tilsidst Axel Oxenstjerna fra Preussen, Kong Frederik af Bøhmen og Dronning Maria Eleonora fra Sverige. Hver Dag ankom Ilbud saa fra den ene saa fra den anden af Kongens Underhøvdinger, næsten altid med glade Budskaber om vundne Seire og erobrede Fæstninger. Midt i denne glimrende Verden stod Kongen som det Centrum, hvorom alt bevægede sig, beundret og elsket af alle. Især forstod han ved sit venlige og nedladende Væsen at vinde de lavere Klassers Kjærlighed. Frankfurts Borgere gik hjem, aldeles henrykt af Glæde, naar den store, af hele Europa beundrede Helt havde stanset paa Gaden og med løftet Hat og mildt Aasyn sagt dem nogle venlige Ord. Hans strenge Krigstugt forøgede end mere deres Beundring og Hengivenhed især i Sammenligning med Tillyanernes Grusomhed og Vold. To Soldater, som havde forbrudt sig, blev hængte, og de øvrige forholdt sig ordentlig. Selv Jesuiterne talte med rosende Ord fra Prædikestolene om denne

beundringsværdige Hær. Den ved nogle indtrufne Omstændigheder fremkaldte Mistanke om hemmelige Anslag mod den elskede Fyrstes Liv forøgede, som naturligt var, end mere den almindelige Hengivenhed. Man fik nemlig vide, at seks Jesuiter i Augsburg havde forpligtet sig med Ed til at myrde Kongen. Desuagtet vilde han ikke anvende nogen Forsigtighedsregel; den kongelige Bolig stod fremdeles som før aaben for hvemsomhelst. Men en Aften fandt Vagten en ukjendt Person gjemt i Kongens Sengkammer. Han blev greben, undersøgt og befunden at være en katolsk Prest fra Antwerpen, som havde en Dolk gjemt under sine Klæder. Sagen vakte baade Opsigt og megen Ængstelse, og man forestillede Kongen Nødvendigheden af at sørge bedre for sin personlige Sikkerhed. „Nei," svarede Gustav Adolf, „en Konge kan ikke leve indesluttet i en Æske. De Onde har ei heller Magt som Vilje, og Tillid til Gud er bedre end den bedste Livvagt. Derfor holder jeg ikke Faren for saa stor, ei heller Tabet, om Anslaget endog skulde lykkes. Den Alvise ved nok, hvorlænge han vil benytte min svage Arm, og falder jeg, saa vil han opreise et andet mægtigere og værdigere Redskab. Hans store Verk er ikke afhængigt af et forgjængeligt Menneskeliv."

Kongens næsten vidunderlige Lykke, hans glimrende Anseelse og den sjeldne Forening af Fyrsternes og Folkenes lige oprigtige og levende Hengivenhed fremkaldte snart Gisninger og Rygter om hemmelige og høiere Hensigter. „Kongen," sagde man, „tragter efter Keisertronen, enten over hele Tystland eller idetmindste over den protestantiske Del." Man tænkte sig, at Muligheden skulde fostre Attraaen ligesaavel hos Gustav Adolf som hos Mængden af Mennesker. Hans Uvenner raabte høit om saadanne egennyttige Planer; hans Venner hviskede derom med Frygt eller Haab efter enhvers forskjellige Anskuelser. Smigrere lod Ord falde, som pegte

i den Retning, i Haab om derved at gjøre sig behagelig. Man opfriskede et gammelt Ordsprog, at „den som et helt Aar tilende har Frankfurt am Main i sin Magt, han er ogsaa Indehaver af hele det romerske Rige." En anden bemerkede, at „Kongen havde i sin Magt baade Nürnberg, hvor Keiserkronen opbevares, og Frankfurt, hvor den paasættes." En tredie lignede ham med Alexander, „i Henseende til hans mange og hurtige Seiervindinger; jeg haaber," tilføiede han, „ogsaa i Henseende til Udstrækningen af det nye Herredømme." Kongen trak paa Smilet og sagde: „Saa ærelysten er jeg dog ikke. Jeg tænker at lade mig nøie med det Stykke Land, som ligger mellem Østersøen og Rhinfloden". Ingen kunde skjønne, om denne Ytring var Spøg eller Alvor. Sine fremtidige Planer holdt Kongen dybt skjulte i sit eget Bryst.

Trods det sluttede Forbund nærede Gustav Adolf en heftig Uvilje mod Frankrige, dets Hof og Regjering, og navnlig mod Richelieu, jo mere hans Blik trængte ind i denne Ministers troløse, jesuitiske Statskunst. Franskmanden underhandlede nemlig samtidig baade med Sverige og med dets Fiende Bayern; med Keiseren sluttede han Fred i Italien, men forpligtede sig samtidig til at understøtte Sveriges Angreb paa den samme Fyrste; han forfulgte Protestanterne i Frankrige, men beskyttede dem i Tyskland, stedse søgende sin egen Fordel i Staternes Uenigheder. Denne falske og uædle Færd kunde ikke andet end vække Foragt og Afsky især hos en Mand af Gustav Adolfs Karakter. Det syntes ham ofte, som om et Forbund med en saa underfundig Mand som Richelieu maatte være en Forbrydelse mod det hellige Hverv, han havde paataget sig. Naar han nu endog merkede, hvorledes den samme Richelieu søgte at lede den svenske Hær efter sine særlige Planer og Fordele, blev han end mere fortørnet. Alene den tvingende Nødvendighed, Trangen til de

franske Dukater, kunde formaa Kongen til at fortsætte Forbundet. Ogsaa Richelieu paa sin Side havde tungt nok for at bevare sin Plads og den engang indslaaede Retning. Til hans Konge Ludvig den 13de kom der nemlig fra de katolske Fyrster den ene Budstikning efter den anden med høi og bitter Klage over den Understøttelse, han ydede den kjætterske Gustav Adolf. De forsikrede ham, at denne Fyrste omgiktes med ikke ringere Planer end aldeles at udrydde Katolicismen; hans Nærmelse mod Rhinen viste jo noksom hans Hensigt at understøtte de franske Protestanter eller Hugenotterne; de bad og besvor derfor Kong Ludvig at afstaa fra en saa fordærvelig Politik. Ludvig vaklede, og det var ikke uden stor Vanskelighed, at Richelieu kunde formaa ham til at udføre sin engang fattede Beslutning. Men da Gustav Adolf nu virkelig gik over Rhinfloden og erobrede Mainz, begyndte Richelieu selv at blive urolig. Han fandt, at Svenskerne nu rykkede ham for nær ind paa Livet, og frygtede snart hos Gustav Adolf en lige saa farlig Overvægt som før hos Keiser Ferdinand. Han begyndte derfor at lægge Kongen den ene Hindring iveien efter den anden, og Pengeforsendelserne indløb mere og mere ujevnt. Gustav Adolf merkede hans Mistillid og foreslog at hæve denne ved en Sammenkomst mellem begge Kongerne. Ludvig vovede ikke at udsætte sig for Sammenligningen med en Herre af Gustav Adolfs Egenskaber; han undskyldte sig med sin daarlige Helbred, men tilbød at sende Richelieu i sit Sted til Mødet. „Velan," svarede Gustav Adolf, „saa skal jeg ogsaa sende en af mine Ministre." Og der blev intet Møde af. Richelieu tilbød sig at udruste en Hær til Gustav Adolfs Hjælp og med denne at besætte Elsas. Hensigten var tydelig nok at bemægtige sig dette Landskab og om muligt høste endnu større Frugter af Svenskernes allerede vundne Seire. Gustav Adolf afslog Forslaget. „Tystland," sagde han, „kan

ikke føde to saa store Hære; desuden er de franske Tropper der overflødige; jeg paatager mig nu alene at beskytte dette Rige. Vil Kong Ludvig understøtte den fælles Sag, saa maa han angribe Spanien og sysselsætte dets Hære ved Pyrenæerne. — Jeg er," tillagde han i Harme, ikke Tysklands „proditor" (Forræder), men dets „protector" (Beskytter)." Spændingen blev større og større. Den franske Gesandt fremviste engang ligesom truende en lang Liste over Frankriges Hære tilligemed en Beregning over, hvor snart de kunde være i Tyskland. „Det er et unødigt Besvær at føre dem til Tyskland," sagde Kongen; „jeg kan møde dem ved Paris; jeg kjender ligesaa godt Veien did som til Wien." Richelieu fortsatte sine hemmelige Rænker, og man fik vide, at han havde givet Bayern Løfte om Beskyttelse endog mod Gustav Adolf selv. Forbitret udbrød denne: „Jeg skal med mine Svensker gaa til Paris og jage væk den underfundige Munk." — „Det er unødigt Besvær at gaa til Paris," svarede den franske Gesandt; „Munken skal ganske vist have den Ære at møde eders Majestæt paa Grænsen i Spidsen for 100,000 Mand." Det var ikke langt fra, at Uvenskabet var gaaet over til aabenbar Krig. Fælles Frygt og Fordel hindrede Udbrudet.

Allerede straks efter Slaget ved Breitenfeld havde Gustav Adolf kaldt Axel Oxenstjerna til Tyskland. Denne begav sig straks paa Veien, men naaede ikke frem til Hæren før i Frankfurt. Da han nærmede sig, sendte Gustav Adolf ham sin egen Vogn imøde og modtog med hjertelig Glæde sin prøvede Ven. Næsten hele den første Dag og en god Del af de følgende tilbragte han i hans Selskab under Samtaler, hvortil ingen anden blev Vidne. Men da Oxenstjerna i det første Møde lykønskede Kongen med hans vundne Seire, skede det med det betydningsfulde Tillæg, at „han hellere havde baaret frem denne Lykønskning i Wien end i Frank-

furt". Oxenstjerna mente nemlig, at Kongen efter Slaget ved Breitenfeld burde have marscheret lige mod Wien istedetfor at vende sig mod Vest. Gustav Adolf anførte sine Grunde, og Oxenstjerna taug; thi Sagen var nu engang gjort; men endnu længe efter Kongens Død ytrede han flere Gange samme Overbevisning. Forøvrigt vedblev der at herske det samme fortrolige og venskabelige Forhold mellem begge de store Mænd nu som før. Gustav Adolf skjænkede Oxenstjerna den betydelige Bogsamling, som han havde erobret fra Erkebiskoppen af Mainz, og Oxenstjerna bestemte den som Gave til det nyoprettede Gymnasium i Westeraas. Men Fartøiet, som førte det over Østersøen, led Skibbrud, og hele den kostbare Samling gik tabt.

Atten Maaneder var nu forløbne, siden Gustav Adolf forlod Sverige, og for hver Maaned forøgedes som sædvanlig hans Dronnings Længsel. Allerede om Sommeren 1631 reiste hun over til Pommern i Følge med betydelige Forsterkninger. Hertug Bogislaus vilde feire hendes Ankomst med Baller og glade Fester. Men Maria Eleonora frabad sig alle saadanne Tilstelninger. „Disse sørgelige Tider," sagde hun, „kræver hellere Bods- og Bededage end Skuespil og Fester. Hvor kan jeg desuden nyde nogen Fornøielse, naar jeg hvert Øieblik tænker paa de Farer, for hvilke min høie Gemal er udsat." Hendes levende Ønske om at komme til Kongen kunde dog for det første af let begribelige Grunde ikke tilfredsstilles, og først da Gustav Adolf var gaaet i Vinterkvarter, lod han sin Gemalinde kalde til sig. Overalt paa Veien mødte hun Gjenlyd af Folkets Beundring og Kjærlighed til hendes elskede Helt. Kongen red hende imøde til Hanau. Maria Eleonora kastede sig til hans Bryst og omfavnede den elskede med det Udraab: „Nu er endelig den store Gustav Adolf fangen." I Forening holdt de Indtog i Frankfurt, hvorefter flere Dage tilbragtes

med festlige Glæder, og Kongen fæstede om sin skjønne Gemalindes Lokker et glimrende Diadem af umaadeligt Værd.

Enogtredivte Kapitel.

Gustav Adolfs Tog til Donau og Træfningen ved Lech. Tillys Død.

Under dette Gustav Adolfs Ophold i Frankfurt var der ofte blevet indledet Fredsunderhandlinger, men uden Frugt. Frankrige, som havde naaet sin Hensigt, Keiserens Ydmygelse, og som nu frygtede en ny og farligere Medbeiler i Gustav Adolf, var maaske den eneste, som oprigtig ønskede Fred. Keiseren haabede gjennem sine nye Rustninger snart at gjenvinde sin tabte Overvægt, og Gustav Adolf vilde ikke høre Tale om Fred, førend Katolikerne var saa svækkede, at de ingen Skade mere kunde gjøre. Man rustede sig saaledes til et nyt Felttog; begge Partier mente, at dette skulde blive afgjørende, og anstrengte sig derfor af alle Kræfter. Gustav Adolf med sine Forbundsfæller havde omtrent 100,000 Mand Fodfolk og 40,000 Mand Ryttere. Keiserens og Katolikernes Rustninger var endnu større.

Allerede i Midten af Februar 1632 begyndte Kongen at sætte sig i Bevægelse og fuldendte Erobringen af de faste Pladse i Trakterne om Mainz. Da dette Sted saaledes kunde ansees temmelig sikret, efterlod han der sin Dronning tilligemed Axel Oxenstjerna, hvem han overdrog Bestyrelsen af Rhinlandene og de Tropper, som der blev forlagte. Selv marscherede han med Hovedstyrken tilbage til Franken, for at møde Tilly, som nu var brudt op fra sit Vinterkvarter og havde vendt sig mod Bamberg. Her var Gustav Horn bleven overrasket og havde lidt et ikke ubetydeligt Tab. Dette

vakte Gustav Adolf Harme, og han besluttede at straffe Tillys Dristighed og muligens med det samme faa Leilighed til at trænge ind i selve Bayern. Han forenede sig derfor med Gustav Horn og Johan Baner, og i Spidsen for 40,000 Mand skyndte han sig at naa Tilly, som af Kurfyrsten af Bayern havde faaet Befaling til at trække sig tilbage og indtage sin Stilling bag Floderne Donau og Lech, der som brede Grave omgav og beskyttede Bayern. Tilly maatte adlyde, gik over Donau og afbrød alle Broerne over denne Flod med Undtagelse af Broen ved Donauwørth, i hvilken Stad han indlagde en sterk Besætning under Hertug Rudolf af Lauenburg.

Paa dette Tog kom Gustav Adolf til Nürnberg, en af Tysklands fornemste Stæder. Indbyggerne var her, ligesom i de fleste frie Rigsstæder, ivrige Lutheranere; men med stigende Angst havde de nu i flere Aar seet, hvorledes den lutherske Lære hos Naboerne var bleven udryddet. Hidtil var Nürnberg sluppen fri; men Indbyggerne ventede hvert Aar det truende Slag. Da Gustav Adolf optraadte paa Tysklands Jord, opgik ogsaa for dem en ny Morgenrøde, hvis Løfte om bedre Tider med hvert nyt Seiersbudskab mere og mere bekræftedes, og eftersom Befrieren nærmede sig, blev deres Glæde stedse mere levende. Nu kom han i egen Person til deres Stad, og det ikke i Spidsen for en truende Hær, thi denne lod han drage forbi, men alene, ligesom paa et Besøg, omgiven af sine Høvdinger og Tysklands befriede Fyrster. Raadet og de fornemste af Indbyggerne gik ham imøde for at bringe ham Stadens Nøgler, Gaderne vrimlede af jublende Skarer, Vinduerne af Tilskuere med viftende Tørklæder og klappende i Hænderne. Alles Blik var fæstet paa den seirende Helt, som venlig hilsende red frem gjennem Folkeskaren. Nu endelig, da han stod midt iblandt dem, ansaa de sig sikre. Klokkernes og

Kanonernes Lyd samt Mængdens Glædesskrig hilste Kongen ved hans Indtog, medens mangt et Øie under tause Taarer takkede Kongernes Konge for den vundne Frelse.

Da Gustav Adolf var stegen af i det ham anviste Palads, indtraadte Raadet og frembar kostbare Gaver, bestaaende i betydelige Pengesummer og rige Forraad til Hæren, desuden to af Sølv særdeles smukt arbeidede Himmel- og Jordglober til „Forsvareren af Jordens Frihed og Himlens Lys". De gamle Raadsherrer var rørte og ikke mindre Kongen selv. „Jeg takker eder," sagde han, „eder og hele eders Stad for disse rige Gaver. De skal altid blive mig kjære ikke blot som kostbare og sjeldne Mesterstykker, men endnu mere som Minder om eders Kjærlighed. Dog kan I ikke give eller love mig noget bedre end Troskab mod vor retfærdige Sag og Standhaftighed i vor hellige Lære. Lad eder aldrig ledes bort derfra hverken ved Trudsler eller Løfter! I har skjænket mig Billeder af Himlen og Jorden; maatte Jorden med dens Rigdomme og Herlighed ikke lokke os bort fra Himlens endnu herligere Gaver! — Gud har sat eder, gode Herrer, til Styrere af denne Stad, hvis Mage i Rigdom og Størrelse jeg neppe har seet. Eders Kald er vigtigt, og mange tusinde Menneskers Ve og Vel ligger i eders Haand. Fra værdige Forfædre har I arvet ikke blot denne deres Værdighed, men ogsaa, som jeg haaber, deres Tænkesæt, saa at I er baade gode Patricier og gode Patrioter og engang for Guds høieste Domstol frimodig kan gjøre Regnskab for eders vigtige Kald. — Vidunderlig har Gud hidtil midt under Farer og Ødelæggelser beskjærmet og bevaret eders Stad. Vidunderlig har han ogsaa til eders Frelse skikket mig til disse Egne, da jeg dog snarere skulde ventet mig at faa se den yderste Dag end at komme til eders Stad. Men ved Siden heraf har han ogsaa i den Skjæbne, som er overgaaet mange af eders Trosfæller, vidnet for eder

om sin straffende Vrede til Advarsel og Vækkelse for eder. — Ikke hver Dag sender Gud eder en saadan Prædikant som idag, en, der ikke alene kan trøste med Ord, men ogsaa hjælpe med Gjerning. Derfor hører mine Ord, og lægger dem paa Hjerte. Langt fra min kolde, men rolige Fædrebygd er jeg kommen hid til eders urolige Lande og det for eders Skyld og for vor fælles hellige Lære. For den har jeg ofret min egen Rolighed, mine fattige Undersaatters Gods, deres Blod, deres Liv, ja mit eget Liv, om saa skulde være Guds Vilje. Saavidt det beror paa mig, skal jeg med Guds Hjælp stride og lide. Men saa besverger jeg og eder ved Guds Barmhjertighed, gjører, hvad eder tilkommer, for den store Gjerning! Værer standhaftige, udholdende! Strider den gode Strid og bevårer Troen, saa skal ogsaa Guds Haand opholde og beskytte eders Stad, eder til udødelig Ære baade i Livet og efter Døden og endelig skjænke eder salighedens uforvisnelige Krans."

Efter Middagen forlod Kongen Staden; men hans ædle Skikkelse, hans hele Optræden, hans varme Ord havde vundet alles Hjerter. Hans Tale til Raadsherrerne blev straks optegnet efter Hukommelsen og læstes snart i tusinde Afskrifter med Henrykkelse og Taarer. Rundtomkring i Stadens mangfoldige Verksteder maltes, tryktes, pressedes, støbtes, indvævedes hans Brystbillede paa tusinde forskjellige Maader, men altid med Udtryk af samme Beundring, samme Kjærlighed, og en af Stadens Lærde havde snart færdig en lang og vidtløftig Stamtavle, hvorigjennem han vilde bevise ,at Gustav Adolf nedstammede fra en af Nürnbergs gamle Borggrever.

Fra Nürnberg vendte Kongen sig mod Donauwørth. Hertug Rudolf havde begyndt at udbedre Stadens Fæstningsverker; men Kongen kom for hurtig over ham. Efter to Dages Beleiring maatte Hertugen tage Flugten. Kon-

gen bemægtigede sig Staden og gik derpaa over den derværende Bro ind i den schwabiske Kreds, hvor han uden Modstand udbredte sine seirrige Vaaben.

Imidlertid havde Tilly forenet sig med Kurfyrst Maximilian og forlagt sine Tropper i det Hjørne af Bayern, som dannes af Floderne Lech og Donau. I denne sterke Stilling og med en Hær af 22,000 Mand haabede Kurfyrsten at kunne stænge Fienden ude iaïfald fra de bayerske Arvelande. Gustav Adolf sammenkaldte sine Høvdinger til et Krigsraad og forelagde dem det Spørgsmaal, om man trods Tillys fordelagtige Stilling skulde forsøge at trænge frem over Floden eller vælge en anden Vei. Meningerne var delte. Gustav Horn holdt paa, at „Kongen burde forlade baade Tilly og Bayern, men derimod drage til Bøhmen for at adsplitte de Tropper, som Wallenstein der havde samlet til Keiserens Tjeneste, og derpaa gjennem Mæhren trænge ind i Østerrige; dette vilde være det sikreste Middel til at tvinge Keiseren til at give efter. Derimod at gaa over den dybe og stride Lech og det lige for Øinene af en sterk og dygtig Fiende vilde altid koste meget Folk, selv om det lykkedes." — Denne Mening tiltraadtes af de ældste og fleste af Høvdingerne, men ikke af Kongen. Han paastod derimod, „at man burde benytte sig af den Forskrækkelse, som havde grebet hele den bayerske Hær, men ikke selv lade sig forskrække af dens store Antal, saameget mere som denne Hær mestendels bestod af Bønder, tagne lige fra Plogen. Donauwørth var et godt Støttepunkt, om Overgangen skulde mislykkes; dog haabede han, at dette ikke skulde behøves; Lykken staar den djærve bi." Horn vedblev at forsvare sin Mening. „Hvad!" raabte Kongen, „vi, som har passeret Oderen, Elben og Rhinen, ja selve Østersøen, skulde vi staa forsagte her ved Lech! Husk paa," tillagde han, „at ofte lykkes de vanskeligste Foretagender, just fordi Modstanderen holder

dem for umulige." Horn taug, de øvrige ligesaa, og Overgangen blev besluttet.

Fulgt af en liden Ryttertrop red Kongen ud for at vælge Stedet for Overgangen. Han fulgte Bredden, dog i nogen Afstand, da Tillys Kanoner fra den anden Side ofte tversover Strømmen skikkede Kugler efter de Svensker, som viste sig. Længe red Kongen forgjæves; thi Floden, som flød lige frem mellem sumpige Bredder, frembrød ingen gunstig Leilighed til Overgangen. Endelig kom han til et Sted, hvor Strømmen gjorde en Bøining, saa der paa den modsatte Side dannedes en Odde eller Halvø, medens den vestlige Flodbred var omtrent 11 Fod høiere end den østlige. Disse Fordele vilde Kongen benytte, men fandt snart, at Tilly, som havde forudseet dette, allerede havde besat den ligeoverfor liggende Bred. Dette ærgrede Gustav Adolf, men afskrækkede ham ikke. „Hør her, Gutter," raabte han til nogle af sine Ryttere, „femti Rigsdaler for den, som skaffer mig sikker Underretning om, hvor dyb Floden er der borte ved Bøiningen!" Rytterne red derhen, men kunde ikke komme Stranden nær for Fiendens Ild. Da traadte en Dragon frem og bad om Lov til forklædt som Bonde at gaa derhen og undersøge Sagen. Kongen samtykkede, red bort og skjulte sine Ryttere og stillede sig selv paa en affides Bakke for i Kikkerten at iagttage, hvad der vilde ske. Om en Stund kom Dragonen ud fra en Gaard i Nærheden, klædt som Bonde og med en lang Stang paa Skulderen. Han gik lige frem til det omtalte Sted og raabte over til de bayerske Soldater og bad dem at hjælpe ham over. Da de ikke kunde opfylde hans Ønske, forsøgte han selv at vade over og gik ud i Strømmen, indtil Vandet stod ham til midt paa Livet, nu og da prøvende Dybden foran sig med Stangen. Da tilsidst Strømmen blev for dyb, stansede han, rystede betænkelig paa Hovedet og gik tilbage igjen. De bayerske Soldater

lo ad hans Forsøg, og en af dem spurgte ham, „om han kunde svømme." „Nei, Landsmand," svarede Bonden. — „Men er du da bindegal, som kan tænke paa at gaa over?" sagde Bayreren; „Floden er 22 Fod dyb." — „Hvoraf ved du det saa vist?" spurgte Bonden. — „Jo," svarede den anden, „for vore Officerer maalte den just igaar." — „Ak," sagde Bonden, „kan ikke nogen af Jer, Landsmænd, gaa imod mig ud i Strømmen og siden med Stangen drage mig over Dybet; jeg skulde gjerne give ham en halv Dukat for Bryderiet." En Soldat kastede Klæderne og vadede ud i Vandet, og Bonden ligesaa, saa at man deraf let kunde se, hvormeget Bunden skraanede paa begge Siderne. Men da Bonden af forstilt Frygt og Uvet bar sig rent dumt ad, svømmede Bayreren over for at hjælpe ham. Nu begyndte Bonden at ramse op lange Historier om sine Ulykker, om hvorledes de slemme Svensker havde ødelagt alle hans Marker osv. Men da hin ikke vovede for anden Gang at begive sig ud paa Dybet, og den nøgne Bayrer begyndte at fryse, svømmede den sidste tilbage igjen og overlod Bonden til sin Skjæbne. Denne vendte tilbage, som det lod til, ganske fortvilet; men snart efter opsøgte han Kongen og gav ham de modtagne fuldstændige Underretninger. Gustav Adolf gjorde ham paa Stedet til Kvartermester ved Rytteriet og skjænkede ham desuden 100 Rdlr. til sit Udstyr som saadan.

Nu begyndte man straks paa de forberedende Arbeider. Flere omliggende Bondehuse blev nedrevne, og af Tømmeret sammensattes en Mængde sterke Bukke med Benenes Høide lempet efter Vandets Dybde. Meningen var at sætte dem ned i Floden, belægge dem med Planker og saaledes danne en Bro. Inde ved Stranden var paa den bayerske Side en lav Sandbanke. Kongen lod afpasse Høiden af Bukkene saaledes, at de netop naaede til Overfladen af Vandet, hvorved hele Broen vilde komme til at ligge saa lavt,

at Sandbanken beskyttede den mod Kuglerne fra Tillys længere borte liggende Kanoner. Disse Tømmerarbeider foretoges i nogen Afstand fra Floden for ikke forud at vække Fiendens Opmerksomhed.

Da alle Tilberedelser var færdige, førte Gustav Adolf hele sin Hær til det bestemte Sted, og Tilly, som nøie fulgte alle hans Bevægelser, indfandt sig ogsaa paa den modsatte Side. Nede ved Floden bag Sandbanken var den bayerske Strand med Undtagelse af en smal Landtunge meget dyb og sumpig, længere borte høinede den sig lidt efter lidt. I denne Skraaning opkastede Tilly først en lang Grav, som opfyldtes af Musketerer; bag samme høiere oppe fik Artilleriet Plads, og øverst paa Høiden i en tæt Skov stod hele den bayerske Hær.

Lige mod Floden fra alle disse Forskansninger rykkede Svenskerne frem, dog noget beskyttede af Stranden, der paa deres Side var noget høiere. Her opkastedes Jordvolde med Indskjæringer for fire Batterier med tilsammen 72 Kanoner, og mellem dem opstilledes Musketerer i Løbegrave langs hele Stranden. Fra disse Verker begyndte snart en saa ødelæggende Krydsild over den ligeoverfor liggende Halvø, at ikke en eneste Bayrer vovede der at vise sig. Alt dette blev færdigt den 3die April, og straks derpaa begyndte Arbeidet med Broen. For saalænge som muligt at dølge sit Forehavende lod Kongen ved Stranden opstable og antænde en Mængde raa Ved, Beg og fugtig Halm, saa at Røgen deraf og Krudtrøgen indhyllede Stedet i et næsten uigjennemtrængeligt Mørke. Desuagtet opdagede Tilly snart Kongens Hensigt og rettede sit Skyts derimod; men den føromtalte Sandbank og Broens vel beregnede Lavhed hindrede Kuglerne fra at gjøre nogen Skade. Tilly anlagde derfor paa Siderne nærmere Floden to Batterier for derfra at kunne ramme Broarbeidet og arbeidede desuden

paa at forsterke sine andre Forskansninger, for saameget sikrere at kunne drive Fienden tilbage, om det skulde lykkes ham at komme over. Alt dette medtog hele den følgende Dag.

Endelig den 5te April blev Broen færdig. Trehundrede Finner var de første, som sendtes over; de skulde paa den modsatte Side opkaste en Forskansning til Broens Forsvar, og hver enkelt af dem lovedes en Belønning af 10 Rdlr. Ikkun forsynede med Hakker og Spader sprang de over Broen, i samme Øieblik som den var færdig, og gav sig straks ifærd med Arbeidet. Tilly, som i det længste vilde undgaa at sende sine Folk ned i den ødelæggende Kugleregn, fordoblede Ilden fra Kanonerne og besvaredes paa samme Vis af Svenskerne, som dog i det hele skjød baade hurtigere og bedre. Gustav Adolf gik selv til Kanonerne, rettede og afskjød med egen Haand over 60 Skud. Drønet af denne forfærdelige Skydning var saa sterkt, at hele Jorden skjalv og Kanontordenen hørtes mange Mil ind i Bayern. Svenskerne rettede sine Skud ikke blot mod Fiendens Forskansninger, men ogsaa mod den føromtalte Skov, og det ikke uden Frugt. Grene, Toppe, ja endog tykke Stammer styrtede hvert Øieblik ned og afstedkom stor Forvirring og Skade blandt de derstaaende Tropper. Imidlertid havde Finnerne faaet sin Skanse færdig og fik nu Forsterkning af 300 Landsmænd under Karl Gustav Wrangel, som her udførte sin første Vaabendaad. Paa samme Tid havde ogsaa Hertug Bernhard af Weimar lidt høiere oppe fundet et Vadested, hvor han, fulgt af en Skare finske Ryttere, sprængte over og angreb Fienden fra Siden, medens Fodfolket begyndte at marschere over Broen. Nu sendte Tilly Altringer ned for at drive Fienden tilbage. Men saasnart Bayrerne nærmede sig Stranden og Ilden fra Kongens Kanoner og Wrangels Finner, stansede de og trak sig tilbage. Altrin-

ger sprang frem og førte dem atter mod Fienden; men i samme Øieblik for en Kanonkugle saa tæt forbi hans Hoved, at han ved Lufttrykket sanseløs styrtede til Jorden, og Bayrerne veg atter tilbage. Nu traadte Tilly selv ud fra Skanserne, fulgt af sine gamle Walloner. Men selv disse studsede og drog sig tilbage for den ødelæggende Kugleregn. Da styrtede Tilly frem, greb selv en af Fanerne og gik lige mod Fienden. Wallonerne fulgte; men faa Minutter efter rammedes den gamle Feltherre af en Kugle, som knuste hans ene Ben og kastede ham til Jorden. Wallonerne drog sig tilbage, men bar dog sin elskede Anfører med sig ud af Ilden. Denne Begivenhed fremkaldte fuldstændig Forvirring i hele Hæren. Tilly og Altringer laa saarede og uden Samling, og ingen, ikke engang Kurfyrsten vidste, hvad der nu var at gjøre. Til Lykke for dem var det snart blevet mørkt, og begunstiget heraf drog Kurfyrsten sig bort med hele Hæren, efterladende henved 2000 døde paa Slagmarken.

Svenskerne forblev hele Natten ubevægelige hver paa sin Plads; men tidligt næste Morgen sendtes Nils Brahe med de gule for at undersøge Fiendens Stilling. Han fandt Leiren tom. Kongen skyndte sig derhen og udraabte ved Synet af Tillys faste Forskansninger og fordelagtige Stilling: „Havde jeg været Hertug af Bayern, aldrig havde jeg forladt en saadan Stilling og aabnet mit Land for Fienden, nei ikke engang om en Kanonkugle havde taget væk Skjægget og Halvdelen af Hagen med.“

Dette var den gamle Tillys sidste Kamp. Fra Slagmarken førtes han i Kurfyrstens egen Vogn under ubeskrivelige Smerter til Ingolstadt, hvor han efter femten Døgns aandelige og legemlige Lidelser endte sine Dage.

Denne Gustav Adolfs nye og uventede Lykke og hans eneste værdige Modstanders Død vakte hele Europas For-

bauselse og blandt Katolikerne almindelig Forfærdelse. Kurfyrst Maximilian betragtede sin Stilling næsten som fortvilet, trak sine Tropper efter den døende Tillys Raad til Ingolstadt og Regensburg, men nødtes derved til at lade Land og Hovedstad aabne for Seierherren. Selv Keiseren begyndte nu at frygte for, at den ødelæggende Strøm ogsaa skulde naa frem til hans Arvelande. Frankrige, allerede før avindsygt, blev det end mere. Dets Forhold til Bayern var yderst kildent. For at lokke dets Fyrste fra Østerrige havde Richelieu lovet at forsvare ham imod hvemsomhelst. Nu i Nødens Stund vilde Maximilian, at Richelieu skulde opfylde sit Løfte; men denne frygtede for at bryde med den seierrige Gustav Adolf og lod Kurfyrsten i Stikken. Den franske Gesandt i München vilde dog gjøre sit bedste, reiste til Kongen og begjærede for Kurfyrsten fuldkommen Neutralitet, idet han fremførte alskens Grunde, som f. Eks. „at Tillys Angreb paa Bamberg var bleven foretaget mod Kurfyrstens Befaling, at denne altid havde talt om Kongen med største Agtelse“ osv. Men Gustav Adolf svarede: „Jeg kjender nok Kurfyrsten og hans Prestekneb. Han har en dobbelt Trøie og vender snart den blaa, snart den røde Side ud; men han faar nu blande Farverne som han vil, — Kongen af Sverige skal han ikke bedrage.“ Nu begyndte Gesandten i en temmelig djærv Tone at tale om, „med hvilken Misfornøielse Kongen af Frankrige vilde se sin Ven, Kurfyrsten af Bayern, ilde behandlet og det af en Konge, som stod i Forbindelse med hans franske Majestæt, og af hvem man kunde vente større Eftergivenhed.“ — „Herre,“ afbrød Gustav Adolf ham, „I gaar alt for vidt i eders franske Fritalenhed, og jeg agter i Sandhed ikke at høre paa slige Bemerkninger. Hvad Kongen af Frankrige angaar, saa vil jeg bære over med eders Ukyndighed. Jeg kjender hans Tænkemaade i denne Sag bedre end I og tror ikke,

at det er ham, som har sendt eder hid, især da I ingen Fuldmagt har fremvist. Jeg betragter eder derfor som afsendt fra Kurfyrsten af Bayern. Velan! saa bring ham til Svar, at han 1) skal tilbagegive alt, hvad han har taget fra mine Forbundsfæller; 2) afskedige sin Hær og forbyde Folkene at tage Tjeneste hos Keiseren; 3) ikke yde nogen af mine Fiender nogensomhelst Bistand; 4) ikke paa tre Aar foretage noget fiendtlig Skridt mod Sverige, og 5) stille Borgen for Opfyldelsen af sine Løfter. Paa disse Betingelser skal han faa være neutral; men om 24 Timer maa jeg have et afgjørende Svar; ellers bryder jeg som Fiende ind i hans Land og det uden mindste Ophold." Med denne Besked maatte Gesandten drage afsted. — Straks efter lod Richelieu spørge, „hvor langt Kongen agtede at udstrække sine Erobringer". — „Saa langt som min Fordel kræver," blev det korte Svar. Frankrige taug og trak sig tilbage, i Stilhed afventende den forestaaende afgjørende Strid mellem Kongen og Wallensteins nysamlede Hær.

ToogtrediVte Kapitel.

Gustav Adolf i Bayern.

Augsburg var en af de største og rigeste Stæder i Tyskland. Det havde desuden faaet en egen Navnkundighed gjennem den Omstændighed, at det var her, de protestantiske Stænder i Aaret 1530 til Keiser Karl den 5te overleverede den saakaldte „Augsburgske Bekjendelse". Den største Del af Indbyggerne var ogsaa Protestanter og havde skaffet sig flere Kirker og store Privilegier. Men da Katolikerne i Løbet af Tredivecaarskrigen havde faaet Magten, var de protestantiske Kirker blevne lukkede, Privilegierne afskaffede og

katolsk Styrelse samt bayersk Besætning indført, og det til største Harme ikke blot for Indbyggerne, men for hele det protestantiske Tyskland, som med Uvilje saa den nye Lære undertrykt ogsaa her i dens Fædrene Stad.

At befri dette vigtige Sted ansaa Gustav Adolf som baade Pligt, Ære og Fordel; det kunde tilligemed Donauwørth tjene ham til Støttepunkt i det sydlige Tyskland. Straks efter Træfningen ved Lech førte han derfor Hæren for Augsburgs Mure. Besætningen var ikke stor, men Kommandanten gav dog et stolt og negtende Svar, da han opfordredes til at overgive Staden. Borgerskabet derimod bad Kongen for Guds Barmhjertigheds Skyld ikke at beskyde Staden og saaledes straffe den uskyldige med den skyldige; den bayerske Besætning var indkommen mod deres Vilje, ja næsten mod deres Vidende. De bad derfor Kongen bevilge Bayrerne gode Vilkaar og derved redde Staden. — Af Medlidenhed havde Gustav Adolf endnu ikke affyret et eneste Skud, uagtet de bayerske Kanoner stadig foruroligede den svenske Leir. Han gav Horn Fuldmagt til nye Underhandlinger, og faa Dage efter drog Bayrerne ud og overlod Svenskerne Staden. Nu blev den katolske Styrelse afskaffet og en protestantisk indsat, som med Ed maatte forpligte sig til Troskab mod Gustav Adolf og Sveriges Krone. Den 14de April holdt Kongen sit høitidelige Indtog og drog straks til en af de protestantiske Kirker, der ligesom alle de øvrige samme Dag under høitidelig Ringning aabnedes for evangelisk Gudstjeneste. Kongens Hofprædikant Fabricius prædikede over Salme 12, det 6te Vers: „Efterdi de elendige bliver fortrykte og de fattige sukker, vil jeg nu reise mig, siger Herren." Derpaa affang man hele den 103die Davids Salme, og med dyb Rørelse, med Tanken paa sig selv og sine Befriere sang de befriede Indvaanere: „Min Sjæl, lov Herren, og glem ikke alle hans Velgjerninger!" —

Fra Kirken gik Forsamlingen til Torvet, hvor Kongen steg af i det Fuggerske Palads og traadte ud paa Altanen. Hele Borgerskabet traadte frem og aflagde Troskabseden: „Vi lover og sverger at bevise den stormægtigste Fyrste og Herre, Gustav Adolf, Sveriges Konge, de Gøters og Venders m. m., vor allernaadigste Fyrste og Herre samt Sveriges Krone al Huldskab og Troskab, Lydighed og Tjeneste, hans bedste at befordre, hans Skade efter yderste Evne at afværge, og i alle Ting saa gjøre og lade, som tro Undersaatter mod deres naturlige Herre bør sig forholde, saa sandt hjælpe os Gud til Liv og Sjæl!" Siden blev der Gjestebud og allehaande Festligheder. Gustav Adolfs lette og elskværdige Maade at omgaaes alle og enhver paa vandt ham alle Hjerter, især Kvindernes. Paa Drottningholms Slot bevarer man endnu en kostbar Krave, som en skjøn Augsburgerfrøken forærede ham til Erindring om den befriede Stad og dens taknemlige Indvaanere.

Begivenhederne i Augsburg gav ny Næring til de Rygter, som allerede længe havde udbredt sig om Gustav Adolfs herskesyge Planer, at opkaste sig selv til Keiser i det saakaldte romerske Rige, eller ialfald at beholde en større Del af Tyskland for egen Regning og gjøre sig selv og Sveriges Krone til den herskende i det protestantiske Samfund. At noget saadant har været Gustav Adolfs Hensigt, er vel mere end sandsynligt, og man har villet fremstille dette som et Bevis paa, at Erobringslyst og Herskesyge var Bevæggrunden til hans store Foretagende. Men Sagen kan vel betragtes fra en anden Side. Gustav Adolf ofrede Sveriges Gods og Blod for Tysklands Vel og var saaledes baade berettiget og forpligtet til at forskaffe sit eget Folk Fordele, som svarede til disse Opofrelser, men dette især, naar hans Planer ved nærmere Prøvelse i lige Grad var beregnede paa Tysklands Bedste. Gustav Adolf havde nemlig upaatvile-

lig Ret, naar han sagde, at enhver Fred var unyttig, saalænge man ikke fik oprettet en Magt, sterk nok til at holde Østerrige Stangen. Ellers vilde de tyske Smaastater falde tilbage i en Afmagt som værgeløse Rov for en ny østerrigsk eller en fremmed Erobrer. Den senere Historie har noksom bevist Sandheden i denne Opfattelse.

Det er saaledes uimodsigeligt, at Gustav Adolf har havt til Hensigt at danne en sterk Stat i det nordlige Europa til den borgerlige og religiøse Friheds Forsvar mod Østerrige og Katolicismen. Hvorvidt han derimod virkelig har tænkt paa at sætte Keiserkronen paa sit eget Hoved eller med saadanne Planer blot har villet sætte Keiser Ferdinand i Skræk, er vanskeligt for ikke at sige umuligt at afgjøre. Det er ofte svært nok for den handlende Person selv, ved Begyndelsen af et Foretagende at bestemme Grænserne for samme. Gaar det heldigt, da opstaar gjerne nye Planer samtidigt med Midlerne til at udføre dem, og jo livligere Aanden er, desto rigere er den paa Anelser om nye Former i Statens som i Aandens Verden, desto mere brændende er Iveren for at udføre dem i Virkeligheden. Merkværdigt er det at høre Gustav Adolfs egne Udtalelser i disse Sager. Man talte om Keiserens fordærvelige Planer, om hvorledes de nu gjennem Kongen var tilintetgjorte, hvorledes denne sidste i saadant Øiemed særligen af Forsynet var udrustet; hans overordentlige Mod, hans levende Attraa efter at tage sig af de undertryktes Sag var en Gave af Gud til Menneskehedens Redning, et Bevis paa Guds overvættes Godhed. „Sig hellere," udbrød Kongen, „at det er et Bevis paa Guds Vrede; thi han forlader aldrig Middelveien og griber til Yderligheder uden for dermed at straffe. Derimod er det et Tegn paa hans Kjærlighed, naar han skjænker et Folk Konger med almindelige Sjælsegenskaber. Saadanne Konger udkaster ikke andre Planer, end som kan udføres. Ærgjerrig-

heden faar ikke regjere over dem og deres Folk. Naar en saadan Konge med fast og redelig Vilje nøie følger Regjeringens Gang og vaager over sine Undersaatters bedste, saa lykkes det ham gjerne at berede hele sit Rige Trivsel og Lykke. Om han da endogsaa kaster sig i Armene paa en Yndling, saa er det værste, som kan hænde, at denne paa det almindeliges Bekostning beriger sig selv og sine Venner og vækker andres Misundelse og Harme. Men hvor ringe er ikke disse Ulemper mod, hvad Ærgjerrigheden medfører! Den berøver baade Kongen og hans Folk al Ro og Fred. Den fører sine Vaaben lige saa langt som sine Forhaabninger og ligner en Flod, der svulmer op over sine Bredder, ødelægger alt i sin Nærhed og fylder Verden med Forvirring, Elendighed og Forfærdelse." — Saavidt Gustav Adolf. Mangen spørger, om han ikke selv var paa Veien til at bukke under for saadanne Fristelser, som før og efter ham har fældet saa mangen Erobrer. Historien lægger Fingeren paa Munden og tier, men retter Spørgerens Blik tilbage til den store Konges henrundne Liv og tæller heller med Tak sin Helts virkelige Velgjerninger, end den mistænkelig snuser hans mulige Feil.

Fra Augsburg gjorde Gustav Adolf et Forsøg paa at bemægtige sig den sterke Fæstning Ingolstadt, hvorhen Maximilian med sin Hær havde trukket sig tilbage. Men det mislykkedes, og uden noget betydeligt Tab vendte han atter tilbage til Bayern. Under Angrebet paa Ingolstadt var han atter Døden nær. Medens han nemlig fulgt af flere Generaler red omkring for at tage Fæstningen i Diesyn, fik en Artillerist paa Muren Die paa ham og raabte: „Se der rider sikkert en fornem Herre; men jeg skal nok gjøre en Ende paa hans Reise," og derpaa affkjød han en gammel, berømt Kanon, hvis Skudvidde var meget længere end almindelig. Kuglen rammede Hesten og kastede den med Kongen

til Jorden, begge bedækkede med Jord og Blod. Svenskerne styrtede til med Skræk i hver Mine; men Kongen var lykkeligvis uskadt. „Endnu er Æblet ikke modent," udbrød han, idet han kom løs fra den knuste Hest. Mindre heldig var en ung Markgreve af Baden i hans Følge, som straks efter blev dræbt af en Kanonkugle. Da nu Kongen kom tilbage til Leiren, samledes om ham mange af hans Generaler og bad ham indstændig ikke saaledes at udsætte sit for den almene Sag saa kostbare Liv. Gustav Adolf svarede: „Baade den unge Markgreves sørgelige Død og den Kugle, som idag var saa nær ved at ende mit Liv, og ligesaa dens mange endnu mere nærgaaende Forgjængere — alt minder mig om, at jeg som enhver af mine Soldater er underkastet den gamle Lov: Menneske, du maa dø! fra hvilken Lod hverken min høie Byrd, min kongelige Krone eller mine seierrige Vaaben kan befri mig. Jeg overlader mig ganske og aldeles i Guds Haand, som, hvis det behager ham at bortkalde mig, vissélig skal opreise en anden og værdigere Forsvarer for sin retfærdige Sag. Disse mine mange Livsfarer maa derimod tjene til at gjendrive de fiendtlige Tunger, som siger, at Maalet for min Krig er egen Ærgjerrighed og Herskesyge og ikke Tysklands Frihed. Men jeg tager i denne Sag til Vidner først Gud og min egen Samvittighed, dernæst de fordrevne Fyrster, som jeg atter har indsat, og de mange og store Pengesummer, som jeg dels af mit eget Riges fattige Skatkammer maa forskyde, dels af Tysklands rige Borgere maa tage i Laan — alt dette maa bevise, at ikke egen Fordel, men de protestantiske Folks almene bedste er Formaalet for alle mine Bestræbelser."

I Begyndelsen af Mai nærmede Gustav Adolf sig Bayerns Hovedstad München. Allerede for en god Stund siden havde man her forberedt sig paa hans mulige Komme, og de store Skatte, her fandtes, var dels blevne nedgravede,

dels bortførte til de tyrolske Bjerge. Hoffet saavelsom de mere formuende blandt Indvaanerne havde ogsaa taget sin Tilflugt til de sydlige Bjerge, og den tilbageblivende Del blev efterladt uden Ledning, uden Beskyttelse.

I Freysingen mødte Udsendinger fra Hovedstaden den fremrykkende Konge og bønfaldt om skaansom Behandling. Han lovede det, men mod en Brandskat af 400,000 Rdlr. Efter adskillige Indvendinger maatte de ud med Summen, og nu lovede Kongen dem ogsaa, at Hæren skulde blive henlagt udenfor Staden, og den udbetalte Sum uddeltes for største Delen til Soldaterne som Erstatning for den ventede Plyndring. Den 7de Mai holdt Kongen sit Indtog i Staden, fulgt af en stor Skare tyske Fyrster og svenske Generaler samt trende til hans Livvagt udvalgte Regimenter. Udenfor Porten fremmødte Stadens Øvrighed og overrakte knælende Stadens Nøgler. Omgiven af den undrende Hob begav Kongen sig op paa den kurfyrstelige Borg.

Flere af de tyske Fyrster, som her ledsagede Kongen, og hvem Kurfyrsten af Bayern tidligere med Ubarmhjertighed havde forfulgt, kunde nu ikke overvinde sin Hevnlyst, men gav Kongen sin Mening tilkjende, at til Straf for Magdeburgs Ødelæggelse burde München plyndres og brændes, idetmindste Slottet, og man fortæller, at de i denne Hensigt allerede havde ladet grave Miner under Murene af samme. Men Gustav Adolf optog disse Ytringer med megen Misnøie og bad dem betænke, hvor lavt det var for Tilfredsstillelsen af en ussel Hevngjerrighed at opofre et saa skjønt og herligt Kunstverk som dette Slot. „Vil I," sagde han, „at jeg skal følge de gamle Gøters Eksempel og gjøre mit Navn ligesaa frygtet og forhadt som deres? Nei, i Sandhed, — jeg forbyder paa det strengeste hver og en i denne Borg at gjøre endog den mindste Skade." Dette virkede. Ikke en eneste af de mange kostbare Sager, som fand-

tes i Slottet, blev rørt, trods den store Skare, som strømmede gjennem Værelserne. Saaledes ogsaa andetsteds i Staden. Hepburn, som selv var Katolik, blev indsat til Kommandant i den katolske By, og han opretholdt den strengeste Orden.

Dagen efter gik Kongen ned for at bese Tøihuset, der var berømt som det rigeste i hele Tyskland, opfyldt med alt det Bytte, Tilly nu i saa mange Felttog havde vundet. Alt, hvad her fandtes, beholdt Kongen for sig selv, og det var ikke lidet. Men en Omstændighed vakte stor Forundring. Man saa nemlig en stor Mængde Kanonlavetter, men ikke en eneste Kanon. Da forraadte en af de Arbeidere, som havde hjulpet til at nedgrave dem, hele Hemmeligheden. Gulvet blev opbrudt, og nu optoges efterhaanden 140 Kanoner fyldte med Krudt, Kugler og andre Krigsfornødenheder, og i den sidste fandtes 30,000 blanke Dukater.

Treogtredivte Kapitel.

Gustav Adolf og Wallenstein ved Nürnberg. Kongens Straffetale.

I den Tid, da Gustav Adolf var sysselsat med Erobringen af Rhinlandene, Schwaben og Bayern, havde man over hele Tyskland hørt Rygtet om en betydelig Rustning, som i de østerrigske Arvelande foretoges under Anførsel af den berømte Wallenstein. Tid efter anden havde man ventet at se denne frygtelige Fiende fremtræde paa Skuepladsen og maale sig med Gustav Adolf; men hidtil havde han ligget ubevægelig, ikkun sysselsat med at sætte sin Hær i saa god Stand som muligt. Det saaes af hans Rustninger, at han ikke foragtede sin Modstander. Endelig ved denne Tid

var han færdig og begyndte at sætte sig i Bevægelse, truende, men langsomt. Gustav Adolf nødtes til med Afbrydelse af sin seierrige Bane at samle sine spredte Tropper og møde den nye Fiende.

Det var mod Slutningen af April 1632, efter næsten et halvt Aars Underhandlinger, at Overenskomsten mellem Keiseren og Wallenstein kom istand. Straks efter vendte denne sig mod den sachsiske Hær, som havde sit Hovedkvarter i Bøhmens Hovedstad Prag, og inden tre Uger fandtes ikke en sachsisk Soldat mere indenfor Bøhmens Grænser. Derpaa aftaltes en Forening mellem Wallensteins og den bayerske Hær. Kurfyrsten efterlod Besætninger i Ingolstadt og Regensburg og ilede selv med den øvrige Hær mod Nord. I Begyndelsen af Juni 1632 fandt Foreningen Sted i Staden Eger paa Grænsen af Bøhmen, og Wallenstein overtog uden nogensomhelst Indskrænkning Kommandoen over den samlede Krigsmagt, der nu udgjorde henved 60,000 Mand. „Om faa Dage," ytrede han ved Mønstringen af denne vældige Hærstyrke, „skal det vise sig, om det er Gustav Adolf eller mig, som skal beherske Verden."

Imidlertid havde Gustav Adolf fra München med en betydelig Del af de svenske Tropper draget sig tilbage til Schwaben for at undertrykke adskillige der udbrudte Uroligheder. Her fik han vide, at Wallenstein holdt paa at vende tilbage fra den sachsiske Grænse, for først at forene sig med Maximilian af Bayern og siden drage mod Franken og navnlig mod Nürnberg. Fra denne Stad kom der Ilbud til Kongen med indstændig Bøn om Hjælp mod den truende Fare; thi de paastod at have bestemte Underretninger om, at det just var deres Stad, som Wallenstein agtede at angribe. Gustav holdt det heller ikke urimeligt. Den rige Stad var alt i og for sig en lokkende Gjenstand for den rovbegjærlige Soldat; hertil kom nu, at den dannede Fore-

ningsbaandet mellem de svenske Hære i Schwaben, Rhinlandet og det nordlige Franken. Ved Nürnbergs Erobring vilde Kongen med sin Hær i Schwaben være afskaaren fra sine øvrige Tropper. Derfor var det af høieste Viglighed at redde denne Stad. Gustav Adolf var desuden meget velvillig stemt mod Staden for den Hengivenhed, den havde vist ham, og ansaa det for en uudslettelig Skam at lade en saa trofast Forbundsfælle dele Magdeburgs sørgelige Skjæbne. „Vend tilbage," sagde han til Sendebudene, „og hils Nürnsberg Styrelse og Folk og bed dem være ved godt Mod. Saalænge jeg lever, skal med Guds Hjælp Wallenstein aldrig se Indsiden af deres Mure." Straks derefter gav han Befaling angaaende Troppernes Fordeling. Bayern blev rømmet. Bernhard af Weimar fik Kommandoen i det sydlige Schwaben, Johan Baner ved Donauwørth og Gustav Horn i Elsas. Selv ilede han med Resten — henved 20,000 Mand — til Nürnberg, hvor han modtoges som en frelsende Engel med al Slags Høitideligheder. Først havde han haabet at komme tidsnok til at hindre Kurfyrstens Hær fra at forene sig med Wallensteins og til at slaa hver af dem særskilt, og i den Hensigt ilede han fra Nürnberg opad Øvre Pfalz. Men han kom en Dag for sent, og langsomt og misfornøiet drog Kongen sig tilbage til Nürnberg.

Selv ilede han forud til Staden, red omkring Forstæderne og udkastede Planer til nye Fæstningsverker. Nürnberg havde vistnok allerede før baade Volde og Grave; men Kongen holdt dem ikke for sterke nok. Desuden vilde Kongen aldrig indkvartere sine Tropper i de større Stæder, for ikke at give Anledning til Voldsomheder og Udsvævelser fra Soldaternes Side og ikke gjennem Folketrængsel fremkalde smitsomme Sygdomme. Saaledes ogsaa denne Gang. Stedet for de nye Fæstningsverker bestemtes til en vid Kreds, som omfattede baade Forstæderne og de nærmeste Lands-

byer. I Midten laa Nürnberg selv. „Det er min Liesten," sagde Kongen, „som jeg efter yderste Evne vil beskytte." Mellem Staden og disse Fæstningsverker skulde den svenske Hær forlægges. Saasnart Kongen havde udstukket Linjerne for Voldene, overdroges Udførelsen til flere tusinde Borgere og Bønder, og inden to Døgn var alt det groveste Arbeide udført. Nu kom Hæren, ved hvis Hjælp Volde og Grave snart blev fuldendte og forsynede med alt Tilbehør, saa at Leiren udgjorde en fuldstændig Fæstning. Trehundrede Kanoner, opkjørte paa Voldene, truede enhver angribende Fiende med Død og Fordærvelse.

Borgerskabet udførte med Glæde alt, hvad der stod i deres Magt. De havde forsynet Staden med rige Forraad især af Korn, hvoraf der var mere end tilstrækkeligt for et helt Aar, og det baade for Stadens Indvaanere og for Hæren. Svenskerne havde vistnok sin Leirplads udenfor Staden; men hver Gang Befalingsmænd eller Soldater skikkedes derind, blev de altid med Gjestfrihed modtagne af Borgerskabet. Desuden sammenskjødes betydelige Summer til Hærens Sold, og ved Udskrivning af alle vaabendygtige Mænd under 40 Aar oprettedes en sterk Borgervæbning, tjenlig baade til at holde Orden indenfor Stadens Mure og til at bistaa med Leirens Forsvar mod Fienden.

Da Wallenstein og Maximilian havde forenet sine Tropper, marscherede de ind i Franken, men med Retning mod Nord, som om de agtede sig til Sachsen, dog alene for derved at lokke Gustav Adolf fra Nürnbergs Mure og faa Leilighed til at angribe og tilintetgjøre hans svagere Hærstyrke. Men da Kongen ikke lod sig skuffe af denne Bevægelse, gik Wallenstein atter sydover og nærmede sig Nürnberg. Opmerksomt iagttog han de nye Forskansninger og tilkjendegav tilsidst sin Beslutning ikke at angribe dem. Kurfyrsten gjorde vel Modforestillinger, men uden at Wallenstein lod sig be-

væge; Hæren marscherede forbi Staden og gik over Regnitz. Paa Vestsiden af denne Flod, straks i Nord for Stein, hvor Overgangen skede, laa en Høide, som efter den derværende Landsby kaldtes Aspachs-Høiden, straks nordenfor denne en endnu høiere ved Navn Altenberg, og endelig langt mod Nord den høieste og bratteste, som førte Navn af Burgstall eller Alte Veste efter en gammel, forfalden Borg paa samme. Alle tre Høider var temmelig bratte og nedentil omgivne af Skov. Langs Østsiden af dem fløb Regnitz-Floden med mudret Bund og uden noget Vadested; paa de øvrige Sider var Landet omkring sumpigt og gjennemskaaret af Bækkedrag. Høiderne selv var ogsaa skilt fra hverandre ved Smaabække. Disse tre Høider bestemte Wallenstein til Plads for sin Leir. Maximilian med Bayrerne fik Plads paa Alte Veste. Selv indtog han med Hovedstyrken Altenberg, og en mindre Afdeling opstilledes som Forpost ved Aspach. Omkring enhver af Høiderne lod han opføre svære Volde, besatte med Kanoner og Soldater, og nedenfor fældtes Skoven til tredobbelte Forhugninger. Saaledes stod Wallenstein snart ligesaa uangribelig ved Altenberg som Gustav Adolf ved Nürnberg, og der var neppe en halv Mils Afstand mellem begge Hære. (1 Mil = 7 engelske Mil).

Gustav Adolfs Plan syntes at have været den, først at beskytte Nürnberg, dernæst her, ligesom ved Schwedt og Werben, indenfor sin vel forskansede Leir at opholde og udmatte hele den fiendtlige Styrke, imedens hans Høvdinger paa de forskjellige Steder frit kunde udbrede de svenske Vaaben. — Wallenstein paa sin Side tænkte med sin overlegne Styrke at afskjære al Tilførsel til Nürnberg, hvorfor han ogsaa besatte alle de omliggende faste Punkter. Paa denne Maade vilde han enten tilintetgjøre den svenske Hær ved Hunger eller tvinge den til at rykke ud i aaben Mark og der med sin næsten tredobbelte Styrke tilføie den et afgjø-

rende Nederlag. — Hele Tyskland, hele Europa vendte sine Blik mod Nürnberg, afventende med Frygt eller Haab Udfaldet af denne vigtige Kamp.

Wallensteins Fremfærd var ved denne Leilighed ligesaa usædvanlig, som den pleiede at være. Han tilkjendegav nemlig, at han for at forebygge videre Blodsudgydelse ønskede at faa istand en almindelig Fred og søgte ved alskens Artigheder at vinde Gustav Adolf for det samme Øiemed. Straks efter Ankomsten til Egnen om Nürnberg havde Kroaterne taget Oberst Taupadel tilfange. Wallenstein betalte dem af sin egen Kasse Løsesummen for ham og sendte ham tilbage til Gustav Adolf for derved at forberede videre Underhandlinger. En Tid efter faldt atter en anden svensk Officer i Kroaternes Hænder. Ogsaa denne blev behandlet paa det venskabeligste og tilsidst tilbagesendt uden Løsepenge med den Hilsen, at „Hertugen ansaa Gustav Adolf for den tappreste Mand og største Hærfører i Verden“. Det er ikke optegnet, hvad Gustav Adolf svarede; men kort efter kom endnu en fornem svensk Officer paa samme Maade tilbage og med samme Forsikringer „om Wallensteins Agtelse for Gustav Adolf, om hans levende Attraa efter at se en saa tapper Konge ved en rimelig Fred forligt med Keiseren.“ — Men Gustav Adolf laante ikke Øre til alt dette, og der blev ingen Fred, ikke engang nogen Underhandling af. Rimeligst er det vel og, at Wallenstein ingen anden Hensigt havde end herved at gjøre Kongen tryg og siden overraske ham med sit Angreb, det skulde da være, at han havde tænkt at forene sig med Kongen mod Keiseren, en Formodning, hvortil hans senere Færd jo nok giver Anledning.

Svenskerne havde vel tilstrækkelige Forraad af de fleste Fornødenheder; dog savnedes adskilligt, navnlig godt Foder for Hestene. Af den Aarsag nødtes man ofte til at foretage mindre Streiftog omkring i Egnen. Ihvorvel Wallenstein

havde fri Tilførsel fra alle Sider, kom han dog ogsaa snart i ligesaa stor Forlegenhed som Gustav Adolf, da Omegnen, som heller ikke i sig selv er meget frugtbar, forud var tømt af Nürnbergerne og Svenskerne. Wallenstein var derfor ogsaa nødt til at gjøre længere Streiftog, og saaledes hændte det næsten daglig, at mindre Sammenstød fandt Sted. Ved disse Tilfælder udmerkede sig blandt Wallensteins Tropper især Kroaterne under Isolani, blandt Svenskerne Staalhandske med de finske Ryttere og Taupadel med sine Dragoner.

Ogsaa ved disse Tilfælder ligesom ellers søgte Gustav Adolf saavidt muligt at opretholde Orden og Krigstugt. Han vaagede selv utrættelig over Lovenes Jagttagelse og aftakkede ikke mindre end fire Regimenter, som havde vist sig gjenstridige i dette Stykke. Denne Advarsel virkede vel, men kun for en Tid. Endel tyske Regimenter, som for største Delen bestod af Tillys forrige Soldater, beholdt sin gamle Lyst til Plyndringer, og selv Svenskerne begyndte at smittes deraf, saa at under disse Streiftog ikke sjelden Kongens Tropper opførte sig kun lidet bedre end Kroaterne. Disse Uordener kom snart Kongen for Øre og vakte hos ham baade Smerte og Harme. Han sammenkaldte alle de tyske Fyrster i Hæren samt alle Officerer, baade de høiere og de lavere. Derpaa vendte han sig til de tyske Herrer og begyndte følgende Tale, under hvilken hans Røst, hans Blik og Miner røbede en Harme, som man aldrig hverken før eller senere sporede hos ham. Saa talte Kongen: „I Fyrster, Grever og Herrer af Tyskland! til mine Øren er der kommet mange og svare Klagemaal over, at vore Tropper blandt sine egne Forbundsfæller farer frem med Mord og Brand og Plyndring; at Folket klager over, at deres Ven, den svenske Konge, gjør dem mere ondt end deres Fiende, Wallenstein selv; at Svenskerne begynder at føre Krigen paa

samme Vis som Kroaterne osv. Disse Bebreidelser skjærer mig i Hjertet, især da jeg ved, at de ikke er ugrundede. Men jeg har strengeligen forbudt eder saadan Færd, og jeg er fuldkommen uskyldig deri. I, tyske Herrer, alle og enhver, fra den høieste til den laveste Officer, eder er det just, som herjer og ødelægger eders Fædreland, som bestjæler og plyndrer eders Landsmænd, ja endog eders Trosfæller, de samme, som I har paataget eder at beskytte. Gud være mit Vidne, at jeg væmmes ved eder, at Hjertet vender sig i mit Bryst, hvergang jeg ser eder for mine Øine og derved kommer til at tænke paa, hvorledes I nedkalder Forbandelse istedetfor Velsignelse over vore Vaaben. — Hvis I var sande Kristne, saa burde I have betænkt eders Pligter mod Fædreland og Trosfæller, betænkt, hvad jeg selv for eders Skyld har gjort. For eders Frihed, for eders timelige og evige Vel vover jeg mit eget Liv, ofrer dets Rolighed og mit arvede Riges Gods og Blod. Jeg har af hele det tyske Rige ikke faaet saa meget som et eneste Plag, og jeg vil heller ride nøgen herfra end klæde mig med Bytte fra eder. Alt hvad jeg har vundet, har jeg enten givet tilbage til dets retmæssige Herrer eller ogsaa tænkt at uddele det blandt eder; thi selv har jeg Land nok at styre. Men derimod ventede jeg Lydighed mod mine Befalinger og en Færd, som egnede sig for kristelige Krigsmænd. Saadan har eders Færd ikke været! Dersom I knurrer, dersom I i den Grad glemmer, hvad I skylder Gud og eders Ære, saa at I nu vil forlade mig, ja kanhænde endog gjøre Oprør mod mig, — velan! saa skal jeg samle om mig mine Svensker og Finner og forsvare mig til sidste Blodsdraabe, og hele Verden skal se, hvorledes jeg som en kristelig Konge heller vil opofre mit Liv end ved Laster og Forbrydelser besmitte Udførelsen af det hellige Hverv, Herren har paalagt mig.

„Jeg beder eder nu for Guds Barmhjertigheds Skyld,

gaar i eder selv og ransager eders Hjerter! Ikke dadler jeg eders Forhold i Kampen; det har altid været, som det anstaar ærlige og retskafne Krigsmænd, og i dette Stykke staar jeg i en Gjæld til eder, som jeg aldrig skal fornegte. Velan, ved denne eders vundne Ære, ved eders Hjerte, Samvittighed og Fædreland besverger jeg eder at forbedre ogsaa eders øvrige Opførsel og betænke, at I engang derfor skal aflægge Regnskab for den alvidende Dommers Aasyn."

Hele Forsamlingen stod der i stum Forbauselse, ikke faa med Taarer i Øinene. I samme Øieblik traadte en Bonde frem og klagede over, at Soldaterne havde røvet hans Ko. Gustav Adolf spurgte, hvem Voldsmanden var; Bonden førte ham gjennem Leiren og viste ham tilsidst det Telt, hvor den røvede Ko endnu stod bunden. Gjerningsmanden, en Korporal, kaldtes frem. Efter et kort Forhør fandt Kongen Anklagen grundet. Han greb den skjælvende Forbryder ved Hovedet og sagde: „Kom, min Søn; det er bedre, at jeg straffer dig, end at Gud for din Skyld skal straffe ikke blot dig, men ogsaa alle os andre"; hvorpaa han overgav ham til Profossen for straks at føres til Galgen.

Imidlertid havde Wallenstein med sin overlegne Hær efterhaanden erobret næsten alle faste Punkter omkring Nürnberg, og Svenskerne var tilsidst indestængte indenfor Staden og dens nærmeste Omgivelser. I denne Anledning udspredtes der mange foruroligende Rygter rundt om i Tyskland og Europa. Man antog Kongens Hær uden Redning fortabt og mente, at Wallenstein blot af den Grund ikke vilde foretage en Storm, fordi han var sikker paa at faa sin Fiende tilintetgjort ved Hunger. Ja, Rygtet gik endog, at Kongen snart var fangen, snart forsvunden, snart død. De svenske Krigshøvdinger og Raadet var høist bekymrede, og selv Frankrige begyndte at frygte for, at Keiseren skulde gjenvinde sin forrige Overmagt. Underrettet om disse

Ængstelser skrev Kongen til alle Kanter beroligende Breve med Forsikring om, at hans Stilling var idetmindste ligesaa fordelagtig som Wallensteins, saa det var uvist, hvem af dem der havde mest at frygte. Imidlertid ønskede Kongen nok at faa en Ende paa denne ødelæggende, men ikke afgjørende Krig og befalede derfor Oxenstjerna at samle den største Del af de spredte Tropper og rykke frem med dem til Forstærkning. Dog maatte han ikke i unødvendig Ilfærdighed stille sig selv blot; thi Hovedhæren var ingenlunde i nogen Fare, men kunde meget godt vente adskillige Uger endnu. Tilsidst formanede han Oxenstjerna paa alle mulige Sæt og Vis at afskjære Wallenstein Tilførsel. „Denne Modstander,“ skrev han, „er en af de onde Aander, som kun kan fordrives ved Faste.“

Ifølge disse Befalinger samledes der nu i Franken større og mindre Krigerskarer fra alle Hold. Kurfyrsten af Sachsen sendte flere Regimenter, som i Thüringen forenede sig med Hertug Wilhelm af Weimar og drog til Kitzingen, der var bestemt til Mødeplads. Hid kom ogsaa Landgrev Wilhelm af Hessen, Axel Oxenstjerna fra Mainz samt Kristian af Birkenfeld fra Pfaltz, hver med sine Tropper. Oxenstjerna tog Overbefalingen over den samlede Styrke, og førte samme til Windsheim, hvor ogsaa Johan Baner fra Donauwørth og Hertug Bernhard fra Syd-Schwaben stødte til. Disse Tropper udgjorde henved 30,000 Mand, og Kongen frygtede sterkt for, at Wallenstein skulde angribe og oprive denne Styrke, inden Foreningen kunde finde Sted. Med den største Opmerksomhed fulgte han derfor alle Fiendens Skridt, færdig til ved den mindste Bevægelse fra hans Side at bryde op og tage ham i Ryggen. Men Wallenstein laa aldeles ubevægelig og lod Oxenstjerna uden mindste Hindring drage forbi Alte Veste og forene sig med Kongen. Ved Furth mødte denne sine Landsmænd og hilste med glade

Haandtag hver enkelt blandt Høvdingerne. Alle Tropperne i Nürnberg var gaaede de ankommende Kammerater imøde; begge Hære hilste hinanden i Slagorden og rykkede derpaa samlede ind i Leiren, hvor en Takkefest feiredes i Anledning af den lykkelige Forening.

Ved de første Rygter om de svenske Forsterkninger havde ogsaa Wallenstein søgt at drage lignende til sig for at bevare sin forrige Overlegenhed; men det lykkedes ham kun tildels; navnlig var Pappenheim ikke at bevæge til at høre hverken paa Wallensteins Befalinger eller paa Maximilians Bønner, men drog til Nederlandene for at bistaa Spanierne der i Beleiringen af Maastricht.

Allerede før Ankomsten af disse Forsterkninger havde Sygdomme og Mangel begyndt at anrette Ødelæggelser i begge Hære. Værst var det i Begyndelsen blandt de keiserlige; men snart blev det ikke bedre i Nürnberg. Af Mangel paa tjenligt Foder døde Hestene i hundredevis, og deres stinkende ikke dybt nok nedgravede Aadsler forpestede Luften. Ogsaa var der Mangel paa friske Kilder, saa man nødtes til at benytte en stor Brønd paa Veien til Furth, uagtet Vandet deraf baade lugtede og smagte ilde. Brønden blev snart tømt, og da fandtes paa Bunden en hel Del døde Heste, som de keiserlige havde kastet ned i den for at forgifte Vandet. Hensigten opnaaedes, og af disse forskjellige Aarsager udbrød der en pestagtig Feber i Staden og Leiren, saa at der daglig begravedes over hundrede Lig. De nyankomne Tropper truede med at forøge Mangelen og saaledes ogsaa Elendigheden; men Wallenstein gjorde alligevel ikke det mindste Skridt til at forlade sin Stilling, hvad man da heller ikke kunde vente af hans noksom bekjendte Stivsindighed; han skulde gjerne lade sin hele Hær omkomme i Elendighed, saafremt han dermed ogsaa kunde ødelægge Fienden.

Gustav Adolf derimod havde ikke Hjerte til længere at

udsætte sine egne Folk og Nürnbergs Indbyggere for Hungerens og Pestens forenede Ødelæggelser. Da han ved de erholdte Forsterkninger var bleven jevnsterk med sin Fiende, kanske endog lidt overlegen, besluttede han at gjøre Ende paa denne uhyggelige Sultekrig. Allerede den femte Dag efter Oxenstjernas Ankomst førte han sine Tropper ud af Leiren og opstillede dem paa Bredden af Regnitz ligeoverfor Aspach og Altenberg, hvilke Høider han begyndte sterkt at beskyde, uden dog at kunne lokke Wallenstein frem fra sine Forskansninger, og Gustav Adolf maatte drage sig tilbage til Nürnberg. Men Synet af den almindelige Elendighed drev ham til at gjøre et endnu djærvere Forsøg, nemlig med Storm at drive Fienden ud af sine Forskansninger. Sagen syntes vanskelig, ja noget nær ugjørlig; Høvdingerne fraraadede; Soldaterne mistvilede; men Kongens Beslutning var urokkelig. Han havde ogsaa andre, hemmelige Grunde. To Soldater var efter Overenskomst rømte over i Wallensteins Leir, forklædte, den ene som Marketenter, den anden som Sadelmager. Disse havde paataget sig under Svenskernes Angreb at sætte Ild paa Wallensteins Leir og derved udbrede Uro og Forvirring. En af de keiserlige Høvdingers Kammertjener var ogsaa bleven fangen af Svenskerne, hvem han indbildte, at en Bevægelse, som man havde merket paa Altenberg, fremkaldtes ved Wallensteins Afmarsch, som alt var begyndt. Ifølge disse Omstændigheder tog Gustav Adolf sin Beslutning og gik Natten mellem den 23de og 24de August 1632 med hele sin Hær over Furth lige mod Fienden.

Wallenstein paa sin Side savnede heller ikke Kundskab om Svenskernes Foretagender, da ogsaa han havde sine Spioner, som gav ham nøiagtige Underretninger. Disse blev vel grebne og hængte; men Lykken begunstigede ham paa en anden Maade. Gustav Adolfs ene Spion blev gre-

ben i Gjerningen som Tyv, og for at redde Livet bekjendte han sit og sin Kamerats Forehavende, som saaledes blev forstyrret. Wallenstein fik rigtignok ikke vide, hvad Dag Kongen tænkte at storme; men han blev dog advaret og tog sine Forholdsregler derefter. Navnlig befalede han sine Tropper paa det strengeste kun at slaa Fiendens Angreb tilbage, men ikke under nogen Betingelse selv vove sig ud paa fri Mark.

Imidlertid ordnede Gustav Adolf sine Tropper. Han selv og næst under ham Hertug Wilhelm af Weimar havde Overbefalingen; Bernhard af Weimar førte Rytteriet og Nils Brahe Fodfolket, og her opholdt Kongen sig for det meste. Angrebet rettedes mod den nordvestre Side af Alte Veste; Oberst Burth med hvita Brigaden skulde gaa i Spidsen, derpaa Erik Hand med svenska Brigaden og saa de andre Regimenter. Torstensson med Artilleriet understøttede Anfaldet.

Med en kort Tale opfordrede Kongen Høvdingerne til at gjøre sin Pligt og gav derpaa Tegnet til Angreb, endnu længe før Daggry. Paa en Gang aabnedes Ilden fra Torstenssons Kanoner og Burths Musketter og vækkede de slumrende Fiender til den blodige Dag. En skrækkelig Forvirring opstod; de søvndrukne Soldater løb hid og did, Officererne raabte, Kvinder og Børn skreg høit, medens Svenskernes Kugler slog Folk og Telte overende og i Nattens Mørke hindrede al Orden. Bayrerne dannede Besætningen paa Alte Veste, og de var ikke istand til at stanse Svenskernes voldsomme Angreb. Hvita Brigaden besteg Volden og trængte ind i Leiren; men Fiendens Forsterkninger ilede til, og Svenskerne maatte vige tilbage.

Ved det første Kanonskud sprang Wallenstein op af sin Seng og kastede sig paa Hesten. „Alte Veste er indtaget," skreg de forfærdede Soldater. „Det er ikke sandt," raabte

han; „Gud selv kan ikke tage Alte Beste fra mig," og med disse Ord ilede han til Kampen. Han fandt Svenskerne paa det nærmeste tilbagedrevne og vendte derfor tilbage for at ordne og opmuntre de øvrige Tropper samt lod Kvinderne og Tresset føre ned i den dybe Dal mellem Høiderne, hvor de var beskyttede mod Kuglerne; derpaa sprængte han atter til det angrebne Punkt af Leiren.

Gustav Adolf havde imidlertid af Stridens Gang merket, at Rygtet om Wallensteins paabegyndte Afmarsch var aldeles uden Grund, og tillige anet, at Planen med Leirens Antændelse var forstyrret. Men allerede indkommen i Stridens Hede kunde han ikke bestemme sig til at afbryde samme. Maaske haabede han at lokke Wallenstein til en eller anden uforsigtig Bevægelse og siden benytte sig deraf. Han gav Befaling til at fornye Stormen. Begge de førnævnte Brigader gik atter frem, og den gryende Dag kunde med Nød gjennemtrænge de tykke Røgskyer, som Wallensteins og Torstenssons Batterier udbredte over Engen. Svenskerne stormede frem med fortvilet Raseri; men imod dem stod Wallenstein, Altringer og Gallas, hvis Tropper, dækkede af Volde og Forhugninger, udsendte en dræbende Regn af Kugler. Svenskerne, som savnede enhver Dækning, faldt i hobevis og maatte snart vige tilbage. Nu styrtede en Del af Bayrerne ud af Skanserne for at forfølge de flygtende Svensker; men fra Skoven nedenfor modtoges de af det øvrige svenske Fodfolk med en saa ødelæggende Ild, at ogsaa de paa sin Side maatte vige tilbage. Saaledes varede og vekslede Striden under uophørlige Anfald frem og tilbage med ustanset Forbitrelse og dertil svarende Tab paa begge Sider. De keiserlige mistede flere blandt sine tapreste Chefer; Altringer kom helt ind imellem Svenskerne; men han drog frem et Brev og lod, som han var en af Kongens Adjutanter; paa denne Maade slap han ud og kom tilbage til sine egne

Tropper. Wallenstein selv mistede sin Hest for Torstenssons Kugler. Endnu mere led Svenskerne. Hertug Bernhards Hest blev skudt, og Kongen, som hele Tiden var der, hvor Kampen rasede heftigst, rammedes af et Skud, som borttog Saalen af hans ene Støvle, men dog lod ham selv uskadt. Torstensson blev fangen; Erik Hand faldt og med ham en betydelig Del af svenska Brigaden; Burth mistede det ene Ben, og hvita Brigaden blev saagodtsom tilintetgjort. Under alt dette tordnede Kanonerne fra begge Sider Skud i Skud, og hele Bjerget var indhyllet i tætte Røgskyer, som skjulte baade Angriberen og den Angrebne.

Ved Flodbredden begyndte imidlertid ogsaa Træfningen at blive heftig, og et hessisk Regiment, som her stod i Spidsen, blev af Kronberg med „de uovervindelige" med stort Tab drevet tilbage. Landgreven af Hessen gjorde den Bemerkning, at paa den ene Side Hesserne, paa den anden Pommeranerne var stillede i første Linje, medens Svenskerne sparedes. „Jeg skal sende frem mine Finner," sagde Kongen, „og jeg haaber, det skal gaa bedre." Nu sendtes Staalhandske med Finnerne mod Kronberg og de Uovervindelige. Mellem disse Kjernetropper af Ryttere fra begge Sider opstod der nu en lang og fortvilet Kamp. Tilsidst faldt Kronberg, og de Uovervindelige maatte med stort Tab trække sig bagom Skanserne; men en ny Styrke brød frem og kastede Finnerne tilbage til Skoven nedenfor, og Striden vedblev siden ogsaa paa denne Kant at kastes frem og tilbage mellem Skoven og Skanserne, begge uindtagelige, den første for de keiserlige, de sidste for Svenskerne.

Saaledes forløb hele Dagen under idelige Anfald. Næsten ethvert af de svenske Regimenter havde alt været flere Gange i Ilden; Marken var bedækket med faldne Krigere, slibrig af deres Blod. Aftenen brød frem, mørk og med stadigt tiltagende Regn. Da kom Underretning om, at Hertug

Bernhard havde bemægtiget sig to Høider, hvorfra man kunde beskyde hele Alte Veste. Kongen lod undersøge den nye Stilling; men Høiderne befandtes baade for trange til at rumme tilstrækkeligt Artilleri og for bratte og slibrige til at Kanoner kunde bringes op paa dem. Den tiltagende Nedbør gjorde desuden Skydegeværerne ubrugelige, og Natten nærmede sig mere og mere. Kongen vilde ikke opofre flere Folk paa dette ulykkelige Foretagende, men besluttede at trække sig tilbage. Tilfældigvis saa han ingen anden af de høiere Officerer ved sin Side end Skotten Hepburn. Denne, som var misfornøiet over, at Kongen nylig ved en Leilighed havde forbigaaet ham, havde alt taget sin Afsked med en dyr Ed „aldrig mere at drage Sverdet for Gustav Adolf", og var nu kun tilstede som en ledig Tilskuer. „Min tapre Hepbrun," sagde Kongen, „kan vei endnu denne ene Gang gjøre mig den Tjeneste at ride frem og føre de stormende Tropper tilbage." — „Det er et farligt Hverv," sagde Hepburn, „og af den Grund og ingen anden skal jeg udføre det." Han sprængte frem midt i Kugleregnen og førte Tropperne tilbage i god Orden og uden at forfølges. Straks efter forlod han den svenske Leir for bestandig.

Gustav Adolf var høist misforniøet med sig selv og hele sit Foretagende. „Det var," sagde han, „for meget til at være en Guttestreg og for lidet til at være fuldt Alvor". Af Frygt for at blive forfulgt maatte han lade Tropperne trætte som de var efter Dagens Strid, blive staaende paa Valpladsen hele den regnfulde Nat. Dagen efter, da Wallenstein endnu ikke viste Tegn til den mindste Bevægelse, besluttede Kongen at trække sig helt tilbage. Femhundrede Mand stod endnu som Forposter under Forskansningerne, og Oberst Monroe fik Befaling at føre dem tilbage. Paa Tidveien mødte han Kongen, som saa Obersten bløde af svære Saar fra Gaarsdagen, der endnu var uforbundne. Gustav

Adolf befalede ham at gaa tilbage til Feltskjæreren, tog selv som Oberst Kommandoen over Tropperne og førte dem tilbage. Svenskerne havde tabt over 2000 Mand, de keiserlige noget mindre, men paa begge Sider et uforholdsmæssigt Antal af de høiere Befalingsmænd.

Nu begyndte igjen den forrige Sultekur; Mangel og Sygdomme herskede i begge Leire, og Elendigheden forøgedes ved den store Mængde saarede efter den sidste Kamp. Flere hundrede Mennesker døde daglig, og den største Del af Hestene var forsvunden. Foruden disse fælles Ulykker led Wallensteins Leir mere og mere af den stedse voksende Mængde af Utøi. Et Slags smaa Græshopper bedækkede Teltene, Fluer ødelagde Maden, Bremser og Stingfluer og Klæg plagede baade Heste og Folk.

Det var forgjæves at vente, at Wallenstein skulde tænke paa Opbrud; Gustav Adolf derimod kunde ikke holde ud længere. Fjorten Dage efter Kampen tog han Afsked fra Nürnbergerne, efterlod Axel Oxenstjerna og Kniephausen med et Par tusinde Mand til deres Forsvar og drog med Resten af Tropperne bort fra disse ulykkelige Egne. Dog først stillede han sig i fuld Slagorden udenfor Wallensteins Leir og holdt stille der i fire Timer, tilbydende sin Fiende aaben Kamp. Men da denne fremdeles laa ubevægelig, ja endog trak ind sine Forposter, drog Gustav Adolf til Neustadt, hvor han stansede for at se, hvor Wallenstein agtede sig hen. Endnu fem Dage laa denne stille; derpaa brød han pludselig op, satte Ild paa sin Leir og drog i hastige Marscher opad det nordlige Franken.

Henved 60,000 Mand havde enhver af Feltherrerne ført til Nürnberg. Ved Afmarschen havde Wallenstein 36,000, Kongen 30,000 tilbage. Resten havde Sverd og Sygdom bortrevet.

Fireogtredivte Kapitel.

Wallenstein og Gustav Adolf i Sachsen.

Da Gustav Adolf fik Underretning om Wallensteins Afmarsch, besluttede han at dele sine Tropper. Bernhard af Weimar med 8,000 Mand efterlodes til at beskytte Franken; med Resten af Hæren drog Kongen selv ned til Bayern for at trække Krigen til disse fiendtlige og rige Lande, fuldende deres Erobring og tilsidst trænge ind i Østerrige.

Efterat Wallenstein og Maximilian havde forladt Alte Veste, holdt de et Par Ugers Rast ved Forchheim for at lade Tropperne komme lidt til Kræfter. Derfra begav de sig til Koburg. Her modtog de Efterretningen om Kongens Tog til Bayern. Kurfyrsten vilde naturligvis ile sit Land til Hjælp og bad Wallenstein om at staa ham bi heri. Det samme Ønske ytrede ogsaa Keiseren, som desuden frygtede, at Gustav Adolf gjennem Bayern skulde trænge ind i Østerrige og skaffe de derværende talrige Protestanter Luft. Men Wallenstein var ubevægelig. Kurfyrsten besluttede derfor at skille sig fra ham og selv med sine egne Tropper forsvare sit Land. Afskeden fandt Sted under hyklede Venskabsforsikringer; men Kurfyrsten var opfyldt af Bitterhed i Hjertet, og Wallenstein havde faaet Anledning til baade at hevne sig for tidligere Krænkelser og derhos at vise Keiseren og Verden, at han alene nu var den, som havde at raade. Hans Plan var at erobre Franken, trænge ind i Thüringen, forene sig med Pappenheim, tugte de med Sverige forbundne Fyrster af Weimar, Kursachsen og Brandenburg og saaledes enten lokke Kongen til Nordtyskland eller ogsaa ganske afstænge ham fra Østersøen. Men denne Plan forstyrredes allerede i Begyndelsen af Hertug Bernhard, som af Gustav Adolf havde faaet Løfte paa Franken og nu anvendte alle

sine Kræfter for at beskytte og bevare dette Land. Dette udførte han ogsaa med saa stor Dygtighed og Fremgang, at Wallenstein saa sig nødt til at opgive alle Tanker paa Thüringen og Franken. Forbitret drog han da gjennem Erzgebirge og kastede sig over Kur-Sachsen. Dette Land blev oversvømmet af de keiserlige Tropper, som uden Barmhjertighed skjændte og brændte helt til Elben; alle Stæderne, ja Leipzig selv, aabnede skjælvende sine Porte for den frygtede Fiende.

Med Smerte saa Johan Georg sit herlige Land ikke blot truet, men lide under Krigens Rædsler. Hans egne Tropper under Arnheim var i Forening med Svensker og Brandenburgere trængt dybt ind i Schlesien. Kurfyrsten befalede dem vel at skynde sig tilbage til hans eget Lands Forsvar; men dette gik saa paatagelig langsomt, at man har næret Mistanke om, at Arnheim efter hemmelig Overenskomst med Wallenstein med Flid lod Kurfyrsten i Stikken for at tvinge ham til at forlade Kongens Parti. Men om Arnheim end med hele Hæren havde indfundet sig, havde han dog været altfor svag til at stanse den overlegne Fiende. Kurfyrsten skikkede derfor Bud paa Bud til Gustav Adolf med de indstændigste Bønner om at komme sin ulykkelige Forbundsfælle til Hjælp.

Kurfyrstens Ilbud traf Gustav Adolf, just som han paa sin Mars ned langs Donau havde begyndt Beleiringen af Ingolstadt. Hans Agt var efter Erobringen af denne Stad gjennem Bayern at bryde ind i Østerrige. Alt syntes at begunstige denne Plan. Maximilian var for svag til at gjøre Modstand. I Østerrige fandtes faa Tropper, men derimod en talrig Skare af misfornøiede Indvaanere, som blot ventede Svenskernes Komme for at reise Oprørsfanen, og inden Wallenstein fra det fjerne Sachsen kunde komme til Undsætning, havde Kongen allerede kunnet erobre Wien.

Saadanne var Kongens Forhaabninger, og de syntes rimelige nok. Han opgav dem alle for at ile sin Forbundsfælle til Hjælp.

I Schwaben efterlod han en betydelig Styrke under Johan Baner; med de øvrige Tropper ilede han til Nürnberg, forenede sig der med Kniephausen og drog saa gjennem Thüringer-Wald op imod Erfurt, just den samme Vei, som han for lidt over et Aar siden havde marscheret i modsat Retning. I Thüringen forenede han sig med Bernhard af Weimar og havde nu 20,000 Mand, alle gamle og prøvede Krigsmænd, med hvilken Styrke han naaede Erfurt, hvor hans Dronning ventede ham. Kun faa Timer kunde han dog tilbringe i hendes Selskab; thi Wallenstein stod blot nogle Mil borte, og dette farlige Naboskab overvældede ham med saa mange Bekymringer og saa meget Arbeide, at al Glæde maatte forstyrres. Han besluttede at efterlade Dronningen her i Erfurt med tilstrækkelig Bedækning under den paalidelige Taupadel. Man merkede hele Tiden en hos ham aldeles usædvanlig Nedstemthed, som da meddelte sig til alle de andre og opfyldte dem med mørke Anelser, navnlig Dronningen, hvis ved saadanne Tilfælde sædvanlige Sorg endnu mere forøgedes ved Kongens. Han sammenkaldte Stadens Raadsherrer og tiltalte dem saaledes: „Jeg overgiver her til eders Varetægt det dyrebareste, jeg eier paa Jorden, min elskede Dronning. I ved, gode Herrer, at alle Ting er underkastede Omskiftelser, fremfor alt Krigen, dette Strafferis, som Gud har skikket over Menneskene for deres Ondskab. Snart nok kan ogsaa jeg rammes af Ulykken, maaske af Døden. Hvis dette skulde være Herrens Vilje, saa beviser min elskede Hustru samme Troskab og Hengivenhed, som I altid har lagt for Dagen mod mig.“ Derpaa vendte han sig med dyb Rørelse til den grædende Dronning, sluttede hende i sine Arme og bad „Gud stedse tage hende i sin

naadige Varetægt. De skulde se hinanden igjen, om end aldrig mere i dette forgjængelige Liv, saa dog engang før eller senere i den evige Salighed". Efter disse Ord rev han sig løs af hendes Arme, kastede sig paa Hesten og ilede efter de bortdragende Tropper.

Som før fortalt var det Wallensteins Hensigt med sine talrige Hære at oversvømme Sachsen og derved tvinge Kurfyrsten til at opgive Forbundet med Sverige. Gallas med betydelige Tropper laa ved den bøhmiske Grænse; fra Bayern hidkaldtes Altringer, fra Neder-Sachsen Pappenheim. Selv havde Wallenstein herjet den vestlige Del af Kursachsen, hvorpaa han ved Leipzig forenede sig med Pappenheim og drog mod den nordøstlige Del. Men just nu fik han høre, at Kongen alt var ankommen til Thüringen, og at store Forsterkninger under Hertugen af Lüneburg ilede ham imøde fra Neder-Sachsen. Wallenstein vilde hindre Kongen i at forene sig med disse Tropper, og han skyndte sig derfor tilbage for at bemægtige sig alle Broer over Floden Saale. Men han kom for sent; Svenskerne havde alt besat Naumburg. Han blev derfor staaende ved Weissenfels for at se, hvad Kongen videre agtede at gjøre.

I Naumburg modtoges Gustav Adolf med overstrømmende Glæde af Indbyggerne, som ved hans Komme befriedes for et Besøg af den keiserlige Hærfører Holk med sine berygtede Røverskarer. Ved Indtoget trængte Folket sig omkring hans Hest og kappedes om at komme til at røre ved og kysse den elskede Fyrstes Klæder. Han modtog al denne Hyldest med nedladende Mildhed og Erkjendtlighed, denne Gang dog blandet med sørgeligere Følelser. Han vendte sig til Hofpresten Fabricius og sagde: „Det er en sand Glæde at se sig saaledes omfattet af Folkets inderlige Kjærlighed; men mangen Gang vækker det mørke Engstelser i min Sjæl. De sætter jo Lid til et svagt Menneske og ikke

til Himmelens almægtige Herre; ja de betragter mig noget nær, som om jeg var den, der alene formaar at hjælpe. Ak, kanske vil Gud snart nok straffe baade deres afgudiske Daarskab og mig, som er Gjenstanden derfor, og vise, at jeg ikkun er et svagt og dødeligt Menneske."

Da Gustav Adolf fik vide, at den keiserlige Hær var kommen til Weissenfels, besluttede han at stanse i Naumburg og oppebie de Forsterkninger, Hertugen af Lüneburg skulde bringe ham. Denne fulgte imidlertid ikke Kongens Befaling, men gik til Wittenberg for først at forene sig med Arnheim. Herved blev han selv afskaaren fra Kongen og denne med 20,000 Mand ladt alene mod Wallensteins 40,000. For at beskytte sig maatte Gustav Adolf derfor i al Hast forskanse sig i Naumburg omtrent som før i Nürnberg. Allerede den første November var alt i Orden; men Kulden indtraadte saa uventet hastig, at Soldaterne ikke længer kunde bjerge sig under Telt, og den 3die November førtes Hæren ind i Staden selv. Det lod til, at Felttoget for denne Gang var sluttet.

I Weissenfels, en Mil derfra, laa den keiserlige Hær. Der blev Spørgsmaal om at angribe Svenskerne; men Veien til Naumburg var høist besværlig, Kongens Leir som sædvanlig næsten uindtagelig og endelig Kulden saa sterk, at Soldaterne ikke kunde færdes i aaben Mark. Af disse Aarsager var det Krigsraadets enstemmige Mening, at al Tanke om at angribe Fienden maatte opgives. Derimod fik Pappenheim drevet igjennem, at han med 12,000 Mand skulde forlade Hovedhæren for at vende tilbage til Neder-Sachsen og operere paa egen Haand, siden man nu ansaa sig tryg paa, at Kongen vilde gaa i Vinterkvarter. Wallenstein selv med hele Hæren rykkede op fra Weissenfels for at følge Pappenheim paa hans Vei til Halle. Ved Lützen skiltes de ad, og Wallenstein agtede sig til Leipzig for at tage Vinter-

kvarter der. I Weissenfels efterlodes nogle hundrede Mand for med vaagent Øie at følge Kongens Bevægelser, og man kom overens om, at hvis Svenskerne skulde vise sig paa nogen Kant, skulde tre Kanonskud fra Weissenfels give de øvrige Tropper Efterretning derom.

Det var den 4de November 1632, at Wallenstein og Pappenheim drog ud fra Weissenfels, og endnu samme Dag fik Gustav Adolf derom Underretning. Han besluttede straks at bryde op for om muligt over Pegau at forene sig med Hertugen af Lüneburg, og den 5te November, et Par Timer før Daggry, forlod han Naumburg. Kolloredo, som førte Befalingen i Weissenfels, lod, straks han fik høre, at Svenskerne satte sig i Bevægelse, de tre Kanonskud affyre og stræbte derpaa at trække sig tilbage til Lützen. Svenskerne fulgte efter og tog flere af hans Folk tilfange. Først af disse fik Kongen bestemt Underretning om, at Pappenheim var marscheret af til Halle, og som et Lyn for nu den Tanke gjennem ham at overraske og tilintetgjøre Wallensteins Tropper, førend denne kunde træffe Forholdsregler til Forsvar, og inden Pappenheim kunde komme tilbage til Undsætning. Fra Bakkerne, hvor han var, havde han fri Udsigt over den nedenfor mod Nord liggende Slette, hvor Taarnene af Lützen viste sig, som det syntes, ikke langt borte. Bønderne i Egnen paastod, at Afstanden blot var en Mil (syv engelske), og at de keiserlige, trætte efter Marschen, laa der sorgløse og vidt omspredte i Landsbyerne. Alle Omstændigheder syntes at indbyde til et djervt Angreb. Kongen tog øieblikkelig sin Beslutning. Istedetfor at fortsætte Toget østover mod Pegau vendte han sig mod Nord og gik lige mod Lützen. Han haabede endnu samme Dag at naa frem og overraske Wallenstein.

Men allerede straks i Begyndelsen mødte denne Plan en uventet Hindring i den brede og sumpige Bæk Rippach.

Ved Lyden af de tre Signalskud havde Isolani med sine Kroater skyndt sig til dette vigtige Punkt, og det var ikke uden baade Folke- og Tidsspilde, at Svenskerne formaaede at drive ham af Veien og trænge frem over Passet. Nu stod blot Sletten tilbage. Men istedetfor en Mil var den halvanden og bestod mest af høstpløiede Agre, hvis Jord klæbede sig fast ved Fødderne og forsinkede baade Heste og Folk. Først sent paa Aftenen kom Tropperne frem mod Lützen, og Høsttaagen og Mørket forbød at begynde Angrebet endnu samme Aften.

Femogtredivte Kapitel.

Slaget ved Lützen og Gustav Adolfs Død, 6te Novbr. 1632.

Ved Kolloredos Kanonskud vilde Wallenstein endnu ikke tro, at Kongen virkelig tænkte paa at angribe ham, men mente, som ogsaa Tilfældet i Begyndelsen var, at Bevægelsen kun tilsigtede en Forening med de ventede Forsterkninger. Men snart kom der bestemtere Underretninger først gjennem Kolloredo selv, siden fra Isolani. Høiligen overrasket lod Wallenstein straks ogsaa ved Hovedkvarteret affyre de tre Kanonskud som Tegn for Tropperne til at samle sig. I samme Hensigt udsendtes ogsaa til alle Underbefalingsmænd, især til Pappenheim, flere Ilbud til Hest med Underretning om Kongens Fremrykning og streng Befaling til saa hurtigt som muligt at ile til Hjælp. Først sent paa Aftenen og i Løbet af Natten begyndte Tropperne at samles. Havde Kongen, som han havde tænkt, endnu samme Dag kunnet begynde Striden, vilde rimeligvis hele Wallensteins Hær være bleven splittet og ødelagt. Imidlertid traf denne alle de Anstalter til Forsvar, som i Hast var mulige. Fra

Lützen gaar mod Øst Storveien til Leipzig. Denne er allerede i og for sig selv noget høiere end de omliggende Marker og har desuden paa begge Sider temmelig dybe Grøfter. Bag denne Vei besluttede Wallenstein at tage sin Plads. Grøfterne blev om Natten gjort dybere, og den opkastede Jord dannede Brystværn. Nede i disse Grøfter stilledes paa begge Sider af Veien Musketerer, saaledes at de bagerste kunde skyde over Hovederne paa de forreste, og der bag atter en Linje Karabinerer, saa at de fremrykkende Svensker skulde mødes af en tredobbelt Ild. Et Stykke længere tilbage var selve Hæren opstillet; paa høire Fløi nærmest Lützen det bedste Rytteri under Koloredo, i Midten Fodfolket i fire usædvanlig store Tertier, anførte af Wallenstein selv samt understøttede af Piccolominis Rytteri; paa venstre Fløi Isolanis Kroater, Gøtz med nogle Regimenter Rytteri samt tilsidst en stor Hob Trosknegte til Hest for at fylde Hullerne. Det var nemlig bestemt, at Pappenheim, som hver Time ventedes, ved sin Ankomst skulde danne den egentlige Kjerne af denne Fløi. Hærens Styrke udgjorde omtrent 28,000 Mand. Enogtyve grove Kanoner var opstilte bag den forskansede Vei, nemlig syv i Centrum og fjorten ved nogle Veirmøller foran den høire Fløi. Alt dette ordnedes saa godt som muligt under Nattens Mørke, hvorefter Folket i Stilhed oppebiede Dagen og den forestaaende Kamp.

Gustav Adolf var hel misfornøiet, da den tidlige Skumring hindrede ham fra endnu samme Dag at begynde Angrebet. En keiserlig Ritmester, som var opsnappet, forsikrede, at Pappenheim atter havde forenet sig med Wallenstein. Dette Udsagn var ikke stemmende med Sandheden, men havde til Hensigt at skræmme Kongen og redde de keiserlige. Man kom vel snart under Veir med det rette Forhold; men efter al Rimelighed vilde Pappenheim senest følgende Morgen komme tilbage og derved skaffe Fienden en

afgjort Overvægt. Kongen sammenkaldte sine Høvdinger til Krigsraad. Den forsigtige Kniephausen fraraadede Angrebet, Hertug Bernhard derimod raadede dertil. Kongen selv var af dennes Mening. „Det er bedst," sagde han, „at vaske sig rigtig ren, naar man først er kommen i Badet. I en Krig er det desuden det gunstige Øieblik, som afgjør alt." Det blev altsaa besluttet at angribe Fienden, og det allerede en Stund før Daggry, for at den afgjørende Kamp kunde være endt, inden Pappenheim naaede frem til Slagmarken. Ifølge denne Beslutning uddeltes Befalinger om Hærens Opstilling; Feltraabet var det gamle, seierrige: **„Gud med os."** Høvdingerne bad tilsidst Gustav Adolf at tage en Stund Hvile. „Hvor kan jeg vel," svarede han, „nyde Bekvemmeligheder, naar jeg ser saa mange rundt om mig savne dem." Han tilbragte Natten i en gammel Vogn sammen med Kniephausen og Hertug Bernhard.

Ud paa Morgenstunden ordnedes Hæren efter samme Grundsætninger som tidligere ved Breitenfeld. Paa høire Fløi stod i første Linje det svenske Rytteri, yderst Staalhandske med Finnerne, dernæst Soop med Vestgøterne, Sack med Sødermannlænningerne, derpaa Upplænninger, Østgøter og nærmest Midten Stenbok med Smaalænningerne; denne Fløi skulde anføres af Kongen selv. Centrum dannedes af de noksom bekjendte svenske, gule, blaa og grønne Brigader, alle under Nils Brahes Befaling; venstre Fløi af tysk Rytteri under Hertug Bernhard. Den anden Linje, som næsten udelukkende bestod af tyske Tropper, var ordnet paa samme Vis og anførtes af Kniephausen. Seks og tyve grovere Kanoner opstilledes foran Centrum, tyve foran hver af Fløiene, og desuden medførtes en hel Del mindre Skyts. Hele Hæren udgjorde omtrent 20,000 Mand.

Natten var usædvanlig mørk, og den sene Dæmring formørkedes af tætte Taager. Det var aldeles umuligt under saadanne Omstændigheder at tænke paa nogen Kamp, og

hvor nødigt han end vilde, var Kongen fremdeles nødt til at opsætte med Angrebet. Imidlertid red han ud for at se, om alt var i tilbørlig Orden. Han var klædt i en Køllert af Elghud med graa Overkjole. Man forestillede ham Nødvendigheden af ialfald paa en saadan Dag at benytte Harnisk. Men Kongen indvendte som før, at Smerten af det gamle Saar i Halsen gjorde ham Harnisket blot til en Plage. Man vilde endnu ikke give sig; da raabte han: „Nei, Gud er mit Harnisk." Ei heller vilde han tage Føde til sig; men fastende, som naar han skulde til Guds Bord, besteg han sin hvide Ganger og red frem foran Slaglinjen.

Kongens Følge paa denne merkværdige Dag bestod af Hertug Frans Albert af Lauenburg, de tyske Herrer Molch, Creilsheim og Truchsess samt den 18-aarige Page Leubelfingen fra Nürnberg.

Ved Daggry holdt samtlige Regimenter Bøn og afsang Salmen: „Vor Gud han er saa fast en Borg." Derpaa red Kongen gjennem Gelederne for at opmuntre Folket. Først talte han til Svenskerne: „Elskede Brødre og Landsmænd! Nu er den Dag kommen, da I for Verdens Øine skal vise, hvad I har lært i saa mange foregaaende Træfninger og Felttog. Den Fiende, som vi saa længe har søgt, staar nu lige foran os, ikke leiret paa høie, utilgjængelige Bjerge eller gjemt bag sterke Forskansninger, men paa slette Marken og ikke med større Fordele, end vi selv indehar. I ved noksom, hvor ængstelig han hidtil har søgt at undgaa at møde os. Hans forandrede Opførsel idag kommer ikke af, at han nu tænker anderledes. Han frygter os nu ligesaameget som før, og det er blot Nøden, som tvinger ham til at holde Stand. Derfor fremad til Kamp og Seier for Konge og Fædreland, for Ære og Frihed, for timelig Lykke og evig Salighed! — Men om, hvad Gud forbyde, I denne Gang lader eder overvinde, saa forsikrer jeg eder, at alt er

uden Redning iabt, og at ikke en af os skal vende tilbage til det kjære Fædreland. Men hvorfor tvile om den Tapperhed, som jeg har havt saa mange og store Prøver paa? Jeg ved, at I er færdige at gaa i Døden med mig for vor hellige Sag." Glade Bifaldsraab hørtes fra Tropperne, og Kongen red over til venstre Fløi, hvor han tiltalte Tyskerne saaledes: „Mine redelige Brødre og Kamerater! Jeg beder og formaner eder ved eders kristelige Samvittighed, eders egen Ære, eders timelige og evige Velfærd, gjører idag eders Pligt, og betænker vel, at derpaa beror Frihed, Liv og Velfærd, ja endog vor hellige Trosbekjendelse. For omtrent et Aar siden og ikke langt herfra tilkjæmpede eders Tapperhed sig en herlig Seier over den gamle Tilly og hans prøvede Skarer. Idag skal det gaa ligesaa. Følger blot mig! Jeg skal vise eder Veien til Kamp og Seier og evig Ære, og I og eders Børn i mange Led skal nyde de herlige Frugter af denne Dag." Ogsaa her lød kraftige Glædesraab, og Kongen vendte tilbage til høire Fløi. Da han red forbi det blaa Regiment, raabte han: „Idag, Gutter, skal vi gjøre en Ende paa alle vore Besværligheder." Soldaterne svarede med kraftigt Hurra, men lagde med tunge Anelser Merke til, at Kongens Hest to Gange snublede, et ulykkeligt Varsel i deres Øine. Af den sterke Ridning frem og tilbage blev imidlertid denne Hest aldeles udmattet, og Kongen besteg i dens Sted den samme brune Ganger, som han Aaret forud havde benyttet ved Breitenfeld.

Klokken var nu over otte; men Taagen, istedetfor at vige, blev endnu tykkere, saa at det var aldeles umuligt for Tropperne selv at se de nærmeststaaende, end sige at angribe Fienden. Blot af og til hørtes Wallensteins Kanoner, og Rytteriets Forposter stødte sammen hist og her ved Veigrøfterne. Forøvrigt stod begge Hære ubevægelige. Da løftede Kongen sin Røst og begyndte at synge den af ham selv

nylig forfattede Salme: „Förfæras ej, du lilla hop", og hele Hæren stemte i med; hver enkelt Trop hørte ud fra den tykke Taage omkring dem sine usynlige, men trofaste Kammeraters Opfordring til Mod og Fortrøstning paa den usynlige, men trofaste himmelske Hjælper.

Wallenstein paa sin Side forsømte ikke heller, hvad der kunde fordres af en opmerksom Feltherre. Han var saa besværet af Fodgigt, at han ikke uden største Plage kunde sidde tilhest, men brugte dels Vogn, dels Bærebør; men ved Siden af ham førtes hans Ridehest med omviklede Stigbøiler for at kunne benyttes, straks Kampen begyndte. Først paa Morgenen lod han læse Messe over hele Hæren. Derpaa tilkaldte han sine Høvdinger, holdt en Opmuntringstale til dem, gav de nødvendige Befalinger og udstedte det gamle keiserlige Feltraab: „Jesus Maria." Derpaa kjørte han gjennem Gelederne og hilste Soldaterne med glade og opmuntrende Blik, dog ikke med Ord, da han selv godt kjendte det ubehagelige i sin Stemme. Derpaa befalede han at stikke Ild paa Lützen, for ikke at blive angreben fra den Kant, og begav sig tilsidst til Centrum af Hæren for at oppebie Svenskernes Angreb.

Først Kl. 11 begyndte Solens matte Straaler at trænge sig frem gjennem Taagen, som en let Vind efterhaanden drev bort, og begge Hære blev synlige for hverandre. „**Nu fremad i Herrens Navn!**" raabte Kongen, foldede sine Hænder om Sverdgrebet og tilføiede: „**Jesus, Jesus, Jesus! hjælp mig idag at stride til dit hellige Navns Ære!**" Derpaa drog han Sverdet, svingede det over Hovedet og kommanderede: „Fremad!" og red saa frem til Kampen.

Artilleriet paa begge Sider aabnede Ilden, og de svenske Tropper satte sig i Bevægelse. Under Fremrykningen led de betydeligt, dels af Wallensteins Kanoner, dels af hans Musketerer, som, dækkede i Grøfterne, rettede en ødelæggende

Ild mod de uden Dækning paa Marken fremgaaende Svensker. Kongen befalede derfor at paaskynde Farten. Men Rytteriet havde svært for at faa Hestene frem mod Musketilden og siden endnu sværere for at komme over Grøfterne, hvorhos den venstre Fløi led betydeligt Tab af Fiendens ved Veirmøllerne opstillede Kanoner. Fodfolket derimod gik det bedre. Først trængte svenske Brigaden, siden den gule og den blaa frem over Veien, erobrede Fiendens der staaende syv Kanoner og kastede sig med forfærdelig Styrke over hans første Brigade. Anføreren faldt og Mandskabet nedsabledes eller joges paa Flugt. Ligesaa gik det den anden Brigade; men ved den tredie stansedes Angrebet, og Svenskerne blev af det fiendtlige Rytteri angrebne i Flanken. Af sine Kammerater fik de kun liden Bistand. Paa venstre Side havde den grønne Brigade paa Grund af den morderiske Ild fra Kanonerne ved Veirmøllerne ikke kunnet holde Trop med de øvrige, men derimod draget sig undaf bag Møllerens Huse, og paa høire Side havde det svenske Rytteri endnu ikke i noget betydeligt Antal kunnet komme over de baade brede og dybe Grøfter. Kongen, som indsaa Øieblikkets Vigtighed, ilede derhen og stillede sig i Spidsen for Smaalænningerne; Stenbok laa alt saaret paa Marken. „Følger mig, mine tapre Gutter!" raabte Kongen og sprængte over Grøfterne. Ikkun hans egentlige Følge og nogle faa blandt Rytterne havde saa gode Heste, at de kunde følge ham. Kongen merkede det ikke. „Der staar vor farligste Fiende," sagde han og pegte paa Piccolominis Regiment. En østerrigsk Korporal saa, at Svenskerne ærbødig gjorde Plads for den ridende. Han greb en Musketer i Armen, pegte paa Kongen og sagde: „Han der maa være en fornem Herre, skyd paa ham!" Soldaten lagde an, og Kuglen knuste Kongens venstre Arm, saa at Blodet strømmede, og Benpiben blev synlig udenpaa Klæderne. „Kongen bløder," raabte Svenskerne. „Det er intet,

mine Børn! kun rask fremad!" svarede Gustav Adolf og søgte ved et muntert Aasyn at berolige dem. Men overvældet af Smerte og Blodtab bøiede han sig ned mod Hertugen af Lauenburg og bad ham paa Fransk at føre ham i Stilhed bort fra Kampen. De trak sig til Siden for at skjule sin Bortgang fra Smaalænningerne. Men neppe var de komne nogle Skridt, før Gøtz's Kyrasserregiment styrtede efter dem og fremst blandt alle dets Oberstløitnant Moritz v. Falkenberg, som, gjenkjendende Kongen, skjød ham gjennem Livet med det Udraab: „Dig har jeg længe søgt." Selv faldt Falkenberg i samme Øieblik for en hevnende Kugle. Kongen vaklede, men holdt sig dog endnu paa Hesten og sagde, dog med mat Stemme: „Broder, søg at redde dit Liv! jeg har faaet, hvad jeg behøver." Hertugen derimod red nær ind til Siden af Kongen, greb ham om Livet og søgte paa denne Maade at holde ham oppe i Sadlen, til de kom ud af Kampen. Men nu styrtede hele den keiserlige Rytterskare over dem. Kongens Hest fik en Kugle i Halsen, saa den steilede. Idetsamme afskjødes en Pistol mod Hertugens Hoved og det saa nær, at uagtet han med Haanden fik slaaet Pistolen tilside, sviede Krudtilden hans Haar og Ansigt. I denne Trængsel og Forvirring slap han Kongen og flygtede. Gustav Adolf sank straks ned af den ustyrlige Hest, slæbtes et Stykke afsted ved Stigbøilen, men kom løs og blev liggende. Af hans Følge var de fleste i Kampens Brimmel blevne nedhuggede eller adspredte. Kun den unge Leubelfingen var tilbage, uagtet da allerede saaret. Straks sprang han af Hesten og bød Kongen den. Gustav Adolf rakte op sin Haand, og Ynglingen søgte at hjælpe ham paa Benene, men forgjæves. Leubelfingen var for svag, og Kongen, afmægtig af Saar, kunde ikke selv hjælpe til. Nogle keiserlige Ryttere saa dette Optrin, ilede til og spurgte, hvem den saarede var. Kongen taug; Leubelfingen taug. (Ifølge

en anden Beretning har Kongen dog svaret: „Jeg har været Kongen af Sverige." Udg.s Anm.) Den ene Rytter jog sit Sverd gjennem Pagen; den anden skjød Kongen gjennem Hovedet, hvorpaa de og deres Kammerater gav dem endnu flere Skud, trak Klæderne af dem og lod de nøgne Legemer ligge efter paa Marken. Leubelfingen levede endnu nogle Dage efter, og gjennem ham har man faaet Underretning om disse den store Gustav Adolfs sidste Øieblikke.

Truchsess, en anden af Kongens Følge, som selv indviklet i Striden havde seet ham falde, var heldig nok til at undkomme og meldte Ulykken for Kniephausen og Hertug Bernhard. Det svenske Fodfolk havde allerede seet sig nødsaget til at vige tilbage over Veien, og Hærene indehavde den samme Stilling som før Slaget. Kniephausen raadede nu til at trække sig tilbage; men Hertug Bernhard, som efter Gustav Adolfs Befaling skulde føre Kommandoen næstefter ham selv, besluttede det modsatte. Kongens Død var allerede almindelig bekjendt; idetmindste anede man den; thi man saa hans saarede Hest springe omkring mellem Troppene med Sadlen tom og overstænket med Blod. Synet heraf vakte i ethvert Bryst den dybeste Sorg, Fortvilelse og Begjærlighed efter Hevn. Hertug Bernhard benyttede Stemningen, red gjennem Gelederne og raabte: „I Svensker, Finner og Tyskere! Eders, vor og Frihedens Forsvarer er død. For mig er Livet intet Liv mere, hvis jeg ikke faar taget blodig Hevn. Velan, hver og en, som vil vise, at han har havt Kongen kjær, fremad for at hevne hans Død!" og **fremad** styrtede hele den svenske Hær. Staalhandske i Spidsen for den høire Fløi sprængte med Fortvilelsens Kraft over Grøfterne, og det ene fiendtlige Regiment efter det andet maatte tage Flugten. Paa samme Vis førte Nils Brahe alle de fire Brigader af Centrum over Grøfterne, tog for

anden Gang de syv Kanoner og jagede Fienden foran sig. Paa venstre Fløi fik Hertug Bernhard en Kugle gjennem Armen, men førte sine Ryttere uimodstaaeligt frem og erobrede Batteriet ved Veirmøllerne. Isolani, hvis Kroater straks i Begyndelsen var blevne adsplittede af Finnerne, havde vel igjen faaet dem samlede og angreb ad en Omvei det svenske Tros bag Staalhandske; men han blev uden Vanskelighed jaget paa Flugt af Svenskernes anden Linje og viste sig ikke mere paa Slagmarken. Hele den keiserlige Hær var paa Veien til at opløses. Forgjæves anstrengte Høvdingerne al sin Evne. Abbeden af Fulda gik med prestelige Formaninger gjennem Gelederne, men faldt selv til Jorden rammet af en Kugle. Piccolomini, bedækket af Saar, besteg den ene Hest efter den anden og styrtede mod Fienden. Wallenstein selv red omkring med Kappen gjennemboret af Kugler, skjønt selv, ligesom ved et Under, uskadt. Dog selv han formaaede ikke at bringe Soldaterne til at holde Stand mod Svenskernes rasende Angreb. For at gjøre Ulykken fuldkommen sprang nogle af de keiserliges Krudtvogne i Luften og anrettede endnu mere Forvirring. Wallenstein kunde betragte Slaget for saagodtsom tabt.

I dette Øieblik lød Raabet: „Pappenheim er kommen!" og disse Ord stansede de keiserliges Flugt og Svenskernes Angreb. I Spidsen for fire Regimenter Rytteri sprængte den velkjendte Anfører frem over Marken. „Hvor staar Kongen af Sverige?" raabte han. Man pegte paa Staalhandskes Fløi, og Pappenheim for afsted med slappe Tøiler. Hans Komme og Undsætning, hans blotte Navn oplivede Modet hos de keiserlige, og betydelig overlegne begyndte de atter at gaa angrebsvis tilverks. Men Svenskerne værgede sig som Løver, og nu opstod den hedeste Strid paa hele Dagen, især i Centrum. Gula Brigaden var i Spidsen for alle de andre trængt frem blandt Fienderne. Den blev fra

tre Sider angreben af Gøtz, Piccolomini og Terzky. Men ikke en Mand veg et Skridt tilbage. Brahe faldt med det ene Ben knust til Jorden. Hans gule Gossjar værgede sig til sidste Mand, liggende i sluttet Række enhver paa sin Plads; Livregimentet vilde ikke overleve sin Konge. Dernæst styrtede Piccolomini mod den blaa Brigade. Winckel blev skudt, og de Blaa faldt paa samme Vis og med samme Ære som de Gule. Den svenske og den grønne Brigade trak sig tilbage over Veien, og Piccolomini tog for anden Gang de syv Kanoner tilbage.

Allerede ved sit første Angreb mod Staalhandskes Fløi fik Pappenheim en Kugle igjennem Hoften, saa at han uden Haab om Redning maatte føres ud af Slaget. Idetsamme fik han Underretning om Kongens Død. „Skynd dig," sagde han til sin Adjutant, „skynd dig til Wallenstein og sig ham, at jeg er dødelig saaret, men at jeg dør tilfreds, siden jeg ved, at den uforsonlige Fiende af vor hellige Tro er falden samtidig med mig."

Den høit skattede Høvdings Fald kunde ikke blive skjult. Inden kort Tid hørtes Raabet: „Pappenheim er død, alt er tabt." Ordene fløi fra Mund til Mund, fra Trop til Trop, overalt udbredende Skræk og Forfærdelse, især paa hans egen Fløi. Den største Del af Rytteriet greb Flugten og stansede ikke før i Leipzig. De gjenblivende kom i en fuldstændig Forvirring, og det var Wallensteins Lykke, at en Taage lagde sig over Slagmarken og skjulte Uordenen for Staalhandske, indtil den for en Del atter var afhjulpen.

Kniephausen havde imidlertid holdt Svenskernes anden Linje i fortrinlig Orden, og fra dens Geleder saaes ikke en eneste Flygtning. Ved flere Leiligheder var derimod enkelte Regimenter fra denne Linje rykket frem til den førstes Bistand. Efter Overlæg med Hertug Bernhard lod han nu hele den anden Linje slutte op i Hullerne ved Siden af den

første. Denne Bevægelse udførtes med en beundringsværdig Nøiagtighed, og da den nedgaaende Sol endnu engang for nogle Øieblikke brød frem gjennem Taagerne, saa Wallenstein atter foran sig hele den svenske Slagorden med sluttede Geleder, fremrykkende til ny Strid. Hans egne Folk var derimod i fuldkommen Forvirring, Kolloredos Fløi tilbagedreven, Pappenheims saagodtsom opløst; kun Centrum bibeholdt endnu Orden og Plads. Men dette bestod blot af de to tilbageværende Brigader Fodfolk og med dem Piccolominis Kyrassierer. Men disse Kjernetropper forblev ogsaa urokkelige. Svenskerne gik for tredie Gang over Veigrøfterne, tog for tredie Gang Wallensteins Kanoner, anfaldt for tredie Gang Brigaderne og nu med betydelig Overlegenhed; men Modstanden var ogsaa for tredie Gang lige urokkelig. Wallenstein gjorde alt for at forsvare Pladsen; Piccolomini med seks Saar besteg den syvende Hest i Spidsen for sit Regiment, ved hvilket næsten alle Officerer og en stor Del af Mandskabet var faldet. De tilbageblevne forlod ikke sin Oberst. Disse heltemodige Anstrengelser, understøttede af Taagen, holdt Kampen staaende, indtil Aftenens Mørke gjorde Ende derpaa. Men ikke før var Fægtningen af denne Aarsag ophørt, før Wallenstein gav Befaling til Afmarsch, og denne tiltraadtes i saadan Hast, at Artilleriet efterlodes paa Pladsen. Straks efter ankom Pappenheims Fodfolk fra Halle. I Mangel af bestemt Ordre fulgte de den flygtende Hær til Leipzig.

Svenskerne blev Natten over staaende paa Slagmarken og beviste derved nigjendrivelig, at Seiren var deres. Om Morgenen kom nogle Kroater for at hente de Wallensteinske Kanoner. De blev selv jagne væk af Svenskerne, som havde gjort sig til Herrer over Østerrigernes baade Artilleri og Tros.

Den egentlige Kamp havde varet saagodtsom uafbrudt i

seks Timer og var ført med den største Forbitrelse. Valpladsen laa bedækket med døde. Man regnede deraf 9000, uvist hvor mange paa hver Side. De keiserlige tabte alt sit Artilleri, en Mængde Faner samt Pappenheim og ikke mindre end ni Oberster; Svenskerne tabte ogsaa endel Faner, desforuden Høvdingerne Brahe, Winckel o. fl. samt endelig sin store Konge.

Wallenstein følte sig efter Slaget saa svækket, at han fuldstændig opgav Tanken om at holde sig i det fiendtlige Sachsen og det trods det endnu større Tab, som Svenskerne samtidig havde fristet i sin Konges Død. Han drog sig tilbage til Bøhmen med 10,000 Mand, Levningerne af hans engang saa sterke Hær. Alle, som havde udmerket sig ved Tapperhed, blev rigelig belønnede; Piccolomini alene fik en Gave af 10,000 Rigsdaler, Pappenheim et prægtigt Gravminde, hans Enke en betydelig Pension. Paa den anden Side anstilledes en alvorlig Undersøgelse af deres Forhold, som ikke havde gjort sin Pligt, og flere endog meget høitstaaende Mænd blev trods alle Forbønner henrettede.

Ved dette Tilbagetog overlod Wallenstein hele det øvrige Tyskland i Svenskernes Magt og erkjendte i og med det samme sit Nederlag. Og dog regnedes Slaget ved Lützen i alle katolske Lande for en vunden Seier, saa stor Vægt lagdes paa Gustav Adolfs Person. I Wien, Brüssel og Madrid sang man Tedeum. I sidstnævnte Stad opførtes i tolv Dage i Rad glimrende Skuespil med Gustav Adolfs Død baade til Anledning og Indhold. Mere passende var Keiserens Adfærd. Han ytrede ingen høirøstet Glæde. Det siges endog, at han fældte Taarer ved Synet af Kongens blodstænkte Køllert.

Dybere var den Sorg, bitrere de Taarer, som hele det protestantiske Europa fældte over den store Konges Død. Sverige forstummede af Sorg og Smerte. Raadet vidste

ikke, hvad de skulde raade, de befalende ikke, hvad de skulde befale, og Axel Oxenstjerna havde sin første søvnløse Nat. Mange kunde ikke bære den knusende Efterretning, og gamle Magnus Brahe og flere døde af Sorg. Ligedan og mere høirøstet ytrede sig Tysklands Klage. Paa Tryk udkom mange hundrede Skrifter, Vers og Prosa, paa Tysk og Latin, somme bedre, somme slettere, men alle vidnende om der dybe, tærende Sorg, som herskede i alles Hjerter.

Seksogtredivte Kapitel.

Gustav Adolfs Begravelse.

Om Aftenen efter Slaget ved Lützen udsendte Hertug Bernhard en talrig Skare Soldater for at lede efter Kongens Lig. Tilsidst fandtes det, nøgent, vanziret af Saar og neppe til at gjenkjende; mere end en Gang havde svenske og keiserlige Rytterskarer uden at vide det redet derover. Tvættet og svøbt blev det baaret til Weissenfels og der balsameret. Her indfandt sig straks den ulykkelige Maria Eleonora, man kan tænke sig med hvilke Følelser. Hun var aldeles utrøstelig, vædede Liget med uophørlige Taarer, vilde aldrig skilles fra det og bar hos sig det udtagne Hjerte forvaret i en liden Gulddaase. For paa Raadets Vegne at ytre sin Deltagelse i hendes Tab ankom kort efter Per Brahe fra Sverige, og denne, selv gjennemtrængt af Smerte over den elskede Konges Død, lykkedes det ialfald for en Del at stille hendes voldsomme Sorg.

Næste Sommer førtes Liget fra Sachsen ned til Kysten af Østersøen. Det var et Sorgens Triumftog. Fra alle Kirker hørtes Klokkernes Klagelyd, og fra de omliggende

Egne saaes talrige Skarer at strømme sammen for ved den faldne Befriers Baare med Taarer og tusinde Velsignelser at udtrykke sin Kjærlighed og sin Sorg. Fra Wolgast skulde Liget føres over til Fædrelandet, og i Havnen laa til den Ende Gyllenhjelm med Flaaden. Her forsamledes en Mængde baade Fyrster og Folk, blandt andre Maria Eleonora med Broder, Søster og flere Slegtninger, de svenske Rigsraader Herman Wrangel, Aake Tott, Johan Baner, Gabriel Oxenstjerna m. fl. og med dem en utallig Menneskeskare. Den 15de Juli førtes Liget i høitideligt Optog ud af Staden for at bringes ombord paa Flaaden. Ved Stranden holdt Sten Bjelke en Tale til den store Forsamling. Han mindede om, hvorledes Kongen for tre Aar siden var stegen i Land paa samme Strand, selv fuld af Mod og glade Forhaabninger, fulgt af Fædrelandets og mødt af Tysklands ventende og velsignende Blik. Nu saaes samme Flaade ved samme Strand og omtrent paa samme Tid, men denne Gang for at føre de jordiske Levninger af den faldne Helt fra det sørgende Tyskland til det sørgende Fædreland. Dog fuldendt var det store Verk; Mørkets og Tyranniets Lænker laa sønderbrudte, og det befriede Europas Tak og Velsignelser fulgte Lysets Helt paa Tilbagereisen til hans og Frihedens Fædreland.

Reisen gik heldigt, og den 8de August ankom Flaaden til Nykøping. Da den nærmede sig til Land, blev Himmelen overtrukken med mørke Skyer, som snart udgjød sig i voldsomme Regnskyl. Det var, som om Svea i Sørgedragt og Taarer vilde modtage Støvet af sin største og mest elskede Søn.

Liget blev nedsat i Nykøping og skulde forblive der, indtil den høitidelige Begravelse kunde finde Sted. Gustav Adolf havde allerede i levende Live udvalgt sit Hvilested i Ridderholmskirken. Man havde derfor om Vaaren 1633

begyndt at opføre et Gravkor paa det anviste Sted. Maria Eleonora drev imidlertid Kjærligheden til sin afdøde Gemal til fuldkomment Afguderi. Paa hele Reisen var hun ikke at formaa til at fjerne sig fra Liget, lod som oftest aftage Kistelaaget for at nyde den bitre Trøst at betragte de kjære Levninger. Forgjæves forestillede man hende alt, hvad Guds Ord og Fornuften kunde indvende mod en saadan Adfærd. Hun forlangte endog, at man skulde opsætte Begravelsen, indtil hun selv var død, for at hun i de Dage, hun havde tilbage, bestandig kunde glæde sig ved Betragtningen af sin salige Herre og Husbond. Raadet afslog naturligvis hendes Begjæring, men for at stille hende tilfreds opsatte man Begravelsen lige til Juni 1634. I Mellemtiden havde hun mange forunderlige Planer fore med Liget, som det kostede utrolig Møie at faa hende fra.

Den 21de Juni 1634 ankom det kongelige Lig til Brännkyrka, hvorfra Indtoget den følgende Dag skulde finde Sted med al mulig Pragt. Paa Brunkeberg stod otte ved Lützen tagne Kanoner, omgivne af Seiersfanerne fra Breitenfeld. I Toget saaes blandt andet Blodfanen, baaren af Frederik Stenbok, Rigsbanneret, af Lennart Torstensson, det paa Slagmarken fundne Sverd, af Karl Horn osv. I Kirken holdtes Ligprædiken af Biskop Johannes Bothwidi, som havde fulgt Kongen paa hans fleste Krigstog. Til Tekst havde Maria Eleonora selv valgt 1 Makkab. 9, 20. 21: „Og al Israel begræd Judas Makkabæus med stor Veklage, og de sørgede lang Tid og sagde: Ak, at den Helt er falden, som har befriet Israel."

Faa Mennesker har i Verdenshistorien efterladt et saadant Navn som Gustav Adolf, et Navn, som fremkalder Mindet ei blot om den private Mands Dyder, men ogsaa om Geniets, Statsmandens og Heltens ikke altid dermed forenede Egenskaber. Allerede denne ligesaa sjeldne som elsk-

værdige Personlighed vilde gjøre ham kjær for ethvert Hjerte; men endnu mere er han bleven dette ved den Maade, hvorpaa disse Egenskaber anvendtes, ved den Stordaad, som blev den endelige Gjenstand for hans Livs Virksomhed, nemlig Europas Befrielse fra aandelig og verdslig Trældom. Det herlige Lys af Samfundsorden og Dannelse, som i de sidste Aarhundreder har udbredt sig over og fra det nordlige Europa, har Gustav Adolfs Mod og Gustav Adolfs Sverd at takke for sin Tilværelse. Han var den, som i sit eget Bryst følte Kaldet og Kraften til at fremstaa som Lysets og Frihedens Forsvarer, og han fuldbyrdede dette hellige Hverv og beseglede det med sit eget Blod. Hvad stort, ædelt og skjønt disse Landes senere Helte og store Aander har udført, laa allerede som Frø i denne ene Heltetanke, for Lysets Seier at vove baade sig selv og sit Folk, og dette Frø har efter hans Død udviklet sig i herlige Bedrifter, hvis skjønneste Blomster bør knyttes til en Krans til Befrierens Minde, en Krans vædet af hele det protestantiske Europas taknemlige Taarer, men mest af det Folks, som agtedes værdigt til i sit Skjød at opfostre denne Helt, til med ham at ofre sit Blod i den hellige Kamp, til med ham at leve i velsignet Erindring til de seneste Tider.

(Her ender A. Fryxells „Gustav Adolfs Historie.“

Syvogtredivte Kapitel.

Trediveaarskrigens Slutning og Frugter.

Da Gustav Adolf var falden (6te Nov. 1632), forestod der Svenskerne endnu sekstten Aars uafbrudt Kamp med det katolske Parti. Krigen, der begyndte i Bøhmen 1618, endte

nemlig først ved Freden til Westfalen 1648. Det saa overmaade mørkt ud for Protestanternes Sag nu, da deres store Leder var borte. Til al Lykke fik dog Sveriges store Rigskansler — Nordens største Statsmand — Axel Oxenstjerna (Kap. 9) overleve Krigen. Som fuldt fortrolig med sin store Konge og enig i hans Hensigter og Planer og i ualmindelig Grad udrustet til at gjennemføre hans sidste Vilje, ogsaa udseet dertil af Gustav Adolf selv, tog nu Axel Oxenstjerna den faldne Konges Plads som Leder af det fortsatte Forsvar for Frihed og Protestantisme. Om Enkelthederne i den følgende sekstenaarige Kamp henvises til en Verdenshistorie, f. Eks. den af Ernst Wallis, paa Norsk ved Daae og Drolsum, fjerde Bind.

Tiltrods for de mest uhyre Vanskeligheder lykkedes det dog Axel Oxenstjerna ved den endelige Fredsslutning i Westfalen 1648 at opnaa det, som havde været Gustav Adolfs Hovedmaal med Sveriges Deltagelse i Trediveaarskrigen. Den katolske Magt var under Krigen dreven tilbage og knækket. Paa Sveriges Forlangende blev der nu af Magterne (undtagen Paven) tilsikret Protestanterne, nu ogsaa de Reformerte saavelsom Lutheranerne, Religionsfrihed og samme Ret i Tyskland som Katolikerne. **Dermed var Protestantismens fremtidige Bestaaen sikret og dermed ogsaa Samvittighedens og Tankens Frihed i Verden** — sikret, forudsat, at den seirende Part ogsaa derefter vilde vaagent forsvare og passe paa, hvad den nu havde opnaaet. Dette Resultat af Gustav Adolfs og det svenske Folks uhyre Opofrelse, Arbeide og Kamp har baaret **som Frugt de protestantiske Folkeslags paafølgende Oplysning, Frigjørelse og Udvikling i sand Kultur** til denne Dag, ikke blot i Europa, men ogsaa i Amerika og hele Verden udover.

Otteogtredivte Kapitel.

Om den katolske Fare.

Selvfølgelig har Pavekirken med Jesuiterne i Spidsen det hele Ansvar for Tredveaarskrigen med alle dens Rædsler og Ulykker. De drev jo denne Krig netop forat faa ødelagt Protestantismen og Friheden og tvinge Folkene tilbage igjen under Pavedømmet.

Hvad Pavekirken er og bærer i sig, og hvad den endnu truer ogsaa os og dette Land med, kan vi se i Tredveaarskrigen. Den Hjerteløshed og Grusomhed, som de Katolske da lagde for Dagen, er et sandt Udtryk for, hvad Pavekirken er og vil, ogsaa den Dag idag, og hvad den fremdeles er færdig til at paaføre Menneskeslegten naarsomhelst, hvor den har faaet spille Ledelsen over i sine Hænder, saa den vover at bruge Magten. „Vi kommer ind som Lam, men regjerer som Ulve," er en Jesuitgenerals Valgsprog.

Pavekirken skulde nu helst kaldes Jesuitkirken, idet det vel i Navnet er Paven, men i Virkeligheden er Jesuitgeneralen i Rom og hans Kollegium, som styrer hele Samfundet, først og fremst Paven selv og derfra nedover hele den katolske Kirkes Maskineri, og dette — hvad man bør merke sig godt — efter den bekjendte umoralske og farlige Grundsætning: „Hensigten helliger Midlet," det vil sige med andre Ord, at man uden Skrupler kan bruge umoralske Midler, som falsk Ed, Løgn, Mord, Snigmord osv., naar det ansees tjenligt til at hjælpe Paven eller Jesuiterne til at faa Magten over Folkene.

Hvad der maa dømmes om Jesuiterne, kan med Rette siges ogsaa **om Pavekirken i det Hele,** f. Eks. hvad den første eller store **Napoleon** træffende udtrykker saaledes: „Jesuiterne udgjør en militær Organisation, ikke et religiøst

Selskab.... Organisationens Maal er at erholde Magt, en despotisk Magt, Magt til at kontrollere hele Verden ved ett Menneskes Vilje. Jesuiternes General vil være Hersker over alle andre Herskere. Hvorsomhelst Jesuiterne faar Indgang, søger de at gjøre sig til Herrer, det koste, hvad det vil. Deres Selskab er af Naturen en svoren Fiende af al Folkefrihed. En hvilkensomhelst Handling, en hvilkensomhelst Forbrydelse, hvor oprørende den end kan være, er (for Jesuiterne) en fortjenstfuld Handling, naar den kun begaaes til Jesuiternes Bedste eller paa Befaling af deres General." -- Lignende er ogsaa udtalt af Mænd som **Abraham Lincoln** og **Gustav Adolf.** Lincoln kalder Jesuiterne „Djævle i Menneskeskikkelse" (se „50 Years" af Chiniquy). Og Gustav Adolf sagde til Jesuiterne bl. a.: „I skal engang staa til Ansvar for Gud for den Ufred og Blodsudgydelse, som I har bevirket. Jeg ved mer om eder, end I tror. Eders Hensigter og Lære er onde, eders Handlinger er forbryderske." — Englands største Mand i sidste Aarhundrede, **Gladstone,** dømmer (i Brev til Lord Aberdeen) om den nuværende Jesuitisme, som han kalder „Romanismen", at „aldrig er et listigere Komplot blet udtænkt mod Menneskehedens Oplysning, Frihed, Lykke og Moral."

Disse Domme om Pavekirkens egentlige Væsen vil man finde bekræftede, naar man læser, hvad kyndige Mænd mere udførlig skriver derom, f. Eksempel: „Die Jesuiten" von Theodor Griesinger (ogsaa oversat til Engelsk); „Die Jesuiten" von Otto Henne am Rhyn; „Das Papsthum" von Graf von Hoensbroech (forhenværende Jesuit); „Das Papstthum" von Professor Døllinger; Pascals „Provinsialbreve"; Jesuiternes egne Skrifter; „Trial and Self-Conviction of Pope Leo XIII", by A. L. Graebner, samt Kirkehistorier af Heinrich Schmid, Kurtz, Rudolf Sohm og Heggtveit

(den sidste gjennemseet af Biskop Bang, Kristiania), Pater Dr. Chiniquy's Skrifter m. m.

Ligeoverfor den herskende Uvidenhed og Sløvhed med Hensyn til „Den katolske Fare" i dette Land maa der sterkt fremhæves, hvad der er Faktum, at den nuværende Katolicisme, om den end tæller mange ærlige Medlemmer, især blandt det skammelig narrede og vildledte Lægfolk, samt brammer med bedaarende Skin af Religiøsitet og Moral, dog i sit Væsen er saa farlig, at den i Lighed med Mormonismen ikke bør betragtes som en saadan Religion, der i et frit Land kan taales som uskadelig for Frihed, Moral og almindelig Velfærd, men at den er og bør betragtes og behandles som en **underordnet** og **tjenende** Del i en **politisk** Maskine, der drives af Jesuiterne med det Maal at ødelægge politisk og religiøs Frihed og at lægge Folkene under Kontrol af Jesuiterne og deres „ufeilbare" Pave som øverste Magt, baade politisk og religiøst. I saadan Aand og med saadan Hensigt arbeider Jesuiterne og deres Prester og Hjælpere og Munke og Nonner og deres mange og mange Slags Anstalter vistnok ivrigere her i De forenede Stater end i noget andet Land, og med en sterk, samlet og organiseret Magt og en Fremgang, saaat det levende minder om Stillingen foran Trediveaarskrigen, især da ogsaa nu som dengang Pavekirkens Modstandere er splittet og den store Mængde i Uvidenhed om Stillingen eller i selvgod Sløvhed ikke kan se eller ikke vil se Faren. Jesuitternes Aand — forresten et konsekvent og sandt Udtryk for den ledende Aand i Middelalderens Katolicisme — kan og vil og maa ogsaa sørge for, at Katolikkirken herefter ikke blir andet eller bedre, end den er nu, nemlig Jesuiternes lydige Redskab. En forbedret eller mere liberal Katolicisme f. Eks. her i det frie Amerika er kun en falsk Forestilling, som slue Jesuitfolk søger at narre og bedaare Massen med. Katoli-

cismen er og blir i sit Væsen uforandret, den samme som den var baade før Luther og hele Tiden siden. Den var „Den katolske Fare“ fra Luthers Tid fremover, og den er det ikke mindre ogsaa nu, og mere her i Amerika end i andre Lande. Som en liden Hjælp til, at man kan begynde at faa Øie paa denne Fare, leveres her nogle Uddrag af Udtalelser af en Del Vidner.

Paven selv skriver allerede før 1830 om sine „lyse Forhaabninger“ i De forenede Stater saaledes: „Det Overmaal af Frihed, som Nordens Republikanere i denne Verdensdel nyder, og som ogsaa kommer nævnte Jesuiterorden tilgode, vil maaske inden 50 Aar gjøre denne Ordens Medlemmer til Herrer over Valget af Repræsentanter til Nationalkongressen og af de ledende Senatorer i de fleste Stater. I Syden er Jesuiternes og vort Presteskabs Indflydelse desuden endnu mere befæstet, og disse to er det, som uafladelig kan forstyrre Beboerne der i Nydelsen af deres skjændig forhvervede Frihed og vække Sammensvergelser og Borgerkrige indbyrdes.“ (Se Guenters Symbolik paa Norsk, Side 18).

De **katolske Prester** udtalte paa en katolsk Kongres i Buffalo 1852 blandt andet følgende: „Vi har foresat os at tage De forenede Stater i Besiddelse......Vi maa gaa hemmelig og forsigtig tilverks; thi blir vore Planer bekjendte, vil man modarbeide dem. Taalmodig og lidt efter lidt maa vi prøve at samle de katolske Skarer i alle De forenede Staters større Byer, idet vi maa pege paa, at Arbeiderens Stemme....har ligesaa megen Vægt som Millionærens......Den Dag vil komme, da vi udelukker Amerikanerne fra alle ærefulde Stillinger og indbringende Embeder, da ikke en Dommer, ikke en Lærer, ikke en Politimand kan bli ansat, med mindre han er Katolik...., naar der ikke kommer til at vælges en eneste Senator eller et

Kongresmedlem, uden at han underkaster sig Pavens Vilje. Det blir os, der kommer til at vælge Præsidenter, os, der blir Herrer over Armeen og Flaaden, og Statskassen kommer i vore Hænder......Da skal vi regjere De forenede Stater og lægge dem for Pavens Fødder, forat han kan gjøre ende paa deres gudløse Skolesystem og sætte en Stopper for alle disse Love om Samvittighedsfrihed, som er en Skjændsel for Menneskeheden." — Den ærlige Pater Dr. Chiniquy, Lincolns Fortrolige, som i sin Bog „50 Years" meddeler dette, tilføier: „Det amerikanske Folk maa ikke være meget klartseende, naar det ikke skjønner, at hvis intet gjøres forat stanse deres (Katolikernes) Fremgang, saa er den Dag ikke fjern, da Jesuiterne vil regjere Landet og besætte alle Embeder lige fra det Hvide Hus i Washington og ned til de laveste Militærembeder i den store Republik."

Erkebiskop **Quigley** af Chicago udtalte i 1903 (se Ev. l. Ktd. S. 918, 1903), følgende: „Om 50 Aar, hvis det gaar, som jeg ser det nu, vil den katolske Kirke i Virkeligheden eie Vesten......Ved Hjælp af de katolske Menighedsskoler vil det næste Slegtled bli udelukkende katolsk. Naar De forenede Stater faar Herredømme over Verden, saa vil ogsaa den katolske Kirke beherske Verden."

Erkebiskop John Ireland i St. Paul udtalte i 1890 til en katolsk Kongres i Baltimore blandt andet: „Vor Opgave er at gjøre Amerika katolsk; vort Kampraab skal være (Korsfarernes): Gud vil det! Og høit skal vore Hjerter slaa af Begeistring ligesom de gamle Korsfareres....Som religiøst System er Protestantismen i De forenede Stater haabløst splittet og ikke længer at agte som en Modstander, som vi behøver at tage Hensyn til. Den katolske Kirke er den eneste, som altid bestaar og er uforgjængelig. Den har Myndighed til at tale. Den har en Organisation, ved hvilken, om det blir nødvendigt, Lydighed mod dens Love kan fremtvinges." — –

Med den nævnte Plan for Øie og i Hjerte og med Pavekirkens Indflydelse, Organisation og uhyre Pengemagt i sine Hænder arbeider Jesuiterne, ofte listigt skjult under andre Navne og Titler, her i Amerika selvsagt med den høieste Grad af jesuitisk Sluhed, Energi og Kraft forat faa Kontrol over alt, som kan forhjælpe dem til Magt over Landet, saasom over Skolen og Opdragelsen, Rigdommen, Arbeiderne, de Stemmeberettigede, Caucus'ene og Valgene, Embedskandidaterne, Kvinderne, Aviserne og Literaturen, Byerne, Transportmidlerne, Kapitalisterne, Korporationerne, Lovgivningen, Regjeringen, Præsidenterne, Politiet, Domstolene, Statens Pengevæsen, Hær og Flaade osv.

Urbain Gohier, Franskmand, en skarp Jagttager, skrev i 1903 (se i „Literary Digest") blandt andet: „Det katolske Spørgsmaal i De forenede Stater er et Spørgsmaal af yderste Vigtighed. Inden faa Aar vil det være den katolske Fare....Den katolske Kirkes Magt og Fremgang er aabenbar for alle seende Øine i enhver Del af Amerika....Den offentlige Presse (Aviserne) for Eksempel lemper omhyggelig sine Nyheder efter sine katolske Læseres Behag. I de fleste af de større Byer er den katolske Ungdom ikke alene forenet i særskilte Foreninger og Klubber, men endog i militære Organisationer....Katolikerne er vistnok i Minoritet" (dog nu omkring 22 Millioner, nemlig omkring tolv paa Fastlandet og ti i de nye Kolonier); „men de er en Minoritet, som er ensartet, organiseret og indekserseret. De danner en fast Masse midt i en Hob af sammenfaldende protestantiske Fragmenter.....Naar der blir en Hob af 15 eller 20 Millioner Katoliker, fast forenede ved en tyrannisk Tro, optugtede ved Skriftestolen og styrede af nogle høie Jesuiters Kløgt, saa skal vi se, hvad Udsigterne vil bli for den amerikanske Frihed."

„American Citizen", Boston, Mass., et anset Blad, re-

digeret af en forhenværende Katolik, har i No. 40, 1909, en længere Artikel om Amerikanernes Blindhed overfor „den katolske Fare", hvoraf her meddeles nogle Tanker. — Faren ligger ikke i Forøgelsen. Men her er Faren:

1. Pavekirken er en Enhed, der kan ledes ubetinget af en enkelt Mand — en Udlænding. 2. Den kontrollerer vore store Byer, vor Nations Hovedfæstninger. 3. Den er mere et politisk end et religiøst Samfund, og den nøder sine Medlemmer til at gribe ind i Politiken. 4. Den har en ubegrænset Rigdom og føier hver Uge Millioner til sit Krigsfond. 5. Den er paagaaende, sover aldrig, stræber uafbrudt efter Magten. 6. Ved disse Ting kontrollerer den Landets Politikere, som holder Republikens Fremtid i sine Hænder. Det amerikanske Folk er forbrydersk ligegyldige i denne Sag. De indbilder sig, at der kan ikke være nogen Fare, fordi Katolikerne er blot 11 (elleve) Millioner mod 74 (fire og sytti) Millioner Ikke-Katoliker. De mener, at et stort uenigt Antal kan mer end veie op mod Organisation, Enhed og Aarvaagenhed; just som om vi vilde sige: En tom Tønde er meget større end en Dynamitbombe; vi har paa vor Side Tønden; derfor er der ingen Fare for os fra Bomben. — Europas Folk er klogere. Deres Historie belærer dem om deres bitre og sørgelige Kampe med Pavekirken. Bladet „Kølnische Zeitung" i Tyskland leverede nylig en betydningsfuld Artikel (optrykt i „Literary Digest"), hvori bl. a. følgende Tanker udtales. — Lafayette, en Forkjæmper for den personlige Frihed og Georg Washingtons Krigskamerat, udtalte: „Om nogen Gang Amerikas Frihed blir ødelagt, saa vil det ske ved det katolske Presteskab." Dette Presteskab negter naturligvis, at det vil gribe ind i Landets Styrelse. Men det er en vel kjendt Sag, at Pavekirken lige fra sin Begyndelse altid har stræbt efter at faa Overmagten over Regjeringen. Pavemagten vil

ikke dele Magten over Folkene med nogen anden Magt. Og Katolikerne er overalt paalagt, at de maa lyde Pavens Befalinger fremfor sit Lands Love. I De forenede Stater gjøres ingen Undtagelse herfra, tvertimod. En katolsk Lov, som blev offentliggjort i Baltimore 1886, udtaler: „Man behøver ikke at holde en Ed, som gaar imod Pavekirkens Interesser. Det maa ikke betragtes som en Ed." Biskopen i Cleveland skrev i Marts 1873: „Nationerne maa lære sig til at underordne sig under Pavekirken. Vi maa lære at være Katoliker først og Borgere bagefter." Pave Pius den 9de erklærer i sin Syllabus af 8de Dec. 1864: „Det er urigtigt at tro, at i en Strid mellem Kirken og Staten skal Sagen afgjøres efter Statens Love." Pave Leo XIII tiltaler i sit Hyrdebrev af 10de Januar 1890 Katolikerne i Amerika saaledes: „Det er urigtigt at overtræde Kirkens Love forat lyde Statens Love. Hvis Statens Love er i Strid med Kirkens Love, hvis Kirken blir skadet eller Pavens Autoritet som øverste Hersker krænket, da er det Pligt at sætte sig op mod saadanne Love, og det er Synd at adlyde dem." Pave Leo XIII befaler i et Hyrdebrev af 7de Nov. 1885 Amerikas Katoliker at gjøre alt, som staar i deres Magt, forat faa Landets Love forandrede saaledes, at de stemmer med Pavekirkens Love og Regler. — I Spidsen for den mægtige Pavekirke i De forenede Stater er stillet en Stedfortræder for Paven, med Rang af Kardinal, hvis Magt er fastsat af Paven som følger: „Vi befaler alle vedkommende at anerkjende dig, vor Stedfortræder, som den høieste Magt. Vi befaler dem at yde dig Hjælp, Bistand og Lydighed i alle Ting og at modtage dine Befalinger med ærbødig Lydighed. Hvilkensomhelst Dom du dømmer, hvilkensomhelst Straf du paalægger dem, som modsætter sig din Autoritet, vil bli bekræftet af os ifølge den Magt, Gud har givet Paven, og vi vil bruge vor Autoritet forat opnaa Ly-

dighed og „Satisfaction" osv. — Protestanterne, opsplittet i utallige Partier, staar magtesløse overfor hin katolske velordnede og godt disciplinerede Hær. **Og dog kan den amerikanske Ikke-Katolik ikke se dette!** Han drømmer om, at den amerikanske Konstitution ikke kan rokkes, og tænker, at hans Land skal kunne danne en Undtagelse fra den almindelige Regel, at religiøs Frihed og et eneraadigt Presteskab ikke kan bestaa ved Siden af hinanden. — Tiden er ikke langt borte, da Pavekirken vil gjøre lignende Fordringer i Amerika, som den har gjort i Transvaal i Afrika. — Pavekirkens Rigdom i Amerika var et Tusind Millioner Dollars i 1872. Hvad maa den vel være nu?! — De katolske Redaktører maa lyde Biskopperne. — Pavekirken fordømmer Statens Skoler og paastaar, at Pavekirken alene har Ret til at opdrage Børnene i Skolen. — Katolikerne afgjør Valgene i mange af de store Byer allerede. — En katolsk Professor i Paris, Claudio Jannet, erklærer, at de amerikanske Politikere har faaet føle, at Pavekirken sidder inde med „the balance of power". Han forudsiger, at i dette Aarhundrede vil Pavekirken ved Folkets Stemmer bli kaldt til at lede Landets Regjering. Noget lignende er allerede sked i Staten Colombia i Syd Amerika. Firhedsvennerne der kjæmpede for Friheden i 4 Aar, men laa under for den katolske Magt, der støttedes af Præsidenten og hans katolske Hustru. — De forenede Stater kommer ogsaa til at maatte afgjøre, om Friheden eller Pavekirken skal herske. Saa meget er sikkert, at Kampen vil koste forfærdelige Ofre og udsætte De forenede Stater for den største Fare. — (Saa langt efter „American Citizen").

Abraham Lincoln har ogsaa udtalt sig om den katolske Fare. Den før nævnte Pater Dr. Chiniquy fortæller det i sin merkelige Bog: „50 Years in the Church of Rome." Der er ingensomhelst Grund til at tvile paa Sandheden af

Dr. Chiniquys Meddelelser. Chiniquy fortæller, at Lincoln fortalte ham, at han under Krigen mod Sydstatsoprøret 1861—65 havde lært at se, at det egentlig var det katolske Presteskab og Jesuiterne, som inspirerede og drev det katolske Syden til Krigen mod det protestantiske og frisindede Norden. Lincoln udtalte ogsaa, at han endda ikke turde aabenbare dette for Folkets Masse, da det dengang let kunde ophidse til en fortsat Krig, nemlig en blodig Udryddelseskrig mod Katolikerne, og han syntes, at for dengang havde man havt mer end nok af Blodsudgydelse. Men Lincoln udtalte et „Ve" over det katolske Presteskab den Dag, da Folket klart faar se, at hin blodige og kostbare Oprørskrig har Amerika Pavekirken eller dens Presteskab og Jesuiter at takke for. Lincoln omtalte ogsaa sin Anelse om, at han sandsynligt vilde falde som Offer for nogen jesuitisk Snigmorder ligesom flere i Europa i lignende Stilling før. Endelig omtaler Lincoln, at han saa i Aanden en ny Krig i Amerika mod hin paatrængende Magt, og Lincoln udtrykte dette saaledes: „Jeg ser en sort Sky trække op over vort Land, og den kommer fra Rom. Den er fyldt med Blodstaarer, den vokser og stiger; tilsidst sønderrives den af et Lyn, og en frygtelig Tordenkile slaar ned. Derefter vil en Cyclon, saadan som Verden aldrig har set Magen til, fare frem over dette Land, udbredende Ødelæggelse og Død."

Dr. Pater **Chiniquy** tilraaber os i sin nævnte Bog: „Amerikanere! I nærer ved eders Bryst en Slange, som vil dræbe eder med sit Bid! I sover paa en Vulkan!"

Ingen kan paa langt nær forestille sig alt det rædselsfulde, som Trediveaarskrigen førte med sig. De enkelte Beskrivelser deraf er matte mod Virkeligheden. Og dog er de saa rædsomme, at man ønsker at kunne tie derom. Det er

dog gavnligt at gjøre dem bekjendte, ogsaa nu, forat Hvermand kan forstaa, hvad Pavekirken virkelig er efter sit Væsen og hvad den fremdeles truer med at paaføre ogsaa os og dette Land for at naa sit Maal, Enevælde.

Læseren henvises her først især til Kapitel 20 og 25 foran, om de katolskes Færd mod **Pasewalk** og **Magdeburg**.

Fra **Kappe's** Verdenshistorie meddeles følgende Skildring af, hvorledes Katolikerne bar sig ad ved Indtagelsen af en By i Bayern 1634: „Man pressede ind i Folk koldt eller hedt Vand, Eddike eller Gjødselvand, i Mænd og Kvinder uden Forskjel, eller de blev, med Lænker og Reb om Halsen, rystede tildøde, nogle klemte man med Tommeskruer, paa andre sagede man over Læggene med Sager, gnuggede med Snorer ind i Kjødet ind til Benene, knuste Fødderne og slog dem, til de faldt af Kroppen, bandt Armene paa Ryggen paa Folk og derpaa hængte dem. Mange blev, nøgne og bundne med Taug, ledede omkring i Byen, slaaede, sønderflængede og saarede med Økser og Hammere, saaat Lemmerne blev sorte og røde af Blod. Kort, man behandlede enhver, enten han var af høi eller lav Stilling, saa grusomt og skrækkeligt, saaat mangfoldige bad om at bli skudt ihjel, forat de kunde slippe for værre Pinsler."

Kappe giver følgende Beskrivelse af Tyskland under Trediveaarskrigen: „Man kan ikke læse noget mere oprørende end om hin ulykkelige Tids Elendighed. Ingen dyrkede Jorden, af Mangel paa Sædekorn, Arbeidsdyr og Menneskehænder. Landsbyerne stod tomme, fordi alle dels flygtede til de større Steder, dels tog Tjeneste som Soldater, det eneste, som endnu gav Sikkerhed og Næring. Al Tilførsel stansede, fordi der i mangen liden By ikke fandtes en eneste Hest. Aasler, selvdødt Kvæg, Rotter og Mus spistes som lækker Mad. Mange fandt man som Lig paa Gjødseldynger, hvor de af Hunger havde rodet efter Næring. Ved

Magdeburg skal Hungeren endog have frembragt Menneskeædere....Paa mange Steder var der saa mange døde, at Ligene som paa en Slagplads maatte kastes i Haugevis i een Grav. Den svenske General Baner skrev 1638 fra Pommern, at mellem Floderne Oder og Elben var alting ødelagt, saaat hverken Hund eller Kat, end sige Mennesker og Heste kunde finde Ophold der."

Fra **Wallis's** Verdenshistorie, Bind 4, meddeles følgende Uddrag: „Tyskland var saagodtsom tilintetgjort. Man tænke sig, hvad en trediveaarig Krig paa den Tid maatte koste det Land, der var dens Skueplads! Hærene skulde for den største Del leve af Kontributioner, Brandskat og andre Udpresninger paa det ulykkelige Lands Bekostning. Hertil kom de værste Plyndringer. Og Anførerne betænkte sig ikke paa at give det værste Eksempel." (Dette gjælder de katolske. Gustav Adolf skaffede Soldaterne Sold og holdt streng Mandstugt). Videre skriver Wallis: „En utallig Skare af Kvinder, Børn og Landstrygere fulgte Hæren i Hælene. Soldaterne drev Krigsgjerningen som Haandverk og førte stundom Kone og Børn med sig, og de Krigere, som ikke havde Hustruer, og hertil hørte naturligvis Flerheden, ledsagedes af en Masse løse Kvinder, der opfyldte Leiren. Hele den tøilesløse Skare skulde Landet føde. Ulykkeligt var det Land, hvor denne Skare kom hen, den var som en alt fortærende Græshoppesværm, som ikke drog videre, før alt var opspist. Hvad der ikke kunde fortæres, blev bortkastet, ødelagt eller opbrændt. Saaledes var der i flere Aar i flere Dele af Tyskland en Hungersnød, som medførte den forfærdeligste Elendighed og de frygteligste Rædsler....Ikke faa døde af Hunger, og det fortælles, at Forældre dræbte sine Børn, da de ikke var istand til at føde dem. I mange Egne var Hungersnøden saa stor, at man ikke forsmaaede de væmmeligste Fødemidler, ja endog tog

Lig fra Retterstederne og grov dem op paa Kirkegaardene til Føde, saaat man ved Vagter maatte sørge for, at de døde fik hvile i Fred; det skal være hændt, at Broder fortærede sin afdøde Søster, Datteren sin Moder, at Forældre myrdede sine Børn og derpaa i Vanvid dræbte sig selv. Bander sammenrottede sig og gjorde Jagt paa Mennesker som paa vilde Dyr, og da man engang i Nærheden af Worms jagede en Hob af saadanne elendige bort, da den sad omkring en kogende Kjedel, fandt man Arme, Hænder og Ben af Mennesker tilberedte til Føde. Haand i Haand med Hungersnøden gik frygtelige, smitsomme Sygdomme, og Soldaterne, som for en stor Del førte med sig al denne Elendighed, bukkede tilsidst selv under derfor, saaat det endog heder, at hele Hære, som ikke havde seet en Fiende, blev ligesom bortfeiede og forsvandt fra Jorden.

Ved Siden af alt dette tiltog blandt Hærene stedse mere den Vildskab og Grusomhed, der udmerkede hele denne Krig. Allerede 1618 fortælles om de keiserliges (de katolskes) Fremfærd i Bøhmen saadanne Ting, som at de havde stegt en Prest levende, skjændet Koner og Jomfruer og tilsidst bundet dem fast til Hestehalerne og saaledes slæbt dem bort.... Hvorledes Tillys Folk bar sig ad i Magdeburg er allerede fortalt. (Se Kap. 25 foran). Endnu vildere var Wallensteins Tropper; man gyser, naar man hører Beskrivelsen af deres Færd.

Fra al denne forfærdelige Vildhed dannede Svenskerne paa Gustav Adolfs Tid en hæderlig Undtagelse. Folket saa med Forundring, hvorledes Hæren samlede sig til Morgen- og Aftenbøn, og en samtidig katolsk Forfatter ytrer om dem: „Det er et arbeidsomt Folk. De lader sig nøie med Brød og Vand, Befolkningen havde intet Besvær og følte intet Tryk af dem. De, som havde Penge, kjøbte hvad de behøvede, og de, som ingen havde, nøiede sig med, hvad de fik,

hvorfor Befolkningen elskede dem og glædede sig til deres Ankomst, medens de hadede de keiserlige og ødelagde dem, hvor de kunde." — I samme Grad som de tyske Tropper, der var vante til det sædvanlige frie Soldaterliv, optoges under de svenske Faner, begyndte dog Krigstugtens Baand at løsne, og det allerede i Gustav Adolfs egen Livstid. Man kan forstaa det af hans bekjendte Tale til Officererne i Leiren ved Nürnberg. (Se foran Kap. 33).....

I de senere Aar af Krigen blev Klagemaalene over Franskmændene især høirøstede. En Forfatter siger: „I Aaret 1642 opløste den fransk-weimarske Hær sig i enkelte Skarer, røvede, plyndrede, brændte og dræbte, hvor og hvad de kunde, saaat der overalt opstod megen Jammer, som det pleier at gaa, naar Rædsel og Forskrækkelse er i Landet og der ingen Hjælp findes derimod."

De nu anførte Eksempler vilde med Lethed kunne forøges til det mangedobbelte....Man kan ane, hvorledes Tyskland maatte se ud efter en saadan Krig, fortsat gjennem en Menneskealder. En Forfatter siger: „Tyskland lignede, især i Syden og Vesten, en Ødemark med utallige Brandtomter; hvor der før havde været Stæder med blomstrende Velstand, udbredte der sig nu Vildmarker, i hvilke Ulve og Ræve endnu huserede i Aartiere."

Nogle Tal maa vidne om Ødelæggelsen. I Würtemberg regnede man, at 10 Aar efter Krigens Slutning laa endda 8 Byer, 45 Landsbyer, 65 Kirker og over 30,000 Huse i Aske. Af Landets 400,000 Indbyggere var kun 48,000 tilbage. Byen Augsburg havde af 80,000 Indbyggere blot 18,000 tilbage; Frankenthal havde af 1,800 blot 324 tilbage. I Bøhmen var der igjen blot ¼ — en Fjerdedel — af Befolkningen, og i Rhinphals blot en af hver femti — en Femtiendedel!

Tyskland var af Trediveaarskrigen forvandlet til en

Vildmark og Ruinhob. Og 10 — ti — Millioner Mennesker eller to Tredjedele af Tysklands Befolkning var dræbt i Krigen.

Dette var Frugten af Jesuiternes og Pavekirkens Modreformation blot i Tyskland. I Sandhed rædselsfuldt! Men hvor uendelig rædselsfuldt blir ikke Synet, naar vi ogsaa tar i Betragtning de andre Forfølgelser og Udryddelser af Protestanter, som Pavekarken under Jesuiternes Ledelse har udført efter Luthers Tid, især i Polen, Ungarn, Italien, Spanien, Frankrig, Holland, England! Alene i Blodbryllupet i Paris 1572 dræbte Katolikerne 40,000 Portestanter. Og saa dertil Katolikernes Forfølgelser før Luthers Tid! Der er beregnet, og vistnok med god Grund, at Pavekirken har dræbt mindst 50 — femti — Millioner Mennesker!!!

Pavekirken er dog ogsaa ansvarlig for mangfoldige af de Krige, der ofte fremstilles som blot politiske, men som i Virkeligheden har været antændt og næret af Katoliker for derved at svække og knække protestantisk Frihed og Tro og at styrke de katolske Magter. Til saadanne Krige maa regnes, blandt andre, det meste af den franske Kong Ludvig den Fjortendes Krige, Frankrigs Anfald paa Preussen i 1870, Sydstaternes Oprørskrig mod De forenede Stater 1861—1865, samt at den franske Keiser Napoleon III under Ledelse af sin katolske Hustru og hendes Jesuiter dengang oprettede et katolsk Keiserdømme paa Amerikas Grund (i Mexico), aabenbart for i beleilig Tid at hjælpe Sydstaterne til at knuse det protestantiske og frisindede Norden. (Se. f. Eks. „Political History of recent times" by Wilhelm Müller, samt Lord Robert Montagu's og Dr. Chiniquy's Verker). Snigmordet paa Abraham Lincoln i Lighed med flere lignende i Europa var klarlig ogsaa Katolikernes Verk.

Paven og Jesuiterne har ikke udtalt Anger over de Rædsler, som de paaførte Menneskeheden efter Luthers Tid forat underkue Friheden og Protestantismen. Tvertimod. De vilde klarlig have fortsat den forfærdelige Trediveaarskrig, om de havde kunnet. Og de har fortsat den ved sidenefter at arbeide til Krig mod de protestantiske Folk, hvorsomhelst de blot har kunnet. Saaledes var — som foran nævnt — uden Tvil ogsaa Sydens Krig mod Nordstaterne i Lincolns Tid deres Verk. Og naar det ikke lykkedes Pavekirken dergang at kue Frihedens og Protestantismens Aand i De forenede Stater, vil den konsekvent, fordi den altid drives af samme Aand, i en beleilig Tid forsøge det samme igjen. Der vil — hvad mange klartseende Mænd ligesom Lincoln ser — her i Amerika bli en ny Trediveaarskrig, maaske kortere i Tid, men rædselsfuld som hin, en Hovedkamp for og mod Pavekirken og dens Jesuiter og Hjælpere. Hvor langvarig og med hvilket Udfald, det ved blot En. Udfaldet vil dog sikkerlig mest afhænge af, hvorvidt Martin Luthers, Gustav Adolfs og Abraham Lincolns Aand faar besjæle det amerikanske Folk. Pavekirken staar i hvert Fald med Hensyn til Hensigt, Maal og Moral paa samme Standpunkt som ved Trediveaarskrigen. Da de verdslige Magter ved Freden til Westfalen 1648 havde indrømmet Protestanterne, hvad disse havde kjæmpet for, nemlig Religions- og Samvittighedsfrihed, udstedte Paven og Jesuiterne en høitidelig Protest derimod, hvori de siger, at nævnte Fred skal betragtes som

> **„ugyldig, død og magtesløs, kraftesløs, uretfærdig, ubillig, fordømt, forbandet, intetsigende og uden al Indflydelse paa Fortid, Nutid og Fremtid."**

(Se i Kurz's store Kirkehistorie).

Paa dette Grundlag staar og arbeider Jesuiterne eller Pavekirken fremdeles, ogsaa her i Amerika.

Staar Skandinaverne her i Amerika ret paa sin Post mod den truende katolske Fare? Søger de, som de skulde, at være værdige Arvtagere og Efterfølgere af hine Fædre, der ofrede Velfærd og Liv og Blod forat bevare Frihed og Protestantisme for sine Efterkommere og for Menneskeslegten?

Indhold.

